

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

IX. - XI. YÜZYILLAR ARASINDA PEÇENEK-RUS MÜNASEBETLERİ

DOKTORA TEZİ

EMİNE DİKMEN

ANKARA, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

IX. - XI. YÜZYILLAR ARASINDA PEÇENEK-RUS MÜNASEBETLERİ

DOKTORA TEZİ

EMİNE DİKMEN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HATİCE ORUÇ

ANKARA, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

IX. - XI. YÜZYILLAR ARASINDA PEÇENEK-RUS MÜNASEBETLERİ

DOKTORA TEZİ

EMİNE DİKMEN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HATİCE ORUÇ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

ADI VE SOYADI

İMZASI

- 1- Prof. Dr. Hatice ORUÇ
- 2- Prof. Dr. Üçler BULDUK
- 3- Prof. Dr. Turgut YİĞİT
- 4- Musa Şamil YÜKSEL
- 5- Doç. Dr. Bekir Tümen SOMUNCUOĞLU

TEZ SAVUNMA TARİHİ

28. 12. 2022

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dt. Hatice Oruç danışmanlığında hazırladığım"IX. - XI. Yüzyıllar Arasında Peçenek-Rus Münasebetleri (Ankara-2022)" adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 28. 12. 2022

Adı-Soyadı ve İmza

Emine Dikmen

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VII
KAYNAKLAR	1
A. RUS YILLIKLARI	1
B. BİZANS VE LATİN KAYNAKLARI	8
C. İSLAM KAYNAKLARI	14
D. ARAŞTIRMA ESERLER	20
GİRİŞ	25
I. BÖLÜM	38
PEÇENEK- RUS MÜNASEBETLERİ	38
1. 1. RURİK DÖNEMİ (858/ 860- 879)- ASKOLD VE DİR DÖNEMİ PEÇENEK- RUS MÜNASEBETLERİ	38
1. 2. 1. Macarların Etelköz’den Çıkarılışı: Bizans, Bulgar ve Peçenek Mücadeleleri	55
1. 2. 2. Knyaz Oleg’in Konstantinopol Kuşatması	61
1. 3. KNYAZ IGOR DÖNEMİ (912- 945) VE PEÇENEK MÜNASEBETLERİ	68
1. 3. 1. Knyaz Igor’un Konstantinopol Kuşatması	78
1. 4. Knyaginya Olga Dönemi Peçenek Münasebetleri (945- 962)	87
1. 4. 1. Knyaginya Olga’nın Dönüşümü ve Konstantinopol Ziyareti	94
1. 5. KNYAZ SVYATOSLAV DÖNEMİ VE PEÇENEK MÜNASEBETLERİ	106
1. 5. 1. Knyaz Svyatoslav’ın Hazar Seferi- Rus ve Peçenek İlişkilerine Yansıması	108
1. 5. 2. Peçeneklerin Kiyev Kuşatması	113
1. 5. 3. Svyatoslav’ın Bulgar Seferi ve Ölümü	120

1. 6. KNYAZ YAROPOLK- KNYAZ VLADİMİR SVYATOSLAVİÇ DÖNEMİNDE İÇ MÜCADELELER VE PEÇENEKLERLE OLAN MÜNASEBETLER	130
1. 6. 1. Knyaz Vladimir'in Vaftiz Edilmesi	137
1. 6. 2. Knyaz Vladimir'in Peçeneklerle Mücadelesi	142
1. 6. 3. Rahip Bruno'nun Peçenek Arasında Hristiyanlığı Yayma Faliyetleri	148
1. 7. KNYAZ SVYATOPOLK (1015-1019) VE KNYAZ YAROSLAV'IN HÂKİMİYET MÜCADELELERİNDE PEÇENEKLERİN ROLÜ	164
1. 8. KNYAZ (AKILLI- HÂKİM) YAROSLAV DÖNEMİ (1019- 1054) VE PEÇENEK MÜNASEBETLERİ	168
1. 9. 1036 MAĞLUBİYETİ SONRASI PEÇENEKLERİN RUS SAHASINDAKİ VAZİYETİ	174
II. BÖLÜM	190
SOSYAL (DİNİ)- EKONOMİK BAĞLAMDA	190
PEÇENEK-RUS İLİŞKİLERİ	190
2. 1. PEÇENEKLERİN DİNÎ İNANIŞLARI- HRİSTİYANLAŞTIRILMA SÜREÇLERİNDE RUS VE BİZANS ETKİSİ	190
2. 2. PEÇENEK EKONOMİSİ VE PEÇENEKLERİN RUSLARLA TİCARÎ İLİŞKİLERİ	204
2. 2. 1 Peçenekler Neden Hazarlar Gibi Nehir Üzerinde Denetim Sağlayamadı?	224
SONUÇ	229
ÖZET	235
ABSTRACT	236
KAYNAKÇA	237
EKLER	

EK 1: X. YÜZYILDA PEÇENEK GÖÇLERİ VE DİĞER SİYASİ YAPILAR.	268
EK 2: X. YÜZYILDA PEÇENEK GÖÇLERİ VE DİĞER SİYASİ YAPILAR.	269

ÖNSÖZ

Peçenekler Türkistan'dan göçüp Ukrayna bozkırlarına yerleşmeleriyle birlikte çağdaşları olan birçok siyasi yapının kaderinde mühim rol oynamaya başlamışlardır. Peçeneklerle birlikte Ukrayna bozkırlarında yeni şekillenmeye başlayan bir diğer güç de Ruslardır. Günümüz Türk diplomasisinde Rus ve Ukrayna ilişkileri oldukça hassas dengeler üzerinde ilerlemektedir. Bu ilişkilerin başlangıcında yatan temel kaygıların en başında gelen ekonomik ve askerî, siyasi faaliyetler zaman değişse de hâlâ ciddiyetini korumaktadır. Bilhassa Özi (Dinyeper) çıkışlı Karadeniz ticareti, uzun zaman ekonomik ilişkileri yönlendiren merkezlerden biri olmuştur. 'IX ve XI. Yüzyıllar Arasında Rus- Peçenek Münasebetleri' başlıklı tezimizde, tarihî bağların ne zaman, neden başladığı ve nasıl gelişim gösterdiği meselesi bu sayede tezin konusunu teşkil etmiştir.

Peçenekler ile ilgili tarihî araştırmalar, ağırlıklı olarak Bizans yönlü ilişkileri ele almaktadır. Dönemin Rus yazım geleneği çok daha sonra Bizans tesiriyle gerçekleştiğinden, Peçeneklerle yaşanan hadiselerin aktarılması meselesi geç bir dönemde ele alınmıştı. Bu sebeple yaklaşık 150 seneden fazla yanyana yaşadıkları Güney Rusya bozkırlarında Peçeneklerin Ruslarla olan temasları araştırmacılarca üstünkörü incelemelerle sunulmuştur. Lakin Rusların ve Peçeneklerin ilişkileri, muhtemelen kaynakların belirttiğinden çok daha derin ve istikarlı bir şekilde sürmüştü. Bu çalışma ile amacımız Peçenek-Rus ilişkilerini derinlikli bir şekilde ortaya koymaktır. Ancak asıl öncelik, ekonomi ve siyasi alanlara verilmiştir.

Araştırmamızı şu sorular yönlendirmiştir: İki ulusun siyasi çıkarlarında temel amaçlar nelerdi ve politikaları ne yönde ilerledi? Her iki ulusta ticaret en mühim rol oynarken can alıcı kırılmalar nasıl yaşandı? Ruslar nehir ticaretinin denetimini ellerine

geçirirken neden aynı politika Peçeneklerde takip edilmedi? Ruslar bir ulus olarak tek bir çatı altında yükselirken aynı vaziyet neden Peçeneklerde gerçekleşmedi ve neden büyük çapta Peçenek göçlerine sebep oldu? Pagan ulus olmalarına rağmen Rusların Hristiyanlığa geçmelerindeki temel etkenler nelerdi ve bu din dönüşümü Rusları nasıl etkiledi? Aynı sahada yaşamalarına rağmen Peçenekler niçin Hristiyanlığa sıcak bakmadı? Din dönüşümleri neden daha geç tarihlerde gerçekleşti? Peçenekler Ruslara neyi öğretti? Bu sorular doğrultusunda ulaşılan bilgiler ve varılan sonuçlar Tezimizin Giriş ve İki Bölümünde değerlendirilmiştir.

Peçenek- Rus Münasebetleri başlıklı Birinci Bölüm, Peçeneklerin Tın (Don-Ten) Nehri'ni geçerek günümüz Ukrayna sahasına gelmeleriyle buradaki siyasi, beşerî faaliyetleri üzerine kuruludur. Tarih yazımının artmasıyla bu bölümdeki kaynaklarımızın sayısında da gözle görülür bir artış yaşanır. Ancak bu dönemdeki siyasi aktörler, Batı Türkistan sahasından oldukça farklı yapıdaydı. En mühim mesele, siyasi birliğini sağlama almış, köklü-kurumlaşmış geleneklere sahip, bürokrasiyi ustalıkla kullanabilen Bizans Devleti'nin, sahada aktif şekilde hareket etmesiydi. Peçeneklerin sahada görünmeleriyle birlikte aynı dönemde bir Rus Devleti'nin oluşumuna da şahit oluyoruz. Doğu Slav boylarının, İskandinav kökenli liderler tarafından tek bir çatı altında birleştirilmesiyle, Peçenekleri ileriki zamanlarda epeyce uğraştıracak olan Kiyev merkezli bir Rus Devleti gün yüzüne çıkmıştı. Gün geçtikçe artan siyasi ilişkiler ve çıkarlar, bu sahadaki unsurları daha da birbirine yakınlaştırmıştı. Gerek ticarî gerekse askerî faaliyetler, Peçeneklerin tarihî kayıtlarda daha çok yer almasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu Bölümün iskeleti genel manada Rus, Bizans kroniklerinin ışığında cereyan eden bu siyasi mücadeleler ve onların temelinde yatan asıl sebepleri arama üzerine oluşturulmuştur.

İkinci Bölümde (Sosyal (Dini)- Ekonomik Bağlamda Peçenek-Rus İlişkileri), Peçeneklerin Rus sahası içindeki gündelik yaşamlarına değinilmiştir. En fazla irdelenen konu, Peçeneklerin Ruslar özelinde etrafındaki siyasi güçlerle olan ticarî ve kültürel ilişkileri olmuştur. Dönem itibariyle günlük yaşam üzerinde ekonominin etkisi, en büyük ölçüt olduğundan, Peçeneklerin ticarete olan bağlılıkları ayrıntılı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Kültürel meselelere gelince, kendi öz benliklerini uzunca bir süre muhafaza etmeyi başardıklarını düşündüğümüz Peçeneklerin, değişen siyasi gündemle birlikte bir takım dinî mecburiyetlerle karşı karşıya kaldıklarına şahit olduk. Bu sebeple, onların yaşadıkları siyasi karmaşa içinde varlıklarını sürdürme maksatlı dini-kültürel değişimler geçirmesini ve bir süre sonra entegre oldukları yeni toplumlarda nasıl değişimlere maruz kaldıklarını detaylı olarak inceledik.

Tezin yazımı süresince bir danışmandan öte bir büyüğüm olarak desteğini ve görüşlerini esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Hatice ORUÇ’a şükranlarımı sunarım. Her daim yardımına koşan değerli Dr. Öğr. Üy. Hüseyin KAYHAN’a, uzun yazma sürecinde hem maddî hem de manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme bilhassa anneme teşekkürü borç bilirim. Son olarak tezle ilgili her zaman yardımlarını gördüğüm son dönemde yaşanan Ukrayna- Rusya savaşında bir kısmı hayatını kaybeden Ukraynalı dostlarımin teşekkürü en fazla hakedenler olduğunu vurgulamak isterim. Bilhassa Azov taburundan sevgili Ivan Tarabanovski’ye bana inandığı ve bu yolda daima beni desteklediği için müteşekkirim.

Emine DİKMEN

Manisa- 2022

KISALTMALAR

Age : Adı geçen eser

Agm : Adı geçen makale

Ch. : Chronic

DAI :De Administrando Imperio

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Haz. : Hazırlayan

İng. : İngilizce

MIA : Materialy i issledovaniya po arheologii

ODB : Oxford Dictionary of Byzantium

PVL : Povest' Vremennih Let

S. : Sayı

s. : Sayfa

Tr. : Tercüme

V. : Volume

KAYNAKLAR

Peçenklerin kendilerinin meydana getirdiği herhangi bir yazılı kaynak günümüze ulaşmadığından, onların erken dönemlerine ait bilgiler araştırmacılar tarafından antik Roma, Çin ve Pers kaynaklarından temin edilmeye çalışılmıştır. Bizans ve Müslüman tarih yazıcılığının gelişimiyle sonraki dönemlere bunlar kaynaklık etmiştir. Peçenek ve Rus münasebetlerine dair önemli bilgiler ise Rus kroniklerinden gelmektedir. Tezde kullandığımız birincil kaynaklar ve başlıca araştırma eserleri aşağıda genel hatlarıyla ele alınmaktadır.

A. RUS YILLIKLARI

Rus kronikleri, Peçeneklerin Ten (Tın- Don) nehrinin batısına geçmesiyle birlikte onlar hakkında bilgi vermeye başlar. Kroniklerde genel manada kronolojik sıralama, Rus Devleti'nin temellerinin İsveç- Dan kökenli olduğu ifade edilen Rurik hanedanı tarafından atılması veya Varenglerin Rus topraklarına gelişiyle başlar. Hemen hemen mevcut tüm Rus kroniklerinde geçmiş yıllara dair hadiseler ve zamanlamalar aynı şekilde ilerler. Ancak sonraki yıllarda Hristiyanlığın Rus toprakları boyunca yayılması ve buna bağlı olarak kilise tarih yazımının artması eser yazımını da çeşitlendirmiştir. Aşağıda ele alacağımız Rus kronikleri bünyesinde Peçeneklere dair incelikli bilgiler barındırmaktadır. Bizans, Macar ve Rus kaynaklarıyla paralel olarak ilerlendiğinde Peçeneklere dair bilgiler daha net ortaya çıkmakta ve doğruluk oranları daha da artmaktadır.

Povest' Vremennih Let' (Geçmiş Yılların Hikâyesi- PVL)

Geçmiş Yılların Hikâyesi olarak da adlandırılan Rus kroniklerinden birisidir.¹ Eserin bilinen üç nüshası mevcuttur. Ve bu üç nüsha, diğer Rus kronikleri içerisinde muhafaza edilmiştir. İlk nüsha adını düzenleyicisinden aldığı için *Nestor Kroniği* olarak da bilinmektedir. Papaz Nestor tarafından redaksiyonu yapılan bu nüsha, onun yorumlarını da barındırmaktadır. Nestor, dönem itibarıyla Büyük Knyaz II. Svyatopolk (1093- 1113) taraftarıydı. Bu sebeple Grek başkentinin ve onun hamisi Vladimir Monomak'ın (1113- 1125) da düşmanıydı. Buna karşın Alman ve Dan yöneticilerin dostluğunu kazanmıştı. Bazı araştırmacılarca eser içinde yer alan hadiseler, bütünüyle papaz Nestor'un hayal mahsulüdür ve olaylar çarpıtılarak sunulmuştur.² Yine de çalışma içerisinde Peçeneklerin Ruslarla olan temaslarında, bilhassa siyasi mücadelelerinde en net bilgilere bu yıllıktan ulaşmaktayız. Kiyev- Peçer Manastırı'nda yazılan eser, bilhassa Knyaz Svyatopolk dönemindeki hadiselerle odaklanmıştır. Rahip Nestor'un, yıllığın bu ilk nüshasını XI. yüzyılın 70'li yıllarında yazdığı düşünülmektedir. Öldüğünde (12 Ocak 1112), yıllığın yalnızca 1111 senesine kadar olan hadiselerini kaleme alabilmiştir.³

¹ Çalışma içerisinde bu eser bundan böyle 'PVL' şeklinde kısaltılacak ve kullanılacaktır.

² L. N. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, I. Cilt, Selenge Yay. , İstanbul, 2006, s. 207.

³ PVL'ye dair detaylı bir çalışma için bkz. A. A. Şahmatov, *Povest Vremennih Let i Drevneyşye Russkiye Letopisniye Svodi*, Kn. I, Nauka, Sank- Peterburg, 2002.

Rus Yıllıklarının Türkçe detaylı açıklaması Mualla U. Yücel tarafından yapılmıştır. Bkz. Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul,

PVL'nin Silvester nüshası ise Knyaz Vladimir Monomah (1113- 1125) zamanında yaşayan Rahip Silvester tarafından derlenmiş olan nüshadır. Rahip, Vıdubits Manastırı'nda mevcut olan Kiçevo- Peçer Manastırına ait olan nüshayı tekrar düzenlemiş, ayrıca asıl PVL nüshasını da görerek kendi derlemesinde bilhassa kullanmıştır. Silvester nüshasını önemli kılan bir diğer nokta ise, Rahip Nestor'un kendi nüshasında hoşnut olmadığı bazı knyazlar hakkında dile getirdiği yorumları Silvester tekrar ele almıştır. Bununla birlikte kendisi minnettarlığını göstermek maksadıyla Knyaz Vladimir Monomah'a ait güzel hadiseleri de bu derlemesine ilave etmiştir. Rahip Silvester bu nüshada hadisleri, 1116 senesine kadar getirip kaydetmiştir. Son PVL nüshası, 1118 nüshası olarak bilinmektedir. Anonim olarak bilinen bu nüshada hadiseler, 1111 senesine kadar Rahip Silvester'ın nüshasıyla benzerdir.⁴ Kronik, Bizans Hristiyan kültürünün Rus yazımına ne kadar tesir ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Kronik yazarının, IX. yüzyıl Bizans yazarlarından Georgios Amaortolos'un kroniği gibi eserleri incelediği anlaşılmaktadır. Rus keşişler, yazım ve yöntem açısından Bizans vari yaklaşım sergilemişlerdi. Bizans kaynaklarından alıntılar yaparak ve kendi ellerindeki kaynakları dâhil ederek işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmışlardı.⁵ Biz bu tez çalışmamızda D. S. Lihaçeva- O. V. Tvorogova tarafından hazırlanan baskıyı

2020, s. 15- 19; A. Ulsan, "Povesti Vremmenih Let: Tarihteki Yeri ve Önemi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2013, s. 183- 205.

⁴ Yücel, İlk Rus Yıllıklarında Türkler, s. 18.

⁵ *Hronika Georgiya Amartola*, Rus. Tr. V. Matveenka, L. Şegoleva, Bogoroskiy Peçatnik, Moskva, 2000; K. Krumbacher "Vizantijskie istoriki i xronisty", *Ocerki po istorii Vizantii*, ed. V. N. Benesevic, V. III. , S. -Peterburg, 1913, 70-71; P. P. Toloçko, *Russkiye Letopisi i Letopisçi X- XIII vv*, Aleteyya , Sank- Peterburg, 2003, s. 57.

kullanmayı tercih ettik.⁶ Eser, 1953 senesinde İngilizce'ye tercüme edilmiştir.⁷ Türkçe tenkitli tercümesi ise 2016 yılında A. Ulusan tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.⁸

Aşağıda bahsedilecek olan Rus yıllıklarının da PVL'nin üç nüshasını başlangıç kısımlarında kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla *Kuzey Yıllıkları* olarak nitelenen *Lavrentev*, *Radzivil*, *Troits* ve *Moskova- Akademi* yıllıkları *Silvester Nüshasını* içermektedir. Diğer yandan *Güney Yıllıkları* olan *İpatyev*, *Hlebnik* ve *Pogodin* ise *Nestor ve 1118 Tarihli* nüshaları ihtiva etmektedir.

Lavrentiyevsкая Letopis' (Lavrentev Yıllığı)

Bu yıllık başlangıçtan itibaren 1305 senesine kadar olan olayları ihtiva eder. Yıllık içerik bakımından 4 bölüme ayrılırken, başlangıç kısmında PVL'nin *Silvester nüshası* (1111 yılına kadar) kullanılmıştır. Diğer adı Keşiş Lavrentev olan yıllık, Rus yıllıkları içerisinde en eski ve mühim olanı şeklinde değerlendirilmektedir. Büyük Suzdal-Nijegorod Knyazı Dmitri Konstantinoviç'in (1323–1383) emriyle Rahip Lavrentev tarafından kopyalanıp düzenlenmiştir (1377). Ancak Rahip Lavrentev, diğer yıllıkçıdan eseri kopyaladığında bazı kısımlar mevcut olmayıp (899- 922 arası hadiseler gibi), Rahip Lavrentev bu eksik bölümleri kendisi tamamlamıştır.⁹ Lavrentev Yıllığı A.

⁶ *Povesti Vremennih Let*, Hz. D. S. Lihaçeva- O. V. Tvorogova, Vita Nova, Sank-Peterburg, 2012.

⁷ *The Russian Primary Chronicle*, İng. Tr. Samuel H. Cross- Olgerd P. Sherbowitz Wetzor, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1953.

⁸ A. Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)* Adlı Kroniğin Tahlili ve Tenkitli Tercümesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.

⁹ Yücel, İlk Rus Yıllıklarında Türkler, s. 24- 25.

İ. Puşkin tarafından bulunmuştur. Yıllığın ilk ciddi incelemesi A. Şahmatov tarafından ve daha sonra M. D. Priselkov tarafından yapılmıştır.¹⁰ Bu çalışmada eserin 1872 senesine ait baskısı kullanılmıştır.¹¹

Troitskaya Letopis' (Troits Yıllığı)

Yıllık, Troits Manastır Kütüphanesi'nde N. M. Karamzin tarafından bulunmuş, daha sonraları bu manastırın adıyla literatürde yer edinmiştir. Yıllık başlangıçtan 1408'e kadar olan hadiseleri aktarır. Yıllığın temelinde PVL mevcut olmakla birlikte, başlangıç ile 906-1176 senesi arasındaki olaylar *Lavrentev Yıllığı*'ndan aktarılmıştır.¹² 1812 senesinde Moskova'da meydana gelen yangında yanan yıllık, yeni redaksiyonu M. D. Priselkov tarafından yapılmıştır. Bu redaksiyonda N. Karamzin'in ünlü *Rus Devleti Tarihi* eserindeki yıldan yaptığı açıklamalar, A. Şahmatov'un gün yüzüne çıkardığı *Simonov Yıllığı* ve *Voskresen Yıllığı*'ndan faydalanılmıştır. *Troitskaya Letopis*'in kaynakları arasında *Ortak Rus Dergileri (Tver, Rostov, Ryazan, Büyük Novgorod gibi)* şeklinde ifade edilen yerli yıllık dergileri de bulunmaktadır. Bu dergilerin katkılarıyla beraber eser 1413 senesinde tamamlanmıştır.¹³ Bu çalışmada 1950 senesine ait baskı kullanılmıştır.¹⁴

¹⁰ Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, s. 23.

¹¹ *Letopis po Lavrentiyevskomu Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sank- Peterburg, 1872.

¹² Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, s. 31- 32.

¹³ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 60.

¹⁴ *Troitskaya Letopis*', Hz. M. D. Priselkov, Izdatel'stvo Akademii i Nauk SSSR, Moskva- Leningrad, 1950.

Nikonovskaya Letopis' (Nikon Yıllığı)

Adını Rahip Nikon'dan alan bu yıllık *PVL*'nin Nestor nüshasını ihtiva eder. XVI. yüzyılda oluşturulduğu düşünülen yıllık, 1559 senesine kadar olan hadiseleri kesintisiz aktarmıştır. Bunun yanısıra *Suzdal*, *Kiyev*, *Volın* ve *Novgorod*, *Lavrentev*, *Voskresen* gibi yıllıkları da kaynak olarak kullanmıştır. Ayrıca *Nikon Yıllığı*'nda diğer yıllıklarda bulunmayan bazı tarih ve olaylar da mevcuttur. *Nikon Yıllığı*'nın en mühim iki nüshasının (*Patriarş* ve *Obolen* nüshaları) hangisinin en eski olduğu tartışma konusudur.¹⁵ Bu çalışmada 1862 senesi *Patriarş ili Nikonovskoyu Letopisyu*, *Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey* baskısı kullanılmıştır.¹⁶ Ayrıca bu yıllık, İngilizceye tercüme edilmiş olup, zaman zaman bu tercümeden de faydalanılmıştır.¹⁷

İpatyevskaya Letopis' (İpatyev Yıllığı)

Kostoroma'da bulunan İpatyev Manastırı'nda XIV. -XV. yüzyılda yazılan yıllık, N. M. Karamzin tarafından Pskov'da bulunmuştur. Temel olarak iki nüshası mevcut olup, bunlar *İpatyev* ve *Hlebnik* nüshalarıdır. *Hlebnik* nüshası *İpatyev*'e göre imlâ açısından farklılık göstermektedir. Ayrıca *Hlebnik*, *Lavrentev Yıllığı* ile benzerlik göstermektedir. *Hlebnik*'e çok benzeyen *Pogodin Nüshası* da zaman zaman *Hlebnik*'teki aralıkları doldurur.¹⁸ Yıllık üç bölümden meydana gelmiştir. Bizi ilgilendiren, *PVL* kısmı *Rahip Silvester* nüshasıdır ve 1111 senesine kadar olan

¹⁵ Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 31- 33.

¹⁶ *Patriarş ili Nikonovskoyu Letopisyu*, *Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey*, *Arheografçeskeyu Kommiseyu*, Sank- Peterburg, 1862.

¹⁷ *The Nikonian Chronicle From the Beginning to the Year 1132*, Hz. ve İng. Tr. Serge A. Zenkovsky- Betty J. Zenkovsky, The Kington Press, V. I, Princeton, 1984.

¹⁸ *Ulusun, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 58.

hadiseleri ihtiva eder. Diğer iki bölüm ise *Kiyev Yıllığı- Güney/ Batı Yıllık Dergileri* (1201'e kadar) ve *Galiç- Volin Yıllığı*'ndan (1292'ye kadar) alınmıştır.¹⁹ Tezde 1923 senesine ait baskı kullanılmıştır.²⁰

Radzivilovskaya Letopis' (Radzivil ya da Kenigsberg Yıllığı)

Yıllık, Knyaz Radzivil tarafından 1671 senesinde Kenigsberg Kütüphanesine verildiği için *Kenigsberg Yıllığı* olarak da anılmaktadır. PVL'nin *Rahip Silvester nüshasının* 1111 senesine kadar olan bölümlerini ihtiva etmekle birlikte 4 bölümden oluşur. En son hadiseler Rostov Yıllık Dergileri'nden alınarak 1419 senesine kadar getirilir.²¹ A. Şahmatov yıllıktaki diğer bölümlerin *Suzdal, I. Sofya ve Rostov Yıllıklarından* alındığını ifade eder.²² İçerdiği birçok minyatür (604 adet), onu diğer yıllıklardan ayıran en mühim özelliğidir. Tezimizde 1989 senesinde basılan kopyası kullanılmıştır.²³

Voskresenskaya Letopis (Voskresen Yıllığı)

Yıllığın asıl hâlinin, Yeni Kudüs (Novoierusalim) Manastırında Rahip Nikon tarafından yazıldığı ifade edilmektedir. Yıllık metninde, adının *Voskresen Yıllığı* olduğu

¹⁹ Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 20, 60.

²⁰ *Ipatiyevskaya Letopis'*, Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Arheografiçeskoyu Kommiseyu, Petrograd, 1923.

²¹ Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 28- 29; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 59

²² A. A. Şahmatov, *Obozrenie Russkih Letopisnih Svodov XIV-XV vekov*, Moskva-Leningrad, 1938, s. 48-68.

²³ *Radzivilovskaya Letopis'*, Polnoye Sobranie Russkih Letopisey, V. XIII, Nauka, Leningrad, 1989.

geçmektedir. Yıllık ilk olarak 1793-94 senesinde “Voskresen Notlarına Göre Rus Yıllıkları” başlığıyla neşredilmiştir.²⁴ *İpatyev Yıllığı*’nda yer alan hadiselerle benzerlik gösterdiğinden, *İpatyev Yıllığı*’nın kaynak olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.²⁵ Yıllığın, 1530 ya da 1540’lı yıllarda yazıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla yıllıkta yer alan hadiseler 1541 senesine kadar getirilir. Yıllığın en önemli özelliği XV. ve XVI. yüzyıldaki Kiyev Yıllıklarında mevcut olmayan bilhassa Moskova Devleti’nin kuruluşunu konu alan hadiseleri de içermesidir. Yıllıkta, başlangıç dönemine ilişkin kısımlarında PVL’nin *Nestor nüshası*, sonrasında *Kiyev ve Suzdal Yıllıkları* kullanılmıştır.²⁶ Bu çalışmada biz 1856 baskısını kullandık.²⁷

B. BİZANS VE LATİN KAYNAKLARI

De Administranto Imperio- Konstantin Porphyrogenitus

Bizans imparatoru VII. Konstantin (944- 959) tarafından kendi oğluna (II. Romanus 959- 963) bir takım siyasi gelenekleri, Bizans’ın komşularıyla olan iyi geçinme politikalarını öğretmek ve tüm bunların yanı sıra dönem itibarıyla keskin siyasi güçleri tanıtmak maksadıyla yazılmış bir eserdir. *De Administranto Imperio*’nun (DAI)

²⁴ M. U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK, Ankara, 2007, s. 29.

²⁵ A. A. Şahmatov, *Povesti Vremennih Let*, T. I, Petograd, 1916, s. 55.

²⁶ Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 33- 35; D. C. Lihaçev, *Russkiye Letopisi i ih Kulturno İstoriçeskoye Znaçine*, Moskva- Leningrad, 1947, s. 472-474.

²⁷ *Letopis Po Voskresenskomu Spisku*, Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Arheografiçeskoyu Komisseyu, Vol. VII, Sank- Peterburg, 1856.

yazıldığı sene konusunda tam görüş birliğine varılamasa da ortalama bir tarih olarak 948- 952 yılları aralığı verilmektedir. *DAI*, çalışmamızda en çok ve birincil olarak başvurduğumuz kaynağımızdır. VII. Konstantin Peçenekler ve o dönemin siyasi unsurlarını oldukça net bir şekilde yazmıştır. Dönemin güçlerinin yanı sıra verdiği coğrafi malumatlar da oldukça değerlidir. Çoğu nehir, akarsu, kale isimlerinin Türkçe olduğu bu eserde açık bir şekilde görülmektedir. Araştırmacılarca Peçeneklerin kökenine dair birinci ipucu yine *DAI*'den türetilmiştir. Kendi hâkimiyet dönemi boyunca Peçeneklerle ilişkilerini oldukça sıkı ve dikkatli bir şekilde yürüten imparator, eserinde bu sebeple Peçeneklere geniş yer vermiştir. Yaptığı betimlemeler sayesinde, Peçeneklerin dönemin oldukça aranan müttefikleri olmaları yanında ayrıca siyasi şartların değiştirilmesinde güçlü bir unsur olarak kullanıldığını da öğrenmekteyiz.

Zaman zaman *DAI*'nin bilgilerinde hatalar olduğu, imparatorun bilgileri farklı şekilde aktardığı yönünde eleştiriler mevcut olup, bilgilere tedbirli yaklaşmak gerektiği bazı araştırmacılarca dile getirilmiştir.²⁸ Ancak Peçenekler ile ilgili çok sayıda bilginin bu denli detaylı bir şekilde kaleme alınması, yalnızca İmparator Konstantin tarafından gerçekleştirilmiştir. Elbette imparatorluk makamında olması ve dolayısıyla kendi makamını, devletin gücünü diğer siyasi unsurlardan üstün tutma çabası açık bir şekilde görülmektedir. Yine de söz konusu çalışmamız tamamen Peçenekleri ve onların Ruslarla olan ilişkilerini kapsadığından *De Administrando Imperio* tezin kaynakları arasında ilk sırada gelmektedir. Eser bir bütün olarak incelendiğinde bölümler arası

²⁸ C. Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Tr. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, 1967, s. 11. A. Kazhdan, P. Lemerle ve G. Moravcsik'in görüşlerine de yer vererek bu tartışmaları paylaşmıştır. Bkz. A. Kazhdan "De Administrando Imperio", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. I, Ed. A. Kazhdan, New York 1991, s. 593.

uslup farklılıklarının olduğu gör÷lür. Bu sebeple İmparator'dan ziyade başka yazarların da bu eserde katkıları olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ İlk Latince tercümesi 1611 senesinde, sonrasında 1617'de J. Meursius tarafından Grekçe metniyle beraber yayımlanmıştır. J. Meursius'un çevirisi 1711 senesinde A. Banduri tarafından editlenmiştir. Banduri'nin çevirisi, Lami tarafından Grekçe metin ile yan yana verilmiştir. Yine bu tercüme herhangi bir müdahalede bulunulmadan 1840'da I. Bekker, 1864'da ise Migne tarafından *Patrologia* adlı çalışmada sunulmuştur.³⁰ Grekçe'den G. Moravcsik tarafından neşredilen eser, R. J. H. Jenkins tarafından da İngilizce tercümesi yapılarak günümüze ulaşmıştır.³¹ Tezde İngilizce tercümesinden faydalanılmıştır.

Synopsis Historiarum- İoannis Skilitzes

İoannis Skilitzes'in yaşamı hakkında çok bilgi mevcut değildir. 1040'tan kısa bir süre sonra doğduğu düşünülen yazar, Mihail Psellos'un da çağdaşı olarak ifade edilir. Bununla birlikte I. Aleksios Komnenos (1081- 1118) döneminde adli işlerde görev aldığı bilinmektedir.³² *Synopsis Historiarum*³³ (*Tarihin Özeti*) başlıklı eseri Theophanes Confessor'un eserinin devamı niteliğinde olup 811 ile 1057 seneleri arasında Bizans'ta

²⁹ E. Barker, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, Çev. Mete Tunçay, Dost Kitabevi, Ankara, 1982, s. 134

³⁰ F. Koçak, "De Administrando Imperio ve Türk Tarihi Açısından Önemi", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V. 2/1, 2017, s. 61

³¹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Tr. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, 1967. Çalışma içerisinde bu eser, bundan böyle 'DAI' şeklinde kısaltılıp kullanılacaktır.

³² Kazhdan, "John Skylitzes", *Oxford Dictionary of Byzantium*, V. III, s. 1914.

³³ Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. H. G. Beck, Walter de Gruyter, Germany, 1973.

yaşanan hadiseleri içermektedir. Eser, I. Nikeforos'un ölümünden (811) başlar ve VI. Mihael'in 1057'deki tahttan feragat etmesine kadar gelir. Eserde her bir imparator için ayrı bir başlık açılmıştır. Tarih aralığı epeyce geniş olan bu eserde yine Ruslara ve Peçeneklere dair detaylıca bilgilere bu eserden ulaşmaktayız. Rus- Bizans ekseninde gelişen olaylar, erken Rus yazım geleneğinin henüz başlamamış olması sebebiyle bu eserden rahatlıkla takip edilebilmektedir. Eserin XII. yüzyıla tarihlenen içinde 574 minyatür içeren Madrid versiyonu da bulunmaktadır.³⁴ Biz çalışmamızda bu eserin İngilizce tercümesinden faydalandık.³⁵

Epitome Historiarum- İoannis Zonaras

İoannis Zonaras, İmparator I. Aleksios'un (1081- 1118) maiyetinde üst düzeyli bir yetkili olmakla birlikte daha sonra bir manastıra çekilmiştir. Hayatına dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır ancak iyi bir eğitim aldığı eserinden anlaşılmaktadır. Yaradılıştan başlayarak, Aleksios Komnenos'un döneminin sonuna kadar olan hadiseleri kitabında konu edinir.³⁶ Türkleri içeren kısım *Tarihlerin Özeti (Kitap 17- 18)* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³⁷ İmparator Tzimizkes (969- 976), II. Basil (976- 1025) döneminin yanı sıra Ruslar ve Peçeneklerin Bizans ile olan mücadelelerini içerdiğinden, bu çalışmada Peçeneklere dair verdiği bilgilerden istifade ettik.

³⁴ The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid, ed. V. Tsamakda, Alexandros Press, Leiden, 2002.

³⁵ John Skylitzes- *A Synopsis of Byzantine History 811- 1057*, Tr. John Wortley, Cambridge University Press, New York, 2010.

³⁶ Kazhdan,"John Zonaras" *ODB*, s. 2229.

³⁷ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, Tr. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay. , İstanbul, 2008; Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, ed. L. Dindorfius, Teubner, Leipzig, 1868.

Historia- Leon Diakonos

X. yüzyılın önemli yazarlarından biri olan Leo, Konstantinopol’te eğitim görmüş ve daha sonra imparatorluk sarayının diyakozu olarak görev yapmıştır. Diyakoz Leo, eserini 959 ile 976 yılları arasında yazmış olup, 10 adet kitabı kapsamaktadır. Genel olarak II. Romanos (959- 63), Nikephoros Phokas (963- 69), İoannis Tzimiskes (969- 76), ve kısmen II. Basil (976- 1025) dönemlerini ele almaktadır.³⁸ Türk tarihi açısından Macarlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Peçenekler gibi Türk siyasi yapılarının Bizansla olan münasebetlerine değinmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın en mühim zaman aralığını ihtiva etmektedir, ayrıca Rusların Bizans ile olan ilişkilerine dair ince ayrıntılar aktarması, dönemin hadiselerini takip etmek açısından önemlidir. Bilhassa Rus knyazı Svyatoslav’ı şahsen görüp onu betimlemesi verdiği önemli bilgiler arasındadır. *Diyakoz Leo Tarihi* Rusça dâhil birçok dile tercüme edilmiştir.³⁹ Tezde İngilizce tercümesinden faydalanılmıştır.⁴⁰

Patrik I. Nicholas (Mystikos)’un Mektupları

Nicholas Mystikos, 852 senesinde İtalya’da doğmuştur. Patrik Photios’un yakın arkadaşıdır ve Photios’un 886’da görevden azledilmesiyle o da gözden düşmüştür. Sığındığı Kalkedon yakınlarındaki Aziz Tryphon Manastırı’ndan VI. Leo vasıtasıyla çıkartılarak patrik görevine getirilmiştir. Bizans İmparatoru VI. Leo (886-912) zamanının çalkantılı dönemlerinde görev yapan Konstantinopol patriği Nicholas, yine

³⁸ Kazhdan, "Leo The Deacon" The Oxford Dictionary of Byzantium, V. II, s. 1217; *The History of Leo the Deacon*, s. 7.

³⁹ Lev Diakon, *İstoriya*, Rusça Tr. MM. Kopilenko, Nauka, Moskva, 1988.

⁴⁰ Leonis Diaconi, *Historia*, Typographia Regia, 1819; *The History of Leo the Deacon*, Tr. Alice- Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Dumbarton Oaks, Washington, 2005.

bu imparator sebebiyle görevinden azledilmiştir.⁴¹ 925 senesinde öldüğünde ardında yaşamı boyunca çeşitli önemli şahıslara yazdığı mektuplar bırakmıştır. Tezimiz için mektuplar, Bulgar, Peçenek ve Bizans ittifaklarını göz önüne sermesi açısından önemlidir. İmparatorluk düzeyinde çevre güçlerle yapılan hileli politikalar, patriğin mektupları sayesinde daha net görülmektedir. Çalışmamız açısından son derece önemli detayların bulunduğu bu mektupların İngilizce tercümesi yapılmış olup, bu eserden yararlanılmıştır.⁴²

Querfurtlu Bruno'nun İmparator II. Henry'ye Mektubu

Almanya'nın Querfurt kentinde dünyaya gelen Bruno (974-1009), iyi bir din eğitimi almış ve 20 yaşında Kutsal Roma Cermen İmparatoru III. Otto'nun ruhban sınıfına dâhil olmuştur. Dönemindeki misyonu, pagan Slavlar ve pagan Türk boylarının Hristiyanlığa dönüşümünü sağlamaktır.⁴³ İmparator II. Henry'ye yazdığı mektup konumuz açımızdan oldukça mühim bilgiler barındırmaktadır. Şöyle ki 1000 yılı civarında Hristiyanlığı yayma misyonu ile yola çıkmış ve ilk olarak Ruslara uğrayarak sonrasında Peçenek topraklarına varmıştır. Mektup, Peçeneklere dair az, ancak oldukça nitelikli bilgileri içermektedir.⁴⁴

⁴¹ Kazhdan, "Nicholas I Mystikos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, V. II, s. 1466; Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, s. 16.

⁴² Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, Tr. R. J. H. Jenkins- L. G. Westerink, Dumbarton Oaks, Washinton, 1973.

⁴³ Darius Baronas, "St. Bruno of Querfurt: The Missionary Vocation", *Lithuanian Historical Studies*, V. 14, 2009, s. 43

⁴⁴ 'The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II: On His Aliance with the Pagans', İng. Tr. W. L. North, erişim adresi: https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/83/2019/06/Bruno_of_Querfurt_Letter_to_Henry_II_for_MARS_web

C. İSLAM KAYNAKLARI

Rus ve Bizans kaynaklarının Peçeneklere verdiği bilgiler sınırlı sayıda olmakla birlikte, İslam tarih, coğrafya yazım geleneğinin yaygınlaşmasıyla Endülüsten Bağdat'a ve kuzeyde Bulgar başkentine kadar uzanan saha içinde birçok İslam gezgininin eserleriyle karşılaşmaktayız. Bazı İslam kaynaklarındaki bilgiler, çoğunlukla birbirini tekrar eden ve bazı kronolojik hatalarla, güncellenmemiş bilgiler sunsa da dönem açısından mühim veriler içermektedir. Peçeneklerin Yayık ve İdil arasındaki yerleşimlerinin daha sonra İdil'i geçmeleriyle değişen yurtlarının özellikleri, kendilerine has bir takım gelenekler İslam kaynaklarında az da olsa yer almıştır. Onların Hazar ve Macarlarla ve diğer siyasi güçlerle olan ilişkilerine dair İslam kaynakları önemli ipuçları sağlamaktadır. Peçenekler ve Ruslar hakkında da Bizans ve Rus kaynaklarının verdiği bilgiler İslam kaynaklarının aktardıklarıyla perçinlenmektedir.

El-Mesâlik ve'l Memâlik- İbn Hurdazbih

Erken dönem İslam coğrafyacılardan olması hasebiyle bazı kaynaklarda 'İslam coğrafyacılarının babası' şeklinde nitelendirilmektedir. *el-Mesâlik ve'l Memâlik (Yollar ve Ülkeler Kitabı)* muhtemelen 846-47 senelerinde kaleme alınmış olup, ikinci nüshası 885- 86 senesinde tamamlanmıştır.⁴⁵ Daha sonraki coğrafyacılar için emsal kişi olmakla birlikte kendisinden Ceyhanî, Mukaddesi ve İbnu'l Fakih gibi İslam yazarları

site. pdf, erişim tarihi: Metnin asıl hali için bkz. Wilhelm von Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. Blüthe des Kaiserthums*. 5. Aufl, Duncker & Humblot, Leipzig, 1885, s. 702- 706. Ayrıca bkz. Jadwiga Karwasinska, *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t. IV:3, Warsaw: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973, ss. 97- 106.

⁴⁵ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, Tr. Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul, 2008.

faydalanmışlardır.⁴⁶ Eserde İslam dünyasında o dönemdeki ana ticaret rotalarının haritası verilmekle birlikte, o yerlere dair çeşitli bilgiler de aktarılmıştır. Türkler hakkında verdiği bilgiler kıt ve dağınık olsa da çalışmamızda konu edindiğimiz Ruslara ve onların ticarî rotalarına dair bilgiler verir. Eserin farklı kütüphanelerde çeşitli nüshaları mevcut olmakla birlikte ilk olarak Barbier de Meynard tarafından ilim dünyasıyla buluşturulmuştur. Daha sonra De Goeje tarafından bir baskısı daha yapılmıştır.⁴⁷

Kitabü'l- Alâkı'n-nefise- İbn Rüsteh

Hakkındaki bilgilerin oldukça kıt olduğu İslam coğrafyacısının yaklaşık 913 (922-948?) senesi civarında vefat ettiği, en bilinen eseri *Kitabü'l- Alâkı'n-nefise*'yi ise 903-913 tarihleri arasında tamamladığı ifade edilmektedir.⁴⁸ Eserin yalnızca yedinci kısmı günümüze ulaşmış, 1892 senesinde De Goeje tarafından Leiden'de neşredilmiştir.⁴⁹ İlk olarak eserin Türklerle olan kısmı Ramazan Şeşen tarafından Türkçe'ye tercüme edilirken⁵⁰, daha sonra bütün hâlinde Ali Fuat Ekber tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁵¹ İbn Rüste'nin Türklerle olan kısmı oldukça önemlidir. Peçeneklerin yanı sıra Hazar, Burtas, Bulgar, Macar gibi Türk yapılarıyla, Slavlar ve

⁴⁶ R. Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s. 19.

⁴⁷ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 15

⁴⁸ İbn Rüsteh, *el- A'lâku'n- Nefise-Dünya Coğrafyası*, s. 14; Sayyid Maqbul Ahmad, "İbn Rüste" *DİA*, C. 20, İstanbul, 1999, s. 253.

⁴⁹ R. Şeşen, *Müslimanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul, 1998, s. 98.

⁵⁰ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 43- 49.

⁵¹ İbn Rüsteh, *el-A'lâku'n-Nefise-Dünya Coğrafyası*, Tr. Ali Fuat Ekber, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

Ruslara yönelik aktardığı bilgiler, Karadeniz kuzeyindeki çalışmalar için büyük fayda sağlamaktadır.

Mürücü'z-zeheb- El-Mes'udî

X. yüzyıl İslam yazarlarından olan Mesudî'nin, yaptığı seyahatler doğrultusunda yaklaşık 17 ile 34 arasında eser verdiği belirtilmektedir. Ancak bu eserlerden yalnızca ikisi günümüzde ilim dünyasında mevcuttur. *Altın Bozkırlar* olarak tercüme edilen *Mürücü'z- zeheb* eseri çalışmamızda en sık kullanılandır.⁵² Bununla birlikte De Goeje tarafından neşredilen *et- Tenbîh ve'l- işrâf* adlı eserinden de kısaca yararlanılmıştır.⁵³ Altın Bozkırlar'ın birçok nüshası bulunmakla birlikte Barbier de Meynard tarafından Fransızcaya çevrilip 1872'de ilim dünyasının kullanımına sunulmuştur.⁵⁴ Her ne kadar konuları işleyişi bakımından birçok eleştiri yapılsa da çalışmamızda onun Peçenekler, Ruslar ve etrafındaki güçlere dair aktardığı bilgilerinden istifade ettik.

Seyahatname- İbn Fadlân

920- 921 senesinde İdil Bulgarlar Devleti hükümdarı İlteber Almuş (ö. 925?), İslamiyet'i kabul ederek, dönemin Abbasi halifesi Muktedir-billâh'a (908- 932) elçi göndermiştir. Elçinin gönderilmesinde maksat daha çok İdil Bulgar Devleti'nin meşruiyetinin tanınması yönünde olsa da Bulgarlara İslamiyeti öğretecek âlimler gönderilmesi, halifeden talep edilenler arasında yer almaktaydı. İşte bu talepler doğrultusunda tertip edilen elçilik heyeti içerisinde, kâtip olarak İbn Fadlân da yer

⁵² Mesudî, *Muruc ez- zeheb (Altın Bozkırlar)*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay. , İstanbul, 2004.

⁵³ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 20- 21, 62- 63.

⁵⁴ Mesudî, *Muruc ez- zeheb*, s. 11- 14.

almıştır. Bağdat'tan Bulgar başkentine kadar uzanan yolculuğunda gördüğü yerlerin idari sistemlerini, gelenek, göreneklerini ve daha birçok mühim hadiseyi eserinde kaleme alan İbn Fadlân, Türklere ve çalışmamızda konu edindiğimiz Peçeneklere, Ruslara dair verdiği malumatlar bakımından oldukça önemli bir şahsiyettir. Rus olarak belirttiği insanların daha çok İskandinav vari gelenekler sergilemesi sebebiyle verdiği bilgiler batılı araştırmacıların dikkatini celp etmiştir. Ve İskandinavların erken dönem tarihlerine ışık tutması bu eseri daha da önemli kılmıştır. Günümüz ilim âleminde esere ilk defa dikkat çeken Danimarkalı J. K. Rasmussen olmuştur.⁵⁵ Rus- İskandinav araştırmalarında neredeyse ilk başvuru eserlerinden biri olduğundan A. P. Kovalevski tarafından, *Puteşestvii Ibn-Fadlana na Volgu* ve daha sonra *Kniga Axmeda Ibn-Fadlana o ego puteşestvii na Volgu v 921-922* olarak Rusçaya tercüme edilmiştir.⁵⁶ Türk ilim âlemine kazandırmada Z. Velidi Togan'ın büyük bir katkısı olmakla birlikte, günümüz Türkçesine Ramazan Şeşen tarafından tercüme edilmiştir.⁵⁷

Suret'ül-arz- İbn Havkal

X. yüzyılın bir diğer İslam coğrafyacılarından olan İbn Havkal, ticaretle iştigal olduğu için, seyahatleri sırasında birçok noktayı yerinde görüp, o yerler hakkında bilgiler içeren bir eser meydana getirmiştir.⁵⁸ İbn Havkal'ın *Suretü'l- arz (Yer'in Haritası- 10. Yüzyılda İslam Coğrafyası)* eseri, aynı dönem yazarlardan olan

⁵⁵ Saleh Muhammedoğlu Aliev, "İbn Fadlân" *DİA.* , C. 19, İstanbul, 1999, s. 477- 479.

⁵⁶ A. P. Kovalevski, *Puteşestvii Ibn-Fadlana na Volgu*, Moskva-Leningrad 1939; ayn. yazar *Kniga Axmeda Ibn-Fadlana o ego puteşestvii na Volgu v 921-922 gg.* , Kharkov, 1956.

⁵⁷ *İbn Fadlân Seyahatnâmesi*, Tr. Ramazan Şeşen, Tarih Encümeni Yay. , İstanbul, 2020.

⁵⁸ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 21.

Makdisi'nin eserleriyle birlikte İslam âleminin ilk tam manada sunulan coğrafya kitaplarından olduğu ifade edilir.⁵⁹ Teknik açıdan daha çok seyahatname görünümü verse de İslam ülkelerine yönelik detaylı bir coğrafya kitabı olarak kabul görür. Eserin bizim açımızdan önemi ise Peçeneklere ve Ruslara yönelik verdiği ilginç bilgilerdir. Bu eserde Rusların ticarî emtiasına ve Endülüslle olan ilişkilerine dair Rus ve Bizans kaynaklarında yer almayan detayları aktarır. İlk defa M. De Goeje tarafından 1873'te yayınlanmış olup, eserin Türklerle olan kısmı ise Ramazan Şeşen tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁶⁰

Hudûdü'l- Âlem

982-83 senesi civarında yazıldığı düşünülen bu coğrafya eserinin yazarı belli değildir. Ancak eseri İngilizce şeklinde yayınlayan V. Minorsky⁶¹ eserin, Ferîgünîler'den İbn Ferîgün tarafından yazıldığını öne sürmüştür.⁶² Asıl hâli Rus araştırmacı A. G. Toumansky'in Uluğ Bey'in eseri *Ulûs-u Erbaa*'yı ararken tesadüfen bulunmuştur.⁶³ X. yüzyıl İslam ülkeleri ve Karadeniz kuzeyinde yaşayan Türk siyasi gruplar için değerli bilgiler barındıran eserden, çalışmamız sırasında detaylıca incelenerek notlar alınmaya çalışılmış ve gerekli yerlerde kullanılmasına özen

⁵⁹ İbn Havkal, 10. *Asırda İslam Coğrafyası*, s. 9; R. Şeşen, "İbn Havkal", *DİA*, C. 20, İstanbul, 1999, s. 34.

⁶⁰ Şeşen, "İbn Havkal", s. 35; İbn Havkal, 10. *Yüzyılda İslam Coğrafyası*, Tr. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017.

⁶¹ *Hudûd al- Âlam "The Regions of The World"*, İng. Tr. V. Minorsky, 2. Baskı, London, 1970.

⁶² R. Kurtuluş, "Hudûdü'l- Âlem", *DİA*, C. 18, İstanbul, 1998, s. 304.

⁶³ *Hudûdü'l- Âlem*, s. 9

gösterilmiştir. Türklerle olan kısımları ilk olarak Ramazan Şeşen⁶⁴ tarafından Türkçe hâlinde verilmiş olup, daha sonra tam hâli Abdullah Duman- Murat Ağarı tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁶⁵

Nüzhetü'l Müştak fi'htirâkı'l-âfâk- Şerif el-İdrisî

Müellifin hayatına dair bilgiler oldukça kısıtlı olmakla birlikte onun, İdrisîler hanedanının kurucusu I. İdris'in soyundan geldiği düşünülmektedir.⁶⁶ XII. yüzyıl İslam coğrafyacısı ve botanik âlimi olan İdrisî, 1130- 1154 seneleri arasında Sicilya Norman kralı II. Roger'ın hizmetinde bulunmuştur. Diğer İslam coğrafyacıları gibi çok yer dolaşmamış, bu sebeple eserinde kaleme aldığı bilgiler daha çok okuduğu ve duyduklarından meydana gelmiştir. Dolayısıyla *Nüzhetü'l Müştak fi'htirâkı'l-âfâk* ve bilinen diğer adıyla *Kitâbu Rucâr (Roger)* ve *el-Kitâbü'r-Rucârî* II. Roger'ın teşvikiyle yazılmıştır. İdrisî'nin aktardığı birçok bilginin birçok hata içerdiği de gözlerden kaçmamıştır. Eserin nüshaları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Biri Beyrut'ta⁶⁷ bir diğeri Paris'te⁶⁸ yayınlanmış iki nüsha daha vardır. ⁶⁹ Eserin Rus,

⁶⁴ Şeşen, İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, s. 63- 76.

⁶⁵ *Hudûdü'l- Âlem Mine'l- Meşrik İle'l- Magrib*, Tr. Abdullah Duman- Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2020.

⁶⁶ R. Şeşen, "Şerif el- İdrîsî", *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 493.

⁶⁷ al-Idrisi, *Opus Geographicum*, Hz. Enrico Cerulli, Giorgio Levi Della Vida, Francesco Gabrieli, Laura Veecia Vaglie, Leiden, 1970-1984; bu nüsha esas alınarak Beyrut'ta 1989 senesinde 2 cilt halinde tekrar yayınlanmıştır.

⁶⁸ *Geographie d'Edrisi*, 1-11, Tr. Pierre -Amedee Jaubert, Paris, 1836- I 840.

⁶⁹ Şerif El- İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, Tr. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay. , İstanbul, 2021, s. 8-9.

İskandinav toprakları ve oradaki milletler bakımından bilgiler aktarması önemlidir. Türkçeye Ramazan Şeşen tarafından kazandırılmıştır.

D. ARAŞTIRMA ESERLER

Peçeneklere ilişkin en tanınmış, en başta gelen eser Omeljan Pritsak tarafından ortaya konulmuştur. *The Pečenegs: A Case of Social and Economic Transformation*⁷⁰ adlı eserinde Peçeneklerin kökenlerinin ne olabileceği meselesinden konuya giriş yaparak Batı Türkistan'daki yerleşim sınırlarını belirlemeye çalışmıştır. VII. Konstantin'in eseri *De Administrando Imperio*'da adı geçen 'Kangar' boylarından yola çıkarak Peçenek kökeninde Kangarları aramaya çalışmıştır. Eserinde birçok noktada yeniliklere değinen Pritsak, beşerî ve ekonomik düzlemdeki değişimlerle Peçenek örneğini vermektedir. Dolayısıyla Pritsak'ın bu eseri tezin hazırlanmasında sıkça başvurduğumuz bir eser olmuştur.

Yabancı sahadaki literatürün yanı sıra bir Türk boyu olarak Peçenekler, Türk tarih camiasında da detaylı şekilde ele alınmıştır. En tanınmış Akdes Nimet Kurat'ın kaleme aldığı *Peçenek Tarihi*⁷¹ adlı eser olup, Türk araştırmacılarına yol göstermiştir. Kurat bu eserinde yalnızca Bizans yönlü değil, Rus- Peçenek yönlü bir araştırma sunmuştur. Türk tarihinde önde gelen bir akademisyen olarak A. N. Kurat'ın bu eseri, bizim için Rus- Peçenek ilişkilerinde yol gösteren çalışmalaradan birisidir. Başlangıç kısmında Rus, Bizans kaynaklarını sunmuş, Peçenekler hakkında yabancı yazında mühim tetkikler yapan müelliflere dair bilgi vermiştir. Kökene ve Türkistan sahasındaki yaşayışlarına dair ayrıntılı bir çalışma sunan Kurat, yalnızca bu eseriyle sınırlı kalmayan

⁷⁰ O. Pritsak, *The Pečenegs A Case of Social and Economic Transformation*, The Peter Ridder Press, Lisse, 1976.

⁷¹ A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937.

Peçenekler bahsinde IV. - XVIII. Yüzyıllarda *Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*⁷² ve "Peçeneklere Dair Araştırmalar"⁷³ adlı çalışmalarıyla Peçeneklerin siyasi ve beşerî yönlerine incelikli şekilde değinmiştir. Kurat, yayınladığı eserlerle, tezde takip ettiğimiz diğer başucu tetkik eserleri oluşturmuştur. Kurat, eserinde Ruslarla Peçeneklerin münasebetlerine yüzeysel olarak değinmiştir. Tezimizde ise amaç yıllıklardaki kronolojik hadiseler takip edilerek, Kurat'ın değinmediği siyasi, ekonomik, sosyal ilişkileri çok yönlü ele almaktır. Türk tarihinde Peçeneklerle ilgili bir diğer mühim çalışma H. Namık Orkun tarafından *Peçenekler*⁷⁴ adıyla yayımlanmıştır. Peçenekleri Oğuz boyları içinde görüp onlardan en erken ayrılan yapı olarak değerlendiren Orkun, Peçenek adına yönelik görüşleri bir araya getirmiştir. Konstantin'in eserinden faydalanarak hem Bizans hem de Ruslarla olan Peçenek münasebetlerine değinmiş ancak Balkanlardaki Peçenek varlığına daha çok ağırlık vermiştir. Ayrıca Peçenek sanat eserleri ve Peçenek runik yazısına da değinerek araştırmanın boyutunu genişletmiştir. Bu yönüyle çalışmamızda Peçeneklerden kalan sanat eserlerinde Orkun'un çalışmasının büyük katkısı olmuştur.

Son yıllarda Peçenek tarihiyle ilgili yeni eserler yayınlanmıştır. İlki Macar tarihçi A. P. Horvath tarafından kaleme alınmış *Pechenegs, Cumans, Iasians*⁷⁵ adlı çalışmadır. Müellif Peçeneklerin erken tarihinden başlayarak, onların Güney Rusya

⁷² A. N. Kurat, IV- XVIII. YY. 'larda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, TTK, Ankara, 1972.

⁷³ A. N. Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I Karadeniz'in Şimalindeki Bozkırlarda Peçenekler", *Türkiyat Mecmuası*, C. IV. , 1936.

⁷⁴ H. N. Orkun, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

⁷⁵ A. P. , Horvath, *Pechenegs, Cumans Iasians, Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Corvina, Budapest, 1989.

sahasına gelişleri ve ardından Macar topraklarına yol alışı hakkında bilgi vermiştir. Bilhassa Macar sahasındaki Peçeneklere daha fazla değinmiştir. M. U. Yücel tarafından yazılan *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*⁷⁶ başlıklı eserde de Peçeneklere yönelik epeyce kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. A. N. Kurat ve H. N. Orkun'un çalışmalarında yer alan bir takım görüşler yenilenerek daha güncel veriler sunulmuştur. Eserde en dikkat çeken yeniliklerden biri, Peçeneklerin önceki araştırmacılarca belirtilen bir devlet kuramadıkları yönündeki görüşün güncellenmesidir. Yücel, önceki görüşlerin aksine Peçeneklerin kendi içinde güçlü bir siyasi yapı kurarak bir 'Kağanlık' meydana getirdiklerini ifade eder. Yücel'in bir diğer mühim çalışması *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*'dir.⁷⁷ Eserde Rus Yıllıkları'nda adları geçen Türk boylarının Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara gelişinden sonra Ruslarla olan siyasi ilişkilerine değinilmiştir. Peçeneklere yönelik yeni çalışmalardan bir diğeri ise A. Paron tarafından *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*⁷⁸ adıyla kazandırılmıştır. Batı literatüründe çok seyrek ele alınan Peçenekler, bu yeni çalışmayla daha derli toplu hâle getirilmiştir. Genel itibarıyla yeni görüş kazandırılmamış olup, daha çok eski çalışmalardan görüşler bir araya getirilip zenginleştirilmiş gözükmektedir. Dolayısıyla eserde diğer çalışmalarla aynı yöntemi takip edilmiştir. Eserdeki tek farklılık, giriş kısmında yer alan Karadeniz sahasının en eski dönemlerden itibaren fiziki coğrafya yapısının, antik ulusların etnik ve siyasi ilişkilerin hatlarının genişçe konu edinilmesidir. Bu minvalde Herodot'tan başlayarak

⁷⁶ M. U. Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020.

⁷⁷ M. U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020.

⁷⁸ A. Paron, *The Pechenegs Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, İng. Tr. T. Anessi, Brill, Leiden- Boston, 2021.

geç döneme kadar olan seyyah ve coğrafyacıların eserlerindeki Azak- Karadeniz sahasına yönelik bilgiler toplanarak verilmiştir. 2012 senesinde Rusya’da Peçenekler hakkında bir tez de hazırlanmıştır.⁷⁹ Söz konusu bu tez, Peçenekleri uluslararası politikalar çerçevesinde betimlemiştir. Bununla birlikte diğer eserlerde yer alan yöntem ve yorum benzerlikleri bulunmaktadır.

Peçeneklere ait makaleler içinde en önde gelen ise C. A. Macartney’e aittir.⁸⁰ Genel bir çerçeve içinde Peçenekler tanıtılmış, Ruslar ve Bizans’la olan ilişkileri ele alınmıştır. Peçeneklerin ekonomilerine dair mühim bir çalışma ise T. Noonan tarafından kaleme alınmıştır⁸¹. Noonan, Moğol dönemi öncesinde Güney Rus bozkırlarında temas sonucu oluşan Peçenek ve Rus ticaret faaliyetlerine etraflıca değinmiştir.

Çalışmamızda Rus ve Peçenek münasebetleri ana mesele olarak ele alındığından Rus tarihine yönelik çalışmalara sıkça başvurulmuştur. G. Vernadsky’nin *Ancient Russia* ve *Kievan Russia* eserlerine tezimizde sıklıkla başvurulmuştur. Bunun yanı sıra L. Gumilev’in *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* adlı eseri aşılarmış politikaların farklı perspektiften sunulması açısından yol gösterici olmuştur. Rusların sahada yayılımları ile Macar- Hazar- Peçenek yapılarıyla karşılaşmaları onlara dair izlenen dış politika açısından en mühim çalışmalardan birisi A. Saharov’a aittir. *Diplomatiya Drevney Rusi IX v. ve Diplomatiya Svyatoslov* adlı çalışmaları Rus- Peçenek

⁷⁹ M. V. Kiseleva, *Peçenegi v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşenii v VIII- XII vv.*, Basılmamış Doktora Tezi, Varonej, 2012.

⁸⁰ C. A. Macartney, ”The Petchenegs-Peçenekler” Çv. Emine Dikmen, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 4, 2020.

⁸¹ T. Noonan, ”Rus’ Pechenegs and Polovtsy: Economic Interaction Along The Steppe Frontier in The Pre-Mongol Era”, *Russian History*, 19, 1/4, 1992, s. 301- 327

ilişkilerinde knyazların yürüttükleri politikaların yorumlanması açısından oldukça etkili bir eserdir.⁸² Son olarak sıkça kullandığımız bir eser, Ramazan Şeşen'e ait olan *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*'dir. Müellif IX., X. ve XI. yüzyılda eserler vermiş birçok İslam tarihçi ve coğrafyacısının yalnızca Türkler ile olan kısımlarını Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu sayede Türkistan, Kafkasya gibi sahalardaki Türk siyasi yapılarının vaziyetlerini dış politikalarını değerlendirme fırsatı yakaladık.

⁸² A. N. Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, Mejdunarodniye Otnoşeniye, Moskva, 1982; *Diplomatiya Drevney Rusi*, Pedagogika, Moskva, 1987.

GİRİŞ

Peçenek ve Rus ilişkilerini konu alan tezimizin bu bölümünde kısaca her iki ulusun erken tarihine yer verilmektedir. İlk olarak Peçeneklere baktığımızda, onların erken tarihine dair günümüze ulaşan bilgiler epeyce kısıtlı olduğu görülmektedir. Bizans kaynaklarında *Πατζιναχῖται*, Macar kaynaklarında *Bysseni*, *Beseneu*⁸³ Batı kaynaklarında *Pezengi*, *Pacinaci*, *Pacinacae*, *Patzinacitae*’, İslam kaynaklarında ise *البيجناك* - *بيجناك* (el-Becenek)⁸⁴ şeklinde yer alan Peçeneklerin, Batı Göktürk Kağanlığına (582- 659) bağlı bir Türk boyu (On- Oklar) olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵ Ana kaynakların kıtlığı sebebiyle Peçenek adına yönelik çalışmalar, hem dilbilimsel hem de tarihî ve coğrafi zorluklar nedeniyle az sayıdadır.⁸⁶ Ayrıca Peçeneklerin üç ana boyuna *Kangar* adı verilmesi meseleyi daha çetrefilli hâle getirmiştir.⁸⁷

⁸³ G. Zoltan, "A besenyő népnévről", *Magyar Nyelv*, 12. évfolyam – 1916, s. 282- 283, 285.

⁸⁴ Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I", s. 105- 106; F. Sümer, "Peçenekler", *DİA*, C. 34, 2007, s. 213- 14.

⁸⁵ F. Sümer, *Oğuzlar*, Ankara Ün. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay. , Ankara, 1972, s. 12-13, 36. Peçeneklerin İşbara Tölis- Şad döneminde On-Ok'lara bağlı bir boy şeklinde ortaya çıktığı ifade edilir. Bkz. E. Chavannes, *Batı Türkleri*, s. 56-57. Bkz. A. Taşağıl, *Gök- Türkler II*, TTK, Ankara, 1999, s. 65- 66; A. Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK, Ankara, 2004, s. 97-98; H. H. Howorth, "On The Westerly Drifting of Nomads, Part III. The Comans and Petchenegs", *The Journal of the Ethnological Society of London*, vol. II, No. I, 1870, s. 91, 94.

⁸⁶ Peçenek adına yönelik ayrıntılı çalışmalar için Bkz. Paul Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'or*, Adrien- Maisonneuve, Paris, 1949, s. 226. Peçenek adına yönelik bkz. L. Ligeti, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, Akadémiai Kiado Budapest, 1986, s. 159-160; T. Senga, "A besenyők a 8. Században", *Szazadok*, S. 126, 1992, s. 507, 508; O. Pritsak, *The Pečenegs A Case of Social and*

Peçeneklerin ilk yerleşimlerinin Sır Derya'nın orta kesimlerinin Çimkent, Taşkent civarı, İli Nehri ile Issıkgöl civarında olduğu düşünülmektedir.⁸⁸ III. ila X. yüzyıllar arasındaki iklim istikrarsızlıkları, kuraklıklar Peçeneklerin bulunduğu sahayı çorak hâle getirmişti.⁸⁹ Yaşanan dalgalanma onların ekonomilerine büyük bir darbe vurmuştu.⁹⁰ Dolayısıyla kuraklığın hem günlük ihtiyaçlara hem de hayvan ihracatına olumsuz tesiri, siyasi ve iklimsel açıdan istikrarlı başka yaşama alanlarının aranmasını mecburî kılmıştı. Ancak göç kararında iklim dışı sebepler de vardı. Zira Peçeneklerin yaşadıkları saha, siyasi ve askerî açıdan epeyce hareketliydi, istikrar zorlukla sağlanıyordu. II. Göktürk Kağanlığının (682- 744) yıkılmasının ardından Uygur

Economic Transformation, The Peter Ridder Press, Lisse, 1976, s. 5; U. Schamiloglu, "The Name of Pechenegs in İbn Hayyan's Al- Muqtabas", *Journal of Turkish Studies*, C. 8, 1984 s. 215 vd; Gabor Voros, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine", *Türkler Ansiklopedisi*, C. II, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002, s. 1217.

⁸⁷ Peçeneklerin bilinen 8 ana boyu vardır. Bunlar sırasıyla Yavdiertim, Küerçiçur, Kabukşinyula, Surukülbey, Karabay, Borotolmat, Yazıkaban, Bulaçoban'dır. Detaylı bilgi için bkz. *DAI*, s. 167; Gy. Nemeth, "Zur Kenntnis der Petschenegen", *Körösi Csoma Archivum*, I, 1921, s. 219-225. Kangar adına yönelik görüşler için bkz. Károly Czeplédy, "A kangarok (besenyök) a VI. századi szír forrásokban", *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1985; *Turan Kavimlerinin Göçü*, Tr. Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı, 1999; "Uj adat a besenyök történetéhez", *Magyar Nyelv*, C. XLVI, Budapest, 1950. Kangarların, Kanglılardan farkına dair bkz. O. , Yorulmaz, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Neşriyat, 2012.

⁸⁸ Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 26.

⁸⁹ Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, s. 339- 340.

⁹⁰ Peçeneklerin ekonomisinin yalnızca hayvancılığa dayanmadığı onların şehirli tüccar sınıfı olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Bkz. O. Pritsak, *The Pečenegs*, s. 7

Kağanlığı (744- 847) bölgede yükselmiş, Karlukların mağlup edilmesiyle batı yönlü bir Karluk hareketlenmesi başlamıştı. Bu sırada Karluklar, Tokmak (Suy-ab, Sui-şe), Talas gibi Peçeneklerin de mevcut olduğu sahayı hâkimiyetleri altına aldılar. Bu süreçte iklimsel güçlükler ve Karluk-Oğuz ittifakı, 780li yıllar itibariyle Peçenekleri Batı'ya doğru göçe zorlamıştır.⁹¹ Nitekim 800'lerde Ural (Yayık) ile İdil arasında Peçenek yerleşimlerini görmek mümkündür. Ural- İdil arasında oldukları dönemde Peçeneklerin komşuları kuzeyde ve kuzey doğuda Kıpçaklar, güney doğu ve batıda Hazarlar ve Burtaşlar, doğuda Mugodzar tepeleri bölgesinde ise Oğuzlardı (Uz).⁹²

Peçenek ve Ruslar, Karadeniz sahasına gelmeden önce bölgenin iki önemli siyasi gücü Hazarlar ve onların hemen yakınında bulunan Macarlardı. Hazarlar, yükselişe geçmiş olan doğudan Peçenek, kuzeyden Vareng-Ruslar ve batıdan Macar tehdidine karşılık 830'lu yıllarda müstahkem bir kale- Sarkel kalesinin inşası için Bizans'tan mühendisleralep ettiği kaynaklarda yazılır.⁹³

⁹¹ T. Senga Peçeneklerin, Uygurlar tarafından İrtiş sahasından sürülmesini 750'ler ile 821 civarına sabitlemektedir. T. Senga bilhassa Tamim İbn Bahr'ın (ykl. 813'ten sonra) eserinden yola çıkarak, Peçeneklerin eserde bahsedilmemesini onların sahayı çoktan terk ettiklerine bağlamıştır. Bkz. Senga,"A besenyök a 8. Században", s. 509. Akdes Nimet Kurat ise Karluk, Kimek ve Oğuz sıkıştırması sonucu gerçekleşen bu göçün tarihini tespit için yeterli derecede bilginin olmadığını ifade eder. Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 37.

⁹² Paron, *The Pechenegs*, s. 100.

⁹³ T. S. Noonan Hazarlardan Bizans'a giden heyetin takriben 833 senesinde bu talebi ilettiklerini belirtir. Bkz. T. S. Noonan,"Byzantium and Khazars: a special relationship?", *Byzantine Diplomacy (Papers from the Twenty- fourth Spring Symposium of Byzantine Studies)*, Ed. J. Shepard- S. Franklin, Variorum, Great Britain,

Sarkel kalesi (Belovezh/ Bela Veja, Türkçe anlamı Beyaz Kale) Ten Nehri'nin aşağı kesiminde, ulaşım yolu üzerine inşa olunmuş ve Orta Asya kültürüne göre şekillendirilmiştir.⁹⁴ Karadeniz vasıtasıyla gelenler, burada karaya çıkarak geri kalan

1992, s. 114; D. M. Dunlop, *The History of Jewish Khazars*, Princeton, 1954, s. 187-187.

Skylitzes'e göre Sarkel, Hazarları Tanais (Ten) Nehri bölgesindeki Patzinakların (Peçenek) saldırılarından koruyan sağlam bir istihkâm gibiydi. Bkz. Skylitzes, *A Synopsis*, s. 74. C. Zuckerman'a göre Sarkel'in inşası Macarlara yönelikti ve o dönemde Macar, Hazar ilişkileri epeyce kötü seyretmekteydi. Bkz. Constantin Zuckerman, "Les Hongrois Au Pays De Lebedia: Une Nouvelle Puissance Aux Confins De Byzance Et De La Khazarie Ca 836-889", *Byzantium at War*, The National Hellenic Research Foundation Institute For Byzantine Research International Symposium 4, Athens, 1997, s. 51- 74. Bunun yanı sıra Sarkel'in Ruslara karşı inşa edildiği görüşü de mevcuttur. Krş. Osman, Karatay, "Karadeniz'de İlk Ruslar ve Sarkel'in İnşası", *Belleten*, C. LXXIV, S. 269, Nisan, 2010, s. 71- 111.

⁹⁴ Kale dikdörtgen yapıda, güneşte kurutularak elde edilmiş tuğladan inşa edilmiştir. Kale içinde çeşitlilik arz eden birçok yapı da mevcuttur. Ticaret kervanlarının istirahatete çekilmesi için mekânlar, hayvanlar için ahırlar, yurt tipi çadırla benzerlik gösteren yerleşimlerin de kurulduğu gözlemlenmiştir. Kaleden elde edilen kazı raporlarına göre Türk bozkır kültürünü yansıtan birçok unsur bulunmuştur. Bkz. J. Özlem Oktay Çerezci, "Hazar Dönemi Sarkel Şehri, Kalesi ve Bir Kısım Arkeolojik buluntu Örnekleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 28, 2019, s. 4-5; S. A. Pletnëva, "Oçerki Hazarskoy Arheologii" *Mostı Kultıri*, Moskva, 1999; V. S. Flörov, *Rannesrednevekovıye Yurtobrazniye jılaşa Vostoçnoy Evropı*, Institut Rossisykoy Akademii Nauk, Moskva, 1996, s. 22.

Hazar ve Sarkel'e yönelik kazılar M. İ. Artamonov tarafından 1949- 1951 seneleri arasında gerçekleştirilmiştir. Artamonov, Sarkel kalesinin ve şehrinin Bizans'tan teknik destek ve danışmanlıkla birlikte inşasının yalnızca Hazarlar tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Bkz. M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, Tr. Ahsen Batur, Selenge Yay. , İstanbul, 2004, s. 23.

ticaret yollarına devam ederlerdi. Dolayısıyla kalenin inşası ticarî güvenliğin hem batı (kuzeybatı) hem de doğu yönlü olarak koruma altına alınmasını amaçlamaktaydı.⁹⁵ Bu kalenin yapım tarihi, kesin olmamakla birlikte 833-835 yılları arasına yerleştirilmektedir ve Peçeneklerin sahaya gelişleriyle bu kalenin yapım tarihi uyumludur. Bu esnada İdil sahasında yeni gelişmeler yaşanıyordu. Kimeklerin-Kıpçakların sürekli olarak tacizleri sonucunda Oğuzlar da Ural (Yayık) sahasına ulaşmışlardı.⁹⁶ Sır-Derya sahasında olduğu gibi Oğuz-Peçenek çatışmaları sebebiyle Peçenek boyları yine aşamalı şekilde batıya doğru göçe başlamışlardı.⁹⁷ Bu dönemde hem Rus hem de Peçenek tehdidiyle aynı anda baş edemeyen Hazarlar ittifak arayışına girmişlerdir. Bu arayış içerisinde Oğuzlar ittifak eden Hazar, Peçenekleri ikinci yurtlarından çıkarmışlardır. Sarkel kalesinin inşası ve Oğuzlarla mücadeleleri ile ilişkilendirildiğinde Peçeneklerin Batıya göç hareketlerinin 835’li yıllarda başladığı ve

⁹⁵ Çerezci,”Hazar Dönemi Sarkel Şehri”, s. 4-5

⁹⁶ Sümer, *Oğuzlar*, s. 36.

⁹⁷ Düşmanlık bilhassa kendini Oğuzların Salur boyu ile Peçenekler arasında göstermişti. Klyashtorniy, aradaki husumetin 700’lerin ortalarından itibaren başladığına dikkat çeker. Bkz. S. G. Klyashtorniy, *Drevnetyurkskie Runičeskie Pamyatniki kak Istočnik po İstorii Sredney Azii*, Nauka, Moskva, 1964, s. 162 vd. Şecere-i Terakime, Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuznâme’de yer alan mücadeleler Peçenekleri Oğuzların en azılı düşmanı olarak göstermektedir. Bu eserlerde genel olarak Peçenekler ile Oğuzların akraba oldukları üzerinde durulur, ancak Peçeneklerin kendi geleneklerini uygulamaya koymak ve bu çerçevede Oğuzlardan bağımsız olarak hareket etmelerinin arada husumete sebep olduğu vurgulanır. Bkz. Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Tercüman Yay. , İstanbul, s. 57; O. Karatay, *İlk Oğuzlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 98. Ayrıca Oğuz- Peçenek mücadelelerinin hakkındaki rivayetler için bkz. S. Agacanov, *Oğuzlar*, Selenge Yay. , İstanbul, 2019, s. 194- 197.

890'lara kadar devam ettiği söylenebilir.⁹⁸ 890'larda yaşanan göç hareketi ise, Hazarların Oğuzlarla ittifakı üzerine yaşanan son büyük harekettir ve bu hareketle karmaşık yapıda birçok Peçenek boyu Ukrayna bozkırlarına yayılmıştır.⁹⁹ Buna karşın batıya doğru yapılan bu göçe katılmayan Peçenek aileleri de mevcuttur. Bunlar Oğuzlar içinde kalarak *Dîvânu Lugâti't-Türk*'de belirtilen *Oğuz Peçeneklerini*

⁹⁸ İdil'in batısına geçme konusunda çok çeşitli görüşler ortaya atılmıştır ancak O. Pritsak'a göre Peçeneklerin İdil Nehri'ni geçmesi takribi 830'lardır. O, Pritsak, *The Pechenegs*, s. 10. Akdes Nimet Kurat, İbn Hurdazbih'in eserinde yer alan bilgilerden hareketle Peçeneklerin 850'lerde henüz İdil'i geçmediklerini, İdil'i geçip Macar yurduna gelişlerinin 860'lar itibarıyla olduğunu belirtmektedir. Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 34. I. Zimony de 820'lerden önce Peçeneklerin, Kazak bozkırlarında dolaştıklarını yine o tarihlerde batıya doğru yol almış olabileceklerini ifade eder. Bkz. I. Zimony, "The Chapter of the Jayhani Tradition on The Pechenegs", *The Steppe Lands And The World Beyond Them Studies in honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, ed. F. Curta B. P. Maleon, Editura Universitatii, Iași, 2013, s. 99.

⁹⁹ İslam kaynaklarındaki kısa bilgilerden hareketle mevcut çalışmaların çoğunda 893 senesinde gerçekleşen İsmail b. Ahmed'in Türk illerini ele geçirdiği hadise baz alınmış, Peçeneklerin İdil'i geçmesinin tarihi 893'ler olarak ifade edilmiştir. Bkz. *The History of al-Tabari*, V. 38, İng. Tr. Franz Rosenthal, State University of New York Press, New York, 1985, s. 11; İbn'ül Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih*, Tr. A. Ağırakça, C. 7, Bahar Yay. , İstanbul, 1991, s. 388; *Abû'l Farac Tarihi*, Tr. Ö. R. Doğrul, TTK, C. I, Ankara, 1999, s. 243; G. Györffy, "Sur La Question De L'établissement Des Petchénègues En Europe", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 25, 1972, s. 286, 287. Györffy, 895 tarihini desteklemek için Gerdizi ve İbn Rüste'nin kullandığı kaynağı öne sürer ve Macar topraklarının 895'ten önce Ten ve Tuna arasında uzandığını belirtir.

oluşturmuşlardır.¹⁰⁰ Nitekim İmparator Konstantin'in de eserinde aktardığı göç hadisesi muhtemelen bu şekilde yaşanmıştır.¹⁰¹

IX. yüzyıl başlarında Hazarların batı cenahında Macarlar bulunmaktaydı. Bunlar Ten ile Özi arasında kaynaklarda *Lebedia* olarak adlandıran sahada yaşıyorlardı.¹⁰² İlişkileri hakkında bilgi verilmesi de Hazarları bir süre uğraştıranlar arasında Macarların da olma ihtimali kuvvetlidir. Ancak sükûnet ortamının sağlanmasıyla Macarların Hazarlarla beraber hareket ettiklerini söylemek mümkündür.¹⁰³ Peçenekler,

¹⁰⁰ Bu Peçenek bakiyesi, daha sonra Kaşgarlı Mahmud'un eserinde yer alıp, 22 Oğuz boyundan 19. su olarak kayda geçmiştir. Bkz. Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Hz. Ahmet B. Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu, TDK Yay. , Ankara, 2014, s. 28. Akdes Nimet Kurat, Oğuzlar yanında kalan Peçenek bakiyesinin muhtemelen Kangar boyu hâkimiyetini benimsemek istemeyenler olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 43

¹⁰¹ İmparator Konstantin eserinde, eskiden Peçeneklerin Ατίλ (Atil) ile Γεήχ (Geih) ırmakları arasında yaşamış olduklarını belirtir. Ardından imparator, Peçeneklerin kendi zamanından yaklaşık 55 sene önce, Uzların Hazarlarla ittifakıyla yapılan savaşta, Peçeneklerin yenilgiye uğrayarak yurtlarını terk ettiklerini belirtir. Bu da 890'lara tekabül ederek Oğuzlarla yaşanan hadiseyi doğrulamaktadır. Ancak bu göç, dalganın son aşamasını yani tamamlanan tarihi vermektedir. Bkz. *DAI*, s. 167

Akdes Nimet Kurat, *DAI*'de yer alan 890- 895'e tarihlenen Ten Nehrinin batısına geçiş sürecini hatalı bulur. Ona göre bu tarih 860'lar ile 889 arasındadır. Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 42. Aynı şekilde M. U. Yücel de bu tarih görüşünü paylaşır. Bkz. Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s. 68.

¹⁰² *DAI*, s. 171. Bu yerin tam sınırları çizilemese de Hazar sınırlarının yanı başında, Ten nehri ile Özi arasındaki bölgedir.

¹⁰³ C. Zuckerman, Macarların o dönemde Hazarlara hizmet ettiği konusunda şiddetle karşı çıkar. Korsun'daki Macar faktörünün göz ardı edildiğini savunur. 839'daki Rus tüccarların geri dönüş yolundaki saldırıların Macarlar tarafından yapıldığını öne sürerek,

çok yönlü siyasi unsurlar için beklenmeyen misafirlerdi. Hazarların Uzlardan beklediği Peçenekleri savuşturma hareketi başarısız olmuştu. Bu defa, Hazarlar Peçenekleri zaman zaman emri altında tutmakta zorlandığı Macarlara karşı kullanmıştır. Böylece sahada büyük denge kaymaları başlamıştır. Ordu sistemini paralı askerlerin oluşturduğu kozmopolit etnik yapıyla kurmuş olan Hazarlar, bu sisteme Peçenekleri de dâhil ettiler. *Hudud'ul-âlem*'de belirtilen 'Hazar Peçenekleri' büyük ihtimalle Macarlara karşı kullanılan bu gruptu. Ancak Hazarlar, Peçenekler üzerindeki baskılarını zamanla artırmış ve bu sebeple Peçenekler isyan etmiş olabilirler.¹⁰⁴ Yukarıda bahsedilmiş olan, Oğuzlar sebebiyle harekete geçen büyük bir Peçenek bakiyesi de Batı sahasına doğru ilerlemişti. Hazarlar, Rus tüccarlarına ve ticaret yollarına zarar veren Macarlara karşı Peçenekleri kışkırtmış ve Peçenekler de Macarları Lebedia topraklarından sürmüşlerdir. Böylece Macarlar Lebedia topraklarından ayrılarak Etelköz sahasına yerleşmişlerdir.¹⁰⁵

başlarda Rus ve Hazar arasında herhangi bir kötü gidişatın gerçekleşmediğini Sarkel'in inşasının kökeninde Rus tehdidinin olmadığını savunur. Ona göre Sarkel'in inşası Macarlara yönelikti ve Macar, Hazar ilişkileri epeyce kötü seyretmekteydi. Bkz. Constantin Zuckerman, "Les Hongrois Au Pays De Lebedia: Une Nouvelle Puissance Aux Confins De Byzance Et De La Khazarie Ca 836-889", s. 51- 74.

¹⁰⁴ Hazarların Peçeneklere zorbalık yaptığı, İslam kaynaklarında sabittir. Anlaşıldığı üzere Peçenekler her fırsatta Hazar saldırısını püskürtmeye çalışmışlardı. Nitekim İbn Rüste, "...Onlar (Hazarlar), her sene Peçeneklerle savaşarlardı. İşâ (Hazarların askerî emiri), savaşları bizzat yönetir, askerleriyle birlikte savaşa katılırdı." şeklinde eserine kayıt düşmüştür. Bkz. İbn Rüsteh, *el-A'lâku'n-Nefîse*, s. 158.

¹⁰⁵ Bu sahadan Macarların ne zaman çıkarıldığı tarihi konusunda da ortak görüş sergilenememiştir. A. N. Kurat, Macarların Lebed adlı başbuğunun idaresi altında Atelköz'ye geldiklerini ifade eder. Bkz. Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I", s. 114. J. Marquart, Macarların Avrupa sahasındaki faaliyetlerini göz önüne alarak Peçenek- Macar çatışmasının 862'lerde gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Ona

Bu sahada Hazarlar ve Macarlar yeniden yakınlaşmıştır. Hazarlar ve himayelerindeki Macarlar yaklaşık bir tarihle 840 senesinde Kiyev’de varlık göstermektedirler.¹⁰⁶ Aynı sıralarda VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sarkel kalesinin inşasıyla engellenen İskandinavlar (Russ’) İdil ticaret yoluna alternatif olarak Özi rotasını kullanmak zorunda kalmışlardır. Bizans’a uzanan bu güzergah, Kiyev’in kontrolünü sağlayan Macarlar dtarafından da yakından takip edilmekteydi. 839 senesinde Rus tüccarlarının Özi’de engellenmesi hadisesi de anlaşılan Macar müdahalesi sonucunda meydana gelmişti.¹⁰⁷ İşte bu tarihlerden itibaren Ruslar da mevcut siyasi arenaya adımlarını atmışlardı.

Russlar olarak adlandırılan ulus hakkında bilgiler, tıpkı Peçeneklerin erken dönemleri gibi belirsizdir. Rusların kökenine ve kuruluşuna dair en temel kaynaklar Rus göre bu faaliyetler Azak Denizi etrafındaki yerleşimlerini ve Özi’nin batısına göç etmelerinde birer kanıttır. Bkz. J. Marquart, 1903, s. 33. Pauler Gyula ise muhtemelen Sarkel’in inşasını düşünerek bu hadisenin 835’ten önce meydana geldiğini ifade eder. Bkz. Bkz. Pauler Gyula, "Lebedia Etelköz Millenarium", *Szazadok*, XIV. Évfolyam. 1880, s. 1-21.

¹⁰⁶ G. Vernadsky, Hazarların dolayısıyla Macarlar’ın Kiyev’i hâkimiyet altına aldıkları tarihin 840 yıllarında olduğunu öne sürmüştür. Bkz. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 332. Kiyev’in Hazar menşesine dair görüşler için bkz. J. , Brutzkus, "The Khazar Origin of Ancient Kiev", *Slavonic and East European Review*, V. 3 S. 1, 1944, 108-124.

¹⁰⁷ 839 senesindeki bu hadise *St. Bertin Yıllıklarında* korunmuştur. Burada yer alan kayda göre Bizans imparatoru Theophilus (829- 842) kendini Rus diye tanıtan bir grup tüccarı (elçi?) Özi Nehri’ni geçememeleri sebebiyle Avrupa üzerindeki rotadan kendi ülkelerine göndermeye çalışmıştır. Bkz. *The Annals of St. Bertin*, İng. Tr. Janet L. Nelson, Manchester University Press, 1991, s. 44. C. Zuckerman, Heyetin Ingelheim’a 839’da ulaşabilmesi için 838 gibi bir tarihte yola çıkmış olabileceğini ifade eder. Bkz. C. Zuckerman, "Les Hongrois Au Pays De Lebedia" s. 54-55; J. Shepard, "The Rhos guests of Louis the Pious: whence and wherefore?", *Early Medieval Europe*, 1995.

kronikleridir.¹⁰⁸ Kroniklerde yer alan bilgilerin çoğu zaman hatalı ve tarafsız olduğu göze çarpmaktadır. Yıllardır süre gelen Rus etnosunun oluşumu tartışmaları ne yazık ki Rusların kökenini net olarak saptayamamıştır.¹⁰⁹ Rus adının kökenine dair tartışmalarda en temel unsur olarak ‘İsveçlilerin’ adı geçmektedir. Birçok araştırmacı Rus adının

¹⁰⁸ Rusların kökenine dair olan ekollerden ilki Normanist teori, diğeri ise Rusların oluşumunda Slav gruplarının olduğu Slavist teoridir. Normanistler G. S. Bayer, G. Müller, A. L. Shletzer, F. Krug’dur. Daha sonradan bu teori N. Karamzin, M. P. Pogodin, S. Solovyev, A. A. Kunik, V. Thomsen tarafından genişletilmiştir. Günümüzde ise G. Vernadskiy ve J. Shepard gibi tarihçiler bu ekölü devam ettirmişlerdir. Slavistler ise M. Lomonosov, S. A. Gedeonov ve N. V. Riasanovsky gibi tarihçilerdir. Görüşler için bkz. G. S. Bayer, *Origines Russicae (The Origins of the Russian)*, Commentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae (Commentaries Academy of Imperial St Petersburg Academy of Sciences), Vol VIII, Petropoli, 1741; N. M. Karamzin, *Istoriya gosudarstva Rossiyskovo*, Vol I, Moskva, 1989; M. P. Pogodin, *Issledovaniya, zamechaniya i leksii o russkoy istorii Normanskiy period* (Research, remarks and lectures on Russian history Norman Period), V. 3, Moscow, 1846; S. A. Gedeonov, *Varyagi i Rus’*, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1876; N. Riasanovsky, “The Theory of the Origin of the Russian State”, *The Russian Review*, V. 7, 1947, s. 96-110.

Rus adının Ruotsi’den değil Alan boyu Roksolanlardan türediği de şiddetle savunulmuştur. Bkz. N. Riasanovsky, *A History of Russia*, Oxford University Press, NY- Oxford, 2011, s. 22. Her iki ekölün de varlığını reddeden görüşler de mevcuttur. Bkz. O. Pritsak, “The Origin of Rus”, *Russian Review*, V. 36/3, 1977, s. 249- 273; A. A. Şahmatov, *Drevneyşiy Sudbı Russkogo Plemeni*, Petrograd, 1919, s. 14-26. Erişim ad: <https://www.prilib.ru/en/node/331648>

¹⁰⁹ Meseleye dair güncel bir çalışma için bkz. V. Fomin, “Varyavo- Russkiy Vopros v Proşlom, Nastoyaşem, Buduşem (Varangian- Russian Question in the Past, Present and Future)”, *İstoriçeskiy Format*, V. 4, 2021, s. 12- 59.

İsveççe *Ruotsi* adından geldiği konusunda ısrarını sürdürmektedir.¹¹⁰ Yerli Fin gruplarının İsveçlilerle yaptıkları ticaret sonrası onları kendilerinden ayırt etmek maksadıyla İsveçlilere *Ruotsi* adını verdikleri, Kuzey Slavlarının da bu adı Fin kabilelerinden aldıkları düşünülmektedir.¹¹¹ Kroniklerde İskandinavlar için *Vareng* (Varyang, Varg) tabiri kullanılmıştır. Araştırmalara göre *Vareng* sözcüğünün, İskandinav ücretli kıtalarına verilen ad olduğu düşünülmektedir.¹¹² İskandinavların 700'lü yılların sonundan itibaren doğuya uzanarak yerleşmeye başladığı saha, Ladoga Gölü'nün güneydoğu kesimleriydi.¹¹³ Bunlar, nehirlerde süratle ilerleyip, İdil vasıtasıyla Hazarlar ve İdil Bulgarları ile ticarî, beşerî iletişime geçmişlerdi.¹¹⁴ Bundan hareketle İskandinavların Rus topraklarını oldukça erken dönemden itibaren bildikleri sonucu

¹¹⁰ *Ruotsi* adına diğer bir alternatif sözcük 'Frêsa'dır. Sözcüğün değişimi ve dil bilimsel yapısı için bkz. N. T. Belyev, "Rorik Yutlanskiy i Rurik Naçalnoy Letopisi", *Seminarium Kondakovianum*, V. III, Prague, 1929, s. 247.

¹¹¹ V. Thomsen, *Rus Devleti'nin Kökenleri*, Tr. Emine Dikmen, Selenge Yay. , İstanbul, 2021, s. 70.

¹¹² Buna göre askerî hizmeti gerçekleştiren *Vareng* birlikleri yalnız Rus yapısı içinde değil, Bizans'ta da bu hizmeti yerine getirmişti. Bkz. A. N. Kurat, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara, 1987, s. 15-16; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Tr. Fikret Işıltan, TTK, 2019, s. 282.

¹¹³ Samuel H. Cross, "The Scandinavian Infiltration into Early Russia", *Speculum*, XXI/4, 1946, s. 505.

¹¹⁴ G. Vernadsky İskandinavların İdil Nehri'yle olan temasını 730'lu yıllara kadar geriye götürmektedir. Ona göre Hazar bağısları olan Macarlarla İskandinavlar mücadeleye girişmiş, netice olarak As boyları bazı Doğu Slav boylarını kuzey yönüne sürüklemişti. Volga boyunda ise daha Aslar, yerli halk ve İskandinavların karşımından doğan Ruslar hakimiyetiyeti ele geçirerek Hazarlara kafa tutmaya başlamıştı. Bkz. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 330- 331.

ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵ Genel olarak İskandinav tüccarlar, çoğunluğu kıymetli kürk, kehribar gibi kuzeye özgü ticaret mallarını Bulgar ya da Hazar başkentlerine getiriyorlardı. Aynı noktalara ulaşan güneyden ve Türkistan sahasından tüccarlar da satışlarını yapıp, kuzeyin ürünlerini gümüş dirhemler ödeyerek temin etmekteydiler.¹¹⁶ Ticaret için yapılan yolculuklar, kısa süreli dinlenme menzillerinin oluşturulmasını zarurî kılmıştı. Kısa duraklama noktaları olan bu yerleşimler zamanla emtianın depolandığı merkezlere (antrepo) dönüşmüştü.¹¹⁷ Ancak Hazarların güneye yönelik bir koruma çemberi oluşturmamasının, Ruslar açısından Ilmen sahasındaki ticareti zora soktuğu kesindi. Sadece ticaret ile kalmayıp kuzey bölgesindeki yerli halklar için bile Oka havzasının önemi büyüktü. Netice itibarıyla Oka havzası kuzeyin yerli halklarına

¹¹⁵ Erken tarihteki bu iletişime dair Rus tarihçi G. Vernadsky ilginç bir yorum getirir: Ona göre Ruslar ilk başta Hazar hâkimiyetini tanımış ancak 825’ler civarı Hazarlardan ayrılarak kendi kağanlıklarını teşkil etmişlerdi. Hazarlar ise bu başkaldırı sonucu 833’ler civarında Rusları Ten nehrinden mahrum bırakmak maksadıyla Sarkel’i inşa ederek misilleme yapmışlardı. Bu şekilde bir kuşatma planlayan Hazarlar, Aşağı Don bölgesi üzerindeki hâkimiyetlerini güvene almak ve kuzeyden yeni Vareng topluluklarının Hazar bölgesine ulaşmasını önlemek maksadıyla Yukarı Don ve Yukarı Donets havzaları için kolları sıvamışlardı. Neticede bu güzergâh üzerinde çok kıymetli kürk ticareti dönmekteydi. Hazarların, Oka bölgesindeki Slav boylarını sindirdikten sonra yalnızca kürklere haraç koymaları dikkate değerdir. Bkz. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 331.

¹¹⁶ Bu alışveriş neticesinde günlük yaşam içinde kullanılan, 780 ve sonraki tarihlere işaret eden sikkeler, yapılan kazılarda gün yüzüne çıkartılmıştır. Bkz. E. A. Melnikova, *The Eastern World of the Vikings Eight Essays about Scandinavia and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Göteborgs Universitet, 1996, s. 32; Wladyslaw Duczko, *Viking Rus Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Brill, Boston, 2004, s. 14; John Haywood, *Kuzeyliler*, İnkılap Yay. İstanbul, 2020, s. 183.

¹¹⁷ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, TTK, Ankara, s. 68-69- 74.

en büyük tahıl tedarikini sağlamaktaydı.¹¹⁸ Rusları Özi'ye yönlendiren en büyük zorlayıcı sebep yaşadıkları ekonomik buhrandı.

Hem Rusların hem de Peçeneklerin Ukrayna topraklarına yönelmelerindeki temel sebeplerin siyasi istikrarsızlık ve ekonomik çıkmaz olduğu görülmektedir. Her iki ulus Özi merkezine yöneldiklerinde, Hazarlar ve onların müttefikleri Macarların Kiyev'deki varlığı ile karşılaşmışlardı. İşte bu süreçle birlikte Ruslarla Peçeneklerin münasebetleri başlamıştır. Diğer bölümde Ruslar ve Peçeneklerin Kiyev merkezli yaklaşımları, mücadeleleri konu edinilmiştir.

¹¹⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 335.

I. BÖLÜM

PEÇENEK- RUS MÜNASEBETLERİ

1. 1. Rurik Dönemi (858/ 860- 879)- Askold ve Dir Dönemi Peçenek- Rus Münasebetleri

Knyaz Rurik (İsk. Hroerekr) İskandinavya (İsveç veya Dan toprakları) üzerinden doğuya yönelerek, kadim Rus topraklarına ulaşan Vareng liderlerinden biridir.¹¹⁹ Kendisi, ilk Rus hâkimi olarak kabul edilir. Frank yıllıklarında *Jutlandlı Roric* olarak geçen İskandinav liderinin faaliyetleri Rus Devleti'nin kuruluşu ile paralel bir çizgide ilerler.¹²⁰ Ancak Rurik'ten önce İsveçliler ya da Danlar kuzey Rus topraklarına sürekli olarak uğrasalar da 839'lara kadar daimi bir hakimiyet tesis edemedikleri anlaşılmaktadır.

PVL'de Rurik'in Rus topraklarına Slavlar tarafından davet edilip, hâkimiyet tesis edişi efsanevi şekle büründürülmüştür. O dönemde kuzey toprakları içinde *Staraya Rus*

¹¹⁹ Rurik'in 800 civarında doğduğu düşünülmektedir. St. Bertin Yıllıkları'nda Horic (Roric?) adlı bir savaşçıdan bahsedilir. Bkz. N. T. Belyev, "Rurik Yutlanskiy i Rurik Naçalnoy Letopisi", s. 226, 237, 230; Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 337- 338

¹²⁰ N. T. Belyev, "Rurik Yutlanskiy i Rurik Naçalnoy Letopisi", *Seminarium Kondakovianum*, V. III, Prague, 1929, s. 215. Rus yıllıklarında daha geç dönemli verilen tarihler, batıda yazılan kronikleri tamamlar şeklindedir. Novgorod ve çevresinin Kuzeyliler (Ruslar) tarafından yağmalandığı haberleri *Anskar'ın Yaşamı* kroniğinde de yer almıştır. Bkz. *Anskar the Apostle of the North*, Ed. Charles H. Robinson, The Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts, Croydon, 1921, s. 68; G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 335.

adlı yerleşim öne çıkmaktadır. Hazarların Sarkel'i inşasıyla Slav boyları arasında ticaret sekteye uğramış büyük bir buhran baş göstermişti. Tıkanan güney rotası yerli Slavların Rurik Ruslarını daveti sayesinde Hazarlardan temizlenerek, İskandinavların Slav topraklarına yönelik yağma akınları ve saldırgan faaliyetleri de buraya yönlendirilmiş olacaktı. Bu davetin, Macarları Etelköze sürüp, Özi nehrinin her iki yakasını ele geçirmeye çalışan ve transit geçişe müsaade etmeyen Peçeneklere karşı koruma maksatlı olduğu da öne sürülmüştür.¹²¹ Davetin ardından Rurik ve Ladoga-Ilmen Gölü etrafına akın eden Varengler, buralardaki yerli tabakayla karışarak bir Rus-Vareng Knyazlığı oluşturmuşlardı. Slavları sindirdikten sonra Rurik, Novgorod merkez olmak üzere Rurik Hanedanlığını kurmuştur.¹²² Rurik ve drujinası¹²³ kış mevsimi boyunca Slav boylarını dolaşarak elde edilen kürk vb. değerli emtiayı vergi olarak topluyorlardı. Ardından toplanan bu vergilerle de yaz dönemlerinde İdil ve Konstantinopol gibi ticaret

¹²¹ Bernard Pares, *A History of Russia*, Alfred A. Knopf, NY, 1953, s. 18- 19.

¹²² Rurik en büyük kardeş olarak Novgorod şehrine yerleşmişti. Ortanca kardeş Sineus Beloozero' da hâkimiyet tesis ederken, üçüncü kardeş Trovor ise Izborsk'a yerleşmişti. Novgorod merkez şehir olarak Rus topraklarında sivrilirken, aradan geçen iki sene sonra ikinci ve üçüncü kardeş ölmüş ve Rurik bu şehirleri kendi yönetimi altına almıştı. Rurik'in kardeşlerini bertaraf edip yerleşimlerini ele geçirmiş olabilme ihtimali de vardır. Çünkü iki sene içerisinde iki kardeşin ani sebeplerle yaşamlarının sona ermesi pek makul gözükmemektedir. Diğer bir olasılığa göre ise Truvor ve Sineus'un isimden ziyade bir sıfat oldukları dolayısıyla bu sıfatların Rurik'i işaret ettiği de mevcuttur. Zira İskandinavca, Signjotr"muzaffer" ve Thruwar ise"güvenilir" anlamındadır. Sıfat şeklinde kabul edildiğinde Rurik'in Izborsk ve Beloozero dâhil olmak üzere bir yönetiminin hâlihazırda mevcut olduğu kronikte yer alan hikâyenin ise kronğin eklemesi olduğu da düşünülebilir. Bkz. N. T. Belyev,"Rorik Yutlanskiy i Rurik Naçalnoy Letopisi", s. 244.

¹²³ Knyazın yakın çevresindeki kişilere verilen isim.

merkezlerine giderek yüklüce miktarlarda gelir elde ederlerdi.¹²⁴ Anlaşılan Peçeneklerle ilişkiler gerilene kadar uzunca bir süre kuzeyden güneye ticaret akışı bu sayede gerçekleşmişti.

Rurik dönemi için, Peçeneklerin varlığından dolayı olarak söz edilebilir. Zira Rurik Peçeneklerle birebir karşılaşmamıştır. Fakat onun yönetimi altında barınamayıp Kiyev topraklarına gelen diğer Vareng liderler, Peçeneklerle irtibata geçmişlerdir. O dönemde Hazar bağılısı olan Macarlar, Kiyev’de bulundukları sırada kuzeyden gelen ve Rurik gibi Vareng liderlerinden olan Asko’ld ve Dir’le karşılaşmışlardır.¹²⁵ Kroniğe göre Novgorod’da bulunan Knyaz Rurik’ten izin alarak (ya da bir mücadele sonunda kovularak) Çargrad’a (Konstantinopol) gitmek üzere kayıklarına binen Askold ve Dir ikilisi, Özi Nehrinden aşağıya doğru inmişler ve o dönemde Slav boyu Polyanların yaşadığı Kiyev şehrine varıp orada kendi yönetimlerini tahsis etmişlerdi.¹²⁶ Böylece Kiyev’de 860’lara kadar mevcut olan Hazar (Macar) hâkimiyeti yerini, Vareng liderler olan Askold ve Dir’e bırakmıştır.¹²⁷ Rurik’le başedemeyen birçok savaşçı-tüccarın da

¹²⁴ V. O. Klyuchevskiy, *A History of Russia*, I, London, 1911, s. 80-82; Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, New York, 1979, s. 13

¹²⁵ Yıllıklarda da Askold ve Dir’in Rurik ile herhangi bir kan bağlarının olmadığına altı çizilir. Bu yönde Askold ve Dir’in İskandinav topraklarından Rus sahasına gelen tıpkı Rurikler gibi onların da ayrı İskandinav liderleri olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Novgorod, Beloezero, Izborsk gibi kuzey sahasında Rurikler yönetimlerini sabitlemeye çalışırken, Tmutorokan’daki ufak Rus yönetiminin çağrısıyla Askold ve Dir’den Ruriklerden ayrı İskandinav liderler olarak belki de güneye yönelmeleri istenmişti.

¹²⁶ PVL, s. 17-1; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 148.

¹²⁷ Askold bir şahıs ismi olarak görülse de Dir (ad-Dir Drevliyan) adının bir Slav boyuna ait olduğu öne sürülmüştür. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 324.

Askold ve Dir'in hizmetine girdikleri Kiyev'in yükselen potansiyeline dâhil oldukları belirtilir.¹²⁸

Askold ve Dir'in Kiyev'i Macarlar ile mücadele ederek ele geçirdiklerine dair yıllıklarda herhangi bir kayıt yoktur. Ancak onların yönetimi ele almasından sonra Kiyev'de artık bir Macar varlığından bahsedilmemektedir.¹²⁹ Fakat Kiyev ve çevresinde mevcut bir Macar-Hazar varlığı sürerken neden İskandinav liderlerin hakimiyetine bırakıldığı konusunda araştırmacıların yeterli açıklamaları bulunmamaktadır. Askold ve Dir, Rurik ile anlaşmazlık sonunda Hazarlara yaklaşmış dahi olsalar, iki kardeşin bir süre sonra Bizans başkentine saldırımları Hazar-Bizans ilişkilerine zarar veren bir hareketti. Bizans kaynaklarında dehşet verici bir hadise olarak aktarılan (860)¹³⁰ Askold ve Dir'in Kostantinopolis'e saldırıları, Kiyev'i ele geçirdikten sonra kendilerini siyasi arenada kabul ettirme gayretlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu da aslında onların Kiyev'i Hazarlara yakınlaşarak değil Macarlarla yaptıkları mücadele sonucu ele geçirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Konstantinopoli hadisesinin asıl tanığı Patrik

¹²⁸ Novgorod Slavlarının”Bizler yalnızca köleleriz Rurik ve boyarları bize türlü fenalıklar yapmaktadırlar” şeklinde feryat ettikleri aktarılır. V. Kluchevski, *History of Russia*, I, London, 1911, s. 66.

¹²⁹ G. Vernadsky'e göre Macarlardan devralınan Kiyev'in yönetimi Askold ve Dir'e geçmişti ancak Macar varlığı sona ermemişti çünkü Askold ve Dir Macarlar adına Kiyev'i yönetmeye devam etmişlerdi. Anladığımız kadarıyla Vernadsky, ticarî yönden oldukça kâr getiren bir şehri direnişle karşılaşmadan ele geçirmelerinin onların ancak başka bir siyasi otoriteye hizmet etmiş olabilecekleriyle ilişkilendirmiştir. Bkz. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 341-42.

¹³⁰ Theophanes Continuati, *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I-IV*, Hz. Michael Featherstone and Juan Signes Codoñer, De Gruyter, Berlin, 2015, s. 279.

Photius, Askold ve Dir himayesindeki Ruslardan ve muhtemelen Karadeniz sahasının yeni sakinleri Peçeneklerden (Özi cenahına ulaşan ilk Peçenek bakiyeleri) oluşan ordunun başkentin kıyı şeridini adeta yerle bir ettikleri, orada yaşayanlara inanılmaz boyutlarda korku saldıklarını aktarmaktadırlar.¹³¹ Peçeneklerle Rusların tam olarak hangi tarihte temasa geçtikleri konusu, oldukça tartışmalı bir mesele olsa da *Nikon Kroniği* bazı ipuçları sunmaktadır. Macarların Lebedia ve ardından Etelköz'den erken tarihlerde Peçenekler tarafından sürülmüş olmaları, Macar ve Peçenek birliklerinin Kiyev yakınlarından geçmeleri, Peçeneklerin belli bir süredir bu topraklara aşına olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla Askold ve Dir'in Konstantinopol kuşatmasında Peçenek savaşçılarının da yer aldığı yüksek ihtimal dâhilindedir. Çünkü Macarların askold ve Dir'le mücadele halinde olduğu ve bu sıralarda iki Vareng liderin Konstantinopol'i kuşatacak güçte büyük bir orduya sahip olmadığı açıktır. Dolayısıyla bu kuşatma ordusuna desteğin Peçeneklerden geldiği düşünülebilir. Nitekim *Nikon Yıllığı*'nda yer alan,“(867) Bu yıl Kiyev’de çok büyük açlık yaşandı, Askold ve Dir

¹³¹ Skylitzes, *A Synopsis*, s. 107-108; C. Mango, *The homilies of Photios patriarch of Constantinople, English translation, introduction and commentary*, Harvard University Press, Cambridge, M A, 1958, 74-110. Bu hadisede mucizevi bir fırtınanın çıkıp Rusları tarumar ettiği böylece Rusların apar topar kaçtıkları anlatılmaktadır. Ancak gerçekte bu vazgeçiş, III. Mikael'in (842- 867) şehre dönüş yaptığı haberinin Ruslara ulaşmış olmasında kaynaklanmıştır. Ayrıca Photius eserinde barbar İskit kabileleri şeklinde bir tanımlama kullanmıştır. Coğunluğa göre bu tabir Bizanslılar tarafından Ruslar için değil Slavlar için kullanılmaktaydı. Ancak Peçenek ve Slavlardan mütevellit bir ordu için bu tabir yersiz değildir. Bkz. Mango, *The homilies of Photios patriarch of Constantinople*, s. 89, d. n. 43.

birçok Peçeneği öldürdüler.” şeklindeki¹³² kayıt iki ulusun da bir süredir birbirlerine aşına olduğu göstermektedir. Peçeneklerin öldürülmesi meselesine gelince, temelinde ticaret gelirlerinin paylaşımında ortaya çıkan anlaşmazlığın yattığı söylenebilir. Ekonomik istikrarsızlıklar halkı yokluk ve açlıkla karşı karşıya bırakmıştır. Bu açlığa, çevre güçlerin Kiyev’e ulaşan gıda zincirinde yarattıkları bir takım aksaklıkların sebep olduğu düşünülebilir. Zira Kiyev’e ulaşan en önemli besin arteri Bizans başkentinden yola çıkmaktaydı. Dönemin en güçlü ve hareketli unsurları ise Özi’nin batısında Macarlar ve doğusunda Peçeneklerdi. Macarların yeni yurtlarında (Etelköz) sıkıntılar çektikleri sırada Ruslarla meşgul olmaları mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla sürekli ticaret kervanlarına saldıran Peçenekler, Kiyev’e ulaşan emtia sirkülasyonuna da müdahale etmekteydi. Bu da erken dönemden beri Özi akanaklarında ticarî geçişin Peçeneklerin göz hapsinde ilerlediği hususunu doğrulamaktadır. Nitekim 948’lerde imparator Konstantin Peçeneklerin Özi üzerindeki müdahalelerinden bahsederken, onların bu saldırıları erken tarihlerden beri tecrübeli şekilde gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla şehrin etrafındaki ablukayı kırmak isteyen Askold ve Dir emrindeki güçlerle, düşman komşuları Peçeneklerle büyük bir mücadeleye tutuşmuş görünmektedir. Rus kroniğinin yukarıda bahsedilen kaydında Askold ve Dir’in birçok Peçeneği öldürdüğü ifadesinde, Peçeneklerin yenilgi aldığı iması mevcuttur. Yine Peçeneklerin Ruslarla olan iletişiminin Rus kroniklerinde verilen tarihten çok önceleri gerçekleştiğini Rus tarihçileri de desteklemektedir. Bozkır halkları tarihi üzerine yaptığı mühim çalışmalarla bildiğimiz P. V. Golubovsky de *PVL*’de geçen 915 senesinde

¹³² *Nikonovskaya Letopis*, s. 9. Türkçeye tercüme edilen bu kayıt şu şekilde de okunmuştur:”Bu yıl Kiyev’de çok büyük açlık görüldü ve birçok Peçenek, Askold ve Dir nehirlerinde öldüler” Bkz. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, s. 184.

Peçeneklerle ilk defa karşılaşmadığı, bunun daha erken bir tarihte olması gerektiği yönünde görüş belirtir. Nitekim Peçenekler hakkında Rusların, en azından Macarlar sayesinde haberdar olduklarını ifade eder.¹³³ *Nikon Yıllığı* 'nda eğer kronolojide bir hata yapılmadığı farzedilirse Peçeneklerin, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda belirtilen tarihlerden çok daha erken bir vakitte Ruslarla temasa geçmiş olabileceklerine dair bu hadise yazılı bir kanıttır. Dolayısıyla Peçeneklerin Kiyev'e yakın mevzilerde konuşlanmalarının tarihi olarak 850'ler civarı düşünülebilir. *Nikon Kroniği*'ndeki bir sonraki Peçenek ifadesi, 876 olaylarında geçmektedir. Bu kayıt her ne kadar 866 senesinin hadiselerinin tekrarı gibi dursa da buradaki ufak bir ayrıntı dikkatimizi çekmiştir:

“(866) Kiyev'in hâkimleri Askol'd ve Dir Greklere karşı saldırı başlattı.

200'den fazla gemi ile Ruslar Karadeniz'e ulaşmış, Konstantinopol'e ilerliyorlardı.”¹³⁴

“(876) senesinde Karadeniz'de, Roma topraklarına saldırılar yapan, Konstantinopol'e ilerlemek isteyen Ruslar ve Kumanlar olarak bilinen insanlar yaşamaktaydı. . . O, bahsedilen Ruslarla barış anlaşması yaptı ve

¹³³ P. V. Golubovski, *Peçenegi, torki, : Rus' i Step' do nashestviia tatar*, Moskva, 2013. s. 16- 17.

¹³⁴ Kronikte belirtilen olaylar diğer kaynaklarda 860 senesine sabitlenmektedir. Birçok araştırmacı da bunun 860 senesi olduğunu doğrular. Ancak bu konuda tam bir görüş birliğine varılmış değildir. Detaylı bilgi için bk., A. Alexander Vasiliyev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1946. PVL'de 866 tarihi verilmektedir. Bkz. PVL, s. 18; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 148.

onları Hristiyanlığa geçmeye razı etti. Onlar (Ruslar), vaftiz olmayı kabul ederek, piskopos talebinde bulundular.”¹³⁵

Buradaki *Kuman* ifadesi çok net bir şekilde Peçenekleri işaret etmektedir. Kumanların, o tarihlerde Karadeniz bozkırlarına ulaşmaları ve Ruslarla münasebette olmaları imkânlar dâhilinde değildi. Buradaki kayıta Askold ve Dir’in 867 senesinde Peçeneklerle olan mücadelesine dair söylemle Peçeneklerin Karadeniz bozkırlarındaki erken tarihli mevcudiyeti pekiştirilmiştir. Kuvvetle muhtemel Peçenekler, Kiyev’deki Ruslarla işbirliği yaparak Bizans topraklarına yağma akınlarında bulunmaktaydılar. Eğer 860 senesindeki Konstantinopol saldırısına Peçenekler de iştirak ettilerse, 867 senesindeki Askold ve Dir’in birçok Peçeneği öldürme hadisesi, ticarî güzergâhtan elde edilen getiriler ve bu güzergâhın sürekli olarak saldırıya uğraması, genişleme siyaseti gibi uyuşmayan çıkarlar sebebiyle yaşanmıştı. Dolayısıyla ilk Peçenek- Rus teması rahatlıkla IX. yüzyılın ilk dönemlerine kadar geriye çekilebilir.

Rurik zamanıyla çağdaş bir yönetim sergileyen Askold ve Dir, Rurik’ten bağımsız bir yönetim inşa etmişlerdir. Çoğunluğun aksine Kiyev Rusyası olarak Knyazlığın başlangıcının Rurik olarak görülmesi hatalı bir yaklaşımdır. Buna göre başlangıç Askold ve Dir’le gerçekleşmiş, Novgorod merkezli Rus yapısı ise sonradan Kiyev’i ele geçirmiş ve Kiyev Rusyası’nın devamını sağlamıştı. Diğer yandan yukarıdaki kayıttan Askold ve Dir’in Bizans ile Kiyev’e yönelik bir ticaret anlaşması yaptıkları anlaşılmaktadır. Buna göre ilk Rus-Bizans anlaşması olarak 907 tarihli anlaşma kabul edilse de bu Rurik Ruslarının gerçekleştirdiği anlaşmadır. Askold ve

¹³⁵ *Nikonovskaya Letopis*, s. 13. Konstantinopol saldırısının, Symeon Logothete Kroniği’nde de imparatorun Araplarla mücadele ettiği esnada gerçekleştiği dile getirilir. Muhtemel tarih 860’ı göstermektedir. Bkz. *The Chronicle of the Logothete*, İng. Tr. Staffan Wahlgren, Liverpool University Press, Liverpool, 2019, s. 185- 186.

Dir'in gerçekleştirdiği anlaşma ise Kiyev Rusyası'nın gerçekleştirdiği ilk anlaşmadır. Dolayısıyla Kiyev Rus yönetiminin 860'ta gerçekleştirdiği saldırı sonrası Bizans çareyi, göz boyayan bir anlaşma teklifiyle Rusları savuşturmakta bulmuştu. Ancak, Bizans politikası gereği kendi gözetimine de alabilmek maksadıyla Ruslara kârlı gözüken bu anlaşmayla Askold ve Dir'i vaftiz edilmesini sağlamıştır. Askold ve Dir'in Peçenekler ile ayrıntılı ilişkilerine dair yıllıklarda başka malumat mevcut değildir. Bu süreç için Bizans kaynakları da bizlere yardımcı olmamaktadır.

Bu süreci özetlemek gerekirse Askold ve Dir, Kiyev Ruslarının ilerleyen süreçteki politik yapılarının genişlemesine dair ön planda pek görünmese de arka planda farkında olmadan çok mühim adımlar atmışlardı. Askerî olarak Bizans ve Rus temasının sağlanmış olması Rusları, Bizans'ı yakından tanımaya sevk etmişti. Bizans'ın dönemin en büyük ticarî noktalarından biri olması Rusları kendine çekmişti. Hazar yolunun Ruslara kapatılmış olması onları yeni yol arayışına yöneltmiş, bu sayede Baltık kıyılarından başlayıp kuzey topraklarından geçen Özi Nehri yolu zarurî ihtiyaçlar neticesinde aktif hâle gelmişti. Faal duruma geçen bu güzergâh, Kiyev'i ve dolayısıyla Bizans'ı hedef hâline getirmişti. Kiyev'in belirlenen hedeflere yakın noktalarda olması, nehir güzergâhı üzerinde stratejik bir yerleşim olması Rurik'in etrafındaki Rusların da dikkatini çekmişti. Güzergâh Çargrad'a (Konstantinopol) direkt bir ulaşım sağlarken, Karadeniz'e inen kısmında dönemin diğer bir mühim ticaret noktası Korsun'a (Kherson) da ulaşım sağlamaktaydı. Korsun'da tamamlanan işlemler sonrasında da Ten (Don) Nehri vasıtasıyla Rus tüccarlar güneye emtia satışını gerçekleştirmekteydi. Dolayısıyla yüzlerine kapanan Hazar yolu aslında Rusları bugüne ulaştıran Özi yolunu keşfetmeye sevk etmişti. Rahatlıkla söylenebilir ki Ruslar bir millet olarak varlıklarının büyük bir kısmını Özi yoluna borçlulardı. Ancak Özi cenahına gelen bozkır komşuları

Peçenekler de bu güzergâhtan paylarını tahsil etmeye kararlıydı. Kiyev'in el değiştirmesinde, göz ardı edilse de Peçeneklerin payı yüksekti. Zira Peçenekler Macarları topraklarından sürmeseydi, belirtilen Rus-Peçenek ilişkileri çok daha geç vakitlerde başlayacak ya da hiçbir şekilde başlamayacaktı.

1. 2. Knyaz Oleg Dönemi (879/ 882- 912) ve Peçenek Münasebetleri

Knyaz Rurik'in ölümüyle (879), kaynaklarda akrabası olduğu ifade edilen Oleg yönetime geçmişti.¹³⁶ O sıralarda Rurik'in bir oğlu mevcuttu, ancak Igor adındaki bu halef, Knyazlığın yönetimi için çok küçük yaştaydı. Bu sebeple Oleg'in bu fırsattan istifade ederek, kendi hâkimiyetini güçlendirdiği görülmektedir. Oleg'in, Rurik'in kurmuş olduğu Knyazlığı doğal sınırlarının üzerine çıkarmak, siyasi ve ekonomik manada genişletmek istediği aşikârdı. Rurik'in ölümüyle o, vakit kaybetmeden Varenglerden, Çud'lerden, Slavlardan, Meryalar (Merianlar) ve Kriviçlerden müteşekkil bir orduyla Smolensk, Lyubech gibi yerleşimleri ele geçirmişti.¹³⁷ Oleg genişleme siyasetini sürdürürken, yukarıda belirtildiği üzere o sıralarda Bizans'la birebir iletişim kuran Kiyev'de, Vareng muhafızlarından Askold ve Dir, hâkimiyetlerini sürdürmekteydi.¹³⁸ Askold ve Dir'in ayrıca başarılı saldırılarla ganimet topladıkları,

¹³⁶ Novgorod Kroniği'nde akrabadan ziyade Oleg'den voyvoda şeklinde söz edilmiştir. Bkz. *Novgorodskaya Pervaya Letopis*, Akademia Nauk, SSSR, Moskva- Leningrad, 1950, s. 107. Ayrıca Rurik'in, Oleg'in amcası olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Bkz. Y. A. Yakhontov, *Letopis Slavyan- Rossov: S Drevneyşikh Vremen do Rurika*, Veçe, Moskva 2009, s. 216.

¹³⁷ Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 151; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 22.

¹³⁸ Lavrentiyevskaya Letopis, s. 22; Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 151.

Bizans'la sağladıkları yakından temas kuşkusuz Oleg'in de bu durumdan haberdar olduğunu göstermektedir.

Knyaz Oleg'in genişleme hırsı, onu Kiyev'e doğru yöneltmiş ve kendisi gibi Vareng olan Askold ve Dir ile karşı karşıya getirmişti. Elbette bu genişleme, siyasi hâkimiyetten daha büyük bir önem arz eden, ticaretle doğrudan alakalıydı. İlerleyen yıllarda Özi üzerinden Karadeniz ve Konstantinapol'e uzanan ticaret yolu Rus tacirler için oldukça kıymetli hâle gelmişti. Zira onlar sadece Karadeniz ile yetinmeyip, Azak Denizi üzerinden Don'a yelken açıp (İdil)'e ulaşmış, zamanla İdil vasıtasıyla doğu ticaretinin mühim rotası olan Hazar Denizi'ne sarkmışlardı.¹³⁹ Güneye inmenin bir diğer yolu Özi vasıtasıyla Kiyev'den geçmekteydi. Diğer yandan Oleg tarafından buranın ele geçirilme isteğinin sebebi Novgorod'dan Bizans'a ulaşan transit yolda Askold ve Dir tarafından bazı pürüzler çıkartılmış olabileceğini de akla getirmektedir. Hazırlıklarını tamamlayan Knyaz Oleg'in Kiyev'e herhangi bir direnişle karşılaşmadan girdiği kroniklerde anlatılmaktadır (882). Oleg'in hazımsızlıkla Askold ve Dir'in Kiyev'deki hâkimiyetine baktığı neredeyse kesindi. Oleg, bir hileyle askerlerini tekneleri içine saklayarak kendisini de Oleg ve Igor adına Greklere giden yabancı bir elçi olarak tanıtmıştı.¹⁴⁰ Bunun bir hile olduğunu anlamayan Askold ve Dir (ya da

¹³⁹ Bazı araştırmacılara göre Birkalı Rûs'lar, doğrudan ticarî bağlantılar kurmak ve Hazarları saf dışı bırakmak maksadı güderek kendi güzergâhları (Konstantinopol ve Abbasi Halifeliği) üzerinde bulunan ve o dönemlerde Hazarlara bağlı olan Kiyev'i ele geçirmeye karar vermişlerdi. Bkz. Erman Şan, "Viking Şehri Birka ve Hâkânü Rûs", *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2020, s. 12.

¹⁴⁰ *PVL*, s. 19-20; *Lavretiyevskaya Letopis*, s. 22; *Voskresenskaya Letopis*, s. 270.

Nikon Kroniği'nde, Oleg'in hilesi diğer kroniklerden biraz daha farklı şekilde anlatılmaktadır: "Ben Macar ülkesinin yanındaki topraklardan bir tacirim ve Knyaz Oleg

bilinçli bir şekilde), knyazın karşısına geçtiklerinde Oleg'in savaşçıları da birden saklandıkları yerden fırlayarak, iki lideri kuşatmışlardı. Bunun üzerine Oleg şu sözleri söylemişti:”Siz ne bir knyazsınız ne de asil soydan geliyorsunuz, ancak ben hükümdar ailesinin soyundan geliyorum.”¹⁴¹ Buradan da anlaşılabileceği üzere Oleg’e göre ancak asil kandan gelen kişiler hâkimiyet kurabilir ve şehirleri yönetebilirdi.¹⁴² Netice olarak Oleg bu bahanenin arkasına sığınarak iki lideri öldürtmüştü, Kiyev’in hâkimi konumuna gelmişti (882). Knyazın Kiyev’i ele geçirmesiyle (882) ‘Kiyev’in şehirlerin anası’ olacağına dair sözler söylediği ifade edilmektedir.¹⁴³ Zira bu öngörüyle Kiyev’in alınması Ruslar için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Burada akıllara şu soru gelmektedir: Kiyev halkı nasıl oldu da böylesine kolay bir şekilde liderlerinin

ve genç Knyaz Igor adına Greklere doğru yol almaktayım. Fakat şimdi hastalandım ve yanımda paha biçilemez inciler ve birçok çeşit mücevherler bulunmaktadır. Bütün bunları yüzyüze konuşmak istiyorum bu yüzden gecikmeden geliniz.”Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 15. Burada aktarılan Etelköz’deki Macarlar gibi dursa da Macar adının kullanılması oldukça tartışmalıdır. Kroniği yazan kişinin düzenlemiş olduğu nüshadaki dönem, oldukça geç bir zamana tekabül ettiği için bu gibi siyasi unsurların birbirlerinin yerine kullanılabileceği/karıştırılabileceği unutulmamalıdır. Nitekim bazı bölümlerde derleyici, Kuman adıyla aslında çok defa Peçenekleri zikretmiştir.

¹⁴¹ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 151.

¹⁴² Burada bir diğer noktaya dikkat çekilmelidir. Askold ve Dir’in knyaz olmadıkları ve asil bir soydan gelmedikleri kastı, onların Rurik’ten önce kurulmuş farklı Rus yapısına dâhil liderlerden olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Zira Rurik’in Novgorod topraklarını ele geçirmesiyle bu liderler kendilerine yeni yerleşimler aramak zorunda kalmışlardı.

¹⁴³ *Lavrentiyevskeya Letopis*, s. 23; *Troitskaya Letopis*, s. 60; *Nikonovskaya Letopis*, s. 15; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 151.

öldürülmesine ve hâkimiyetin Novgorod yönetimine geçmesine müsaade etmişti? Yalnızca kronik temelli hadiseler elimizde olduğu için farklı yorum getirmek oldukça zordur. Fakat görünüşe göre Kiyev halkı ya Novgorod yönetimini destekliyordu ya da kronikte daha önce geçen hadiselerde yaşandığı üzere Novgorod’lu Rusların kendilerini büyük bir kıyımdan geçirmelerinden çekinmişlerdi. Burada Oleg’in gelişini Hazarların daveti şeklinde yorumlamak da mümkündür. Zira Hazarların içinde bulunduğu iklimsel ve bölgesel zorlukların ekonomiye verdiği zararlar, yeni bir savaşla (değişimle) çözüme kavuşabilirdi. Ancak anlaşılan davet istenilen yönde ilerlememiş, Hazarlar emri altındaki Slav boylarını Oleg’e kaptırmışlardı. 860 senesindeki Bizans’a yapılan akın sonrası, kaynaklarda yer almasa da ticarî ve askerî yönden kazançlı bir anlaşmanın vukuu bulunduğu kuvvetle muhtemeldir.¹⁴⁴ Bu anlaşma Hazarları kötü şekilde etkilemişti. Varenglerin hızla yükselişi diğer yandan Hazarları da gözden düşürmeye başlamıştı.¹⁴⁵ Zira Bizans’ın etki eksenine giren herkesin iyi ilişkiler kurduğu ve Bizans’ın güdümünde ekonomik ve siyasi hayatlarını devam ettirdikleri bilinen bir olguydu.

Knyaz Oleg sınır genişletmesini sürdürürken, diğer yandan Peçeneklerle karşılaşmıştı. Araştırmacılar tarafından Peçeneklerle yapılan temasın en erken tarihlendirmesi, Knyaz Oleg’in (879/882-912) zamanına götürülmektedir ki *PVL*’de

¹⁴⁴ Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, s. 188-89. Ayrıca bu anlaşmanın 907’deki anlaşma olma ihtimali yüksektir. Ancak kronikçi Askold ve Dir’in başarısını Oleg’e mâl etmiş görünmektedir. Bu anlaşma sonrasında Konstantinopol Patriği Potius, Askol’d ve Dir’in Hristiyan olduklarını vurgular. Bkz. Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, s. 74; P. P. Toloçko, *Drevnaya Rus’: Oçerki sotsial’no-političeskoj İstorii*, Naukova Dumka, Kiev, 1987, s. 22-24.

¹⁴⁵ Varenglerin sahada yükselişlerine dair bkz. Frederick I. Kaplan, ”The Decline of Khazars and the Rise of the Varangians”, *The American Slavic and East European Review*, V. 13/1, 1954, s. 1-10.

Peçenek mevcudiyetinin Oleg zamanında görüldüğüne dair kayıt mevcuttur.¹⁴⁶ Ancak Askold ve Dir zamanına ait verilen kronik hadislerinde Peçenek varlığına dair mücadelelerin söz konusu olduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Dolayısıyla Rurik Ruslarından Knyaz Oleg'in Peçeneklerle tanışması 882 senesi civarı olarak düşünülebilir. Çevre güçlerle olan ilişkilerin artmaya başladığı dönemle birlikte Knyaz Oleg'in, Bizans'ın yanı sıra Peçeneklerle de en çok çekişme yaşadıkları mesele, yine ekonomik kaygı ve ticaret yolları konusunda olduğu kesindi. Çünkü o dönemlerden itibaren tehlikeli bir üne kavuşacak olan ticaret yollarından biri “*Varenglerden Bizans’a Yol* (Put’ iz Var’jag v Greki)” adıyla çoktan hem yerli Slavlar hem de Ruslar arasında hafızalara yerleşmişti. Kiyev'in Oleg tarafından zapt edilmesinin ardından bu rota daha fazla önem kazanmıştı. Oleg Varenglerden Bizans'a olan yolun denetimini ele geçirmesiyle büyük bir adım atmıştı.¹⁴⁷ Zira Rusların ileriki yüzyıllardaki varlığı adeta

¹⁴⁶ A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, 2016, s. 174. PVL’de 888- 898 yılları arasındaki hadiseler aktarılırken Kara Ugr’ların gelerek Kiyev yakınlarından geçtikleri bilgisi yer almaktadır. Nikon Kroniği bu tarihi 898 olarak aktarır. Ancak burada bahsedilen ulusun Macarlar içindeki Peçenekler olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü o sıralarda Macarların büyük bir kısmı çoktan Etelköz sahasına yerleşmişlerdi. Hatta bu sahadan Frank topraklarına seferler düzenlemekteydiler. Aynı kanaatte olduğuna inandığımız Mualla U. Yücel de çalışmasında bunun Peçenekler olduğu üzerinde durmuştur. Bkz. Yücel, *Türkistan’dan Tuna’ya Peçenekler*, s. 91; *Nikonovskaya Letopis*, s. 16; *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 24; *Vokskreseniye Letopis*, s. 270; Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 153.

Akdes Nimet Kurat da ilk Rus- Peçenek temasının Oleg zamanında yaşanmış olabileceğine işaret eder. Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 85.

¹⁴⁷ Özi’nin Ruslar, Bizans ve Peçenekler açısından önemi için bkz. E. Dikmen, “Varenglerden Bizans’a Yol: Dinyeper (Özi) Güzergâhı”, *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 2022, s. 804- 818.

bu dönemde şekillenmişti. İmparator Konstantin, Rusların bu güzergâh üzerindeki yolcuklarını kendilerine has yöntemlerle inşa ettikleri *monoxyla* adını verdikleri bir kayıkla gerçekleştirdiklerini anlatır.¹⁴⁸ Rus şehirleriyle Bizans arasında iki yönlü bir ticaret ve iletişim ağı mevcuttu ve dolayısıyla Bizans etkisi iç bölgelere kadar rahatlıkla ulaşabilmekteydi. Bu güzergâh üzerinde Novgorod ayrı bir öneme haizdi. İmparator bile eserinde ticarî yönden Novgorod’ı farklı bir konumda tutarak Kiyev’den bile daha fazla vurgulamaktaydı.¹⁴⁹ Hatta bu durum iki merkezli ticaret noktalarının oluşumuna da zemin hazırlamıştı. Buna göre Novgorod, Smolensk gibi şehirler kuzey dünyası olan Baltık’taki merkezlere açılırken, Kiyev ise doğu ve Bizans dünyasıyla sıkı diplomatik ve ticaret gündeme sahipti.¹⁵⁰ Aktif hâle gelen bu güzergâh İskandinav yerleşimleri olan Birka, Gotland gibi merkezlerden başlayarak, karşı kıyı olan Fin körfezine ulaşp, Neva nehrini takiple Ladoga Gölüne uzanmaktaydı. Bu noktadan sonra Volkov nehrinin kolları aracılığıyla Staraya Ladoga ve Velikii Novgorod yerleşimleri geçildikten sonra

¹⁴⁸ Bilhassa Kriviçler, Lenzanenesler gibi Slav boyları tarafından meşe ağaçlarından oyularak inşa edilen bu kayıklar, 15 kişilik bir yolcu kapasitesiyle Novgorod’dan başlayarak Smolensk, Vişegrad, Çernigov, Lübeç, Vişegrad gibi şehirlerden Bizans’a ulaştıkları belirtilir. *DAI*, s. 57.

¹⁴⁹ Nitekim gün yüzüne çıkarılan Bizans menşeli birçok kalıntının Özi’nin yukarı mıntıkasında yer alan Gnezdovo merkezi ve civarında bulunması bu görüşü desteklemektedir. Zira Kiyev’de Bizans kalıntısına çok seyrek miktarda rastlanmıştır. Bkz. Natalia Enisova- Tamara Puskina” Finds of Byzantine origin from the Early Urban Centre Gnezdovo in the Light of Contact Between Rus’ and Constantinople (10th- early 11th centuries AD)”, *From Goths to Varangians*, Ed. Line Bjerg, John H. Lind, Aarhus University Press, Denmark, 2013, s. 213.

¹⁵⁰ T. Noonan, *The Dnieper Trade Route in Kievan Russia (900-1240 A. D.)*, Basılmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1965, s. 12.

Ilmen Gölüne varılırdı. Muhtemelen bu nokta Ilmen Slav tüccarlarının rotaya dâhil olduğu yerdi. Lovat nehri, Kunya nehrine devamla ufak akıntılar vasıtasıyla Batı Divina nehrine ulaşıp, buradan da Özi'nin kolları olan Kaspliya ve Katynka nehrileriyle Özi'nin yukarı kısımlarına varılırdı.¹⁵¹ Bu mühim güzergâh, tehlikeli Özi akanaklarıyla/çağlayan (burada bahsedilen Özi'nin kıvrım noktaları ve kayalıklardır) güneye inip, Konstantinopol ve Kırım'a erişim sağlarken Karadeniz'de son bulurdu.¹⁵² Ancak yolculuğun asıl önem arz eden kısmı buradan sonra başlamaktaydı. Rusları Bizans'a ulaştıran bu kısımda onları zorlu engeller beklemekteydi. Özi'nin yapı olarak çeşitli akanaklardan (çağlayan) oluştuğunu dönemin Bizans imparatoru VII. Konstantin eserinde detaylı bir şekilde açıklamıştır.¹⁵³ Zorlu akanakların yanı sıra buradaki bir diğer tehlike, Peçeneklerin Rus tüccarlarına kurdukları pusulardı. Rus- Bizans mücadelesinin neticesi, sahanın en önemli gücü olan Peçenekler için bir takım çıkarımlar yapmasına

¹⁵¹ B. Grekov, *Kievan Rus*, Foreign Languages Publishing, Moskow, 1959, s. 589.

¹⁵² Özi'nin bu kıvrım noktalarına dair VII. Konstantin uzunca detaylar verir. Yine bu noktaların tehlikeli olduğu Peçeneklerin bu noktalarda Rusları pusuya düşürdükleri uzun uzadıya onun tarafından anlatılır. Bkz. *DAI*, s. 57- 63. Robert Browning, *Byzantium and Bulgaria*, s. 57- 58.

Özi'nin İmparator Konstantin tarafından verilen detayları, Eski Norsça ve Slavcayı karşılaştıran bir çalışma olarak V. Thomsen tarafından hazırlanmıştır. Thomsen bu çalışmasında Özi'nin akıntı noktaların adlarının tamamen Rusça (yani Eski Norsça) olduğu konusunda neredeyse emindir. Bkz. V. Thomsen, *Relations Between Ancient Scandinavia and The Origin of the Russian State*, s. 52- 67; P. Dolukhanov, *The Early Slavs: Eastern Europe from the Initial Settlement to the Kievan Rus*, Routledge, NY, 2013, s. 178.

¹⁵³ İmparator eserinde yedi tane akanaktan bahseder. Her bir akanak kendi içinde çeşitli fiziki güçlükleri barındırmaktaydı. Ve akanakların adlarını hem Slavca hem de Rusça olarak vermişti. Bkz. *DAI*, s. 59- 63.

zemin hazırlamıştı. Peçenek boyları muhtemelen, Rusların Özi Nehri üzerinden Bizans'a uzanan ticaret rotasının, yapılan anlaşma ile daha fazla önem kazandığının bilincine varmışlardı. Çünkü bu süreçten sonra Peçeneklerin, Özi Nehri üzerinde belli noktalarda konuşlandığı, buradan geçen Rus tüccarlarına daha şiddetli saldırılar düzenlemeye başladıkları görülmektedir. Kuzeyden gelen kürk ve çeşitli zengin emtia yüklü ticaret kervanlarının Peçenekleri cezbediği rahatlıkla ifade edilebilir. Özi mansabına yakın yaşayan bazı Peçenek boylarının bu ticaret rotasından faydalanmak istemesi de oldukça doğaldı. Rusların ise yegâne amacı bu güzergâhta kesintiye uğramadan, transit olarak Bizans'a ulaşmaları, kazançlarının bütün olarak kendilerinde kalmasını sağlamaktı. Malları üzerinden yapılacak her noktadaki kesintiler, Ruslar açısından zarar ve kayıptı. Peçenekler nazarında ise bu tür müdahaleler, hem ekonomilerine kazanç sağlayacak hem de Rusları baskı altında tutacaktı. Zira kendi sınırları içerisinde yapılan transit bir ticaret, Peçeneklerin de bu ticaret ağından hak iddia etmesine zemin hazırlamaktaydı. Ve bu hak bağlamında Kuzey (Novgorod)-Bizans yönlü ticaret, tabanda ekonomik kaynaklı olsa da bu yönden doğan anlaşmazlıklar sebebiyle, politik bir hâl almaya başlamıştı. Ayrıca kaynaklarda herhangi bilgi verilmese de Peçeneklerin tıpkı Hazarlar İdil üzerinde kurdukları gibi Özi üzerinde de bir vergi sistemi getirmeye çalıştıkları da düşünülebilir. Bunun mücadelesi başlarda sert bir şekilde verilse de tam oturmayan düzende bu başarılı olamamıştı. İlerleyen zamanlarda Rusların genişleme siyasetiyle birlikte ticarî yönden yaşanan çekişmeler çok defa Bizans, Rus ve Peçenek güçlerini karşı karşıya getirmişti.

Knyaz Oleg'in Kiyev'de yönetimini sağlama almasıyla, her geçen gün daha da güç kazanan yanı başındaki bozkır kökenli komşularına karşı önlemler almayı da ihmal etmemişti. Askold ve Dir, Peçeneklerle her türlü ilişkiyi güçlendirmiş, iki ulus birbirini

tanıymıştı. Fakat sahanın yeni hâkimi Oleg, oldukça hareketli bu kavim karşısında şaşkınlığa uğramış gözükmemektedir. Dahası yerli Slavlar tarafından sevilmeyen ve direnişle karşılaşan Oleg, hem kendi gücünü sağlamlaştırmak hem de bozkır komşuları Peçeneklere karşı önlem almak adına Kiyev'e küçük evler, kasabalar dâhil etmekle birlikte bu kasabaların etrafını kazıklarla çevirtmişti.¹⁵⁴

1. 2. 1. Macarların Etelköz'den Çıkarılışı: Bizans, Bulgar ve Peçenek Mücadeleleri

Ruslar ve Peçenekler yeni yükselen güçler olarak sahada sivrilirken, o sıralarda batı kanadındaki siyasi hareketlenmelerinde Bulgar-Bizans-Macar üçlüsünün mücadelelerine tanıklık edilir. Macarlar zaten Peçenek kuvvetlerinin ani saldırıları sebebiyle Özi'nin batı kısmına çekilmiş, Tuna ile Özi arasındaki sahada yaşamlarına devam etmekteydiler. Bizans'ta ise VI. Leo (886- 912) dönemindeki Bizans dış siyasetinde Bulgarlar, bir nevi baş aktör olarak öne çıkmıştı. Bulgar Boris Han (Mikhael 852- 889), içinde bulunduğu siyasi çıkmazda acele bir karar alarak Hristiyanlığa geçmişti.¹⁵⁵ Bu dönüşümden sonra Bulgar yönetiminde ılımlı bir Bizans politikası takip

¹⁵⁴ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 151; *Primary Chronicle*, s. 61; *The Nikonian Chronicle*, s. 30

¹⁵⁵ Boris Han'ın bu acele kararı ilk başta tamamen siyasi olup mevcut durumu kurtarma mahiyetindedir. Buna göre Boris Han, 864 senesinde komşusu olan Şarlıman topraklarına ve Moravya Slavlarına saldırarak zamansız bir saldırı düzenlemiştir. Zira aynı dönemde Tuna Bulgarlarında büyük bir kıtlık baş göstermiştir. Ordunun ve halkın durmu göz önüne alındığında, oldukça sıkıntılı bir vaziyette olduğu anlaşılan Boris Hanın, yanı başındaki ezeli düşmanı Bizans bu durumdan hemen faydalanmıştı. Bulgar topraklarına karadan ve denizden saldıran Bizans yüzünden savunma gücü olmayan Boris Han, çareyi alalecele Hristiyan olmayı kabul etmekte bulmuştu. Bu sayede büyük ölçüde kayba uğramadan mevcut durumu dengeleyebilmişti. Bkz. S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell & Sons Ltd, London, 1930, s. 104- 105;

edilmişti. Kısa süreli bir yönetim krizinden sonra Bulgar hâkimiyetine Boris'in küçük oğlu Simeon (893- 927) geçmişti.¹⁵⁶ Simeon, Bizans'a eş bir Bulgar Devleti'ni ortaya çıkarmak için kolları sıvamıştı. Simeon'nun beklediği fırsat bir süre sonra doğmuştu. Bizans ile Bulgarlar arasında tesis edilen barış dönemi, Bulgarların ticarî çıkarlarının zedelenmesi sonucu zafiyete uğramıştı.¹⁵⁷ Bulgar hâkiminin serzenişleri Bizans tarafından dikkate alınmayınca Çar Simeon, çareyi Bizans arazisine girerek talan etmekte, gözdağı vermekte bulmuştu (894). Bulgarlar tarafından yenilgiye uğratılan Bizans askerlerinin burunları kesilip geri gönderilmişti.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Yönetim, oğlu Vladimir'e (889- 893) devrolmuş, ancak Vladimir'in Hristiyanlığa olan aykırı tutumundan dolayı Bulgar yönetim kademesinde karışıklık yaşanmasına yol açmıştı. Bu kısa süreli yönetim krizinin ardından Boris Han tekrar düzeni tesis etmiş, ancak bu oğul Vladimir'in hayatına mal olmuştu. Bkz. Osman Karatay, Serkan Acar, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 274; Gülnara Ergan "Political Reasons for Danube Bulgarians Accepting Christianity", *Journal of International Eastern European Studies*, Vol. 2, No. 1, 2020, s. 82.

¹⁵⁷ Burada bahsedilen ticarî münakaşa, Konstantinopol'teki Bulgar pazarının Selanik'e nakledilmiş olması ve gümrük vergisinin de hissedilir şekilde yükseltilmesi sebebiyle ortaya çıkmıştı. Bkz. Ostrogorsky, *Bizans Tarihi*, s. 238; J. Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 137; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 400. İ. Bozilov, *İstoriya na Srednovekovna Bulgariya VII. - XIV*, V. I, s. 247.

¹⁵⁸ Yaşanan hadiseye göre burunları kesilen askerleri görünce imparator çok öfkelenmişti. Bkz. *The Chronicle of The Logothete*, s. 206; *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1838, s. 853; Burunları kesilen askerlerin o sıralarda Bizans ordusuna yardım maksatlı gönderilen Hazar güçleri olduğu bilgisi aktarılmaktadır. Bu ise Hazarların sahada güçten düşmesine karşın hâlâ Bizans'la ilişkilerinin sürdüğünü göstermektedir. Bkz. Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 138.

Bulgar meselesinin hâlinde Bizans, Peçenekler tarafından yurtlarından edilmiş olan Macarlara başvurmuştu. Peçeneklerin verdiği zayıat, onları yeni kaynaklar aramaya sevk etmişti.¹⁵⁹ Mücadelenin Bizans-Bulgar ayağı böylelikle diğer bir güç unsuru üzerine sıçramış bulunmaktaydı. Macarlar, Bulgarların Preslav şehrini yağmalayarak, Simeon'un kaçıp Silistre kalesine sığınmasına sebep olmuşlardı.¹⁶⁰ Kendi yanında başka bir müttefik olmadan, Bizans'ı alt edemeyeceğini çok net bir şekilde gören Simeon, Bizans varî bir yaklaşımla hareket ederek, o sıralarda Macarların çekindiği Peçeneklerle anlaşma yoluna gitmişti. Bulgarların Peçeneklerle haberleşmelerini en detaylı olarak dönemin Konstantinopol Patriği Nîkholas'ın kaleme aldığı mektuplardan öğrenmekteyiz:

“Babamız ve Efendimiz (İsa), Bogas'ın Korsun'daki askerî valimiz olduğunu biliyorsunuz. Bu Korsun valisi sürekli olarak Bulgarların, Peçenekler ve bu bölgelerdeki diğer ulusları sefere katılmak ve Romalılara saldırmak için her türlü çabayı gösterdiğini bildiriyor. Onun bu raporları arasında kesinti yoktur; sürekli ve her gün bu tür mektuplar ve tebliğlerle kulaklarımızı ve zihinlerimizi karıştırmakta, rahatsız etmektedir.” Ve Peçeneklerin soyundan (topraklarından) 16 kadar habercinin, Bulgar topraklarından kendilerine bir, iki kez değil, onları davet etmek için defalarca elçiler gönderildiğini söylemeye devam ettiler: hakikaten, Bulgarlar bu meselede o kadar hevesliler ki, kendi

¹⁵⁹ *The Taktika of Leo VI*, İng. Tr. George Dennis, Dumbarton Oaks, Washington, 2010, s. 453. Macar arazisine varınca Macar beyleri Arpad ve Koursanis'in patrik tarafından ikna edildiği ve bu sayede Bizans adına yardıma gideceklerine dair anlaşma yaptıkları aktarılmaktadır Bkz. *Theophanes Continuatus*, s. 854; Robert Browning, *Byzantium and Bulgaria and Comperative Study Across the Medieval Frontier*, Temple Smith, London, 1975, s. 59.

¹⁶⁰ Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 138.

çocukları evlilik sözleşmesiyle bile kendileriyle bir Peçenek ittifakı kurmaya ve sağlamlaştırmaya hazırlar."¹⁶¹ (896)

Bölgedeki diğer uluslar ifadesinden muhtemelen Rusların kastedildiğini düşünmekteyiz. Nitekim o dönemlerde Rusların ve Peçeneklerin müttefikliği normal bir gidişat sergilemekteydi. Hatta ileriki süreçlerde Oleg döneminde gerçekleşecek olan Bizans'a yönelik saldırıda Peçenekler de yer alacaktı. Ayrıca Korsun'daki Bizans yönetici bu tür haberleri Bizans merkezine iletiyorsa Korsun'a yakın olan Peçenek boylarının Bulgarlarla ittifak yaptığı açıktır. Buna göre Korsun mansabına en yakın boylar *Küerçiçur* ve *Borotalmat*'tır.¹⁶² Peçeneklerin kendi içyapısında serbestliğin hüküm sürdüğü, dolayısıyla farklı kanatlarda, çıkarları gereği istedikleri gibi hizmet ettikleri düşünüldüğünde, bunun oldukça normal karşılanması gerekir. Patrik, Peçenek elçilerinin sözlerinden yola çıkarak, aslında onların Bizans güçlerine saldırma gibi niyetlerinin olmadığı ancak Bulgarların tamamen kendi güvenlik endişeleri sebebiyle, kendilerini koruma maksatlı Peçeneklere başvurduğunu ifade etmekteydi.¹⁶³

Siyasi çıkarları gereği Bulgarların yardım talebine olumlu yanıt veren Peçenekler, Bulgarlarla birleşmişti. Senkronize bir hamleyle Bulgarlar güneyden, Peçenekler ise doğudan saldırmışlardı. O sıralarda Özi ile Turla (Dinyester) arasında yaşayan Macarların başka alternatifi olmadığından, Güney Rusya sahası aceleyle terkedilmek zorunda kalmıştı.¹⁶⁴ Yaşanan karmaşa bir kısım Macar boyunu Panonya

¹⁶¹ Nicholas I, Patriarch of Constantinople, *Letters*, s. 59.

¹⁶² A. Paron konumlandırmasına göre bkz. EK. 2.

¹⁶³ Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, s. 61.

¹⁶⁴ Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, s. 149, 150; Kurat, *Peçenekler*, s. 85.

ovasına sürüklemişti.¹⁶⁵ Yıllıklarda 888-98 seneleri arasında kaydedilen hadiselerinde ‘Ugorlar’ın Kiyev civarından geçtikleri’ haber verilmektedir. Macarların geçişi *Anonim Gesta* tarafından da doğrulanmaktadır. Ancak burada 7 Kuman reisinin Macarlara yardım ettiği de vurgulanır. Kumanlar açık bir şekilde Peçenekleri işaret etmektedir. Dolayısıyla o tarihlerde Macarlar içinde Peçeneklerden bir kısım bakiyenin onlarla birlikte hareket ettiği çıkarımını yapmak mümkündür.¹⁶⁶ Bu yaşanan hadise, Macarların Peçenekler tarafından Etelközü denilen sahadan çıkarılması olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁷ Ancak Etelközü sahasına ne zaman yerleştikleri tartışmalı olduğu gibi bu sahadan Peçenek tarafından sürülmeleri konusunda da tarih farklılıkları bulunmaktadır. Fakat

¹⁶⁵ *Ipatyev* ve *Laurent* yazmalarında bu savaşın tarihi 902’dir. Zlatarskiy’e göre bu savaş 894, Grot’a göre ise 889 tarihinde meydana gelmiştir. Peçeneklerin sahaya gelişleri bizce erken tarihlerde gerçekleştiğinden Grot’un öne sürdüğü tarih bizce daha makul durmaktadır. Hatta M. Hrushevskiy, Peçeneklerin Bulgarlarla birlikte Macarları Tuna sahasından çıkarmalarını 880’e sabitler. Bkz. K. Ia Grot, *Moraviya i Madiary*, St. Petersburg, 1881, s. 282- 304; V. Zlatarskiy, *Istoriya na Bulgarskata Drzhava prez Srednite Vekove*, I, 2, Sofya, 1927, s. , 290- 94; M. Hruševskyj, *Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes: Urgeschichte des Landes und des Volkes, Anfänge des Kijever Staates*, Vol. 1, Kommissionsverlag Von B. G. Teubner, Leipzig, 1906, s. 234, dn. 2. Ayrıca bkz. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Budapest, 1942, s. 58- 59.

¹⁶⁶ Bkz. Anonymus and Master Roger, *Gesta Hungarorum*, İng. Tr. J. M. Bak M. Rady, CEU Press, Budapest- NY, 2010, s. 21- 23. Anonim Gesta’nın yazarı belli olmamakla birlikte yazıldığı dönem epeyce geçtir. 1200’ler ile 1230 arasında tamamlandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla eserin tarih ve şahıs aktarımlarının hatalı olması mümkündür. Yazar ayrıca Prüm’lü Regino’nun aktardığı bilgileri kullanmıştır.

¹⁶⁷ *DAI*, s. 177.

genel görüş 889 ile 896 tarihleri arasında olduğudur.¹⁶⁸ Macarları yerlerinden eden ve Bizans'a karşı Bulgarlara destek çıkan Peçeneklerden hangi boyların bu harekâta yer aldığı konusunda ise yalnızca tahmini görüşler sunmak mümkündür. Macar Kroniği 'Óskronik'te Macarların, Peçeneklerden kaçışları şu şekilde tasvir edilmiştir: "Alpleri geçerek sayısız kartal gördükleri bir yere vardılar ve bu kartallar ağaçlardan üzerlerine sinekler gibi indiğinden ve sığırlarını ve atlarını iştahla yiyip bitirdiğinden dolayı burada kalamadılar."¹⁶⁹ Burada aktarılan kartal betimlemesi kuvvetle muhtemel Peçenekleri ifade etmekteydi. Efsanevi şekilde Peçenekler bu yırtıcı hayvana benzetilmiş ve Macarları yerlerinden edişi bu anlatımla gerçekleştirilmişti. Bu yaşanan hadiseyle Macarlar yeni yurtlarına ulaşmış onları Avrupalı bir millet olma yolunda ilk adımı atmışlardı. Bundan sonra Macarlar, Avrupalı siyasi güçlerle çevrelenmiş sahalarında teşkilatlanma yoluna gitmişlerdi. Hatta bu yerleştikleri coğrafya, onların milli kimliklerinde geri dönüşü olmayan bir takım kültürel ve dinî değişikliklere

¹⁶⁸ Taberi Tarihi'nde Bizans ve Bulgarların savaşlarına değinilmiştir. Tarihler 896 senesini göstermektedir. Bkz. *The History of al- Tabarī*, V. XXXVIII, Tr. Franz Rosenthal, The State University of New York Press, USA, 1985; s. 31; G. Györffy, "Sur La Question De L'établissement Des Petchénègues En Europe", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 25, 1972, s. 283; Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica I*, Akademie Verlag, Berlin, 1958, s. 87. A. N. Kurat, *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Devletleri*, s. 46; İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 180; J. Shepard, "Bulgaria: The Other Balkan 'Empire'", *The New Cambridge Medieval History*, V. III, ed. T. Reuter, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 570. Peçeneklerin Tuna havalisine yerleşimleri için bkz. P. Diaconu, *Les Petchénègues Au Bas- Danube*, Editions de L'academie de la Republique Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970.

¹⁶⁹ Gökhan Dilbaş, 'Macar Tarihinde Peçenekler', *History Studies*, V. 5/2, 2013, s. 143.

sebebiyet vermişti. Netice itibarıyla Peçenekler, bu siyasi çıkar çatışmalarında yer alarak aslında farkında olmadan bugünkü Macarların kaderlerini tayin etmişlerdi.

1. 2. 2. Knyaz Oleg'in Konstantinopol Kuşatması

Peçeneklerin Tuna sahasına doğru genişlemesi sürerken, o sıralarda Rusların da boş vakit kaybetmediğini görüyoruz. Knyaz Oleg, Kiyev'e yönelik bazı politikalar geliştirmekte ve bu politikaları en faydalı surette Rusların çıkarına kullanmayı düşünmekteydi. Ve tabii Peçenek etmeni de göz ardı edilmeden, dikkatli bir şekilde tasarlanan planda yerini almaktaydı. Ancak knyaz Oleg'in zihninde, daha sonra birçok gelişmeyi doğuracak olan epeyce mühim bir hadisenin hazırlığı yapılmaktaydı.¹⁷⁰

PVL'de kaydedilen 904- 907 olaylarında, Oleg'in Bizans başkentine saldırı düzenlemek üzere yine etrafındaki Slav kabilelerinden asker toplayarak yaklaşık 2000 gemiden oluşan filoyla yelken açtığı belirtilir:

“Oleg, Igor’u Kiyev’de bırakarak, Grekler üzerine sefere gitti.

Yanına Varenglerden, Slovenlerden (Novgorod Slavları), Çud’lerden, Kriviçlerden, Meryanlardan, Polyanlardan, Severyanlardan, Drevliyanlardan, Radimiçlerden, Viyatiçlerden, Hırvatlardan, Duleblerden ve Tiveretslerden (Tiversitiler), ki bunlara tercümanlar (Толковины?) denilmekteydi ve yurtları Grekler tarafından ‘Büyük İskitya’ olarak adlandırılmaktaydı, bu halklardan oluşan büyük bir güç

¹⁷⁰ Rusların Bizans ve etraflarındaki siyasi unsurlara yönelik politikaları için bkz. A. N. Saharov, *Diplomatiya Drevney Rusi IX- Pervaya Polovina XV.* , Mısl, Moskva, 1980, s. 203- 259.

topladı. Bütün bu askerlerle birlikte atlarla gemilere bindi, gemilerin sayısı 2000 kadardı.¹⁷¹

Kroniklerde aktarılan bu hadiseye göre Oleg'in asker gücünü oluşturan toplulukların içinde, 'Толковины' olarak ifade edilen bir grup bulunmaktaydı.¹⁷² Bazı araştırmacılara göre bunlar, o dönemde Karadeniz bozkırlarına hâkim olan Türk unsurlar olarak gösterilmektedir.¹⁷³ Bu ifadeden yola çıkılacak olursa, o dönemde Ruslarla işbirliği yapabilecek tek Türk gücünün yalnızca Peçenekler olduğu kanaatine varmak oldukça kolaydır. Knyazın, Macarlardan yardım alması mümkün değildi, çünkü Macarlar zaten Bizans'ın müttefikiydiler. Ayrıca verilen tarihte Peçenekler, çoktan Macarları Panonya ovasına sürmüşlerdi. Bu sebeple geriye kalan tek Türk unsuru Peçeneklerdi ki onlar, Özi nehrinin batı yakasına yani Macarların terk ettikleri yerlere çoktan yerleşmişlerdi. Bu kayıttan rahatlıkla, Peçeneklerin tıpkı Askold ve Dir'in 860 senesindeki Bizans saldırısına katıldıkları gibi Oleg döneminde de Ruslarla işbirliği hâlinde Bizans başkentine saldırdıkları neticesini elde edilebilir. Saldırıların şiddetinden

¹⁷¹ PVL, s. 23; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 159; *The Nikonian Ch.* s. 35-36. Bununla birlikte kronikte anlatılan gemi sayısındaki verinin bu kadar büyüklükte olamayacağı da dönem şartlarında kesin gibi gözükmektedir. Dolayısıyla Oleg'in saldırı gemileri 200 civarında olmalıdır.

¹⁷² *Letopis po Lavrentiyevskomu Spisku*, Arheografičeskoy Kommissii, Sank- Peterburg, 1872, s. 29; *Troitskaya Letopis*, s. 63. Troitskaya Letopis'te bu hadiseler 906 senesi altında kaydedilmiştir. *Ipatevskaya Letopis*, s. 22.

¹⁷³ Vernadsky, *The Origins of Russia*, s, 254, d. n. 4. Bununla beraber kroniklerde bu ad ile Tiversitiler (Tiverestler) ve Uliçlerin de kastedilmiş olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Ancak her iki grubun da Slav olup olmadıkları hâlâ süre gelen bir tartışma konusudur. K. Menges'e göre Tiversitiler Türk kökenlidir. Bkz. K. Menges, "Etymological Notes on Some Pacanag Names", *Byzantion*, 17, 1945, 261-263.

korkan Bizans, çareyi knyazdan aman dilemekte bulmuştu. 907 senesinde Bizans ordusunun büyük bir bölümü Araplarla mücadele için gönderildiğinden, Ruslar başkenti kolaylıkla sarsabilmişti.¹⁷⁴ Bu sebeple Bizans, Oleg’e elçiler göndererek istediği kadar haraç vermeyi kabul etmiş, bunun karşılığında şehrin serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Oleg, Askold ve Dir’den farklı olarak çok sayıda Slav’ı ve Türk gücünü kendisiyle birlikte bu saldırıya dâhil etmişti. Ayrıca Oleg’in bu saldırı sonrası yaptığı

¹⁷⁴ Bu saldırı yalnızca Rus kroniklerinde yer almaktadır. Dolayısıyla 907 Rus saldırısının şüpheli olduğu konusunda görüş öne süren araştırmacılar da mevcuttur. G. Laehr’e göre bu sefer kronikçiler tarafından popüler bir geleneğin yansıması olarak daha sonraki ticaret anlaşmaları için uydurulmuş bir efsanedir. Bu hadiseden hiçbir Bizans kaynağının haberi yoktur. V. D. Nikoloyev, Pseudo- Symeon Yıllığı’nın detaylı bir analizini yapmıştır. Yıllıkta yer alan bilgiler büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 904 senesi civarında Trablus Arslanı lakabıyla meşhur bir denizci Bizans başkentine saldırıda bulunmuş, saldırı Bizans amirali İmerus tarafından savuşturulmuştur. Aynı sıralarda bir diğer Bizans amirali Turla ağzında Ross-Dromiler filosunu da püskürtmüştü. Bu ordu muhtemelen Oleg’den bağımsız Vareng- Slav oluşumuydu. Ancak bu durum belirsizdir. Oleg yanlısı ya da bağımsız olan Ross- Dromiler ordusu Bizans filosunun başkentteki meşguliyetinden faydalanarak bir yağma saldırısında bulunmuş olabilir. Ancak hezimete uğradıkları düşünüldüğünde kronik yazarının aksettirdiği gibi bir başarı söz konusu değildir. Bu hadise Oleg’in seferinden 3 sene önce 904’te gerçekleşmişti. Fakat her nasılsa kronik yazarı bu hadiseyi başarılı bir kazanım olarak aktarmıştı. Bkz. V. D. Nikolayev, ”Svidetelstvo Hroniki Psevdo- Simeona o Rusi- Dromitah i Pohod Olega na Konstantinopol v 907 g.”, *Vizantiyskiy Vremennik*, C. 42, 1981, s. 147- 153; L. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, s. 213. Sefere ve anlaşmaya dair detaylı çalışmalar için bkz. *Die Anfänge des russischen Reiches. Politische Geschichte im 9. und 10. Jahrhundert.* (= Historische Studien, hgb.von E Ebering, Nr. 189), Berlin 1930.; R. J. H. Jenkins, ”The Supposed Russian Attack on Constantinople in 907: Evidence of the Pseudo-Simeon”, *Speculum*, Vol. 24, No. 3, 1949, s. 403-406; G. Vernadsky, *Kievan Russia*, Yale University Press, New Haven, 1959, s. 27; G. Ostrogorsky, ”L’Expedition du prince Oleg centre Constantinople en 907,” *AIK*, II, 1939, s. 47-61; E. Dikmen, ”911 ve 944 Rus- Bizans Ticaret Anlaşmalarının Tercümesi ve Yorumu (Geçmiş Yılların Hikâyesi Kroniği’ne Göre ‘PVL’), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 72, 2022, s. 118, dn. 15.

barış anlaşması (907) ileride tekrar gerçekleştirilecek olan 912 senesine ait ticaret anlaşmasının bir nevi ön anlaşması olup, temelini oluşturmuştu.¹⁷⁵ Bu sayede Bizans'ın Ruslara karşı olan çekincesi bir kat daha büyümüşü. Anlaşma maddelerine bakıldığında Ruslar, siyasi arenada tanınma fırsatını yakalamış, bu sayede önemli aktörelere biri olmuşlardı. 907 anlaşmasında kaleme alınan maddeler açıkça Rus çıkarlarına hizmet etmekteydi.¹⁷⁶ Ruslar bu askerî ve siyasi galibiyetle bir anda bütün dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Zira ticarete elde ettikleri bu haklar onlara zenginlik olarak geri dönecekti. Rahat bir şekilde sürdürülen ticaret Rusların diğer sahalara ve hatta Akdeniz ve İspanya kıyılarına kadar ulaşan bir ticaret sunacaktı.

Yıllıkta aktarılan bilgidir diğer mühim çıkarımı rahatlıkla yapabiliriz. Knyaz Oleg, tahtın sonraki varisi Igor Rurikoviç'i annesi Knyagina Olga'yla birlikte Kiyev'de yalnız bırakmış ve Bizans üzerine büyük bir sefer düzenlemekle meşgul olmuştu. Buradan Oleg'in, yönetimin baş şehrinin rahatlıkla terk edebildiği, herhangi bir tehlike içine düşülmemesi için önlem aldığı, çeşitli anlaşmaları gerçekleştirdiği çok

¹⁷⁵ Yıllıklara göre bu anlaşma 912 senesine işaret etmektedir. Ancak birçok araştırmacı bu tarihin 911 olduğu konusunda görüş bildirirler, bununla birlikte 907 ve 912 anlaşmalarının gerçekliği konusu şüpheli olarak ele alınmıştır. Bkz. John H. Lind, "The Russo- Byzantine Treaties and the Early Urban Structure of Rus", *SEER*, Vol. 62, S. 3, 1984, d. n. 4, s. 363; Ferdinand Feldbrugge, *A History of Russian Law*, Brill, Leiden, 2018, s. 91; Irène Sorlin "Les traites de Byzance avec la Russie au Xe siècle", s. 313-360.

¹⁷⁶ Bu anlaşmanın varlığına dair Bizans kaynaklarında yer alan tek yazılı kanıt Diyakoz Leo'nun eserinde bulunmaktadır. Bkz. *The History of Leo The Deacon*, s. 156. Bu anlaşma daha sonra genişletilerek 911 senesinde daha kapsamlı bir şekilde yazıya geçirilmiştir. Rus- Bizans anlaşmaları için bkz. E. Dikmen, "911 ve 944 Rus- Bizans Anlaşmalarının Tercümesi", s. 114-138.

açıktır. Dolayısıyla yanı başındaki yıkıcı güç olan Peçeneklerin, o dönemde Oleg'in yakın müttefikleri olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu geleneğin, daha sonra yönetime geçecek herkes tarafından aynı şekilde devam ettirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Ancak Rusların zenginleşmesi askerî yönden de güçlendirmeyi sağladığından, komşuları Peçenekleri endişeye sevk etmesi olağan bir durumdu. En az Ruslar kadar ticarete Bizans'la hareket eden Peçeneklerin bu kulvarda etkinliğinin azalması arzu edilen bir durum değildi. Dolayısıyla bu vaziyet Peçeneklerin Ruslarla olan ilişkilerinde zarar verici bir süreci başlatmıştı. Dönemin o sahadaki ekonomik gücü Bizans ve Hazarlardı. Hazarları saf dışı bırakmanın yegâne yolu Bizans'a kendini göstermekten geçmekteydi. Bizans'ı askerî açıdan korkutarak onu Rus çıkarlarını kolaylaştırıcı anlaşmalara sürüklemek, Rusların o dönemde hedeflediği temel stratejiydi.¹⁷⁷ Ancak Rusların yükselen gücünden Peçeneklerin de faydalandığı düşüncesi çıkarılabilir. Oleg'in yanında yer almakla birlikte, elde edilen ganimetler Oleg'in müttefikleri arasında paylaştırılmış olmalıdır. Zira Peçenekler garanti vaadedilmeyen hiçbir hizmeti karşılıksız şekilde yerine getirmemekteydiler. Ayrıca Bizans, 860'tan sonraki ilk büyük çaplı saldırı olan bu hadiseden sonra, gerekli dersi çıkararak, muhtemelen Peçeneklere karşı izlenen politikanın ılımlı olmasına ağırlık vermişti. Rusları engellemenin yolu Peçeneklerle olan yakınlıktan geçmekteydi.

Yaşamının son dönemlerinde, yönetiminin en muazzam başarısı olarak nitelendirilen Bizans'ın kısıpca alınıp, ticaret anlaşması yapmaya mecbur eden Oleg, yıllıkların aktardığına göre ülkesine dönmüş ve orada ölümüne kadar etrafındaki bütün

¹⁷⁷ A. N. Saharov, *Diplomatiya Drevney Rusi*, Pedagogika, Moskva, 1987, s. 62- 67; M. U. Yücel, "Slav/Rusların Hristiyanlığı Kabulü ve Rus/Ortodoks Kilisesinin Kuruluşu", *CIEES*, 2020, s. 52.

siyasi güçlerle barış içinde yaşamıştı. Oleg’e dair onun, Peçeneklerle olan münasebetine ilişkin başka aktarımlar mevcut değildir.

913 senesindeki hadiselerde yer alan knyaz Oleg’in Rus yıllıklarındaki ölümü efsanevi bir biçimde aktarılmıştır.¹⁷⁸ PVL’de geçen kayda göre Oleg diğer yandan bütün Slav boylarını kendi çatısı altında barış içinde birleştirdiği, diğer komşu güçler ile çok iyi geçindiği söylenmiştir.¹⁷⁹ Ancak Slav kabilelerinin, tek geçim kaynakları olan kürklerinin yüksek miktarlarda vergi olarak tahsil edilmesi, onları Rus yönetimine karşı aykırı hareket etmelerine yol açmıştır. Bu yüzden knyazın ölümüyle,

¹⁷⁸ Buna göre bir şamanın dediğine inanmayan Oleg, bir yılan tarafından ayağından ısırılarak zehirlenmiş ve ölmüştü. Bkz. A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 170; *Primary Ch.*, s. 69. Efsanevi şekilde anlatılan bu hadiseye alternatif görüşler de eklenmiştir. Buna göre Oleg’in ölüm tarihinin 920’ler de olabileceği ifade edilmiştir. Bu ifadeyi temellendiren kaynak ise Birincil Novgorod Kroniği olarak gösterilmektedir. Kronikte yer alan Oleg’in hâkimiyet süreleri bilinen diğer Rus kroniklerinden farklıdır. Hatta bu kaynaktan yola çıkılarak Knyaz Oleg’in ölümünün PVL’de belirtilen şekilde değil de Oleg’in Igor ile birlikte gittiği Hazar sahasındaki bir yağma seferinde öldüğüdür. Bunu dillendirmek istemeyen Rus kronikçileri, Oleg’i güçlü knyazlar arasında göstermek suretiyle efsanevi yönünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak bu durumda meydana gelen hâkimiyet zaman dizimindeki farklılık ise yine hasıraltı edilmek suretiyle kronikçilerin istediği tarih aralığında kayda geçilmiştir. Bu yöndeki detaylı tartışmalar için bkz. S. Yu. , Nekludov”Opit İstoričeskoy Rekonstruksii: Legenda o Veščem Olege”, İstoriko-Filologičeskiy Sbornik v Čest Lyubovi Nikolayevny Kiselevoy, M: OGİ, 2010, 87-89;C. Zuckerman,”On the Date of Khazars’ Conversion to Judaism and The Chronology of the Kings of the Rus Oleg and Igor”, *REB*, V. 53, 1995, s. 259- 270; *Novgorodskaja pervaja letopis' starsego i mladsego izvodov*, ed. A. N. Nasonov, Moscow-Leningrad, 1950.

¹⁷⁹ *The Nikonian Ch.*, s. 42.

memnuniyetsizliğin hat safhada olduğu, onun ilk olarak yönetimi altına aldığı Slav kabilelerinden baş kaldırı sesleri yükselecekti. Rurik hanedanının Rus merkezileşmesine ciddi katkılar sunan Oleg'in ölümüyle, Kiyev tahtı Rus hanedanının gerçek kurucusu olan Rurik'in oğluna geçmişti.

Peçenek ve Rus ilişkilerine dair Oleg dönemi değerlendirilecek olunursa belli başlı noktalara ulaşılmaktadır. Peçeneklerin, Macarları Etelköz sahasından çıkarmasıyla Ruslarla olan münasebetleri daha da artmış ve bu durum ilk zamanlarda müttefikliği beraberinde getirmişti. Bilhassa Oleg'in Bizans başkentine düzenlediği saldırılarda Peçeneklerin de yer almış olma ihtimali yüksektir. Bir yandan merkezileşme çabalarını sürdüren Rus yönetimi, diğer yandan genişleme siyasetini de (Slav boylarına yönelik) kontrollü olarak gerçekleştirmekteydi. Oleg yanbaşı olan bitenleri dikkatlice gözlemleyerek adımlarını atmış olduğu çok belirgindi. Peçenek, Bulgar, Bizans ve Macar meselelerinde Rusların kroniklerde adı geçmemekte ancak bu hadiselerden habersiz de değillerdi. Nitekim daha sonra Bizans'ın Bulgar meseleleriyle uğraştığı bir dönemde Bizans başkentini tehdit etmesi, çevre konjonktürünü iyi şekilde ele aldığını göstermekteydi. Yine kendine en yakın siyasi güç olan Peçeneklerle ılımlı bir siyaset güdüldüğü ortadaydı. İlk başlarda yerleşme çabalarından dolayı ittifak hâlinde olduklarını düşündüğümüz Ruslar ve Peçenekler, siyasi emellerin genişlemeye başlamasıyla, her iki tarafın çıkarlarında değişimler söz konusu olmuştur. Bunun ilk emareleri, Oleg'in Bizans ile yaptığı kârlı ticaret anlaşmasından sonra görülmeye başlanmıştır. Ticarî gelirlerin albenisi Peçenekleri de kuşatmıştır. Ancak burada Bizans'ın fitne faktörü de unutulmamalıdır. Peçeneklerin Ruslara karşı cephe almaya başlaması, Bizans kışkırtmasıyla da gerçekleşmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak tarafların zıtlaşması büyük oranda ekonomik tabanlıdır. Zira ne Peçenekler ne de Ruslar

saha bakımından birbirlerinin aleyhine genişleme arzusu içinde değilllerdi. Ancak gelirlerde artış sağlamak her iki tarafın da o dönemde ilk sıradaki politikasıydı. Peçenekler daha önce Hazar ticarî kervanlarına saldırılar düzenledikleri gibi Bizans ticarî anlaşmasından sonra Rus tüccarlarının gemilerine yönelik saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Genel itibarıyla bilinmesi gereken Askold ve Dir zamanında başlayan ittifak ilişkileri, Ruslar ve Peçeneklerin kendi siyasi bünyelerinde meydana gelen değişiklikler sebebiyle, Knyaz Oleg zamanında farklı cenahlara yönelmeyi mecburî kılmıştı. Rusların her ne kadar Peçeneklere yönelik çekincesi bulunsa da bu onların Karadeniz’e yönelik açılma planlarını uygulamaktan alıkoymamıştır. Ticarî ağırlığın Ruslardan yana kayması Peçenekleri rahatsız etmiş, dolayısıyla izlenen ılımlı stratejide çatlaklar meydana gelmişti. Sürecin bundan sonraki boyutunda bu çatlaklar derinleşerek daha da yıkıcı hâl alacaktı. Özi Nehri mansabındaki Peçenek ordaları, bu nehir ticaretini sürekli olarak baltalamak üzere, kroniklerde çok az mevzu bahis edilse de, Rusları daimi surette saldırı altında tutmaya yönelik şiddet politikası güdeceklerdi.

1. 3. Knyaz Igor Dönemi (912- 945) ve Peçenek Münasebetleri

Rus kroniklerinde, Oleg’in ardından Kiyev’deki hâkimiyetin, Rurik’in öz evladı olan Igor tarafından devralındığı yazmaktadır.¹⁸⁰ Oleg döneminde sırasıyla Rus

¹⁸⁰ PVL, s. 30; Uluşan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 174; *Troitskaya Letopis*, s. 72, *Nikonovskaya Letopis*, s. 41; *İpatiyevskaya Letopis*, s. 33. Knyaz Rurik’in bilinenden çok fazla sayıda eşinin olduğu, Igor’un annesinin ise Norman hâkiminin kızı Yefandra olduğu ifade edilmiştir. Bkz. V. N. Tatişev, *İstoriya Rossiyskaya: Sobraniye Sochineniy*, C. I, Lodomir, Moskva, 1994, s. 110. Hâkimiyeti devraldığında tam olarak kaç yaşında olduğu tespit edilememektedir. Çok küçük yaşta olduğu için Knyaz Oleg tarafından Knyazlık yönetilmiştir. Ancak burada Oleg’in baskısı sebebiyle de yönetimin ona devredilmediği düşünülebilir.

hâkimiyetini tanıyan ve Ruslara vergi vermekle yükümlü kılınan Slav topluluklarında, Oleg'in ölümüyle beraber bazı itaatsizlikler görülmeye başlanmıştır. Muhtemelen kendilerine zor yeten bir geçimle, hayatlarını idame ettirmeye çalışan Drevliyanlar, Oleg'in ölümünün hemen ardından Igor'a karşı mücadele başlatmışlardı (912). Nitekim Nikon kroniğinin 914 senesi hadiselerinde, Igor'un Drevliyanlar üzerine yürüdüğü onları itaat altına aldığı, Oleg zamanında uygulanandan daha ağır bir vergi yükü koyarak, başlarına Svenel'd¹⁸¹ adında bir voyvoda atadığı kaydedilmiştir. ¹⁸² Igor, kronik metinlerinden anlaşılacağı üzere Knyaz Oleg gibi İskandinav vari bir gelenek içinde yetiştirilmişti.¹⁸³ Ancak bir nokta daha vardı ki Oleg'in ticaret yapma ve haraç toplama hırsı Knyaz Igor'da, bir kat daha fazlaydı. Knyaz Igor hâkimiyeti sırasında etrafında bulunan Slav kabilelerine deyimi yerindeyse kan kusturmuştu. Geçimin sadece belirli ticaret mallarından sağlandığı Slav topraklarında, kaliteli kürklerin, derilerin her geçen gün daha fazla artışla Igor'a vergi olarak ödenmesi, halk nazarında onun sevimsiz biri olarak benimsenmesine yol açmıştı. Knyaz Oleg döneminden beri süre gelen Drevliyanların hoşnutsuzlukları, Igor'a da yansımıştı. İleride 945 senesinde bir büyük bir Drevliyan saldırısı onun başına bela olacak, hatta bunun uzantıları eşi Olga döneminde bile devam edecekti.

¹⁸¹ Bu ad *Nikon Kroniğinde* Svenal'd, s. 26; *Laurent Kroniğinde* 'Svenel'd, Svenal'd şeklinde; *Hypatian Kr.* 'Svineld- Svengeld' PVL'de Svenel'd; *The Russian Primary Ch.* ise Sveinald (s. 78) şeklinde yer almaktadır.

¹⁸² Igor, Drevliyanların üzerine her ev başına bir siyah 'Kuna' derisi yani, bir ağaç sansarı kürkü vergi şartı koymuştu. Bu verginin ağırlığının Igor'un mahiyetindekileri bile rahatsız ettiği metinden anlaşılmaktadır. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 26-27.

¹⁸³ *PVL*, s. 23; *Nikonovskaya Letopis*, s. 18.

Igor döneminin en mühim hadisesi 915 senesinde yaşanan gelişmelerle başlamaktadır. Buna göre kroniklerde 915 senesindeki olaylarda Peçeneklerin adlarının geçtiğini görüyoruz:”*Peçenekler ilk defa Rus topraklarına girdiler, ancak onlar Igor ile barış yaparak Tuna’ya doğru ilerlediler*”¹⁸⁴ Burada verilen tarihe göre Peçenekler ilk defa Rus topraklarında görünmüşlerdi. Ancak daha öncesinde verdiğimiz bilgilere dayanarak bu bilgiye şüpheyile yaklaşılmaması gerektiğini ifade etmek istiyoruz. Kanaatimizce bu bilgi, Peçeneklerin Igor döneminde ilk büyük çapta yapmış oldukları saldırıdır. Yani Peçeneklerle münasebetler devamlı olup, diğer yaşanan ufak çaplı saldırılar muhtemelen Igor döneminde kayda alınmamıştı. Ayrıca Oleg döneminin başlangıcından itibaren ilişkilerin düzenli olduğu, kroniklerde kayda alınmayan hadiselerin ufak çaplı, yalnızca iki siyasi güç arasında düşmanların himaye edilmesi veya Peçeneklerin başka dış unsurlar tarafından kışkırtılmaları sebebiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.¹⁸⁵ Nitekim yukarıda verdiğimiz kayıtlarda Askold ve Dir zamanında Peçeneklerle münasebet kurulduğu hatta arada çeşitli çatışmaların yaşandığı mevcuttur. Bu bilgiden yola çıkarak şöyle bir olasılıktan bahsedilebilir; Askold ve Dir zamanında bile Peçeneklerle zaman zaman husumet, zaman zaman da işbirliği yaşanmıştır. Ancak Oleg döneminde dolaylı olarak, üzeri kapalı bazı kayıtlar görmekteyiz. Dolayısıyla Igor döneminde de kayıtların olmaması, anlaşılan tamamen kronikçilerin tutumundan kaynaklanan bir meseledir. Nihayetinde 33 senelik hâkimiyet süresince, sınır komşusu olan Oleg’in Peçeneklerle karşılaşmamış olması, ticarî, maddî

¹⁸⁴ *Voskresenskaya Letopis*, s. 277; *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 41- 42; *Ipatyevskaya Letopis*, s. 33; PVL, s. 30, *Ulusan, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 174.

¹⁸⁵ Kurat, *IV. XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, s. 48.

kaygı güdülen mühim bir sahada ufak çapta saldırıların gerçekleşmemesi bizce mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber Igor dönemindeki Peçeneklere dair kayıtlar bu rotada yaşanan ticaret mücadelelerini doğrular niteliktedir. Diğer yandan 915 senesinde yaşanan bu mücadele sonucunda, Igor'un Peçeneklerle barış görüşmeleri gerçekleştirerek sakinlik ortamı yaratıldığı ve Peçenek kuvvetlerinin Tuna'ya doğru ilerlediği söz konusudur.¹⁸⁶ Burada anlaşılan her iki güç, kendi çıkarları doğrultusunda o anda barış yapılmasının en iyi seçim olduğuna karar vermişlerdi. Zira Igor her ne kadar kontrolü altına almış gözükse de Slav boylarının aniden ona isyan edecek biçimde sessizliklerini muhafaza ettikleri anlaşılmaktadır. Rusların Peçeneklere karşı uyguladıkları siyaset İmparator Konstantin'in eserinde de açık şekilde görülmektedir. İmparator Ruslar ve Peçeneklerin ilişkilerine yönelik eserinde evvelâ şu sözleri kaydeder:

“Peçenekler aynı zamanda Ruslara da komşudur, sınırdaşırlar. Onlar sükût içinde olmadıklarında sık bir şekilde Rus topraklarına saldırır ve ciddi zararlar verip, zorbalık ederler... Ayrıca Ruslar Peçeneklerle barış hâlinde olmadıkça kendi hudutlarının dışına çıkıp savaşılamazlar zira Ruslar yurtlarından uzaktayken Peçenekler onların mülklerine gelip tecavüz edebilerler. Bu yüzden Ruslar, hem onlar tarafından zarar görmekten kaçınmak hem de onların gücünden korktukları için düşmanlıklarından kurtulmak ve onlardan destek görmek, fayda sağlamak adına daima ittifak içinde olmaya dikkat ederler.”¹⁸⁷

¹⁸⁶ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 174; Russian Primary Ch. s. 71.

¹⁸⁷ DAI, s. 53.

Gücünü tam olarak benimsetemeyen Igor için Peçeneklerle savaşa tutuşması, Kiyev'deki hâkimiyetinin yerle bir olmasına yol açabilirdi. Bu da hiç şüphesiz Peçenekler ve onların gölge destekçileri olan Bizans'ı ihya ederdi. Ancak imparatorun aktarımlarından sürekli olarak Peçenek-Rus mücadelelerinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kronikte yer alan ilk saldırı ibaresi bu yönüyle de mesnetsiz görünmektedir. Diğer yandan Peçeneklerin o sırada Bulgarlarla mücadele için sefere çıkmaları, hinterlandlarının güvenliğini gerektirmekteydi. Yerleşkelerinin kaybedilmesi, tıpkı kendilerinin Macarlara yaptıkları gibi, aynı kaderi yaşamalarına yol açabilirdi. Dolayısıyla Ruslarla bir mücadele içinde olmak, onların hem askerî gücünü zayıflatacak hem de sınırlarının güvenliğini tehlikeye atacaktı. Buradan hareketle Igor döneminde Peçeneklerle olan münasebetler kötü bir görünüm vermemekte, hatta tarafların çıkarları mevzu edildiği için her iki güç, orantılı bir şekilde hareket etmektedir.

Rus kroniklerinin 915 senesindeki hadiselerde, Bulgar hâkimi Simeon'nun Bizans'a yönelik düzenlediği saldırı söz konusu edilmiştir.¹⁸⁸ Rus Kroniklerinde Tuna Bulgarlarından da söz edilmesi tesadüf değildir. Bizans sahasında gelişen olaylar Rusları da yakından ilgilendirmekteydi. Macarların arazisini ele geçiren, böylelikle Ruslara komşu olan Peçenekler, zaman zaman Bulgarlarla müttefik, zaman zamansa diğer siyasi unsurların güdümünde saldırgan bir profil çizmekteydi. Burada vurgulanması gereken nokta, Peçeneklere en iyi şekilde ödemeyi yapan siyasi unsur, onların müttefikliğine nail olmaktaydı. Mesela burada belirleyici güç olarak Peçenekleri gören Bizans ve Bulgarların, onlara sunduğu şartlar ve rüşvetler oldukça farklıydı.

¹⁸⁸ Lavrentiyevskaya Letopis, s. 42; PVL, s. 30- 31; Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 174, 175.

Bizans'ın yüklüce bir para ödemesi teklif ettiği ifade edilirken Bulgar Hanı Simeon'un ise paranın yanı sıra kızını Peçenek bağbuğu ile evlendirmeyi vaat etmişti.¹⁸⁹ Burada Peçeneklerden bir bölüğün Bizans'a ait sınır kalesini yağmalamak üzere Bulgarlara katıldığını görüyoruz. Ancak bir kısmı da Bizans' a yardım için yola çıkmıştı. Bizanslı komutanların aralarındaki anlaşmazlık üzerine Peçeneklerin olaylara müdahil olmadan geri döndükleri ifade edilmektedir.¹⁹⁰ Görüldüğü üzere iki farklı Peçenek kıtasının iki farklı cephede yer aldığı mevcuttur. Bu, boy içinde serbest ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Nitekim bu görüş ayrılıkları ileride onların daha çok yıpranmasına ve dağılmasına sebep olacaktı. Bu sebeple Peçenekler daimi olarak dost ya da düşman bir güç olarak kabul edilmemekteydiler. Bölgenin güç dengesi bir nevi Peçenekler vasıtasıyla oluşturulmakta (değiştirilmekte), şartları belirleyici güç büyük ihtimalle Peçeneklerin üç hâkim zümresi (Kangar) tarafından gerçekleştirilmekteydi.

915 senesinin hadiselerinin devamında Peçeneklerin diğer siyasi unsurlar tarafından kendi yanlarına çekildiklerine dair gelişmeler yaşanmıştı. Konstantin'in eserinde de aktarıldığı üzere, o dönem şartlarında Peçeneklere Bizans tarafından yüklüce bir ödeme yapıldığı ve sonrasında da ganimetten yararlanacakları konusunda teminat verildiği aşikârdır. Çünkü Peçenekler genellikle bir işe müdahil olduklarında, ödemenin önceden yapılmasını istemişler ve sonrasında da kendi paylarına ne düşerse onu almanın peşine düşmüşlerdi.

¹⁸⁹ C. A. Macartney, "The Pechenegs", s. 491

¹⁹⁰ C. A. Macartney, makalesinde iki farklı Peçenek boyundan bahsetmektedir. Bkz. C. A. Macartney, "The Petchenegs", s. 491. Ancak çoğu araştırmacı Peçeneklerin yalnızca Bizans'ın müttefiklik teklifini kabul ettiğini belirtmekte, herhangi bir Peçenek- Bulgar işbirliğine değinmemektedir. Bulgar Hanı Simeon'un bu seferi için bkz. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 245.

915 senesinde Bulgar Çarı Simeon, Bizans'ın Trakya havalisini ele geçirmesiyle olaylar gelişmişti.¹⁹¹ Bizans'ın yanı başında sürekli olarak başını ağrıtan Bulgar meselesi, gittikçe daha kötü bir hâl almaktaydı. Bizans'a göre Türk kökenli Bulgarlar ile yine en iyi mücadele edebilecek bir Türk boyu olmalıydı. Bilhassa Oleg'in Bizans'a karşı saldırgan hâlleri ve Bizans'ın içine düştüğü güç durum, onları farklı arayışlara yöneltmiş ve netice itibarıyla Bizans'ın Peçeneklere olan ilgisini arttırmıştır. Bizans'ın Türkler konusunda yüzyıllar boyunca öğrendiği en iyi tecrübelerden birisi, Türk unsurlarını birbirine kırdırma politikasıydı. Nitekim aynı yöntem, bu defa 915'teki Simeon'un saldırılarına karşı Peçenekler kullanacaktı. Kronikte olaylar şu şekilde anlatılmıştır:

*“Bu sırada Simeon Trakya'yı ele geçirdi. Grekler kendilerine yardım etmeleri için Peçenekleri çağırdılar. Peçenekler hazırlanıp Simeon'a saldırmak için geldiklerinde Greklerin generallerinin, kendi aralarında tartışmakta olduklarını gördüler. Bunun üzerine Peçenekler yurtlarına döndüler. Bulgarlar Greklere darbe indirdi, Grekleri parçalara ayırdılar.”*¹⁹²

Aynı sıralarda Bizans kaynağı Skylitzes, İmparatorun Simeon'un saldırılarına yönelik çareler aramakta olduğunu ifade eder. Bizans elçisi yanında yüklüce hediye ve para olduğu hâlde Peçenek topraklarına giderek onların Tuna'yı geçmeleri ve Bulgarları

¹⁹¹ Lavretiyevskaya Letopis, s. 42.

¹⁹² PVL, s. 30-31; Troitskaya Letopis bu tarihi 914 olarak vermektedir, s. 72; Radzivilovskaya Letopis, s. 24; Ipatiyevskaya Letopis, s. 33-34. Rus kroniklerinde 915 senesine ait olarak verilen hadiseler için 917 tarihinin daha muhtemel olduğu Bizans kaynaklarıyla mukayese edilerek tespit edilmiştir. Bkz. S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, s. 124

alt etmeleri konusunda anlaşma gerçekleştirmişti. Peçenek topraklarından yapılan anlaşmaya dair tutsak alarak Konstantinopol'e geri döndüğü ifade edilmektedir.¹⁹³

Bizans'ın içinde bulunduğu durum, Bulgarların yengi kazanmasını sağlamıştı. Görülüyor ki Peçenekler, birbirleriyle savaşıyan tarafların zafer kazanmasında anahtar rolü oynamaktaydı. Yine o dönem şartlarında Peçenek desteğinden yoksun kalan siyasi güçler, mutlak surette hezimete uğramaktaydılar. 915 senesi hadiseleri bu şekilde kısa süreliğine sükûta uğramıştı. 917 senesinde tekrar Bulgar Simeon'un saldırılarını arttırdığı bilgisi geçmektedir Bir süre sonra imparator tahtına geçecek Romanos (I) ile John Bogas arasındaki anlaşmazlık Bizans'a yardıma gelen Peçenekleri vazgeçirmişti. Yaşanan bu olay Romanos'un konumunu ciddi şekilde etkilemiş büyük bir hata olarak görülmüştü.¹⁹⁴ Zira Bulgarlar bu vaziyet sayesinde zaman kazanmışlardı. İmparator Konstantin, Peçeneklerin Bulgarlarla olan iletişimlerinde Bizans'ın vaziyetinin nasıl olduğu konusunda şunları kaleme almıştır:

“Bahsedilen Peçenekler bu Bulgarlara komşudurlar, Romalılar Peçeneklerle barışık olduğu takdirde, Bulgarlara da Roma imparatoru daha ürkütücü görünecek ve onları sükûta zorlayabilecektir ve Peçenekler isterlerse, ya kendi çıkarları için ya da Roma imparatoruna iyilik yapmak

¹⁹³ *The Chronicle of the Logothete*, s. 224; J. Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, s. 196.

¹⁹⁴ *The Chronicle of the Logothete*, s. 226; J. Skylitzes bu hadise için iki farklı versiyonu aktarır. Ancak anlaşılan bu durum Bogas taraftarları ile Romanos taraftarlarının anlaşmazlığa düşmesi sebebiyle meydana gelmişti. Peçeneklerin Tuna'yı geçmemeleri isteği ve Symeon'un rüşvet operasyonu bu kavgada etkili olmuşa benzemektedir. Bkz. J. Skylitzes, *A Synopsis*, s. 198, 199; S. Ruciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign*, Cambrigde University Press, Cambrigde, 1929, s. 84, 85.

için, Bulgarlara kolayca saldırabilirler ve üstün sayıları sayesinde güçleriyle onları bozguna uğratabilirler. Dolayısıyla Bulgarlar da Peçeneklerle olan barış ve uyumu devamlı kılmak için sürekli çırpınma hâlinde ve çabalamaktadırlar. Çünkü onlar tarafından sık sık ezici bir yenilgiye uğramaktan ve yağmalanmaktan, onlarla daima barış içinde olmanın değerini ve faydasını tecrübe ederek öğrendiler.”¹⁹⁵

Yıllıkların 920 senesindeki hadiselerinde Igor’un Peçeneklere savaş açtığı bilgisi aktarılmaktadır.¹⁹⁶ Kroniklerde Peçeneklere dair duyduğumuz en son bilgi, 915 senesinde yer alan Peçeneklerin Bizans’a yardım gitmiş olduklarıydı. 920’ye kadar geçen 5 senelik süre zarfında, herhangi bir kaynaktan onlar hakkında gelişme yer almamıştır. Fakat bu süre zarfında Aksu (Bug) ile Turla Nehirleri arasında yaşayan Slav boylarından Uliçler (Uglic) Igor’un tabiyetine girmiş, dolayısıyla onlar Peçeneklerle yakın temaslı boylardan biri hâline gelmişlerdi.¹⁹⁷ Her ne kadar yerli unsurlarla iletişim sakin gibi görünse de yıllıkların aktardığına göre 920 senesindeki Peçenek- Rus karşılaşması muhtemelen çetin geçmiş, kanlı olmuştur. Çünkü anlaşıldığına göre bu mücadelenin gerçekleştiğine dair verilen bilgide, adeta geçirtilmek maksadıyla üzerinde hiç durulmamıştır. Yaşanan savaşın sebebinin belirtilmemesiyle birlikte aynı zamanda kazanan tarafın kim olduğuna dair bir netice bulunmaması, düşüncemizi

¹⁹⁵ DAI, s. 53.

¹⁹⁶ “Greklerin Çar’ı Roman oldu. Igor Peçeneklere karşı savaştı.” Bkz. Lavrentiyevsкая Letopis, s. 42; PVL, s. 31; Primary Chronicle, s. 71; Ipatiyevskaya Letopis, s. 34; Voskresenskaya Letopis, s. 277; Radzivilovskaya Letopis, s. 24; Ulusan, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let), s. 175; Troitskaya Letopis, s. 72 bu kronikte sene 919 olarak verilmiştir.

¹⁹⁷ The Nikon Chronicle, s. 49.

destekler niteliktedir. Peçeneklerin Ruslara karşı elde ettiği başarı bilgisi muhtemelen kronik yazarları tarafından uygun görülmemiş, bu sebeple hadiselerde konu edinilmemişti. Bir ihtimal bu gelişmenin Bizans tarafından körüklendiği de söylenebilir. Netice itibarıyla Bizans, Peçenek yardımına başvurmuş ancak beklenen destek Peçeneklerden gelmemiştir. Bu yüzden Bizans, Simeon karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Küçük bir ihtimal dahi olsa, Bizans'ın Peçeneklere karşı olan intikamında Ruslar kışkırtılmış olabilir.

Bir diğer ihtimale göre Ruslarla Peçenekleri karşı karşıya getiren sebebin muhtemelen ekonomik görünümlü olduğu da söylenebilir. Rus Yıllıklarında Knyaz Vladimir dönemine kadar sınır anlaşmazlığına dair iki gücün mücadele ettiği bilgisi yer almaz. Buradan hareketle Peçenekler, genel manada ticarî emtia, gelirlerin azalması (ya da eğer Ruslardan vergi alıyorsa ödemenin yapılmaması- aksatılması vb.) durumlarında Ruslara saldırılar düzenlediklerini ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır. Bununla beraber Igor'un Slav boylarına, Knyaz Oleg'den daha fazla vergi koyup onları bezdirdiğini biliyoruz. Hatta Igor'un ölümü trajik bir şekilde Slav boylarının ağır vergi baskısına dayanamamaları yüzünden gerçekleşmişti. Bu ihtimaller göz önüne alındığında Slav boylarının (Uliçler, Tversitiler, Polyanlar, Severyanlar vd.) talepleri doğrultusunda Peçenekler, Igor'la bu mücadeleyi gerçekleştirmiş olabilir. Ancak bunun, sadece elimizdeki olan bilgiler çerçevesinde sunduğumuz bir ihtimal olduğu unutulmamalıdır. Ancak burada hangi Peçenek boyuna karşı Igor'un savaş açtığı belli değildir. Bunu yalnızca varsayımlara dayanarak, muhtemelen Kiyev'e yakın olan Peçenekler olarak ele almalıyız. Bir dargın, bir barışık olarak sürdürülen bu çıkar siyasetinin temelinde, her iki tarafın zenginlik için yarıştığı, ticarî mücadelelerin yattığı ve kışkırtılmanın söz konusu olduğu bir gerçektir.

Müttefiklik ilişkileri karışık bir hâl alırken, Peçeneklerin Ruslarla olan 920 senesindeki savaşlarından sonra yine kroniklerde bilgi yer almamaktadır. Muhtemelen ilişkiler karşılıklı olarak temkinli ancak iyimser bir havada ilerlemiş olmalıdır. Bu süreç içerisinde karşılıklı ekonomik çıkarlarda ufak dahi olsa belki bir düzen kurulmuş olacağı ihtimalinde değerlendiriyoruz. Çünkü 920'den sonra 941 senesine kadar herhangi bir Peçenek- Rus mücadelesine rastlamamaktayız. Ancak kronikçilerin bu süreçte gerçekleşen hadiseleri kayda almadığı da düşünülebilir.

1. 3. 1. Knyaz Igor'un Konstantinopol Kuşatması

Yıllıklarda Igor'un tıpkı Oleg zamanındaki gibi Bizansla yapılan ticarî anlaşmalara ve zenginliğe öykündüğü görülmektedir. Varenglerden Bizans başkentine giden ticarî yol, oldukça kârlı bir rota olarak yıldızı her geçen gün daha da parlamaktaydı. Birçok kıymetli ticarî emtianın taksim olduğu, yüzyılların gözde ticaret merkezi Konstantinopol şehri, Rus Igor'un iştahını kabartmakta, bu zengin şehrin getirilerinden daha fazla istifade etme hırsını ayyuka çıkarmaktaydı. Bu sebeple 941 senesinde Knyaz Igor'un Bizans'a karşı sefer açtığı bilgisi aktarılmaktadır.¹⁹⁸ Bir süre önce düşmanca ilişkilerin devam ettiği Bulgarlar, Bizans' a haber göndererek Rusların yaklaşık on bin gemiyle Çargrad'a ilerlediklerini iletmışlerdi.¹⁹⁹ Uzunca sahil şeridini talan eden Ruslar beklemedikleri bir Bizans silahının gücüyle şaşkına dönmüşlerdi. Detaylıca tasvir edilen hadisede meşhur Grek ateşi sebebiyle Rusların bozguna uğradığı

¹⁹⁸ Skylitzes, *A Synopsis*, s. 221.

¹⁹⁹ Gemi sayısının bu kadar fazla verilmesi şüphe uyandırmaktadır. Zira 914'teki Müslümanların çok sayıda Russ'u öldürmesi sonucu birkaç sene içerisinde tekrar yüksek sayıda askerin toplanması mümkün gözükmemektedir. Muhtemelen burada verilen sayı 10 bin asker şeklindeydi.

böylelikle Igor'un Slavlar karşısındaki imajının sarsıldığını görüyoruz.²⁰⁰ Anlatıda, Igor'un bu yenilgiden sonra intikamla dolduğu, kendi topraklarına dönerek büyük sayıda savaşçı topladığı bilgisi de verilmektedir. Nitekim bu intikam arzusu Peçeneklerle anlaşmayı bile gerekli görmüştü. Zira 944 senesi hadiselerinde Igor'un müttefik bir şekilde Peçeneklerle gayet iyi ilişkiler içerisinde olduğunu görmekteyiz. 941 senesindeki Bizans kuşatmasında Peçeneklerin varlığı kroniklerde belirtilmemiştir. Bu nedenle onların katılım gösterip göstermediklerine dair değerlendirmeler muallakta kalacaktır. Fakat diğer yandan, Rusların her bir Bizans kuşatmasına, dolaylı ya da direkt olarak bir Peçenek desteğinin öteden beri verildiğini de unutmamak gerekir. Bu ilişkilerin karşılıklı çıkara dayandığı aşikârdır. Hem Bizans hem de Rus müttefikliği içerisinde de hareket ettikleri ya da her iki tarafla anlaşmada kalıp sükûneti korudukları da ifade etmek istediğimiz bir diğer düşüncedir.

Alınan Bizans yenilgisi Igor'un hırsını daha da arttırmış olacak ki, Igor'un geri dönmek üzere ettiği yeminler ettiği ifade edilmektedir. *PVL*'de uzunca şekilde anlatılan hadise şu şekilde kaydedilmiştir:

²⁰⁰ *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 43; *PVL*, s. 31. Konstantinopol önlerinde yenilen Igor beraberindeki drujinaları sakinleştirmek ve ganimet isteklerini köreltmek için onları Hazar Denizi (Azerbaycan) taraflarına yönlendirmişti. İlki 914'te gerçekleşen bu yağma seferinde yüklüce ganimet elde edilmiş ve daha önceden anlaşılan Hazar Kağanına da bu seferden pay verilmişti. Ancak Müslümanların büyük kıyıma uğraması bölgedeki diğer Müslümanları ayaklandırarak Ruslar üzerine yürümeye sevk etmişti. Gerçekleşen savaşta 30 bin kadar Russ'un öldüğü çok az sayıda kurtulanın olduğu belirtilmiştir. İkinci seferin 943- 44 yıllarında tertiplendiği görülmektedir. Güney Kafkasya bölgesine sızarak Berdaa şehri ele geçirilmişti. Ancak burada da başarı elde edilemeyerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 23; N. Riasanovsky, s. 27; V. Minorsky, *İstoriya Shirvana i Derbenda X-XI Vekov*, İzdatelstvo Vostochnoy Literaturı, Moskva, 1963. s. 150.

“6452(944): Igor Varangianlardan, Ruslardan, Polyanlardan, Slavlardan, Kriviçlerden, Tiversitilerden ve Peçeneklerden birçok savaşçı topladıktan ve onlardan rehineler aldıktan sonra²⁰¹ intikama susamış şekilde Grekler üzerine gemiler ve atlarla yürüdü. Korsun²⁰² sakinleri bunu duyunca imparator Romanos’a onların sayısız gemilerle gelmekte olduklarını ve bütün denizi kapladıklarını haber verdiler. Benzer şekilde Bulgarlara (Tuna) da haber göndererek Rusların, Peçeneklerin müttefikliğini kazanarak ilerlemekte olduklarını ilettiler. Bulgar hâkimi (I. Petar) bunu haber alınca, Knyaz Igor’a en iyi adamlarını göndererek Knyazın onların topraklarına daha fazla yaklaşmaması için ikna etmelerini tembihledi, bunun için Knyaz Oleg zamanında verilen haraçtan daha fazlasını kabul etmelerini söyledi. Yine aynı şekilde Peçeneklere de bol miktarda altın ile beraber Pavalok (наволоку)²⁰³ denilen kumaşlar gönderdi. Knyaz Tuna’ya ulaştığında maiyetindekileri (drujinası) çağırdı onlarla müzakere ederek imparatorun teklifini onlara iletti. Onlar ise: “Eğer imparator böyle söylüyorsa onlarla savaşmak zorunda kalmadan altın,

²⁰¹ Buradaki rehine terimi çok açık değildir. Rehineler söz karşılığı bir nevi garanti olarak alınmaktadır ancak diğer yandan o dönemde Peçeneklerin esir ticaretini de sürdürdükleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla buradaki rehineler savaşta kullanılmak üzere de getirilmiş olabilir. Yine aynı şekilde karşılıklı anlaşma gereği vaatlerin tutulması yönünde, tarafların birbirine sunduğu rehineler de kastedilmiş olabilir.

²⁰² Karadeniz’deki en mühim Bizans ticaret şehirlerinden biridir. Korsun’daki sakinlerin Peçeneklerle olan ilişkileri İmparator Konstantin’in eserinde detaylı şekilde anlatılmıştır. Bkz. DAI, s. 53.

²⁰³ Eski Norsçada Pell olarak bilinen değerli, sırmalı bir kumaş (kadife) çeşididir.

gümüş ve pavolok almanın ötesinde ne arzuluyoruz? Kimin galip gelebileceğini bilen var mı, biz mi onlar mı? Denizdeki üstünlük kimin? Çünkü bizler karadan (toprak üzerinden) değil denizin derinliklerinde ilerliyoruz. Ölüm hepimizi bekliyor.” Igor onların söylediklerine kulak verdi ve Peçeneklerin, Bulgar topraklarında savaşmalarını emretti. Kendisi ise Greklerden yüklüce altın ve kumaş alarak geri döndü, kendi vatani Kiyev’e geldi.”²⁰⁴

Burada dikkati çeken nokta, Knyaz Igor’un Greklerin başkentine karşı herhangi bir ele geçirme amacını gütmemesidir. Metinden anlaşıldığı üzere Knyazın maksadı, yalnızca kendisinin içindxe bulunduğu ekonomik kısıkaçtan kurtulma, yüklü bir haraç elde etme, Bizans’ı Oleg zamanında yapılan daha üstün ve zorlayıcı nitelikte bir ticaret anlaşmasına mecbur bırakmaktır. Anlaşılan Igor’un topladığı vergiler yetersizdi ve yeni kaynaklara ihtiyacı vardı. Slavlardan toplanan vergilerin ne şekilde kime verildiği ise belirsizdi. Buradaki çekincenin neden kaynaklandığı kroniklerde belirtilmese de Bizans gibi büyük, köklü bir siyasi varlık muhtemelen onları korkutmakta ve Bizans’ın, Rusların yanıbaşında bulunan, büyük tehlike yaratan Peçeneklerin müttefikliğine başvurması düşüncesi idi. Anlaşılan Igor o sene Slav boylarından aldığı yüklüce vergiyi

²⁰⁴ A. Şahmatov’a göre bu şekilde bir sefer hiç gerçekleşmemiştir. Bkz. A. A. Şahmatov, *Raziskaniya o Drevneyşih Russkih Letopisnih Svondah*, Sank- Peterburg, 1908, s. 395. Nikon Kroniğinde bu hadise 945 senesine tarihlendirilmiş ve çok kısa şekilde anlatılmıştır:”İmparator Romanos zamanında Igor Greklere karşı, çok güçlü savaşçılardan oluşan ordusuyla saldırı yapmak için yola koyuldu. Bunu işiten imparator ona Knyaz Oleg’e verilen haraçtan daha fazlasını verdi.” Bkz. *PVL*, s. 32; *Nikonovskaya Letopis*, 28; *Nikonian Ch.* s. 52; *Ulusana, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 178.

Peçeneklere rüşvet olarak ödemişti. Diğer bir önemli nokta ise Bulgarların daha önceden Peçeneklerin müttefikliğine başvurmasına rağmen, çıkarlar söz konusu edildiğinde onların vereceği zarardan hissedilir derecede çekinmeleridir. Zira Bizans başkentine korkusuzca saldıran Bulgarların, Peçeneklerin kendilerine saldıracaklarını duyduklarında, onları birtakım hediyelerle savuşturmak istemeleri bu çekincenin ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Dönemin en değerli emtiası olan pavolok kumaşıyla birlikte yüklüce altının Peçeneklere gönderilmesi, genel hatlarıyla bir tablo çizmektedir. Peçenekler o dönemde savaşıyla ün yapmış en mühim siyasi güçtü. Ve Peçenekler, her kimin yanında yer alıyorsa, yapılacak olan savaşa zaten kazanılmış gözüyle bakılmaktaydı. Bu ifademizi doğrulayan en mühim kayıt VII. Konstantin'in eserinde bulunmaktadır. Bölgedeki güç dengesinin Peçenekler tarafından adeta bir sacayağı şeklinde sağlandığını kendi sözcükleri tarih ilminde kayda geçmiştir. Diğer yandan 941 senesinde Peçenek mevcudiyetinden söz edilmezken 944'teki olaylarda net bir şekilde Rus- Peçenek müttefikliği görülmektedir. Anlaşılan Bizans'ın Peçenek politikası bu defa tam seyrinde yol almamıştı. Bizans'ın Korsun'daki gözcüleri/elçileri o sene haberleri başkente ulaştırmada ya yetersiz ya da geç kalmışlardı. Tecrübe edilen hadiseler neticesinde, VII. Konstantin'in şu ifadeleri ortaya çıkmıştır:

“Peçeneklerle barış içindeyse Bulgarlara da Romalıların imparatoru daha korkutucu gelebilir ve sükûneti (savaşızsızlık hâlini) mecburî kılabilir çünkü bahsedilen Peçenekler, bu Bulgarlara da komşudur ve diledikleri zaman ya kendi çıkarları için ya da Roma imparatoruna bir iyilik yapmak için kolayca Bulgaristan'a ilerleyebilirler, çok sayıda ordusu ve güçleri ile onları alt edip bozguna uğratabilirler. Ve böylece Bulgarlar da (Ruslar da)

*Peçeneklerle barış ve uyumu korumak için sürekli mücadele eder ve çabalarlar. Onlar (Peçenekler) tarafından sıkça kırıma uğradıklarından ve yağmalandıklarından, onlarla daima barış içinde olmanın değerini ve faydalarını tecrübe ederek öğrendiler.”*²⁰⁵

944 savaşının Ruslara istenilen başarıyı getirmemesinin ardından 945 senesinde tertip edilen anlaşma şartlarına bakıldığında, Igor’un bir önceki anlaşmaya göre (911 Anlaşması) daha sınırlandırılmış bir ticarî anlaşmayla yetindiği sonucu çıkmaktadır. Anlaşma tarihi Rus kroniklerinde 945 olarak kayda geçirilmişken, bunun 944 tarihi olması daha muhtemeldir. Zira 945 tarihi, anlaşmanın Konstantinopol’e değil Kiyev’de onaylandığı düşüncesini akla getirmektedir.²⁰⁶ Bir önceki anlaşma Bizans’ı kısıpaca almışken, bu defa Rusların hakları kısıtlanmıştı. Anlaşmada evvela göze çarpan, metinde yer alan çoğu şahıs adlarının hâlâ İskandinav kökenli olmasıdır.²⁰⁷ İmzalanan

²⁰⁵ DAI, s. 53.

²⁰⁶ Bkz. Irène Sorlin, ” Les traités de Byzance avec la Russie au Xe siècle (II)”, *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 2, n. 4, Octobre-décembre 1961, s. 455.

²⁰⁷ PVL, s. 33; Lavrentiyevskaia Letopis, s. 45, 46. Igor’un muhtemelen aldığı yenilgi sebebiyle otoritesinin sarsıldığı dolayısıyla uluslararası arenada hâkimiyetinin tanınmasının yeterli güçte olmadığı yorumu yapılmıştır. Zedelenen bu otorite sebebiyle Kiyev’e bağlı her yönetim kendi temsilcisini göndermişti. Bkz. Uluşan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 180. Ancak her ne kadar otorite sarsılmış ve Bizans nazarında düşük bir konumda olsa da anlaşmada büyük knyaz sıfatı sabit tutulmuştur. Tabi olan yönetimlerin eskiden beri Bizans’la iletişimleri mevcuttu. Ve her yönetim üzerine düşen vergi miktarını büyük knyaza ödemek şartıyla Bizans’la serbest ticaret etkileşiminde bulunabilirdi. Dolayısıyla Bizans etkisinin Kiyev dışındaki ufak yerleşimlere direkt olarak girebilmesi adına maddelerde yer alan bu ayrıntı eksiklik değil bilakis mühim bir gelişmeydi. Ayrıca bkz. E. Dikmen, ”911 Ve 944 Rus- Bizans

anlaşmadan istediği düzeyde başarı elde edemeyen Igor'un, prestij kaybına uğradığı anlaşılmaktadır. Ayrıca drujinaların hükümdar ailesine ağır ekonomik yük olması da cabasıydı. Bunun üzerine çareyi Slav boyları üzerine ağır vergiler koymakta onlara bir nevi eziyet ederek haraç toplanmasını sıkılaştıran Igor, Drevliyanlar üzerine gerçekleştirdiği seferde tam bir yenilgiye uğradığını görüyoruz. Onları hâkimiyet altına alırken türlü eziyetler gerçekleştiren Knyaz, ayrıca koyduğu ağır vergilerle Slav kabilelerini hayatlarından bezdirmişti. Toplanan vergilerin kime ne suretle Igor tarafından verildiği hakkında kaynaklar sessizdir. Vergi toplanması senede bir defa gerçekleştirilirken, ikinci defa tahsil edilmesi akıllarda sorular oluşturmaktadır. Igor'un bu darboğaza girmesinin sebepleri yıllıklarda adeta geçirilmiştir. Askerî seferlerin getirdiği yük ve seferlerden herhangi bir kazanç sağlanamadan geri dönülmesi, hâkimiyetin tam yerleştirilememesi muhtelemelen bu sebepler arasındadır Bununla birlikte Igor'un başka bir siyasi güce haraç ödüyor olma ihtimalini de akıllara getirir. İlk toplanan vergiler haraç olarak ödendiyse, hazine boş kalmış olmalıydı. Emri altındaki Varenglerin ücretleri ve Kiyev'in harcamalarının temin edilmesi tekrar vergi toplanmasını mecburî kılmış olabilir. Haraç ödenen iki siyasi güç muhtemelen Peçenekler ya da Hazarlardı.

Igor'un ve eşi Knyaginya Olga'nın bu sıralarda Svyastoslav adında bir oğulları dünyaya gelmişti. Zaman zaman eşi ve oğlunu Kiyev'de yalnız bırakıyordu. Demek ki Kiyev'in emniyetinden kuşku duymuyordu. Diğer yandan genişleme politikası ve vergi toplaması sebebiyle fütursuzca etrafına saldıran Knyaz, Slav kabilelerini adeta canlarından usandırmaktaydı. Igor'un baskı ve eziyetlerinin artmasıyla 945'te Knyaza

Ticaret Anlaşmaların Tercümesi Ve Yorumu (Geçmiş Yılların Hikâyesi Kroniği'ne Göre 'PVL')", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 72, 2022, s. 124- 129.

karşı ayaklanan Slav boylarından Drevliyanlar,”*Koyunların arasına bir kurt gelirse, öldürülmedikçe bütün sürüyü birer birer götürür. Onu şimdi bu şekilde öldürmezsek, hepimizi yok edecek.*” sözleriyle Knyaza karşı örgütlenmişlerdi. O sırada Korosten şehri civarında vergisini almaya gelen Knyaz Igor’u yakalayıp orada acımasızca öldürmüşlerdi.²⁰⁸ Buradaki Slav boylarının başkaldırısının Hazarlar tarafından el altından gerçekleştirildiği olasılıklar dâhilindedir. Zira önceki knyazlar Hazarların elinden Slav boylarının yönetimini almışlardı ve bir süredir Musevi tüccarlar ekonomik anlamda darboğazdaydılar. Dolayısıyla burada bir Hazar misillemesi yaşanmış olabilir. Kaynaklar belirtmese de Hazarlara belli miktarlarda vergilerin ödendiği ancak Igor’un bu vergileri geciktirdiği düşünülebilir. Bu gecikme karşısında Slav boyları hareketlendirilmiş olabilir. Bir diğer siyasi aktör olan Peçenekler de bu hadisenin körükleyici unsurları arasında sayılabilir. Igor’la olan mücadelelerin artması onları Slav boylarını kışkırtmaya ve onların yanında olmaya sevk etmiş olabilir.

Igor kendi döneminde hem Ruslar hem de Peçenekler için birçok alanda gelişmeleri hızlandıran bir Knyazdı. Zira Rusların giderek artan yayılmacılığı Bizans’ı tahmin edilenden fazla endişeye sürüklüyordu. Bu sebeple Peçeneklerin sahadaki varlığı Bizans için elzemdi. Igor selefi Oleg’ten farklı hareket etmişti. Sürekli vergi toplama hırsıyla eziyet etmesi onu Slav boyları arasında sevilmeyen biri yapmıştı. Bununla da yetinmeyen Knyaz, Bizans’a da saldırarak başarısızlıklarına bir yenisini daha eklemişti. Oleg döneminde akdedilen ticaret anlaşmasının Ruslar açısından dezavantajlı olanı bu defa kabul edilmişti. Zira en mühim maddelerden olan Rus tüccarlarının, Bizans başkentine herhangi bir vergi ödmeden giriş yapmaları ve alım-satım

²⁰⁸ Uluşan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 189; *The Russian Primary Ch.*, s. 78; *The Nikonian Ch.*, s. 52

gerçekleştirmeleri 945 anlaşmasında mevcut değildir. İmzalanan bu ticaret anlaşması görünürde Ruslar yönünden sınırlamalara sebep olsa da döneme bakıldığında gayet incelikli bir anlaşmadır. Zira şartı koyulan birçok madde dönem itibarıyla henüz diğer siyasi yönetimlerde bile mevcut değildi.²⁰⁹ Yine bu anlaşmayla Bizans'ın ve Rusların askerî ittifak talebi ilk defa yazılı hâle getirilmişti.²¹⁰ 945 anlaşması Rusların dış politikada atmak istedikleri adımları daha görünür kıldı. Zira bu anlaşmayla bizler Hazarların etkisini yitirdiğini, Rusları ise Karadeniz'de Bizans'ın müttefiki olarak görmekteyiz.²¹¹ Peçenekler ayağındaki yaşananlara bakıldığında, Bizans'ın el altından uygulamaya koyduğu bazı planlarının olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Rusların, Özi güzergâhında gittikçe artan yoğunluğu belli ki Peçenekleri rahatsız etmekteydi. Rus sınırına yakın oturan Peçenek boyları, Rus ticaretini baltalamak ve bu transit ticaretten pay alabilmek adına Rus ticaret gemilerini taciz etmekteydi. Bu vaziyet ise Rus ve Peçenek ilişkilerinde geri dönülmez bir çatlak meydana getirdi. Ancak Knyaz Igor'un ölümü, kötü giden ilişkileri bir süreliğine dahi olsa durgunlaştırmıştı. Knyaz Igor, ardında yalnızca küçük yaşta bir varis ve eşini bırakmıştı. Dolayısıyla sahadaki

²⁰⁹ Rusların 944 anlaşması için bkz. E. Wozniak," The Crimean Question, The Black Bulgarians, and the Russo- Byzantine Treaty of 944", *Journal of Medieval History*, V. 5/2, 2012, s. 115-126; I. SORLIN," Les traités de Byzance avec la Russie au Xe siècle (II)", *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 2, n. 4, Octobre-décembre 1961, s. 447- 465; Dikmen,"911 ve 944 Bizans Rus Anlaşmalarının Tercümesi", s. 114- 138; M. V. Bibikov" Rus v Vizantiyskoy Diplomatii: Dogovarı Rusi s Grekami X." *Drevnaya Rus: Voprosy Medievistiki*, V. 1/19, 2005.

²¹⁰ Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, s. 8

²¹¹ Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, s. 96.

gelişmeler knyagina Olga ve varis Knyaz Svyatoslav etrafında şekillenmeye başlamıştı.

1. 4. Knyagina Olga Dönemi Peçenek Münasebetleri (945- 962)

Knyaz Igor'un ölmesiyle yönetim, oğlu Svyatoslav'a geçmesi gerekirken, Svyatoslav'ın henüz çocuk yaşta olması ve dolayısıyla yönetimi sağlayamayacağı endişesiyle, annesi Olga'nın naibe olarak atanmış ve süreç bu şekilde ilerlemişti. Svyatoslav'ın yönetime geçmesi ise 956 (?) - 964 seneleri arasında gerçekleşecekti.

Knyazı öldüren Drevliyanlar, başsız kalan yönetim dolayısıyla Kiyev yönetimini rahatsız etmeye başlamışlardı. Knyagina Olga'yı kadın olması ve dul kalması hasebiyle küçük düşüren bazı tekliflerde bulunmuşlardı. Yaşanan gelişmeler Rus kroniklerinde detaylı şekilde anlatılmıştı. Buna göre Knyagina Olga'nın erdemli bir hanımefendiden nasıl acımasız bir intikamcıya dönüştüğünü gözler önüne sermiştir. Drevliyanlar: *"Bakın! Rus Knyazını öldürdük. Karısı Olga'yı kendi knyazımız Mal'a alalım, sonra da oğlu Svyatoslav'ı ele geçirip hâkimiyetimizi tesis edelim."* demişlerdi.²¹² Bunun üzerine seçkin adamlarından yirmi kadar kişiyi seçip, Kiyev'e yolcu etmişlerdi. Olga'nın dul kaldığı için kendilerinin Drevliyan knyazı Mal ile evlenmesinin uygun olduğunu knyaginyaya iletmişlerdi.²¹³

Kocasının ölümünden, hâkimiyetleri altındaki Slav topluluklarını sorumlu tutan Knyagina Olga, evvela bunun intikamını almak için kolları sıvamıştı. Kendisine

²¹² PVL, s. 38.

²¹³ Drevliyanların knyaginyaya gelip bu teklifi yaptıkları bazı araştırmacılarca şüpheli bulunmakta bunun daha sonradan kronikçi tarafından eklendiği üzerinde durmaktadırlar. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 191, dn. 538.

yapılan evlenme teklifini ahlaksızlık olarak niteleyen Olga, bu küçümsenmenin bedelini dehşet dolu bir intikamla Slav kabilelerine ödetmişti. Hâkimiyetini bütünüyle tesis etmek için Drevliyanları cezalandırmıştı. Bu sayede daha önceden itaat altına alınmış diğer Slav boylarına gözdağı verilmiş olacak ve onların da Drevliyanlar gibi ayaklanmalarının önüne geçilmiş olacaktı.²¹⁴ Bu sebeple 946 yılında Knyaginya Olga, oğlu Svyatoslav'ı da yanına katarak, hazırlanan büyük bir orduyla Drevliyanlar üzerine sefere çıkmıştı.

945'ten itibaren Olga'nın yönetimde olduğu Rus kronikleri tarafından net bir şekilde aktarılmaktadır. Zira birtakım ekonomik ve siyasi düzenlemeleri Olga bizzat kendisi yapmıştı. Knyaginya Olga dönemi ile VII. Konstantin'in hâkimiyet dönemi, aynı zamana denk gelmektedir. Bu yüzden Olga dönemindeki Peçenek algısını bizler Konstantin'in eserinden anlayabilmekteyiz. Dolayısıyla Rus yıllıklarının sessiz kaldığı, Olga dönemiyle paralellik arz eden bu eserden, 945 ile 962 seneleri arasındaki Peçenek vaziyetinin değerlendirmesini yapacağız.

Nikon Kroniği'ne göre Olga, küçük yaştaki oğlu Svyatoslav'ı Kiyev'de bırakarak kuzey şehirlerine bir takım düzenlemeler yapmak üzere yola çıkmıştı. 947 tarihi verilen yıllıkta Olga, Novgorod şehrine giderek Msta nehri boyunca pazar merkezleri kurmuş, oradaki yerleşimlere de vergi yükü koymuştu. Görüldüğü üzere ticarî sirkülasyonun hedeflenen biçimde ilerlemesi Ruslar içi elzem bir olguydu. Neredeyse kârlı tek gelirin ticaretten alındığı düşünülürse, Konstantionopolis ve Hazar yönünden ulaşan rotada irili ufaklı pazar noktalarının kurulması, kuzey kesimleri

²¹⁴ Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 197. E. Dikmen, "Şehirlerin Anası Kiyev'de Knyaginya Olga Dönemi (945- 962)", *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları Sempozyumu*, 2022, s. 197- 198.

geliştirme yönlü bir projedir. Olga müteakiben benzer şekilde Desna ve Özi nehirleri boyunca pazar yerleri kurdurmuş ve bu yerleşimlere vergi yükü getirilmişti.²¹⁵ Burada değinilmesi gereken bir başka nokta, Svyatoslav'ın Kiyev'de yalnız başına bırakılarak annesinin bazı idarevi düzenlemeleri yapmak üzere başkentten rahatlıkla uzaklaşmış olmasıydı. Bu süre zarfında Peçenekler gibi Rusların en azılı düşmanları küçük Knyazı hiç tehdit etmedikleri görülüyor. Anlaşılan Olga, bu konuda hinterlandını güvence altına alıp bu sayede yola çıkmıştı. Peçeneklerle Kiyev'e saldırmamaları hatta güvende tutmalarına yönelik mutabakatın sağlandığı ve bu yönde Peçeneklere yüklü ödemeler gerçekleştirilmiş olduğu açıktır. Böylelikle Igor'un vergilerinin bir kısmının nereye gittiği meselesi de açıklığa kavuşmuş oluyor. Rusların kaderinin o sıralarda yalnız başına kalan tecrübesiz bir knyaza bırakılması zira oldukça riskli bir hamledir. Buna yönelik güvenlik tedbirlerinin Olga tarafından sağlam bir şekilde alındığı ortadadır. Ve Peçeneklerle olan ilişkilerin en yumuşak seyirde ilerdiği de aşîkârdır. Nitekim ileride de yaşanacağı üzere Kiyev'in boş bırakılması durumu, Peçeneklerin şehri kuşatmaktan geri durmayacağı bir fırsatı sunacaktı. Aradaki anlaşma bağlarının gerilmesi Peçeneklerin saldırgan yönünü hemen ortaya çıkaracaktı.

Belirttiğimiz bütün bu görüşleri adeta tamamlayan destekleyici bilgiler Konstantin'in kendi ağzından ifade edilmiştir. O Peçeneklerin herhangi bir taşkınlığına karşı nasıl idare edileceğini anlatan çok değerli stratejik öğütleri oğluna en ince detayına kadar aktarmıştır. En çok dikkati çeken noktalar ise Peçeneklerin nasıl hoşnut edileceği ve bunun karşılığında onlardan ne gibi hizmetler alınabileceği hususlarıdır. Olga'nın yakın temaslar kurduğu Bizans yönetimiyle belki de Bizans, Rusların aktardığı bilgiler sayesinde Peçenekleri bu kadar yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bizans yönetimi

²¹⁵ Nikonovskaya Letopis, s. 29; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 58, 59.

kendi elçilerinin yanı sıra, gelişen karşılıklı iyi ilişkiler çerçevesinde Ruslardan, onlara karşı nasıl bir yaklaşma taktiği elde edilerek kendi amaçları doğrultusunda nasıl yönlendireceklerini öğrenmiş olabilirler. Neredeyse Askold ve Dir zamanından beri Peçeneklerle temas hâlinde olan Rusların, Bizans'ın tartışılmaz diplomasi sirkülasyonu sayesinde onlar için çok değerli istihbarat kaynağını oluşturdukları kesindir.

İmparatorun Peçeneklerle ilgili adeta diplomasi dersi verdiği pasajları, şimdi Ruslarla ve Bizansla olan ilişkileri bağlamında ele alalım. İmparator, Peçeneklere yönelik o denli ehemmiyet gösterilmesini zarurî bulmuştur ki eserinde ilk bab onlarla başlamaktadır.

“...Zira Peçenek ulusuyla sükûnetin sürdürülmesi, barış görüşmelerinin yapılması ve anlaşmaların sağlanması, her sene bizden onlara uygun şekilde hediyelerle diplomatik elçiler göndermek ve Tanrı'nın koruduğu bu şehirde yetkili yöneticinin sorumluluğu altında tahsil edilecek ve imparatora bağışlanmak üzere imparatorluk yararına uygun tüm menfaat ve hediyelerden yararlanacak onların tarafında da teminat, -bunlar elçiler ve rehinelerdir- almak gayesinde olmanın, her daim Romalıların İmparatorunun muazzam bir ölçüde yararına olduğunu ifade ediyorum.”²¹⁶

İmparatorun ifadesinden net bir şekilde anlaşıldığı üzere Peçeneklerle iyi bir siyasi denge kurmanın yolu öncelikle çok büyük miktarda hediyeler sunmakla birlikte, iyi bir diplomatik bağ kurmaktan geçiyordu. Bunu Bizans kadar Ruslar da idrak etmiş ve bu yönde bir strateji geliştirmiş gözükmektedirler. Anladığımız kadarıyla Peçenek ulusuna gönderilecek elçiler çok dikkatli seçilmekte, onların hiçbir şekilde huzursuz edilmeyeceği elçilik dilini kullanabilen usta ve becerikli kişiler gönderilmekteydi. Yine

²¹⁶ DAI, s. 49.

metinden çıkardığımızı göre sadece Peçeneklerle olan ilişkilerine dair sorumlu bir yönetici bulunmakta ve imparatorun gözetiminde büyük bir titizlikle, karşılıklı ilişkiler sürdürülmekteydi.

*“Peçeneklerin bu ulusu Korsun yerleşimine yakın komşudurlar ve eğer onlar bize düşmanca davranmaya meyillilerse, Korsun’a yönelik sefer ve yağma akınları düzenleyebilirler ve Korsun ve havalisini yıkıp yakabilirler.”*²¹⁷ Bizans’ın Karadeniz’deki adeta can damarı olan Korsun’un güvenliğinin inkıraza uğrayacağı korkusu, imparatorun en önem verdiği meselelerin başında gelmektedir. Bu merkez, yalnızca Bizans için değil Hazar ve Ruslar için de ciddi manada önem taşımaktaydı. Bu üç siyasi gücün ticarî birliktelikleri Korsun’da bir araya gelmekte ve bütün ticarî emtia buradan taksimata uğramaktaydı. Dolayısıyla sürekli işleyen ticarî hayatın, saldırgan bir Türk boyu tarafından tehdit edilmesi, o dönemde meydana gelebilecek en kötü senaryolardan biriydi. Hazarlar o dönemde Azak sahili ve Korsun’da yaptıkları ticaret sayesinde, Bizans ve Avrupa’ya açılan kazanç kapılarının sekteye uğramasından büyük endişe duymaktaydılar. Kaldı ki Peçeneklerin, erken zamanlardan beri kendi ticaret kervanlarına yönelik saldırılarının tecrübesini, acı bir şekilde edinmişlerdi. Peçeneklerin bu konuda teskin edilmesi ve onların Korsun havalisinde mümkün olduğu kadar ticarî hayata dâhil edimesi, elzem bir durumu teşkil etmekteydi. Zira Peçenekler barış ortamının hâkim olduğu zamanlarda, Korsun ve çevresinin can ve mal güvenliğini sağlamakla birlikte, sahayı en iyi bilen yerleşimciler olarak, mükemmel bir rehberlik hizmeti ve aracılık görevini ifa etmekteydiler. Konstantin’in iyi bir devlet adamı olması ve uyguladığı politika sayesinde, Peçeneklerin Korsun’da yerine getirdikleri mühim hizmetin herkesin yararına kullanılması sağlanmıştır. Ruslar açısından bakıldığında

²¹⁷ DAI, s. 49.

Korsun, Slav kölelerinin ve Rus ticarî emtîlarının ulaştırıldığı noktaydı. Kuzeydeki Slav kabilelerinden toplanan vergilerin burada büyük bir kazanca dönüştürüldüğü göz önüne alındığında, Knyaginya Olga'nın bu muazzam pazar noktasını asla kaybetmek istemeyeceği ve bu sebeple Peçeneklerle tıpkı Bizans ve Hazarlar gibi iyi geçinmenin, Ruslar nazarında en yüksek fayda getiren meselelerden biri olduğunu idrak ettiği aşîkârdır.

Konstantin, Peçeneklere ilişkin yaptığı bu açıklamaların ardından o, hemen onların Ruslarla münasebetlerine yönelik bir başlık açmıştır. Görülüyor ki İmparator, Bizans'ın kuzey sahasında mevcut iki önemli gücü, Rus ve Peçenekleri dikkatle takip etmekte ve onların birbirlerine karşı attıkları her adımı stratejik bir yapıda inceleyerek kayda geçirmektedir.

“Peçenekler, Ruslarla da komşudur ve çoğu zaman onlar arasında barış olmadığına, Rus topraklarına akın ederek ciddi zarar verip, zorbalık yaparlar. Ruslar da onlarla barış içinde olmaya özen gösterirler. Onlar, Peçeneklerden büyükbaş hayvan (öküz, sığır), at ve koyunlar alarak yaşadıkları yerde saha kolay ve rahat geçimlerini sürdürürler çünkü bu sayılan hayvanlardan hiçbiri Rus topraklarında mevcut değildir. Dahası Ruslar, Peçeneklerle barış içinde değillerse, sınırlarının ötesine sefer yapamazlar çünkü topraklarından uzaktayken Peçenekler gelip onların mal ve mülklerini yağma edebilirler. Bu sebeple Ruslar, hem onlar tarafından zarar görmemek hem de bu ulusun gücü nedeniyle onlardan sakınırlar, her daim onlarla ittifak içinde olmaya, hem düşmanlıklarını bertaraf etmek adına, hem de onların sağladığı destekten yararlanmak adına barış içinde olamaya özen gösterirler.”²¹⁸

²¹⁸ DAI, s. 51.

Paragrafta aktarılan bilgiler çok ince detaylar içermektedir. Yukarıda belirttiğimiz üzere Olga, Kiyev’i rahat bir şekilde bırakarak, kuzey bölgelere bir takım vergi düzenlemeleri yapmak üzere yola çıkmıştı. Konstantin, Rusların Peçeneklerle barışı sağlamadığı sürece, herhangi bir şekilde topraklarını bırakıp uzak yerlere sefer yapamadıklarını, açıkça dile getirmiştir. Muhtemelen, kocası Igor zamanındaki Peçenek saldırılarından iyi dersler çıkaran Olga, toprak bütünlüğünü ve hâkimiyeti sağlamak maksadıyla Peçeneklerle külfetli bir anlaşma yapmıştı. Dahası Ruslar, bazı zarurî yaşamsal gıdalar için Peçeneklere muhtaçtı. Beslenme ve giysi ihtiyacından ziyade Ruslar için en elzem Peçenek emtiası, atlardı. Peçeneklerin sahaya ve iklimsel şartlara uygun mükemmel atlara sahip oldukları bilinmektedir. Atın o dönemlerde en mühim savaş ve ulaşım aracı olduğu düşünüldüğünde, Rusların bu atları temin edememe korkusu yersiz değildir. Anlaşılan Peçenekler, hem siyasi hem de ticarî açıdan Rusların bölgedeki yegâne dayanak noktalarıdır.

“Roma imparatoru Peçeneklerle barışı muhafaza ettiği sürece, ne Ruslar ne de Türkler (Macarlar) Roma topraklarına zorla silahlarıyla giremezler ve Romalılardan büyük miktarda para ve mal bedeli olarak yüksek meblağlar alamazlar. Çünkü Romalılara karşı savaşırken, imparatorun kendilerine (Rus, Macar) karşı çevirebileceği bu ulusun gücünden korkarlar. Eğer Peçenekler, imparatorla dostluk kurarlarsa ve onun tarafından anlaşmalar ve hediyelerle Peçeneklerin güveni kazanılırlarsa, hem Rusların hem de Türklerin ülkesine kolayca girebilir, kadınlarını ve çocuklarını köleleştirebilir ve ülkelerini yakıp yıkabilirler.”²¹⁹

²¹⁹ DAI, s. 51, 53.

Konstantin yukarıdaki paragrafı aktarırken Rusların Oleg, Igor gibi onların dönemlerinde düzenledikleri Bizans seferlerine dikkati çeker. Geçmiş zamanlarda meydana gelen Peçeneklerin Ruslarla işbirliğine gittiği vakitlerde düzenledikleri saldırılar, netice itibarıyla her daim yıkıcı, yıpratıcı olmuştur. Peçeneklerin yanında bulundukları güçlere ne denli kuvvet sağladığını çok iyi kavrayan İmparator, Macarların ve Rusların saldırılarından kendi topraklarını koruma altına almanın yegâne çıkış yolunun, Peçeneklerin diğer güçlerle müttefiklik bağlantısının kati surette kesmek olduğunu tecrübe etmişti. Hatta diğer güçlere verilen desteğin Bizans tarafına çekilmesi, dengeleri Bizans'ın lehine çevireceğinden Peçeneklerin hoşnut edilmesini, eserinde ısrarla altını çizmektedir. Anlaşılan Ruslara karşı her ne kadar stratejiler geliştirilse de bu işin kilit noktasında Peçenekler durmaktaydı. Ve Bizans, ancak Peçenekler sayesinde Ruslara ve Macarlara karşı korkusunu yenebilmekte ve imparatorluk topraklarının güvence altına alındığını düşünmekteydi.

1. 4. 1. Knyaginya Olga'nın Dönüşümü ve Konstantinopol Ziyareti

Olga döneminde oluşturulan dengenin en hassas şekilde muhafaza edilmesi, bizlere hem Bizans hem de Rus yönlü çıkar ilişkilerinin sakin hâlde sürdürüldüğü izlenimini vermektedir. Hatta Rusların, Peçenekler eliyle sükûnet altına alınması, Bizans'ın Rus topraklarındaki propagandaları arttırdığı yönünde bizi düşünmeye sevketmektedir. Çünkü bu sakinlik döneminde Ruslar, daha rahat şekilde Bizans'la ticaretini ve siyasi ilişkilerini sürdürmüştü. Bu sıklaşan etkileşimler sonucunda da Olga'nın dinî inancında bir takım değişimler gözlemlenmeye başlamıştı. Sanıyoruz ki bu vaziyet, yaklaşık 20 senelik bir sükûnet ortamını muntazam şekilde değerlendiren Bizans'ın, Rus yönetimine gönderdiği diplomatik görünümlü bazı din görevlileri vasıtasıyla gerçekleşmişti.

Olga, iç politikada dengeleri dikkatli şekilde sağlarken, ilerleyen zamanlarda Rusların kaderini değiştirecek olan bir hadise yaşanmıştır ki bu da Olga'nın Hristiyanlığa dönüşümü meselesiydi. Knyaginya Olga sadece askerî olarak tedbirler almakla yetinmemiş, gerekli istikrarın sürmesi için bir takım yasal düzenlemelere de gitmişti. Genç sayılabilecek bir yaşta dul bir eş ve anne olarak yaşamını devam ettirmesine rağmen Rus hâkim tabakanın ona çizdiği kadınlık sınırlarından sıyrılıp, gerçek bir Rus hâkimi gibi yönetimini yerleştirmişti. Fakat knyaginyanın Rus tarihi ve etrafındaki siyasi güçlere asıl tesiri, bu süreçten sonra başlamıştı.

957 senesi olarak belirtilen görüşler çerçevesinde Olga, Bizans başkentine giderek dönemin imparatoru VII. Konstantin ve eşi tarafından karşılanmıştı.²²⁰ Rusların komşuları Peçenekler, aynı tarihlerde en güçlü dönemlerini yaşamaktaydılar. Olga, muhtemelen Peçenekleri yakından tanıyan, onlarla uzun zamandır yoğun ilişkiler içerisinde olan Bizans'a diplomatik bir ziyaret gerçekleştirmeyi bizzat kendisi

²²⁰ Skylitzes, *A Synopsis*, s. 231. Olga'nın vaftizi konusunda çeşitli görüşler bulunmakta, tarih konusunda kesin bir söylem verilememektedir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. G. Ostrogorsky, "Vizantiya i Kievskaya Knyaginya Ol'ga", *To Honor Roman Jakobson: essays on the occasions of his 70. Birthday*, De Gruyter, Berlin, Munich, Boston, 1966, s. 1458- 1473; M. Featherstone, "Olga's visit to Constantinople in the De Cerimoniis", *REB*, V. 61, 2003, s. 241- 252; O. Pritsak, "When and Where Olga Baptized?", *Harvard Ukrainian Studies*, C. IX (1) 2, s. ; D. Obolensky, "Russia and Byzantium in the Tenth Century: The Problem of the Baptism of Princess Olga", *Greek Orthodox Theological Review* 28, 1983, s. 157-71; J. Featherstone, "Olga's Visit to Constantinople", *Harvard Ukrainian Studies*, V. 14, 3(4), 1990, s. 293- 312; B. Küçüksipahioğlu, "IX- X. Yüzyıllarda Bizans- Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga'nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler", *Kafkas Dosyası*, TATAV İstanbul, 2006, s. 1-10; Dikmen, "Şehirlerin Anası Kiyev'de Knyaginya Olga Dönemi (945- 962), s. 198- 200.

planlamıştı. Muhtemelen Olga, devrin ve sahanın en önde gelen yapısı Bizans’a, görünürde dini, fakat arka planda bir nevi ittifak arayışı maksadıyla bu yolculuğu gerçekleştirmişti. Daha önceki Bizans- Rus ticaret anlaşmaları çerçevesinde birçok Rus kendi isteğiyle Hristiyan olmuş, Bizans’tan gelen misyonerler vasıtasıyla da Hristiyanlık Rus topraklarının iç kesimlerine kadar ulaşmıştı. Dolayısıyla Olga ve maiyeti Hristiyanlığa aşinaydı. Konstantin’in bir diğer eseri olan *De Cerimoniis Aulae Byzantiane*’de²²¹ Olga’nın ziyaretine ilişkin detaylar yer almaktadır. Ancak kroniklerle mukayese edildiğinde ziyaretin birden fazla yapıldığına dair görüşler şekillenmiştir. Rus kroniklerine bakıldığında 955 senesinde tek sefere mahsus bir ziyaret mevcutken, Konstantin’in eserinde 946 ve 957 seneleri göze çarpmaktadır. Ve 946 senesine ait ziyaretin deniz yoluyla yapıldığı ayrıntısı verilmiştir.²²²

Olga’nın Konstantinopol’de vaftiz olmak istemesinin elzem sebebi muhtemelen Kiyev’de böyle bir dönüşüm gerçekleştirirse, Kiyev’deki pagan nüfuzun ona zarar verecek davranışlarından çekinmesiydi. Bir anda galeyena gelebilen pagan Slavlarının onu öldürülüp hâkimiyetini düşürebilecekleri, dolayısıyla yanına Bizans’tan gerekli desteği almadan bunu gerçekleştiremeyeceğini bildiği için böyle uzun bir yolculuğu planladığı ifade edilmektedir.²²³ Araştırmacılar arasında tam bir görüş birliği

²²¹ Constantine Porphyrogenetos - *The Book of Ceremonies*, İng. Tr. Anne Moffatt- Maxeme Tall, Brill, Leiden – Boston, 2017.

²²² Küçüksipahioğlu,”IX- X. Yüzyıllarda Bizans- Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga’nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler”, s. 8.

²²³ K. N. Kostorikov,”Obraz Velikoy Knyaginiya Olgi v İstorii Drevney Rusi”, *Sotsial’naya Filosofiya, İstoriya i Politologiya*, S. 1, 2012, s. 41.

sağlanamamış olsa da anlaşılan Olga'nın ziyareti iki defa gerçekleşmişti.²²⁴ Buna göre Olga ilk ziyaretinde yanında oğlu olduğu hâlde muhtemelen Knyaz Igor'un ölümünden önce Bizans ve Ruslar arasında gerçekleşen anlaşmanın yürürlüğe kalmasını ve ilişkilerin mümkün mertebe en sakin, istikrarlı biçimde sürdürülmesi adına alelacele Olga tarafından planlamıştı. Bu yönüyle knyaginya, bariz olarak Rusların meşru hükümdarının oğlu Svyatoslav olduğu ve gelecekteki ilişkileri belirleyecek kişinin de o olması gerektiği imajını Bizans'a göstermişti. Muhtemelen bir daha yinelenen fakat yazılı bir şekilde elimize ulaşmayan imtiyazlarda meşru hükümdar olarak Svyatoslav'ın da onayı alınmıştı. Olga'nın maiyetinde tüccar ve elçi olarak yakın adamlarından birçok kişi mevcuttu. Bu yönüyle ziyaretlerin asıl maksadının iki taraf arasındaki ticarî ve siyasi ilişkileri garantilemek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gerçekleştirdiği ilk ziyaretinde Rus- Bizans bağlarını sağlama alan Knyaginya, ikinci ziyaretinde ise muhtemelen iyi niyet göstergesi ve siyasi anlamda tam bir Bizans desteğini elde etmek amacıyla vaftiz olmayı kabul etmişti.²²⁵ Vaftiz babalığını imparator üstlenirken, annesi ise imparatorun eşi Helena (Romanus Lekapanus'un kızı) olmuş bundan dolayı Olga vaftiz adı olarak Helen'i almıştı.²²⁶

Knyaginya, siyasi destek bulma çabalarında yalnızca Bizans'la yetinmemişti. Onun batıyla olan ilişkilerle de yakından alakalı olduğunu görüyoruz. Bunun muhtemelen Bizans'ın Ortodoks Hristiyanlığı yaymak amacıyla Rus tabakasına sinecek

²²⁴ Bu hadiseye yönelik görüşler için bkz. Ostrogorsky, 2019, s. 264 n. 1; O. Pritsak, "When and Where Olga Baptized?", *Harvard Ukrainian Studies*, C. IX, 1 (2), 1985, s. 12.

²²⁵ Olga, Bizans tarafından yüksek şeref payesi 'axios timetheisa'nın verilerek onurlandırılmıştı. Bkz. Küçüksipahioğlu, "IX- X. Yüzyıllarda Bizans- Rus İlişkileri", s. 8.

²²⁶ Featherstone, "Olga's Visit to Constantinople", s. 294.

Bizans tesirine karşı, onun dengeli bir karşıt güç bulmak istemesinden kaynaklandığını varsaymak, yerinde bir görüş olur. Kiyev’de ve diğer önemli şehirlerde giderek güçlenen Bizans hâkimiyetine karşı Olga’nın yanında bulunan, batı topraklarına ticaret ve sefer yaptıkları esnada dönüşüme uğramış bazı Katolik Vareng boyarların bu fikri salık vermiş olabileceği de düşünülebilir.²²⁷ Bu doğrultuda Olga, Kutsal Roma imparatoru I. Otto (936-973) ile iletişime geçmiş, kendisinden piskopos göndermesini talep ettiği ifade edilir. Elbette sınırlarını doğu topraklarına kadar din kisvesi altında genişletmek isteyen batı adına bu asla kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Ancak bu Bizans Ortodoksluğu için istenmeyen bir durumdu. Zira Katoliklerle mücadeleler siyasi mecralarda sürmekteydi. Buradaki teklif Olga’dan ziyade Katolikliği benimsemiş Vareng tüccarlar tarafından gelmiş olabilir. Kiyev’de Ortodoksluğun yönetimde giderek ağırlık kazanması Katolik Varengler için durumu zorlaştırabilir hatta Vareng ağırlığının uzaklaştırılmasına yol açabilirdi. Hangi taraftan geldiği belirsiz olan bu talep ivedilikle karşılık bularak, piskopos Adalbert ve heyeti Kiyev’e yolcu edilmişti.²²⁸ Lakin Katolik heyetin yola çıktığı esnada Olga’nın siyasi güçler arasında tesis ettiği dengeli politika ile yaşı ilerlemiş, bu süre zarfında oğlu Svyatoslav da idareyi ele alacak yaşa erişmişti. Drujinasına epeyce bağlı olan Svyatoslav, pagan inanışları dolayısıyla onlardan çekinmekteydi. Kendisinin başka bir din için dönüşüm gerçekleştirmesi onu yakın adamları tarafından terkedilmekle cezalandırabilirdi. Böylelikle yönetimde onların desteği olmadan Svyatoslav hâkim konuma yükselemezdi. Dolayısıyla Kiyev’deki

²²⁷ Katoliklerle iyi ticarî ilişkilere sahip Musevi tüccarlar (Rahdaniler) Bizans’ın Kiyev’de tekeline kırmak için böyle bir teşebbüste bulunmuş olabilir. Ancak girişim bir şekilde haber edilerek yine Bizans engeline takılmıştı.

²²⁸ F. Dvornik, *Byzantine Mission Among the Slavs*, Rutgers University Press, 1970, s. 268-69.

hâkimiyet yarışının arka planında anlaşılan üç kuvvet bulunmaktaydı. Bunlar; Ortodokluğu yayma bahanesiyle Bizans, Katolik sınırlarını genişletmeye çalışan Avrupa ve Novgorod destekli bağımsızlıklarını herhangi bir siyasi güce kaptırmak istemeyen pagan Slav ya da Varenglerdi. Svyatoslav'ın Hristiyanlığa karşı tutunduğu bu sert tutum sebebiyle ayrıca Bizans'ın etkili bir savuşturmasıyla batıdan gelen Katolik misyon herhangi bir başarı elde etmeksizin geri dönmeye mecbur kalmıştı. Hatta Slav paganların tepkisi öylesine büyük olmuştu ki heyetteki birçok kişi geri dönerken öldürülmüştü. Batı eksenine dâhil olunması bu sayede önlenebilmişse de Bizans etkisinden kurtulmak mümkün olamamıştı.

Rus kroniklerinde Olga döneminde Peçeneklerle alakalı hiçbir zararlı faaliyetten söz edilmemesi Bizans ve batıyla kurduğu ilişkiler gibi onun bu Türk komşularına karşı da uyumlu bir denge siyaseti uyguladığını düşündürmektedir.²²⁹ Zira Slavlara karşı galip gelirken, yıkıcı bir güce sahip Peçenekler tarafından kıyıma uğratılmak Rusların en son arzularıydı. İmparatorun gözetiminde vaftiz olmuş, bu sayede Rusların saray erkânına Hristiyanlık nüfuz edebilmişti.²³⁰ Olga'nın Svyatoslav'ın yeterince büyüyüp, yönetimi devralıncaya kadar geçen sürede, Kiyev Ruslarının hâkimiyetini sürdürmüştü. Ancak arada oluşan 17 (ya da 22) sene boyunca Peçeneklere dair hiçbir hadiseden bahsedilmemektedir. Olga'nın naibeliğe geçtiği dönemle, Peçeneklerin saha üzerindeki hâkimiyetinin yükselişe geçtiği dönem aynıdır. Bilhassa oğlu Svyatoslav zamanında Peçenekler, güçlerinin zirvesine ulaşacaklardı. Kaynakların Peçenekler ve Ruslar arasındaki ilişkiye dair suskunluğu bizi iki yönde düşünmeye sevk etmektedir.

²²⁹ Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, 1982, s. 9.

²³⁰ Bu mesele hakkında detaylı bilgi için bkz. Pritsak, 'When and Where was Ol'ga Baptized?'s. 5-24

Bunlardan ilki Rusların Peçeneklerle mecburî surette iyi geçindikleri ifadesidir. Olga'nın Peçeneklerin gücünden çekinerek, oldukça ihtiyatlı davranarak onları hoşnut bir şekilde idare etmiş olduğudur. Bu sayede Peçeneklerin Ruslara karşı hiçbir saldırıda bulunmayışları, aradaki bağların iyimser olduğunu göstermektedir. Ancak burada tezat bir duruma dikkat çekmek istiyoruz. Peçenekler, kaynakların bildirdiğine göre yerinde duramayan, savaşıllığı ile etrafındaki siyasi güçlere korku salmış bir Türk boyudur. Dolayısıyla Peçeneklerin yaklaşık 20 sene boyunca sessiz bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri neredeyse imkânsız bir vaziyettir. Bu sadece Peçeneklere özgü bir durum olmayıp bütün Türk boyları için geçerlidir. Bozkır kültüründe uzun süreli mücadelesiz, tekdüze bir yaşam mümkün olmamıştır. Bu sebeple Peçeneklerde yaşanan sessizlik, boy yapısı içindeki istikrar arayışı şeklinde de yorumlanabilir. Zira Olga zamanında bile sayıca yüksek Peçenek boylarının Macar topraklarına intikal ettiğini biliyoruz. Dolayısıyla bu inziva hâli gücü tekrar diriltmek maksadıyla bilinçli olarak yapılmıştı. Ruslar ve Peçenekler arasında bu sırada bir saldırmazlık anlaşması da yapılmış olabilir. Diğer bir yorumlama ise Peçeneklerin knyazın küçük yaşta olmasından faydalanarak Kiyev yönetimini baskı altında tuttukları ve bu geçen süre içinde Kiyev'den belli başlı haraç tahsis etmiş olabileceğidir. Bilindiği üzere Olga'nın yönetimde olması diğer Slav boylarını tekrar bağımsız yönetimlerine geri dönme fırsatını vermişti. Burada kaynaklarda yer almamış olsa da Slav boylarına karşı mücadelede Peçeneklerden de yardım alınmış olabilir. Peçenek koruması karşılığında yine Peçeneklere yüksek miktarlarda ödeme yapılmış olabilir. Lüks emtiaya oldukça düşkün olduğunu bildiğimiz Peçenek boylarının, bu tür fırsatları reddedebilecekleri pek mümkün gözükmemektedir. Hatta bu düşünceler ışığında, Peçeneklerin saha üzerinde denetimlerinin artması, güçlü bir knyazın yok oluşundan doğan otorite boşluğuna bağlanabilir. Denge politikasına

başvurduğu görülen Olga'nın, Peçenekleri olabildiğince memnun ve meşgul ettiği, zaman zaman onlardan yararlanmış olabileceği de ifade edilebilir.

Peçenekler Olga döneminde yalnızca Ruslarla ve Bizansla mücadele etmemişlerdi. Onların çok uzak diyarlarda Rus, Slav, Bulgarların da aralarında bulunduğu bir nevi müttefik ganimet seferlerine çıktıklarından bahsedilmektedir. İbn Havkal'ın eserinde "*Nesiller ve nesiller boyunca Türkler ve çevrelerindeki Hazar ve Bulgar ülkelerinden Rus, Türk, Saklabiyye ve Becenekiyyeler vasıtasıyla Endülüs'e saldırılar tertip edildi ve bunlar kaybederek geri çevirildiler.*" şeklinde ifadeler kaleme alınmıştır.²³¹ Kayıttan anlaşıldığı üzere Endülüs halkının askerlik yeteneklerinin yetersiz olduğundan bahsedilirken, bazı zamanlarda Slavlardan, Ruslardan (İskandinav) ve Peçeneklerden oluşan gemilerin ülkelerine gelerek, büyük tahribat gerçekleştirdikten sonra geri döndükleri ifade edilmektedir. Aynı ifadeler Mesudi'nin eserinde de yer almaktadır. Buna göre Peçeneklerin bazı boylarının toprakları Pontus (Karadeniz'e) bitişiktir. Bu suretle düzenledikleri seferlerle, Bizans ve onu müteakiben Endülüs topraklarına kadar ulaşmaktadır. İbn Havkal'ın Endülüs'te yaklaşık olarak 947- 948 yıllarında bulunduğu bilinmektedir, bu seneler içerisinde Peçenekler en güçlü dönemlerini yaşamaktaydılar. Dolayısıyla müşterek birliklerden oluşan ganimet seferlerine katılmaları oldukça doğaldı. Ancak bizim için en dikkat çekici nokta, Peçeneklerin topraklarından bu kadar uzaklara kadar gelerek gemilerle sefer yapmış olma ihtimalidir. Endülüs, Peçeneklerin topraklarından oldukça uzak mesafede bulunmakla birlikte hem kara hem de deniz yoluyla ulaşılması o dönemki zorlu şartlarda pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Mesudi'nin kaydına göre Rusların, gemicilikte maharetli kimseler oldukları ve bu sayede 944 senesi hadiselerinde

²³¹ İbn Havkal, *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Nşr. M. J. De Goeje, Brill, 1873, s. 78.

gerçekleşen müttefik Rus- Peçenek saldırılarından sonra onların Endülüs, Galiçya ve Frank topraklarına doğru akınlar düzenledikleri bilgisi yer almaktadır. 912 senesi öncesinde Peçeneklerden bahsedilmeksizin yalnızca Rusların Endülüs’e sefer yaptığı bilgisini Mesudi, *Muruc Ez-Zeheb* adlı eserinde aktarmaktadır.²³² Hatta bu Rusların Maeotis (Azak) Denizi civarından gelen Ruslar olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca diğer bir bölümde Rusların Endülüs’e kadar ticaret için uzandığı bilgisini de eklemektedir. Eserin ilerleyen bölümlerinde, Ruslardan ziyade Peçeneklerin de Bizans’a ve hatta Endülüs’e uzanan seferler hakkında bilgiler mevcuttur: 943- 44 senesi (I. Romanos dönemi) hadiselerinde Valandar şehrine hücum eden Peçenek ve beraberindeki Türk bakiyeleri Bizansla karşı karşıya gelmişti. Onlar, Bizans’ı yenilgiye uğratarak Konstantinopol’e doğru ilerleyişe geçmişlerdi. Sakalibe ve Roma topraklarını dehşetli bir şekilde yağmaladıktan sonra bu akınlarını Endülüs, İfrec ve Galiçya’ya doğru sürdürmüşlerdi. Mesudi’nin aktardığına göre bu sözü edilen ülkelere devamlı olarak saldırılarda bulunmuşlardı. Bahsi geçen Türkler; Hazar, el-Bab, El-Lan (Alanlar) ve diğer ülkelerin (Peçenekler) askerleridir. Hatta Vanandar şehrinde Bizans’ı yenilgiye uğratmada bir Becnak (Peçenek) başbuğu orduyu yönetmişti. Mesudi’nin eserinde yer alan bu kayıtlar A. N. Kurat tarafından şiddetle karşı çıkılır. Ona göre Bizans- Peçenek arasında yaşanan savaş ve Velender kalesinin zaptı hakikate uygun değildir. Zira I. Romanos o sıralarda (932- 34) doğu cenahındaki karışıklıklarla meşgul olduğundan Balkanlara göndermiş olduğu askerden söz edilemez. Bununla birlikte Bizans kaynaklarında böyle bir hadisenin yer almaması Mesudi’nin kaydını şüpheli göstermektedir.²³³ Yine bu hadiseye ilişkin bir başka görüş öne sürülmüştür: I.

²³² Bkz. Mesudi, *Muruc- Ez-Zeheb*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay. , s. 63, 75, 95.

²³³ Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 124.

Konovalova, Mesudi’de yer alan fetihlerin *Nukarda* olarak elirlen gruplar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder. Nūkardah denilen grup Tūrklr arasında yaşayan Novgorod Slavları ya da Varengleriydi.²³⁴ Ona gōre o tairhlerde Ruslar, Bizans’a doğru sōrekli rotada ilerlediklerinden Aşağı Tuna’da da faaldiler.²³⁵ Bizler 944 senesinde Knyaz Igor’un da yanında Peçenek askerleri olduğu hālde Bizans’a saldırdığını biliyoruz. Dolayısıyla Rus gemilerinde Peçenek askerlerinin de bulunduğu ihtimali kuvvetlenmektedir. Ancak yine de verilen bilgilere temkinli yaklaşmakta fayda vardır.²³⁶ Mesudi’nin bir diğer kaydında Macarların da Endōlōs, İfrenç ve Galiçya gibi topraklara sōrekli olarak yapılan seferlere dair bilgiler sunmaktadır. Buna gōre, Macarların Bizans ve Bulgar topraklarına yaptıkları baskınlarda (934) Peçeneklerin bir ya da birkaç boyunun Macarların yanında mōttefik şekilde yer aldığı bilgisi bulunmaktadır.²³⁷ Hatta bu saldırılarda Peçenek başbuğunun uyguladığı ‘Peçenek taktiği’ Macarlara ūstōnlōk kazandırmıştı. Bu bilgiden hareketle, Macarlarla mōttefik olan Peçeneklerin Avrupa ilerine dōzenlenen akınlarda yer almış olabilecekleri bizleri

²³⁴ V. Minorsky, *A History of Sharvan and Darband*, Cambridge, 1958, s. 113, 169 dn. 2.

²³⁵ I. Konovalova, ”K voprosu o etnonime nukarda u al-Mas'udi”, *Srednovekovie Rus’* T. 2. Moskva, 1999, s. 11- 12.

²³⁶ J. Marquart, buradaki hadiselerde Peçeneklerin olmasının imkânsız olduğunu, bahsedilen Tūrklr gruplarının yalnızca Macarlar olabileceği gōrōřōnō savunur. Bkz. J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840–940)*. Leipzig, 1903, s. 71- 74.

²³⁷ Mesudi, *Muruc- Ez-Zeheb*, s. 94- 95.

düşündürmektedir.²³⁸ Olga döneminde Peçenek boyları arasında yaşanan anlaşmazlıklardan kaynaklanan Macar sahasına yönelik göçlerin olduğu bilinmektedir.²³⁹ Birlikte serbest bir yapı sürdüren Peçenekler bu yönlerini 943 ile 972 yılları arasında da göstermişlerdi.²⁴⁰ Dolayısıyla daha o dönemlerden itibaren vukuu bulan boy içindeki anlaşmazlıklar ileride daha zorlu bir süreç alacaktı.

Yine bir diğer Endülüslü coğrafyacı ve tarihçi El-Bekri de eserinde Rusları açıklarken onların gemicilikle uğraştıklarını dolayısıyla usta denizciler olduğunu, Rusların defalarca Endülüs'e saldırılar düzenleyip yağma akınları yaptıklarından söz etmektedir.²⁴¹ El Bekri eserinde Peçenekler yerine Bulgarlardan bahsetmektedir. Zaman zaman Tuna ile İdil Bulgarları hakkında vermiş olduğu bilgiler karşılık göstermektedir ancak diğer yazarlarda yer alan Rusların ve onlarla birlikte hareket ettiği düşünülen Peçeneklerin Bizans, Galiçya, Endülüs ve Frank ülkelerine yapılan seferlerin El Bekri'de Bulgarlar tarafından yapıldığı ifade edilmiştir.²⁴² Rusların Peçeneklerle beraber Bizans başkentine ticaret maksatlı seferler yaptıkları kabul edilebilir bir olgudur ancak bu kadar uzun mesafeye dair sefer yapmaları, bizlerin mantığını zorlamaktadır.

²³⁸ Bu görüş yeni araştırmacılarca kabul görmekte ve Peçeneklerin seferlerde yer aldığı olasılığını kuvvetlendirmektedir. Bkz. Paron, *The Pechenegs*, s. 275.

²³⁹ Bu dönemde Macarların başında Zoltan ve halefi Tokson bulunmaktaydı. (Ykl. 943-972).

²⁴⁰ Peçeneklerin bu dönemde Macar sahasına yaptıkları göçler için bkz. D. Rasovskiy, "Peçenegi, Torki i Brendi na Rusi i v Ugrii", *Seminarium Kondakovianum*, VI, Praha, 1933, s. 1- 66.

²⁴¹ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 199

²⁴² Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 198.

Endülüs'e, daha doğru bir anlatımla Bizans ötesine yapılan bu seferlerin, İslam yazarları tarafından mevcut Vikinglerin yaptıkları seferlerle karıştırmaları olağandır.²⁴³ Nitekim İslam kaynakları Rus adıyla çoğu zaman İsveçlileri yani Kuzeylileri kastedmişlerdir. Ancak daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere Rusların ve Peçeneklerin bir araya gelerek Endülüs gibi batıdaki topraklara sefer yaptıkları bilgisi, İslam kaynaklarında pek rastlanılmayan bir hadisedir. Dolayısıyla bu hadisenin temellendirilmesine yönelik elimizde üçü geçmeyen sayıda İslam kaynağı mevcuttur.

Genel itibarıyla Knyagina Olga dönemi kaynaklarda sakın bir şekilde ele alınmıştır. Bu doğrultuda gerçekleşen hadiseler dışında herhangi bir bilgiye ulaşamıyoruz. Pasif bir süreç olması dolayısıyla Peçeneklerin, bu zaman aralığında daha fazla kendilerini gösterdikleri ve Rus, Bizans gibi siyasi yapılarla daha fazla haşırneşir oldukları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Knyaz Svyatoslav zamanında, Peçenek gücü zirveye çıkmıştı. Birlikte hareket etmenin faydasını bu sayede görmüşlerdi. Ayrıca

²⁴³ İskandinavların Endülüs topraklarına yaptıkları akınlar 844'ten itibaren kaynaklarda kaydedilmiştir. Ancak bu 800'lerin ortalarında yer alan seferlerin Viking olarak adlandırılan İskandinavları işaret etmektedir. İslam kaynakları, onları Mecusîler adıyla eserlerinde kaydetmişlerdir. Vikinglerin Avrupa içindeki nehirlerden güneye doğru ilerleyerek ya da açık denizler vasıtasıyla Endülüs sahasına ulaşarak bu seferleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Vikinglerin İspanya'ya yaptıkları saldırılar için bkz. Ann Christys, *Vikings in the South: Voyages to Iberis and the Mediterranean*, Bloomsbury Academic, 2015; Jon Stefansson, "The Vikings in Spain- From Arabic and Spain Sources", *Saga= Book of The Viking Club Society for Northern Research*, Vol. VI, University of London King's College, 1908- 1909, s. 31- 47; Neil Price, "The Vikings in Spain, North Africa and The Mediterranean", s. 462- 469; Sara M. Pons-Sanz, "Whom Did Al- Ghazal Meet? An Exchange of Embassies between the Arabs from Al- Andalus and the Vikings", *Saga-Book*, Vol. XXVIII, University of College London, 2004, s. 5- 29.

temas ettikleri siyasi cereyanları ustaca kullanmaları, onların mevcut gündemde çokça aranan bir unsur olmalarını sağladı. Knyaz Svyatoslav'ın yönetimi eline almasıyla bazı durumların değiştiği görülüyor. Olga yaşını ilerlemesiyle oğlunun ağırlığını daha fazla hisseder olmuş, onun meşru hükümdar sıfatıyla başa geçmesini tamamen desteklemişti. Fakat bu Olga'nın yönetimden tamamen el çektiği manasına gelmiyordu. Tek başına giriştiği mücadeleler onu devlet yönetiminde epeyce tecrübe sahibi yapmıştı. Dolayısıyla oğlunun arkasında daima Olga bulunuyordu. Ve muhtemelen Svyatoslav onun çizgisinden çıkmamaya çalışıyordu. Ele alacağımız diğer başlık altında yaşlı knyagina ile Svyatoslav'ın ilişkileri komşuları Peçeneklerin en mühim zamanları ele alınacaktır.

1. 5. Knyaz Svyatoslav Dönemi ve Peçenek Münasebetleri

Knyaz Igor ile Knyagina Olga'nın oğlu olan knyaz Svyatoslav'ın, 956- 962 (?) arasındaki bir dönemde hâkimiyeti eline aldığı düşünülmektedir. Yukarıda değinildiği üzere ilki annesi Olga zamanında Bizans'a yapılan resmi ziyaretleri, Svyatoslav da sürdürmüştü. Olga, küçük yaştaki knyazın tecrübe kazanması ve resmi hükümdarın Svyatslov olduğunu vurgulamak için her daim yanında bulundurmuydu. Öyle ki isyan eden Slav kabilelerine karşı düzenlenen sefere küçük Svyatoslav da eşlik etmiş, isabetsiz olmasına rağmen her defasında ilk mızrağı onun atmasına önem verilmişti. Annesinin gözetiminde daimi surette devlet meseleleri ve ilişkilerle içiçe olmasına bilhassa dikkat edilmişti. Annesi Rurik soyunun devamı için büyük ve şiddetli mücadeleler vermişti. Dönem itibarıyla kadın olması onu yıldırmanın, dirayetiyle mevcut yapıyı koruyarak Rus ulusunun bugünlere ulaşmasına önayak olmuştu. Annesi her ne kadar dikkatli bir şekilde ilişkileri dengeli bir şekilde yürütmüş olsa da Svyatoslav, içinde büyüdüğü askerî yapı dolayısıyla daha tez canlıydı. Vareng- Peçenek

savaşçıları etrafında şekillenen kişiliği, onu devlet meselelerinden ziyade savaşçı ve fetihçi ruhunu beslemişti. Nitekim kabına sığmayan kişiliği, babası gibi trajik bir şekilde, ölümle sonuçlanacaktı.

İmparator Ioannis Tzimiskes (969- 976) ile Svyatoslav arasında yapılan barış görüşmelerinde, Diyakoz Leo'nun da hazır bulunduğunu onun eserindeki Svyatoslav tasvirlerinden anlıyoruz. Syatoslav, Bizans kaynaklarında detaylı bir tasviri yapılan ilk Rus knyazıdır. Bundan önceki kaynaklarda, Ruslar hâlâ 941'e kadar belirsiz özelliklere sahiptir. Svyatoslav'ın Diyakoz Leo tarafından tasviri şu şekildedir:

*“[Knyaz] ne kısa ne de çok uzun, orta boyluydu. Kaşları kalın, gözleri griye çalan renkte ve kısa kalkık bir buruna sahipti. Güzelce tıraş edilmiş sakalı olmasına rağmen dudaklarının üst kısmındaki tüyler gür, posbıyıklıydı. Başının tamamı tıraşlı olmasına rağmen kafasından aşağı doğru sarkan bir tutam saç, asaletin bir simgesi olarak bırakılmıştı.”*²⁴⁴ Burada da ifade edildiği üzere knyazın görünüşü Türk (Peçenek) savaşçılarına benzemektedir. Zira buna benzer bir Peçenek tasviri Bonifius tarafından da yapılmıştır: *“...Uzun sakallara sahiplerdi ve dudaklarının kıllarını (bıyıklarını) daha uzun bırakıyorlardı.”*²⁴⁵

Her ne kadar kaynaklarda Svyatoslav'ın Vareng drujinalarıyla çok yakın bağı olduğu ifade edilse de onun Türk boylarındaki askerler gibi yetiştirilmiş olduğu

²⁴⁴ *The History of Leo the Deacon*, Tr. Alice- Mary Talbot, Denis Sullivan, Dumbarton Oaks, USA, 2005, s. 199. Ayrıca Saka kültüründe de saçların bu şekilde kesilmesi oldukça yaygındı. YILDIRIM, Kürşat “Doğu Türkistan’da Erken Saka Kültür Çevresi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 206, Ekim 2013, s. 6. Muhtemelen bu gelenek Kenger-Peçenekler vasıtasıyla Türkistan kültürü içinde Rus knyazına (belki de bir takım Rus muhafızlarına bile) sirayet etmişti.

²⁴⁵ C. A. Macartney, *The Pechenegs*, s. 493, d. n. 8.

dikkatlerden kaçmamaktadır. Svyatoslav'ın karakter özelliklerine bakıldığında, seferlere çıkarken yanına ne araba ne de kazan (kapacak) aldığı, dolayısıyla eti kaynatıp yemediği, hatta bu sebeple avladığı hayvanların ya da sığır, at gibi hayvanların etini aynı Türkler gibi küçük küçük doğrayıp, ateşte közleyerek (kavurarak) yediği belirtilmektedir. Yine onun yanında çadır ya da yastık bulundurmuyarak atının örtüsünü yere serdiği, eyerini başının altına koyarak uyuduğu belirtilmiştir.²⁴⁶ Svyatoslav'ın Kiyev'in hâkimiyetini devraldıktan sonra, baş şehir Kiyev'de kalmayı tercih etmediği, sürekli olarak yanındaki drujinalarıyla birlikte Kiyev dışına çıktığı, yönetime ait işlerin annesi Olga tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Tüm bu özelliklerle onun hem Vareng, hem de Peçenek etkisiyle harmanlanmış bir Rus knyazı olduğunu söylemek mümkündür. İlerleyen zamanlardaki siyasi faaliyetleri de bu yetiştirilme biçimine uygun şekilde hareket ettiğinin bir göstergesidir.

1. 5. 1. Knyaz Svyatoslav'ın Hazar Seferi- Rus ve Peçenek İlişkilerine Yansıması

Svyatoslav, annesinin yönetiminde geçen belli bir duraksama döneminden sonra, Rus sınırlarını genişletme düşüncesiyle hâkimiyeti eline almıştı. Yıllıklara göre Svyatoslav askerî harekâtlara, Oka ve İdil nehirleri yönünde ilerleyerek, Hazarların vergi tabiyetinde bulunan Vyatıçler üzerine yapmış olduğu seferle başladığını görüyoruz (964). Vyatıçlere vardığında vergilerini kime verdiklerini sormuş ve bunun üzerine Vyatıçler her bir saban/pulluk başına küçük gümüş para ödediklerini söylemişlerdi.²⁴⁷ Dolayısıyla bu doğu seferi Svyatoslav için, hem siyasi hem de

²⁴⁶ PVL, s. 44; Troitskaya Letopis, s. 84; Ipatyevskaya Letopis, s. 53, 54; Radzivilovskaya Letopis, s. 33; Kurat, Peçenek Tarihi, s.

²⁴⁷ PVL, s. 44; Ipatyevskaya Letopis, s. 54; Troitskaya Letopis, s. 84; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 63; Nikonovskaya Letopis'te tarih olarak 963 senesi gösterilmektedir; bkz.

ekonomik açıdan büyük katkı sağlayacaktı. Öte yandan, kuzey ve doğu taraflarına yönelmesi Svyatoslav'ın baskı altından çıkmak istediğinin ve rüşünü ispat etmek istemesinin göstergesi sayılabilir.

Annesi Olga'nın naibe olarak yönettiği dönem, Peçeneklerin giderek ezici güce sahip olmaya başladıkları dönemdi. Buradan hareketle, yıllıklarda herhangi bir bilginin bulunmaması, Peçenek baskısının Kiyev'de kuvvetli derecede hissedilmesi olarak yorumlanabilir. Annesi döneminde iç politikanın onun sayesinde çözümlendiğini gören Svyatoslav, kendi mizacına da uygun olarak gözlerini dış politikaya çevirmişti.²⁴⁸ Ancak Peçenek etkisi ve içyapıda artan Hristiyan nüfuzu sebebiyle pasif politikadan hoşlanmayan Svyatoslav'ın rahatlamak, Rusların üzerindeki baskı zincirini kırmak, bu suretle hem Peçeneklere bir nevi gözdağı vermek hem de Kiyev'den uzaklaşmak maksadıyla seferlere başlaması, ileride Svyatoslav ile Peçenekleri çok ciddi bir şekilde karşı karşıya getirecekti.

İlk olarak Slav kabileleri üzerinden hâkimiyetini tesis ederek yayılıma başlayan Svyatoslav'ın, Vyatıçleri kendi yönetimine almak istemesi hem ekonomik, hem de politik tabanlı bir hareketti. Hedefinde Hazarlar, ilk sırada gibi görünse de arka plandaki asıl maksat doğu ticaret mekanizmasını Rus denetimine almaktı. Böylelikle Kiyev'den Oka'ya doğru yöneldikten sonra Ten nehrini takip eden Svyatoslav, hem kale hem de

Nikonovskaya Letopis, s. 31. Kroniklerde Vyatıçlerin her bir saban başına bir *shalag/szelag/şelag* şiline benzer denilse de dönem itibariyle dirheme daha yakın ufak gümüş para ödedikleri ifade edilmektedir. M. U. Yücel ise Vyatıçlerin, Hazarlara her bir adam başına bir sincap kürkü verdikleri şeklinde çeviri sunmuştur. Bkz. Yücel, *İlk Türk Yıllıklarına Gore Türkler*, s. 146.

²⁴⁸ Svyatoslav dönemi iç ve dış politikalar için bkz. A. Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, Mejdunarodniye Otnoşeniya, Moskva, 1982.

ticaret noktası olan Sarkel'e ulaşmıştı.²⁴⁹ Yıllıklarda 965 senesinde Svyatoslav'ın Hazarlarla savaş yaptığı, çoktandır ihmal edilen Sarkel'in böylelikle onun eline geçtiği, bunun yanı sıra Yas/Asları ve Kasogları da yenip yanında birçok esirle birlikte Kiyev'e döndüğü anlatılmaktadır.²⁵⁰ Ancak yapılan araştırmalarda Svyatoslav'ın Hazar seferine, batıdaki boylardan ziyade Özi'nin doğu kesimde yer alan bir Peçenek boyunun da (Borotalmat-Boylaçoban- Sürükülbey?) iştirak ettiği düşünülmektedir.²⁵¹ Bunun yegâne sebebinin eski düşmanları olan Hazarlara karşı Peçeneklerin, Knyazın yanında yer aldıkları düşüncesidir. Sahayı ve Hazarları en iyi şekilde bilen Peçeneklerden, knyazın

249 Çerezci,"Hazar Dönemi Sarkel ve Bir Kısım Arkeolojik Buluntu Örnekleri", s. 4-5; Saadettin Gömeç,"Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Bölgeleri" *Turkish Studies*, V. III, 2009, s. 1021; M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 385-415.

²⁵⁰Genel görüş olarak Svyatoslav'ın 965 seferi, Hazarları bitiren bir hadise şeklinde yer almıştır. Nitekim Svaytoslav'ın Hazar başkentini de yakıp yıktığı ve bundan sonra Hazarların toparlanamadığı ifade edilir. Ancak Rus yıllıklarında bu hadise hakkında oldukça sade bir anlatım mevcuttur. Böylesine yankı uyandıran bir gelişmenin yıllıklarda herhangi bir olay şeklinde aktarılmış olması tuhaftır. İbn Havkal'da 969 senesinde Rusların Semender ve İdil'i tahrip ettiği bilgisi aktarılmaktadır. Bkz. İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 29. Buna göre bazı araştırmacılar bu seferin ya hiç yapılmadığı ya da başka bir Rus (İsveç) topluluğu tarafından düzenlenmiş olabileceğine dair görüş belirtmektedirler. Svyatoslav'ın Hazarlar üzerine yaptığı bu sefer birçok araştırmacı tarafından etraflıca ele alınmıştır. Bkz. Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 550- 51; Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, s. 259 vd. ; Altay Tayfun Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik, İstanbul, 2019, s. 328 vd.

²⁵¹ Peçenek boylarının konumlandırılmasında araştırmacılarca farklılık yapılmıştır. Bu sebeple Svyatoslav'a iştirak eden Peçenek boyları farklılık göstermektedir. Sefere katılan boylar Hazar hudutlarına yakın olan Borotalmat, Sürükülbey ve Boylaçoban olabilir. Ekler kısmındaki haritalardan (EK.1, EK 2) boy yerleşimleri görülmektedir.

yardım alması kuvvetli ihtimal dâhilindedir.²⁵² Nitekim Peçenekleri en iyi şekilde tasvir eden Konstantin'in ifadeleri, Svyatoslav'ın neden onlarla birlikte hareket etmiş olabileceğine dair ipuçları vermektedir. İmparatora göre Peçenekler, o saha içinde en iyi rehberlik hizmetini veren topluluktur ve Peçenekler yaptıkları bu hizmet karşılığında birçok şey istemekten çekinmezlerdi.²⁵³ Ancak bu sefere yalnızca Ruslarla daimi alışverişi sürdüren, çıkarları uyuşan bir Peçenek boyunun ya da boylarının katılmış olabileceği varsayımı unutulmamalıdır. Eğer bu varsayımın gerçeklik payı bulunuyorsa, birbirlerine karşı üç sene kadar neden savaş açmadıkları düşüncesi -bu yönde değerlendirilebilir. Yalnız, 968 senesine kadar herhangi bir kayda rastalayamadığımız Peçenekler, yaşanan sükûnet ortamının bilinmeyen bir sebeple sona ermesiyle, kendilerini Svyatoslav'a çok ciddi bir şekilde hatırlatacaklardı. Bu arada yıllıklarda 966 senesine dair Svyatoslav'ın Viyatiçleri tamamen kontrolüne alıp onları vergiye bağladığı bilgisi aktarılır.²⁵⁴ Anlaşılan ilk uğradığı zamanda ciddiye alınmayan Svyatoslav, Hazarların Sarkel'de ve etkin oldukları sahada onların tekeline kırmasıyla, dönüşte tekrar bölgeye uğrayarak, Viyatiçleri tam bir itaat altına almıştı. Diğer yandan Peçeneklerin ön göremediği bir takım gelişmeler de bu sefer sonrasında yaşanacaktı.

²⁵² Bu görüşe karşı çıkan araştırmacılar da bulunmaktadır. A. Gadlo'ya göre Svyatoslav Sarkel haricinde herhangi bir bölgeyi ele geçirememişti. Çünkü Peçenekler, başta Svyatoslav'ın müttefiki olarak hareket ettilerse de bu ortaklık zamanla düşmanlığa dönüşüp ele geçirilen yerler (Don bölgesi, Hazar ticaret yolu) Peçeneklerin mülkü hâline gelmişti. Bkz. A. V. Gadlo, *Etničeskaya İstoriya Severnogo Kavkaza IV- X vv.* , Leningradskovo Universiteta, Leningrad, 1979, S. 207- 208.

²⁵³ DAI, s. 55.

²⁵⁴ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 208; *The Russian Primary Ch.* , s. 84.

Hazarların güçten düşürülmesi Peçenekler için bir nevi sıkıntılı bir süreci başlatacaktı. Zira Peçeneklerin doğu yakasındaki güvenlik duvarı Hazarlar tarafından muhafaza edilmekteydi. Svyatoslav'ın bu harekâtı sonrası bu muhafaza duvarının çökmesi, Peçenekleri savunmasız bırakacaktı. Bunun emareleri de Uzların bölgeye nüfuz etmesinde görülecekti. Dolayısıyla Ruslarla müttefik şekilde Hazarların yok edilmesi stratejik bir hataydı. Zira bu hata Peçeneklerin Rus sahasında kalmasının süresini azaltmış, ileriki zamanlarda görülecek batıya olan göçleri hızlandırmıştı. Bu minvalde Hazar Kağanlığının gözden düşürülmesi, Peçenekler açısından olumsuzken X. yüzyılda Kuzey Kafkasya'da gelişen ve bu saha etrafına göç eden etno-politik birliklerin daha da gelişmesi üzerinde olumlu bir tesir yarattı.

Seferden sonra Rus hâkimiyeti kuzey sahası ve Ten sahasında hissedilir şekilde artmıştı. Don boyundaki ticaretin ve güvenliğin sekteye uğraması sebebiyle İslam ülkeleri ve uzak doğudan gelen kervanlar, Hazar başkentinden vazgeçip Bulgar şehirlerine yönelmişlerdi. Can ve mal güvenliğinin olmadığı yerde işlemeyen ticaretle, gelirlerde büyük oranda azalma yaşanmış, dolayısıyla Svyatoslav bu durumdan istediği neticeyi elde edememişti. Hinterlandını güvene aldığını düşünen Svyatoslav, bu defa gözünü batıya çevirmişti. Bizans'ın elindeki ticarî cazibe, etrafındaki siyasi güçler için her daim bir türlü elde edemedikleri bir unsur hâline bürünmüştü. Bulgarların ve Rusların öteden beri arzu ettikleri bu ticarî hâkimiyet için Rusların dâhil olma meselesi Bizans- Bulgar mücadeleleri sebebiyle gerçekleşmişti.²⁵⁵

²⁵⁵ Bizans ve Bulgar mücadelelerinde Bizans tahtında o dönemde Nikoforos Phokas (963- 69) bulunmaktaydı. İmparatorun Müslümanlarla çatıştığı sırada Bulgarlar bu boşluğu değerlendirmek istemiş, imparatorluk sınırlarına girerek yağma ve talana başlamışlardı. İmparator Phokas, Ruslarla anlaşma yoluna giderek onları Bulgarlar üzerine yönlendirmişti. Bkz.”Histoire de Yahya- Ibn – Sa'id D'Antioche”, Fr. Tr. I.

1. 5. 2. Peçeneklerin Kiyev Kuşatması

Rus kroniklerinde her defasında Peçeneklerle Rusların mücadelesi, ilk kez yaşandı şeklinde verilir. Kronik yazarları, hükümdarlık tahtında hangi knyaz var ise onun döneminde gerçekleşen ilk mücadeleden bahsetmişlerdir. Dolayısıyla bu açıklama bir takım yanlış anlaşılımları beraberinde getirmiştir. Knyaz Svyatoslav döneminin Peçeneklerle olan ilk ciddi mücadelesi de 968 senesinde Kiyev'in Peçenek boyları (bir ya da birkaç) tarafından kuşatılması şeklinde gerçekleşmişti. Bu tarihten önce yaşanan mücadeleler, muhtemelen küçük çaplı olması hasebiyle kayda değer görülmemiş ya da kasten kronikçiler tarafından yer verilmemişti. Belki de bundan önceki saldırılarda Kiyev hiç kuşatılmadığı için bu hadise Ruslar açısından oldukça dehşetli ve kahredici bir olay olarak görülmüş, anlatım da o denli gerçekçi surette ele alınmıştı. 968 senesindeki Peçeneklerin Kiyev şehrini kuşatmasının altında yatan sebep ne yazık ki kroniklerde belirtilmemektedir ancak baş şehri kuşatacak kadar mühim bir mesele olduğu aşikârdır. Yağma seferi olarak düşünülse de büyük miktarda ganimet elde etme niyeti ya da haraç sebebiyle bu kuşatmanın gerçekleşmiş olma ihtimali yüksektir. Ayrıca Knyazın Kiyev dışında (Preslav-Bulgaristan) bulunduğu bir anın seçilmesi, Peçeneklerin Rus iç yönetiminde haber kaynaklarının mevcut olduğunun göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla bu saldırının planlanlı bir şekilde yürütüldüğü aşikârdı. Bilinen bir gerçek Rus kuvvetleri Peçeneklerden çekinmekte ve onlarla olabildiğince denge siyaseti izlenerek, karşılaşmamayı tercih etmekteydiler. Ancak bu Peçenek saldırısının

Kratchkovsky- A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis*, N. 18, 1924, s. 813; Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, s. 202 vd.

yaşanmasında Bizans'ın rolünün de olabileceği unutulmamalıdır.²⁵⁶ Bulgaristan sahasına kadar gelen Rus kuvvetinin Bizans'ı telaşa sürüklediği, bu sebeple Peçenekler vasıtasıyla knyazın meşgul edilmek istenmesin ihtimali yüksektir. Nitekim yüklüce ganimet ihtiyacı duyan Peçenekler için bu durum, kaçırılmayacak bir fırsattı. Diğer yandan burada bir Hazar parmağı da görmek mümkündür. 965'teki saldırının ardından Hazar Musevileri ticaret imkânlarını neredeyse tamamını yitirmişlerdi. Bu parçalanmanın bedeli Svyatoslav'a bir şekilde ödetilmeliydi. Kiyev'in tehdit edilmesi belki de alınmasıyla tekrar bir Hazar hâkimiyeti tesis edilebilirdi. Bir zamanlar Macarlar üzerinden sağlanan bu yöntem Peçenekler üzerinde de tecrübe edilebilirdi. Bu Hazar Musevilerinin son teşebbüslerinden biriydi. Her ne kadar kuşatmanın Bizans ya da Hazar kışkırtmasıyla gerçekleştiği aşikâr olsa da Peçenekler açısından bunun, şehri bütünüyle ele geçirmek mi yoksa ganimet alıp geriye dönme isteğiyle mi yapıldığı muammadır. Kronikte bu hadise şu şekilde yer almaktadır:

“Svyatoslav Preslav (Bulgaristan)'da iken Peçenekler ilk defa Rus topraklarına geldiler. Olga torunları Yaropolk, Oleg ve Vladimir ile Kiyev'in kuşatılmasına karşı hazırda bekledi. Peçenekler, şehri çok büyük kuvvetler ve sayısız askerle kuşattı böylece şehri terketmek ya da şehirden haber uçurmak imkânsız hale geldi ve insanlar açlık ve susuzluktan muzdarip oldular. Özi'nin diğer kıyısındaki insanlar bir araya gelerek

²⁵⁶ Peçeneklerin, Kiyev saldırısı için herhangi bir dış gücün güdümünde olmadığı yönünde görüş bildiren araştırmacılar da mevcuttur. Ne Bizans ne de Hazar gibi siyasi güçler bu hadisede yer almamışlardı zira PVL'de de göre herhangi bir dış güç imasında bulunulmamıştır. Bkz. Paron, *The Pechenegs*, s. 286, 291.

kayıklarıyla kuşatmanın bulunduğu kıyıya yaklaşmaya çalıştılar ancak ne Kiev'e varabildiler ne de şehirden birisi onlara ulaşabildi.

Şehir halkı acı çekerek ve dövünerek "İçimizde karşı tarafa ulaşıp, yarına kadar çare bulamazsak (eğer Knyaz güçleri gelmezse) Peçeneklere teslim olacağımızı bildirecek bir kimse yok mu? diye sordular. Sonra bir genç ortaya çıkarak: "Ben nehri geçirim" diyerek gönüllü oldu, insanlar buna sevindi. Elinde bir dizginle şehirden çıktı ve Peçeneklerin arasına dalarak atını görüp görmediklerini bağırarak sordu. Çünkü o genç Peçeneklerin dillerini biliyordu bu yüzden onlar genci kendilerinden biri zannettiler. Nehre (Özi) yaklaştığında hemen giysilerini çıkararak nehre atladı yüzerek uzaklaştı. Olup biteni geç anlayan Peçenekler onun arkasından oklarını fırlattılsa da ona bir şey yapamadılar. Diğer kıyadaki insanlar genci farkettiler, kayıklarına alarak beraberinde getirdiler. Böylece genç onlara, "eğer ertesi güne kadar şehri kurtaramazsanız, sakinlerin Peçeneklere teslim olacaklar" diye bildirdi.

Onların voyvodası Pretich, "Yarın kayıklarla gidip knyaginya Olga ve knyaz oğullarını (knyazich) bu tarafa getireceğiz. Eğer bunu yapamazsak Svyatoslav bizi öldürür" dedi. Sabah olup şafaktan önce kayıklara bindiler, borazanlarını ve trampetlerini kuvvetlice çaldılar. Bunu gören şehir halkı bağırmaya başladı. Peçenekler knyazın da geldiğini düşünerek, hepsi birden başka yönlere dağılıp kaçtılar. Olga ve torunları kayıklarla şehirden ayrıldılar.

Peçenek başbuğu tek başına geri döndü ve voyvoda Pritiç'e: "Kimler geldi?" diye sordu. "Diğer kıyidan insanlar geldi" şeklinde cevap aldı. Ve

başbuğ tekrar: "Sen knyaz mısın?" diye sordu. O da: "Ben Svyatoslav'ın adamıyım. Ve ben şehre öncü olarak geldim, arkamdan Svyatoslav ise sayısız askerle ilerlemekte." şeklinde onları korkutmak için böyle cevap verdi. Peçenek Başbuğu, Pritiç ile dost olmayı teklif etti ve ikisi el sıkıştı. Peçenek Knyazı, voyvodaya mızrağını, kılıcını ve okunu verirken, voyvoda ise zırhını, kalkanını ve kılıcını verdi. Peçenekler kuşatmayı kaldırdı, bir süre şehir sakinleri düşmanları yüzünden Lybed' Nehrinde atlarını sulayamadılar.

Ancak Kiyev'in halkı Svyatoslav'a gidip, "Ey Knyaz, sık sık yabancı topraklara sefere gidiyorsun, ama sen kendi topraklarını terkettin! Peçenekler gelip, neredeyse annen ve çocuklarınla birlikte bizi esir alacaklardı. Bizi korumak için geri dönmezsen, onlar yine saldıracaklar, eğer kendi topraklarına acımıyorsan annene ve çocuklarına acı!(kendi topraklarına, annene ve çocuklarına acı mıyor musun?)" dediler. Bu sözleri işiten Svyatoslav derhal atına atladı ve maiyetiyle birlikte Kiyev'e döndü. Annesini ve çocuklarını öptü ve Peçeneklerin elinde kaldıkları için pişmanlık duydu. Bu sebeple birliklerini topladı ve Peçenekleri bozkırlara sürdü. Böylece barış oldu. (968)''²⁵⁷

Geçmiş dönemlerde kronik yazarlarının büyük bir çoğunluğu, kendi milleti ve tarihi söz konusu olduğunda kendileri hakkında olumsuz hadiseler yazmaktan imtina etmiştir. Bu kaydedilen hadisede de her ne kadar tarafsız bir şekilde aktarım yapılmaya çalışılsa da belli miktarda öznellik söz konusudur. Fakat Peçeneklerin Rusların baş

²⁵⁷ Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 208, PVL, s. 44.

şehrine ve dolayısıyla yönetimine verdikleri sarsıntıyı bizlere bildirmesi açısından oldukça önemlidir. Bu aktarılanlarda dikkat edilmesi gereken belli başlı noktalar bulunmaktadır: Evvela Svyatoslav'ın knyazlığı öncesinde yine Peçeneklerle mücadele edildiğini ufak ya da büyük çapta süren çatışmalar yaşandığını biliyoruz. Ancak buradaki asıl nokta, Kiyev'in kuşatılması meselesidir. Sayıca üstün olduğu söylenen Peçenek kuvvetinin ufak aldatıcı bir Rus kuvveti karşısında geri çekilmesi oldukça şüphelidir.²⁵⁸ Peçenekler sadece kuşatmayı kaldırmış ve Lÿbed' nehri sınırına çekilmişlerdi. Voyvoda ile Peçenek başbuğu arasında her ikisinin de kullandıkları silahların değişimi suretiyle bir anlaşma yapılmış gözükmektedir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, Rus baş şehrinin dış saldırılara karşı gözle görülür şekilde korunmasız olduğu gerçeğidir. Şehri dış saldırılara karşı çevreleyen yeterli miktarda bir kuvvet veya sağlam yapının mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Böylesine saldırıya açık bir konumdaysa knyaz, Kiyev'le neden ilgilenmemektedir? Neden sürekli başşehir dışında seferlere çıkma ihtiyacı duymaktadır? Nitekim Peçenekler kuşatma dolayısıyla saldırı teçhizatları taşımaktadırlar. Voyvoda ve yanındakilerin ise sayıca az olduğu ve yalnızca cüzi derecede savunma amaçlı silahları olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Dolayısıyla şehir halkının Svyatoslav'a kızdığı ve sitem ettikleri bir vaziyet söz konusudur, şehir ciddi manada saldırıya açık, korunmasızdır. Buradan Kiyev'deki yönetici kesim ile Svyatoslav arasında husumetin olduğu neticesi çıkarılabilir. Bu muhtemelen Hristiyan nüfuzlular ile pagan Slavlar (bilhassa Novgorod ve Vareng nüfus) arasında yaşanan çekişmeden kaynaklanmaktaydı. Svyatoslav'ın Kiyev'de

²⁵⁸ Akdes Nimet Kurat ve Mualla Uydu Yücel bu çekilmenin Peçeneklerin silah ve teçhizat olarak yetersiz olduğundan dolayı gerçekleştiğini ifade eder. Bkz. Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I", s. 131; Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s. 133.

bulunması istenmiyor, Kiyev Hristiyan Olga ve ona yakın kimseler tarafından yönetiliyordu. Bunu bilen Svyatoslav da Kiyev'den uzak duruyor ve bir yandan Kiyev'deki yapıyı etkisiz hâle getirmenin yollarını arıyordu. O, Hazarlar mntıkasında bunu bulamamış yönünü batıya çevirmişti. Svyatoslav'ın Pereyeslav'a yerleşmek istemesinin altında yatan asıl sebep bu olmalıydı. Baş şehrin Pereyeslav'a taşınması ve yönetimin kendi eline geçmesi Kiyev'i ekarte edecekti.

Değnilmesi gereken bir diğer önemli nokta, Peçeneklerin kendi boyları içinde farklı siyasi cenahlarda yer almayı uygun gören bir düşünce yapısına sahip olduklarını yinelemektir. Yani kendi komşuları arasında süre giden mücadelelerde sürekli saf değiştirerek, çıkarlarına uygun hareket amilini benimsemişlerdi. Mesela yukarıda 968 senesinde vuku bulan Kiyev'in kuşatılması Peçeneklerin bir boyu tarafından gerçekleştirilirken, 965 senesinde Knyazın Hazarlara yaptığı ve adeta onların sonunu getiren sefere Peçeneklerin bir başka boyu ya da boyları eski düşmanları olan Hazarlara karşı müttefiklik hizmetini yerine getirmişti. Aynı şekilde Knyazın 968 senesinde Balkanlara olan düşkünlüğünden dolayı orayı ele geçirme faaliyetlerinde bir ya da birkaç Peçenek boyu onun yanında yer alırken, Knyazın yokluğunu fırsat bilen Kiyev'e yakın olması muhtemel Bizans politikası güdümündeki bir başka Peçenek boyunun Kiyev'e saldırdığı haberi gelir.²⁵⁹ Yıllıkta Peçeneklerin Lybed nehri civarında bulundukları için Kiyev halkının bir süre hayvanlarını sulamaya inemediklerinden şikâyet edilir.²⁶⁰ Nehrin yerleşimine bakıldığında Özi'nin sağ kollarından birini teşkil

²⁵⁹ Horvath, Pechenegs, Cumans, Iasians, s. 16

²⁶⁰ Nikon Kroniği'nde Peçeneklerin geri çekilmesinin Lybed nehrinde onların atlarını sulamak için yeterli su bulunmaması sebebiyle gerçekleştiği aktarılmıştır. Bkz. *The Nikonian Ch.* , s. 64.

ettiği görülür. Dolayısıyla Özi'nin sağ kesiminde bulunan ve Ruslara komşu bir Peçenek boyunun bu kuşatmayı gerçekleştirmiş olma ihtimali yüksektir (Yavdiertim-Karabay boyu?). Peçenek boyları içindeki sistem, bir bakıma düzensiz ya da epeyce serbest görünmektedir. Zira onların bir kısmı knyazın müttefikliğinde bulunurken, diğer bakiyesi knyazın Peçenek topraklarından geçmesine müsaade etmemiştir.

Peçeneklerin Kiyev kuşatmasını bertaraf eden Knyaz, batıdaki topraklara yönelik arzularına yenik düşerek, tekrar soluğu Tuna boyundaki topraklarda almıştı. Tuna üzerindeki Pereyaslav'ı önceki seferinde epeyce beğenen ve oraya yerleşme maksadı güden knyaz, annesinin ölümünden sonra acele bir hareketle oraya yönelmişti.²⁶¹ Knyazın batıdaki topraklara yerleşiminde içte giderek artan Hristiyanlığın etkisi de olduğu düşünülmektedir. Annesinin dönüşümüyle yönetim katında süratle etkisinin fazlaştığı varsayılan, bu yeni dinin taraflarından çekindiği, onların güdümü altında kalmak istememesi sebebiyle başşehirden uzaklaştığı da ifade edilebilir. Fakat bu tutumun altında yatan asıl sebebin büyük kısmını ekonomik kaygılar oluşturmaktaydı. Emri altında bulunan çok sayıda Vareng muhafızıyla birlikte o, Hazar rotasındaki ticaret ağına sefer düzenlemişti. Fakat anlaşılıyor ki buradaki kârlı güzergâh

²⁶¹“Yıl 6477 (969). Svyatoslav annesine ve boyarlarına, “ Kiyev’de kalmak istemiyorum, Tuna boyunda, Pereyaslavets’de yaşamak istiyorum. Orası benim topraklarımın orta yeridir, bütün nimetler oraya akar: Grek topraklarından, pavoloklar, altın, şarap, çeşitli meyveler; Çeklerden ve Ugrlardan gümüş ve atlar; Ruslardan kürkler, balmumu, bal ve köleler” dedi. Burada Svyatoslav’ın hem Hristiyan ağırlığından kopmak istemesi hem de ekonomik bakımdan bağımsız bir yapı sergilemek istemesinin kronikçi tarafından farklı bir şekilde yansıtıldığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla Knyazın Hristiyanlığa olan tepkisi örtülü bir şekilde verilmiştir. Bkz. *Uluslar, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 210- 211; *The Russian Primary Ch.*, s. 86; *The Nikonian Ch.*, s. 64.

birden güvenlik yönünden sekteye uğrayarak cazibesini kaybetmişti. Buradan umduğu ticarî getiri, istenilen düzeyde olmamış eksi yönlü bir seyir izlemişti. Dolayısıyla Knyazın bu defa batı yönlü politikayla o sıralardaki mühim ticaret güzergâhlarına yakınlaşarak onlardan pay sahibi olmayı hedeflediği kuvvetle muhtemeldir. Zira kendi sözlerinden bölgede satışı gerçekleştirilen ticarî emtia konusunda epeyce bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak elbette bunu, daha serbest kaldığı bir ortamda Bizans misyonerlerinin güdümünde kalınmayan bir yönetim anlayışıyla gerçekleştirmeliydi.

1. 5. 3. Svyatoslav'ın Bulgar Seferi ve Ölümü

Rusların yeni bir aktör olarak yanıbaşındaki topraklarda yükselmesi, Bizans için endişe verici bir vaziyetti. Bulgar mücadelesi Bizans'ı epeyce uğraştırdığından ikinci büyük tehlikenin nüksetmesi, devlet politikasına göre acilen önlem alınması gereken bir meseleydi. İmparator Phokas, Ruslara karşı ihtiyatlı hareket etmekteydi. Zira Rus baltaları neredeyse enselerinde hissedilmeye başlanmıştı. Ancak hem Bulgarlarla hem de Ruslarla eşzamanlı mücadeleyi kazanamayacağından diplomasi yoluyla ilerlemeyi daha makul bulmuştu. Diyakoz Leo'nun eserinde, hem Svyatoslav'a hem de Peçeneklere gönderilmek üzere patrik Nikephoros Erotikos'un görevlendirildiği aktarılır.²⁶² Her iki tarafa gönderilme maksadı muhtemelen fitne yerleştirme odaklıydı. Her ne kadar dinî bir misyon tasviri çizilse de Peçeneklerde bu etki kendisini yaklaşık bir sene sonra göstermişti. Bizans imparatoru Phokas'ı suikastle ölüme gönderen yeni imparator Tzimiskes (969- 76), knyaz Svyatoslav'a karşı anlaşma yollarını aramaktaydı. Buna karşın Svyatoslav Bulgar, Peçenek ve Macarlardan müteşekkil 30 bin kişilik bir askerî kuvvetle bütün Trakya'yı yağma ve istila hareketine başladığı ifade

²⁶² History of Leo the Deacon, s. 130.

edilmektedir.²⁶³ Bizans elçilerini küstahça geri çeviren Knyaz, çok büyük meblağlarda haraç istemesinin yanısıra ele geçirdiği verimli topraklardan vazgeçmeyeceğini söylemişti.²⁶⁴ Fakat Tzimiskes'in seferinden önce Bizans komutanlarından Skleros, yanındaki sayıca az kuvveti sebebiyle ilk olarak Peçenekleri ufak ancak etkili manevralarla püskürtebilmişti. Peçeneklerden bazılarına akıllıca yöntemlerle ufak tuzaklar kurarak onları buna çekmiş, kimini bu sayede öldürüp kimini kaçırmaya mecbur bırakmıştı. Ardından sırayla Bulgar, Macar ve Ruslarla ilgilenmiş fakat birçok esir verilmesi, askerin ölmesiyle devam eden mücadelede bir neticeye varılamamıştı. Bunu üzerine imparator Tzimiskes, hem denizden hem karadan duruma müdahale etmişti. Ruslar birçok noktada direniş gösterecekler de birkaç yenilgi sonrasında nihayetinde Silistre kalesinde kuşatılmışlardı (971).²⁶⁵ Svyatoslav ve beraberindekiler epeyce mücadele etseler de Bizans güçlerini alt edememişlerdi. Ruslar çok kan kaybetmiş çok sayıda okla yaralanmışlardı. Bu hadise Ruslar ve Bizans olduğu kadar Peçenekler için de oldukça önem arz etmektedir. Zira hem Knyazın hem de Peçeneklerin kaderi bu hadise vasıtasıyla tayin edilecekti.

²⁶³ Svyatoslav'a destek veren Peçenek birlikleri yaklaşık bir tahminle 1500- 2000 kişiden oluşmaktaydı. A. Paron, Svyatoslav'ın ordusuna katılan bu Peçeneklerin, Kiyev'in kuşatmasından sonra varılan bir anlaşmayla, kendisine savaşta mecburî yardım etmeleri konusunda anlaştığı kişiler olduğunu ifade eder. Buna göre Svyatoslav Peçenekleri Kiyev'den uzaklaştırmış ve büyük zarar vermemek karşılığında Peçenek müttefikliğini istemişti. Bununla o, hem hinterlandını güvence alacak hem de çıkacağı Balkan seferinde askerî destek sağlayacaktı. Ve muhtemelen Balkanlarda sefer için Yazıkapan boyundan yardım almıştı. Bu sayede Peçeneklerin Bizans'la işbirliğine gitmesinin önünü kesmişti. Bkz. Paron, *The Pechenegs*, s. 287-288.

²⁶⁴ History of Leo the Deacon, s. 155.

²⁶⁵ History of Leo the Deacaon, s. 180 vd. ; Zonaras, Tarihlerin Özeti, s. 18- 23.

Bizans Devleti, Rus- Peçenek-Macar koalisyonu ile gerçekleşen ve onların yenilgisiyle neticelenen savaş sonrası bilhassa Rusları mecburî anlaşma yapmaya zorlamıştı. Drujinasıyla derinlemesine istişare eden (komenton) Svyatoslav, Bizans şartlarını kabul etmeye hazırды.²⁶⁶ Muhtemelen Kiyev'deki Hristiyan tabakası da Bizans'tan yana olarak Svyatoslav'ı bu anlaşmaya zorlamıştı. Anlaşmada Bizans tarafından koyulan bir madde dikkat çekicidir: "*Greklarin hâkim oldukları şehirlere bilhassa Korsun ve etrafındaki yerleşimlere Ruslar tarafın herhangi bir saldırıda bulunulmayacaktı.*" Bu maddeyle Bizans Karadeniz'deki denetimini Svyatoslav'ın ölümüne kadar garantiye almıştı ancak bu garanti epeyce kısa ömürlü olacaktı. Ticarî şartları ve bazı geçiş izinleri konusunda Ruslar, Bizans'tan garanti almışlardı. Ancak knyaz Svyatoslav'ın beraberindeki Rus ve Peçeneklerden oluşan ordu, kendi yurtlarına dönme konusunda sıkıntı yaşamaktaydılar. Bizans kaynağına göre yenilen Ruslar ve Peçenekler Tuna'nın kuzey kıyısından geçerken, diğer Peçenekler tarafından engellendiklerini imparatora iletmişlerdi.²⁶⁷ İmparatorundan mezkûr Peçeneklere haber gönderilerek geçmelerine müsaade edilmesini garantileyen anlaşma yapmasını talep etmişlerdi. İmparator Tzimiskes, Peçeneklere elçi göndererek Rusların ve beraberindekilerin topraklarından geçmelerine izin verilmesini, kendileriyle bağdaşıklık anlaşması yapılmasını, Tuna'nın aşılmasını bununla birlikte Bulgar arazilerinin

²⁶⁶ Diyakoz Leo'ya göre Rus- Bizans mücadelesi yaklaşık 4 ay sürmüştü. Bkz. *History of Leo the Deacaon*, s. 195- 198, 200. Rus ordusunun Arkadiapol'de yenilgiye uğratılması seferin anlaşma ile sonlandırılmasına yeşil ışık yakmıştı. Bkz. Saharov, *Diplomatiya Svyatoslava*, s. 20, 37.

²⁶⁷ İoannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 15-16, 18-23. Diyakoz Leo, muhtemelen eserinde İskitleri anlatan Strabon'a dayanarak Rusların geçişi engelleyen Peçenekler için 'bit yiyenler' tabirini kullanmıştır. *History of Leo the Deacaon*, s. 200.

yağmalanmamasını öngören şartlar dile getirmişti. Peçeneklerin bütün şartları kabul ettiği ancak Rusların ve mahiyetindekilerin kendi topraklarından hiçbir şekilde geçmelerine müsaade etmeyecekleri konusunda sert biçimde ifade ettikleri belirtilmektedir.²⁶⁸ Meselenin tuhaf yanı muhtemelen Svyatoslav bu topraklardan Bulgar sahasına gelmişti. Ancak dönüş yolunda pürüzler çıkarılmıştı. Burada birkaç olasılık öne sürülebilir: Bizans'ın el altından Peçenekleri kışkırtması ya da Kiyev'deki Svyatoslav karşıtı kitlenin Peçenekleri durumdan haberdar etmesi meselenin arka planında yer almış görünmektedir. Fakat çetrefilli bir vaziyetin yanı sıra Peçenek boyları arasında bile hüsümetin olması en üst seviyelerdeydi. Rusların yanında bazı Peçenek boylarının yer almaları hatta ordusunda knyaza hizmet vermeleri, anlaşılan diğer Peçenekler açısından istenmeyen bir durumdu. Konstantin'in verdiği bilgilerden hareket edilecek olursa, Rusların yanında yer alan bu boy tahmini olarak Özi'nin doğu cenahında bulunan ve Ruslarla iyi ilişkilerini sürdüren Küerçiçur, Borotalmat veya Sürükülbey boyudur. 'Külbey' sözcüğü, Bizans'ın kendi ordusunda Vareng birlikleri ile birlikte hizmetine aldığı ve Rusların 'Kolbeg' olarak adlandırdığı ücretli askerler manasındaydı.²⁶⁹ Dolayısıyla Sürükülbey boyu zaman zaman Ruslara desteğe giden Peçenekleri ifade etmiş olabilir. Kiyev'in kuşatmasında Karabay ya da Yavdıertim boyunun rol almış ihtimali yüksektir. Bu sebeple Yavdıertim ve Karabay boyunun Rusların yanında yer almasına temkinli yaklaşılmalıdır. Bu boyların ve Rusların topraklarından geçişine izin vermeyen, Bizans'la ve Macarlarla yakından temas kuran Peçenek boyu ise muhtemelen Yazıkaban/kapan ya da Yavdıertim'di. Onlar Seret, Prut nehirlerinin aşağı akımlarına yerleşmişlerdi ve Bulgarlarla onları ayıran ise Tuna

²⁶⁸ Zonaras, Tarihlerin Özeti, s. 22- 23; History of Leo the Deacaon, s. 199- 200.

²⁶⁹ Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 57-58.

nehriydi. Bu geçiş engelinin bir diğeri sebebi de Svyatoslav’a yardıma giden Peçenek birliklerinin Bizans karşısında yenilgi alıp öldürölmesi ihtimalidir. Zira Peçenek soydaşlarının öldürölmesi diğeri boylar içinde şiddetli bir öfkeye sebep olmuştu. Aşağıda yer alan gelişmeler ise Karabay ve Küerçiçur boyunu zan altında bırakmaktadır. Fakat buraya kadar öne sürölün görüşlerin Rusların ve Peçeneklerin ilişkilerinden tahmini olarak yapılan çıkarımlar olduğı tekrar yinelenmelidir.

Svyatoslav, Bizans’la barış anlaşmasını imzaladıktan sonra Özi nehrindeki akanaklara doğru kayıklarıyla yönelmişti. Fakat güvenilir adamlarından Sveinald, Peçeneklerin yakınlarda konuşlandığını bu yüzden kayıkla değil, at sırtında gitmesi gerektiğini söyledi.²⁷⁰ Ancak Svyatoslav buna aldırış etmeden, kayıkla gitmeyi tercih etmişti. Pereyeslav ahalisi o sırada Svyatoslav’a karşı intikamla dolu olduğundan, Peçeneklere haber uçurmuşlardı. Knyazın, Greklerden yüklüce miktar haraç ve zenginlikle döndüğünü, epeyce az sayıdaki adamıyla Peçeneklere doğru yol aldığını iletmişlerdi. Burada Pereyeslav ahalisinin devamlı surette Peçeneklerle ilişkilerinin olduğu çıkarımı da yapılabilir. Zira böylesine kolay bir iletişimin sağlanması ancak önceden beri mevcut olan münasebetler vasıtasıyla gerçekleşebilirdi. Dolayısıyla Svyatoslav’ın mukadderatını belirleyen mühim unsurlar arasında Pereyeslav ahalisinin Svyatoslav’a duydukları kin ve öfke de bulunmaktaydı. Haberi alan Peçenek boyları ise derhal akanaklar üzerinde pusuya yatıp knyazın geçişini beklemekteydiler. Pusuları farkedenden Svyastoslav, onları alt etmenin imkânsız olduğuna karar vererek kışı

²⁷⁰ Sveneld’in Kiyev’e hiçbir yara almadan ulaşması da şüphelidir. O ya kara yolunu tercih etmiş ya da Peçenekler tarafından geçmesine müsaade edilmişti.

Belobereg'de²⁷¹ geçirdi. Çetin geçen kış mevsiminin yanısıra böyle bir duraksama için yeterli erzakları da bulunmayan Ruslar adına bu süreç adeta işkenceye dönmüştü. Öyle ki bir at başı bile yarım grivnaya mâl olmuştu. Yukarıda hangi Peçenek boyunun bu saldırıda yer almış olabileceği üzerinde görüşler öne sürülmüştü. Belobereg'in konumu esas alındığında Karabay ya da Küerçiçur boyunun akanaklarda pusu kurmuş olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Karabay boyunun daha önceden Kiyev'in kuşatılması meselesinden kalma husumeti var olduğu hatıra getirilirse, şüpheler Karabay boyu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan bir at başının bile yüksek maliyetle satıldığı bilgisiyle bölgeye yakın diğer Peçenek boyunun (Küerçiçur ?) bu satışı gerçekleştirdiği düşünülebilir. Zira dönem itibarıyla atların temini ancak Peçeneklerden sağlanmaktaydı. Dolayısıyla bir Peçenek boyu düşmanken diğerinin Ruslara destek sunmuş olma ihtimali tekrar ortaya çıkmaktadır.

Bahar gelmiş, Svyatoslav pusuya rağmen ilerleme kararı almıştı çünkü beklemek beraberindeki orduyu daha kötü bir vaziyete sokmuştu. Fakat bu ilerleme fikri, onu acı bir sona götürmüştü. Kış mevsiminden beri pusuda bekleyen Peçenek başbuğlarından *Kurya (Küre)* ani bir saldırıyla Khortitsa Adası yakınlarında Knyazı yakalatmış ve öldürmüştü (972).²⁷² Bu arada belirtilmelidir ki Khoritsa Adasının geçmeye elverişli batı kanadı Karabay boyuna daha yakındı. Üç ay kadar süren uzunca bir bekleyiş, her iki taraf arasında epeyce ciddi meselelerin olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

²⁷¹ Özi nehrinin, Aksu'nun (GüneyBug) ve Karadeniz'le birleştiği ağız kısmında bulunan yerleşim yeri idi.

²⁷² PVL, s. 51; *Ipatovskaya Letopis*, s. 62; *Uluslan, Geçmiş Yılların Hikâyesi*, s. 221. Peçenek başbuğunun adı farklı şekillerde de telaffuz edilmiştir: Kuran, Bura Kura. Bkz. H. Orkun, *Peçenekler*, s. 51.

Dolayısıyla burada bir ganimet savaşından ziyade başka güçler tarafından desteklenen siyasi bir koz paylaşımı yaşanmıştı. Knyazın nerede hangi akanakta olduğuna dair gizli bilgi muhtemelen Kiyevliler ya da Kiyevlilerin yandaşı olan Svyatoslav'ın adamları tarafından uçurulmuştu. Zira Svyatoslav'ın Kiyev'e dönmesi oradaki bazı tabakalar tarafından istenmiyordu. Çözüm ise onun Kiyev'e ulaşmadan ortadan kaldırılmasıydı. Yıllıklarda Svyatoslav'ın yakın adamı olan Sveinald (Svenel'd) vurgusu üstü kapalı olsa dahi yapılmaktadır. Zira Sveinald, Svyatoslav'dan sonra soluğu Kiyev halkının desteklediği bir aday olan Yaropolk Svyatoslaviç'in yanında almıştı.²⁷³ Diğer yandan Novgorod destekli Vladimir'in Kiyev'den uzak tutulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Belirsiz kalan meselelerden biri de Svyatoslav'ın Peçeneklerin pusuda konuşlanacağını bildiği hâlde neden akanaklardan ısrarla geçmek istemesiydi. Muhtemelen Knyaz, Kiyev'deki kuşatmadaki gibi Peçeneklerin geri çekileceğini ya da her ne pahasına olursa olsun onlarla anlaşma sağlanabileceğini düşünmüştü. Bir diğer ihtimal ise Kiyev'deki taraftarlarından veya anlaşmalı olduğu diğer Peçenek boylarından beklediği yardımın mevcudiyetiydi. Ancak vaziyet istenilen gibi gitmemiş belki de Peçenek boyları arasında anlaşma gerçekleşmemişti. Bu sebeple Knyazın öldürülmesine karar verilmişti. Burada Bizans'ın da durumu sorgulanmalıdır. Bizans, anlaşma vasıtasıyla birçok meseleyi sonuca bağlamıştı ve Svyatoslav'ın kendi ağzıyla saldırmazlık onayı alınmıştı. Buna rağmen Svyatoslav'ın ortadan kaldırılmasının gerekliliği Bizans açısından şüpheli durmaktadır. Ancak diğer yandan Rus tehlikesi Bizans aleyhine

²⁷³ Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 221-222; *The Russian Primary Ch.*, s. 90; *The Nikonian Ch.*, s. 71. Knyaz Yaropolk'un Kiyev'deki Hristiyan nüfuz tarafından desteklenmesine dair görüşler için bkz. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, s. 286- 287.

genişlemekteydi. Dolayısıyla meselenin asıl bileşenleri ne yazık ki belirsizliğini korumaktadır.

Gerçekleşen bu saldırısı sonrası Rus kroniklerinde, Knyazın kafatasının vücudundan ayrılarak Peçenek başbuğu Kurya tarafından üzerine çeşitli altın ve mücevher işlemlerle süslenmiş bir kadeh yaptırıldığı ifade edilmektedir.²⁷⁴ Kimi araştırmacılara göre bu yalnızca efsaneden ibarettir. Kroniği yazan kişi Knyazın normal bir şekilde ölümünü kabullenememiş bu suretle onu kahramanlaştırmak ve gelecek nesillere onun ne kadar cesur bir Knyaz olduğunu anlatmak maksadıyla böyle bir rivayet aktarmıştır.²⁷⁵ S. A. Pletneva yaşanan bu hadiseyi şu şekilde aktarır:” *Peçenek başbuğu Kurya Svyatoslav’ı yakalattı ve öldürdü. Daha sonra Kurya, onun kafasını kesilmesini emretti ve kafatasından altınla kaplı kadeh yaptı. Bu Türk boyları arasında yaygın bir gelenektir. Göçebeler bu şekilde mağlup edilen düşmanın gücünün ve cesaretinin kendilerine intikal ettiğine inanıyorlardı. Hatta Kurya’nın kendisi ve karısının bu kadehten içerek doğacak oğullarının Svyatoslav gibi güçlü ve cesur olacaklarına inanıyorlardı.*”²⁷⁶ Bu hadisenin aslının olup olmadığı hâlâ muallaktır, fakat Türklerde düşmanın kafatasından kadeh yapma geleneği epeyce eski bir geçmişe sahiptir.²⁷⁷ Bununla beraber Peçenek başbuğunun, Knyazın kafatasından yapılmış

²⁷⁴ Bizans kaynaklarında knyazın bu şekilde ölümüne dair bilgi mevcut değildir. Bu hadiseden yalnızca Rus kroniğinde bahsedilmektedir.

²⁷⁵ M. U. Yücel, İlk Rus Yıllıklarında Türkler, s. 191.

²⁷⁶ S. A. Pletneva, *Polovtsı*, s. 19.

²⁷⁷ Yüeh-chih hâkiminin kafatasının kesilip kadeh yapılması buna örnektir. Peçenekler dönemine yakın denilebilecek diğer bir örnek ise Bulgar Hanı Kurum’un Bizans imparatoru I. Nikephoros’un kafasını keserek mücevherlerle süslemesi ve onu bir sofa gereci şeklinde kullanmasıdır. Bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 183.

kadehi eline alarak şu sözleri söylediği aktarılmaktadır:”*Başkalarının mülküne göz koyan kimse, genellikle kendisinininkinden olur.*”²⁷⁸ Bu cümleden Pereyeslav ahalisinin Peçeneklerle işbirliği yapmış olma ihtimalinin yüksek olduğu da anlaşılabilir. Türk boylarının cesareti ve saldığı korku hisleri şarkı ve şiirlere de konu olmuştur. Göçebelik özelliklerinin saf hâliyle yansıtıldığı şu mısralar kayda alınmıştır:

“Çevik adımlarla yürürdü, tıpkı bir pars gibi

Ve çok savaştı.

Yürürdü, sırtında bir yük taşımadan

Ne bir kazanı vardı, ne de bir et kaynatırdı,

Anca biraz at eti, vahşi hayvan eti sığır etini kesip

Közde pişirip yerdı.

Bir çadırı yoktu

Ama uyurdu altına bir keçe serip, başını altına eyer koyarak.

*Tüm geri kalan askerleri de böyleydi.*²⁷⁹

Knyazın yaşamı acı şekilde sonlanmış olsa da politik açıdan Svyatoslav dönemi birçok kargaşayı beraberinde getirmişti. Öncelikle meselenin görünen yüzünde ve

²⁷⁸ C. A. Macartney, ”The Petchenegs”, s. 491; P. F. Suhm, *Istoričeskiye Rassujdeniya o Proishojdenii Naradov, Naselyavşih v Sredniye veki Polşu Rossiyu Zemli Mejdu Kaspiyskim i Černim Morem Takje Evropeyskuyu Tursiyu na Sever ot Dunaya*, Universitetskoy Tipografii, Moskva, 1846, s. 25.

²⁷⁹ Bu dörtlüğün Svyatoslav için yazıldığı da düşünülmektedir. Nitekim o tamamen göçebe asker özellikleri sergilemekteydi. Bkz. S. A. Pletneva, *Polovtsy*, Nauka, 1990, s. 19. Şiir Seyhan Uçar tarafından tercüme edilmiştir.

akıllara gelen kısmında Svyatoslav, Bizans için tehlikeli bir unsurdur. Rus yayılımı hem Bulgar yönetimi hem de Bizans için endişe verici bir durumdur. Bu minvalde Svyatoslav'ın etkisiz hâle getirilmesi elzem bir konuydu. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Bizans'ın durumu bu meselede çok yönlü olarak sorgulanmalıdır. Svyatoslav'ın ortadan kaldırılmasında karar makamı belirsizliğini korurken, meselenin hâlli sınır komşuları olan Peçenekler vasıtasıyla yapıldı. Muhtemelen bu meselenin hâlli için Peçenekler yüklüce bir ödeme ya da büyük bir ganimet hakkı almışlardı. Svyatoslav'ın ölümüyle, oğulları arasında patlak veren hâkimiyet mücadelesi Rusları bir süre meşgul etmeye yetmişti. İçyapıda meydana getirilen bu dalgalanma, Rus yayılcılığını da bir süreliğine önlemişti. Yine Peçenekler bu hâkimiyet mücadelesinde kilit rol oynayacaktı.

Svyatoslav'ın Peçeneklerle olan ilişkilerinde şu noktalar göze çarpmaktadır: Olga zamanında hüküm süren sükûnet ortamı, başa egemen bir erkek figürünün geçmesiyle ilişkiler gerilmeye başlamıştı. Bunda Rusların genişleme ve Peçenek baskısı altından kurtulmak gibi çeşitli arzularının başı çektiği oldukça açıktır. Mevcut pasif yaklaşımı dış siyasetten, saldırgan düzeyli yayılcı bir politikaya Svyatoslav'la birlikte geçildiği görülmektedir. Bu süreçle birlikte Peçeneklerle Rusların asıl mücadele safhalarına geçiş yapılmıştı. Bundan sonra Rus siyaseti, daha planlı bir şekilde yol almaya başlamıştı. Bu yönelimde Bizans ile olan ilişkilerin artması ve dolayısıyla Bizans'tan kopya edilerek öğrenilen birtakım siyasi manevraların kullanılması kuvvetle muhtemeldir. Knyaginya Olga'nın başlattığı Bizans ilişkilerinde sıklaşma dönemi Knyaz Svyatoslav'la da devam etmişti. Teşkilatlanma ve o yolda ilerlerken tatbik edilen Bizans gelenekleri, Rusları başarıya ulaştırmada mühim rol oynamıştı. Nitekim başkent Kiyev'de ve onun kuzeyindeki topraklarda Ruslar her geçen gün kendi hâkimiyetlerini sağlam bir şekilde yaymaktaydılar. Ancak her ne kadar Rus hâkimiyeti yerleşmiş olsa

da Peçenek gücü, Kiyev'in güneyi ve bozkır sahasında hâlâ zirvedeydi. Dolayısıyla bu Türk göçerlerinin varlığı, Ruslar için daima tehlike arz etmişti. Asıl mesele, bu topraklar arasında Ruslar için güvenli geçiş yolları sağlanamamış olmasıydı. Hazarların yıpratılması ve doğu yönlü ticarete el atılması bu güvenliğin tam manasıyla yerleşmesi için yeterli değildi. Çünkü Bizans başkentine doğru uzanan güney kıyılarının kontrol altına alınamaması, Rusları sadece Karadeniz sahasında değil, Akdeniz'in sunduğu imkânlardan da yoksun bırakmaktaydı. İlerleyen süreçte Peçeneklerin bölgede nüfuzunun kırılmasıyla, Rusların hinterlandı güvence altına alınacak, Karadeniz'de tam denetimin sağlanacaktı. Böylelikle Akdeniz'den Bizans başkentine doğru uzanan ticaret sahasında da Rusların zaman zaman boy göstermelerine imkân tanınmış olacaktı. Diğer yandan Knyaz batı sahasındaki gelişmekte olan ticaret noktalarına da vakıftı. Kiyev'deki ağırlığın kırılıp batı yönlü bir gelişim sergilenmesi, Hazar yönünde elde edemeği kazanç ihtimalini arttırmaktaydı. Bizans'a Bulgar'a ve Macar sahasına yakınlıkla çeşitli gelir kapılarını zorlayabilirdi. Ancak batı sahasına yerleşebilmenin ilk adımı Özi'nin batısındaki ve Karadeniz'e inen akanaklardaki Peçenek tehlikesini ortadan kaldırmaktı. Buradan hareketle Peçeneklerle olan mücadelenin asıl temeli Svyatoslav zamanında atılmıştı, ancak şiddetli çatışmalar ve gelişmeler oğlu knyaz Vladimir döneminde yaşanacaktı. Dolayısıyla Knyaz Svyatoslav, oğullarına örnek olarak Peçeneklerle mücadelenin fitilini ateşleyen bir Rus knyazı olarak kroniklerde yer almıştı.

1. 6. Knyaz Yaropolk- Knyaz Vladimir Svyatoslaviç Döneminde İç Mücadeleler ve Peçeneklerle Olan Münasebetler

Knyaz Svyatoslav'ın yıllıklardaki trajik ölümüyle Kiyev tahtında hâkimiyet mücadeleleri baş göstermişti. Knyazın ardılları Yaropolk, Vladimir ve Oleg arasında uzunca sürecek kanlı savaşlar yaşanmıştı. Kiyev tahtına derhal Yaropolk geçmişti. Buna

itiraz ilk olarak Oleg'den gelmişti. Aslında olayın iç yüzünde Yaropolk'un voyvodası Sveinald'ın yer aldığı görülmektedir. Svyatoslav'ın en yakın adamı olan bu muhafız, onu ölümünden önce Peçeneklere karşı uyarmıştı. Ölümüyle derhal varislerden biri olan Yaropolk'un yanındayer almıştı. Oleg ve Yaropolk arasındaki çekişmeyi sezen Sveinald, bir av gezisi bahanesiyle oğlu Ljut'u Oleg'in (Drevliyanların topraklarının knyazıydı) arazisine göndermiş, topraklarına izinsiz girildiğini gören knyaz Oleg de Ljut'u öldürerek olayların fitili ateşlemişti.²⁸⁰ Yaropolk'un mahkemesinde Oleg, suçlu bulunmuştu. Asıl amacının Kiyev yönetiminde görünmez eli oynamak istediği anlaşılan voyvoda Sveinald, kardeşleri birbirine düşürmeyi bu sayede başarmıştı.²⁸¹ İki sene kadar süren mücadele sonucunda 977 senesinde Oleg'in ölümü de dedesi Igor ve babası Svyatoslav gibi trajik bir şekilde gerçekleşmişti. Oleg alelacele bir köprüyü geçmek isterken hendeğe düşmüş ve hayatını kaybetmişti.²⁸² Böylelikle Kiyev Rusyası'nda knyazlık mücadelesi Vladimir ve Yaropolk arasında devam etmişti. Ancak kardeşler arasında mücadeleler sürerken Peçenek tehlikesi de diğer yandan artmaktaydı. 978 senesi hadiselerinde Yaropolk'un Peçenekleri mağlup ettiği ve onlardan vergi aldığı

²⁸⁰ The Nikon Chronicle, s. 72.

²⁸¹ Walter K. Hanak, *The Nature and The Image of Princely Power in Kievan Rus'*, 980-1054, Brill, Leiden- Boston, 2014, s. 12.

²⁸² PVL'de köprüde arbede sırasında birçok savaşçıyla birlikte Oleg'in aşağıya itildiği üzerlerine düşen atlar yüzünden ezilip öldüğü anlatılmaktadır. Bkz. PVL, s. 51. Sveinald'ın knyaz Yaropolk üzerindeki ve hâkimiyetteki etkisi kronikçi tarafından da sunulmuştur. Kardeşinin cesedini gören Yaropolk Sveinald'a dönüp "Bak bunu sen istemiştin!" şeklindeki kızgınlığı ve hüznü, Sveinald'ın gücünü göstermektedir. Diğer yandan knyazın arkasındaki Kiyev desteği büyük ihtimalle karısının Grek kökenli bir Hristyan rahibe olmasından da kaynaklanmıştı. Bkz. Uluşan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 222; *The Russian Primary Ch.* s. , 91.

bilgisi yer alır. Bir sonraki sene 979'da ise Peçenek başbuğlarından İldey'in Yaropolk'un huzuruna gelip onun hizmetine girdiği aktarılmaktadır. Başbuğun gelişinden epeyce memnun kalan Knyaz, ona yönetmesi için şehirler ve topraklar bağışladığı ifade edilmiştir.²⁸³ Anlaşılan kardeşlerine karşı destek arayışı içinde olan knyaz, bu tür Peçenek hizmetlerini karşılıksız bırakmayarak diğerlerini de özendiriyordu. Fakat burada adı geçen Peçenek başbuğunun hangi Peçenek boyuna mensup olduğu belirsiz olduğundan, Ruslarla yakın ilişkiler kuran boyun ya da boyların kimler olduğu hususunda çıkarım yapamıyoruz.

Yaropolk'un hâkimiyeti sırasında kronikler, Vladimir'in Novgorod şehrinde ikamet ettiğini belirtmektedirler.²⁸⁴ Yaropolk ve Vladimir'in arasındaki anlaşmazlığın, Polotsk yöneticisi Rogvold'ın²⁸⁵ kızıyla (Rogneda) evlenme isteğinden dolayı çıktığı anlaşılmaktadır. Görünürdeki sebep bu olsa da asıl amacın Polotsk'un yönetimini ele geçirme isteğinden kaynaklandığı ortadaydı. Mücadelede erken davranan Vladimir, Polotsk knyazını ve ailesini öldürerek kızıyla evlenmiş ve gelecekte önemli roller üstlenecek Polotsk Knyazlığının varisleri dünyaya gelmiştir. Hâkimiyet sahasını

²⁸³ *Nikonovskaya Letopis*, s. 39. Nikon Kroniğinde yer alan Peçenek adlarının güvenilirliği kronik yazarının kendi zamanından olan kişileri aktarması sebebiyle sorgulanmaktadır. Detaylı çalışma için bkz. Mykola Melnyk, "On the issue of the authenticity of the names of Pecheneg rulers" *The Steppe Lands And The World Beyond Them Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday*, ed. F. Curta, B. - P. Maleon, Editura Universitatii, 2013, s. 151 vd.

²⁸⁴ The Nikonian Chronicle, s. 74.

²⁸⁵ Polotsk en eski Doğu Slav yerleşimlerinden biri olarak kabul edilir ve Batı Dvina nehri üzerine kurulmuştur. Rogvolod/Rogvold Polotsk'un bilinen ilk knyazıdır. (945-978)

genişleten Vladimir, bu suretle kardeşi Yaropolk'ın topraklarına da sayısız saldırılar düzenlemeye başlamıştı. Bu sayede Kiyev ve Novgorod arasındaki asıl mücadelenin de hız kazandığı görölmektedir. Yaropolk, Vladimir'in artan saldırılarına karşı hazırlıksız yakalanmıştı. Diğer kardeşi Oleg ile olan mücadeleler onu epeyce yordduğundan, Vladimir'e karşı bazı tedbirler almakta geç kaldığı anlaşılmaktadır. Vladimir'in Polotsk knyazının kızını istemesine rağmen kızın Yaropolk ile evlenmeyi tercih etmesi, ikisi arasında geriye dönülemeyecek bir hâkimiyet savaşını başlatmıştı. İşte bu karışık dönemde Peçeneklerin de bahsi geçmektedir. Hadiselerin seyri şu şekilde gelişim göstermişti:

Kiyev'de etrafı sarılmış bir şekilde bekleyen Knyaz Yaropolk, Vladimir'in ilerleyişi üzerine çareler aramaktaydı. Bu esnada Yaropolk'un en sadık voyvodası olarak bilinen Blud, Vladimir'le işbirliği yaparak Yaropolk'a ihanet etmişti. Voyvoda, Vladimir'in Kiyev'i rahatça ele geçirebilmesi için Yaropolk'un şehirden kaçarak, Rodniya kalesine sığınmaya ikna etmişti. Olayların iki kardeş arasında iyice kızışması üzerine Blud, Yaropolk'u kardeşiyle barışmaya ikna etmeye çalışırken, diğer yandan bir diğer voyvoda olan Variazhko onun asla kardeşiyle görüşmeye gitmemesini, gitmesi hâlinde mutlaka öldürüleceğini konusunda onu uyarmıştı. Hatta bu görüşmeye gitmek yerine Peçeneklere gitmesini, onlardan birçok savaşçıyı beraberinde getirerek, kardeşine karşı üstün gelebileceğini söylemişti. Bütün söylenenlere rağmen uyarıları dikkate almayan Yaropolk, Vladimir'in yanına gitmiş Vareng muhafızlar tarafından şehir kapısından girer girmez öldürülmüştü. Aynı zamanda Yaropolk'un taraftarlarının da hiçbir suretle şehrin içine girmesine izin verilmemişti. Bütün bu olanlar karşısında kendisinin de öldürüleceğini gören voyvoda Variazhko, doğruca Peçeneklere kaçmıştı. Hatta onun uzunca bir süre Vladimir'e karşı Peçeneklerle birlikte mücadele ettiği,

Vladimir'in onu etkisiz hâle getirmesinin epeyce zaman aldığı açıktır. Görüldüğü üzere knyazlık makamının paylaşımında büyük mücadeleler yaşanmıştı. İlginç olan nokta ise bu mücadelelerin başlamasında Peçeneklerin birincil rolü bulunmasıydı. Kardeşlerin babası olan knyaz Svyatoslav'ın Peçenekler tarafından öldürülmesi, bu mücadelelerin fitilini ateşlediği gibi mücadeleler sırasında yaşanan iç politikada belirleyici unsur yine Peçenekler olmuştu. Yaropolk'un Peçeneklerden yardım alması durumunda Vladimir'in hayatına son verileceği ve Kiyev Rusyası'nda tarihin farklı yönde seyredecek olması aşikârdı. Galibiyet Vladimir'den yana yaşansa da Yaropolk taraftarları ve Peçeneklerin onunla olan çekişmeleri, Kiyev'de kendi yönetimini yerleştirirken ona epeyce sıkıntı yaşatmıştı. Peçenek meselesinin arka planında aslında Slav boylarının birbirleriyle olan mücadelesi de yatmaktaydı. Varenglerden Bizans'a olan yolun işlerlik kazanması buradaki üstünlük kurma hadislerini de beraberinde getirmişti. Ticaret tabanlı bu meselede Slav boyları kendilerine yakın olan knyazları, en yüksek makama taşıyabilmek için birbirleriyle mücadeleye girmişlerdi. Böylelikle bir nevi boylar arası bir üstünlük savaşı da görülmekteydi. Bunun en belirgin örneği Drevliyanlar ile Polyanlar arasında yaşanmıştı. Zira Kiyev'i ilk ele geçiren, Polyanlar tarafından desteklenen Yaropolk'tu, buna karşı hamle Drevliyanların Knyazı Oleg'den gelmişti. Peçenekler de bu sırada knyazların yanı sıra Slav boylarına da destek vermiş oluyorlardı.²⁸⁶ Yaropolk öldürülünce bunun intikamcıları olan Polyanlar ve işbirliği yaptıkları Peçeneklerdi. Aynı zamanda Kuzeyden Varengleri arkasına alarak gelen Vladimir'e karşı savunmayı yapan Peçenekler olmuştu. Dolayısıyla Vladimir'in

²⁸⁶ V. Parhomenko da Slav boyları arasındaki Vareng- Kiyev çatışmasına detaylıca değinir. Bkz. V. Parhomenko, "Rus i Peçenegi", *Slavia*, Ročník VIII, Prag, 1929- 1930, s. 138- 144.

ilerleyen zamanlardaki Peçenek meselesi bu yüzden inatçı ve agresif bir hâl almıştı.²⁸⁷ İlerleyen sayfalarda da anlatılacağı üzere Vladimir'in planlama faaliyetlerinde ilk sırada Peçeneklerin sindirilmesi ve yok edilmesi yer almıştı. Onların, knyazlık yönetimine ne denli etki edebileceğini bizzat tecrübe eden Vladimir, bu yönde harekâta girişmişti.

Knyaz Vladimir döneminde Peçenekler olduğu kadar Vareneglerin de Vladimir için sorun teşkil etmeye başladıkları görülüyor. Vareng muhafızların Kiyev yönetiminde oynadıkları mühim roller, iktidarın pekiştirilmiş olduğu X. yüzyılda daha da güçlenmişti. Ancak her ne kadar Vladimir'in genişleme siyastinde Varenglerin faydası çok olsa da knyaz giderek güçlenen ve talepleri günden güne artan Varenglerden kurtulmanın yollarını aramıştı. Nihayet bu meselenin, kökten olmasa da kısmi olarak hâlline, Bizans imparatoru II. Basil'in (963- 1025) düştüğü zorlu durum çare olmuştu.

Knyaz Vladimir'den yardım isteyen imparator II. Basil, Bardas Phokas isyanını bastırmak için yaklaşık 6000 kişiden oluşan Vareng muhafızını Konstantinopol'e davet etmişti (987-988).²⁸⁸ Buna göre Bizans imparatoruna Vareng birliklerini şehir dışında tutması gerektiğini, bilhassa onları kısım kısım birbirinden ayırmasının elzem olduğunu, tek bir muhafızın bile geri dönmemesi (Kiyev topraklarına) gerektiğine dair önlem alması için İmparatoru hem ikaz etmiş hem de ona tavsiyelerde bulunmuştu.²⁸⁹ Bununla

²⁸⁷ Parhomenko, "Rus i Peçenegi", s. 141.

²⁸⁸ *Mikhael Psellos'un Khronographia'sı*, Tr. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2020, s. 12; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 282. Ayrıca Vareng meselesine dair geniş bir çalışma için bkz. V. G. Vasilyevski, "Varyago- Russkaya i Varyago- Angliyskaya Drujina v Konstantinopole", *Trudi*, T. I, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankpeterburg, 1908, s. 176 vd.

²⁸⁹ Charlotte Hedenstierna-Jonson, "Rus', Varangians and Birka Warriors", *The Martial Society*, s. 168

da yetinmeyen Knyaz, bu yardımı bir sıhriyet bağıyla taçlandırmak istemişti. Böylece Basil, kızkardeşi Anna'yı knyaza eş olarak verecekti.²⁹⁰ İçinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için başta ne istenirse kabul eden imparator, isyan bastırıldıktan sonra bu sözden caymak istemişti. Buradaki asıl mesele kendisinin de köklerini oluşturan Varenglik kurumunun, knyazlık yönetimine ortak çıkmaya çalışmasıydı. İsveçlilerin Danların, Svyatoslav'ın yönetime geçmesiyle sayılarının azaldığı, onların yerini Slav kökenli savaşçıların aldığı bilinen bir gerçektir. Ancak Vladimir, babasından kalan yönetimi, İsveç'ten gelen Vareng yardımları sayesinde elde edebilmişti. Hâkimiyet kavgaları sırasında kardeşi Yaropolk'un yanında ise Peçeneklerden müstakil büyük bir kuvvet bulunmaktaydı. Ancak Vladimir bir kurnazlıkla Peçenekleri alt ederek Yaropolk'u oyuna getirmiş ve yönetimi ele geçirmişti. Anlaşılan o ki Vladimir, yardım aldığı Varenglere bir takım vaatler vermişti. Fakat zamanla Varenglerin bu baskıcı talepleri artmış ve Vladimir'in hâkimiyetini tehdit eder hâle gelmişti. Knyazlığın merkezi Kiyev'de, Oleg ve Yaropolk'un mevcudiyetlerini sona erdiren Knyaz Vladimir, kendi yönetimini tesis etmek maksadıyla çalışmalarına hız vermişti. 980 senesinden itibaren Vladimir'in Peçeneklere ve kardeşlerine karşı mücadelede kullandığı Vareng muhafızlarının, Knyazdan yüklü miktarda para talepleri yükselmeye başlamıştı. İleride bu muhafızların başına daha büyük işler açacağından emin olan Vladimir onlara istediklerini vermek yerine, Bizans başkentine gitmelerinin önünü açmıştı. İçlerinden işine yarayabilecek olanları kendine ayırıp diğer isyankâr, zarar verici olanları Konstantinopol'e göndermişti.

²⁹⁰ Dimitri Obolensky, "Cherson and the conversion of Rus': an anti-revisionist view", *BMGS*, V. 13, 1989, s. 244.

1. 6. 1. Knyaz Vladimir'in Vaftiz Edilmesi

Hristiyanlığın Rus elit tabakasında yayılması, Knyaginya Olga zamanında gerçekleşmişti. Bizans başkentinde gerçekleşen vaftiz töreni Olga'ya meşruluk kazandırmış, Bizans desteğini arkasına alarak hâkimiyetini yerleştirmişti. Siyasi ve ticarî bağların din kisvesi altında sağlamlaştırılmasıyla, Bizans Ortodoksluğu Rus toprakları içinde kolayca yayılım imkânı bulmuştu. Olga, torunlarıyla yakından ilgilendiğinden muhtelemen Vladimir Hristiyanlığa aşinaydı. Ancak babası Svyatoslav kendi çevresinden çekindiği için bu inanca sıcak bakmamıştı. Diplomatik manevraları, atılan adımları Vladimir, babaannesi vasıtasıyla iyi öğrenmiş, babasının statejik hatalarına şahitlik ederek tecrübe etmişti. Ruslar için o dönemde iki mühim mesele bulunmaktaydı; ilki ekonomik canlılığın ve gelirlerin arttırılması, ikincisi hem iç hem de dış politikada sürekli karşılarına çıkan Peçenek meselesinin hâlli idi. Bu yüzden Vladimir de babaannesinin izini takip eden bir adım attı. Bu çarpıcı adım, Rusların tarihini günümüze kadar etkiledi.

Kroniklerde aktarılan Vladimir'in yaşadığı dönüşüm, söylence şeklinde aktarılmakla birlikte bunun altında yatan sebebin siyasi bir adım olduğu çok belirgindi. Zira Vladimir'in Hristiyanlığı kabulü bir takım anlaşma karşılığında gerçekleşmişti. Buna göre imparatorluğun Karadenizde adeta can damarı olan Korsun şehrini el geçiren Vladimir, imparator Basil'e (II) haber göndererek Barda isyanı sırasında gerekli Vareng yardımının yapıldığını, söz verilen evlilik akdinin bir an önce gerçekleştirilmesini istemişti. Hatta bu istek bir kere daha reddedilirse başkente doğru yürüyeceğini bildirmişti.²⁹¹ Telaşa kapılan imparator, mecburen Anna'yı gönderme kararı almıştı.

²⁹¹ PVL, s. 75; *The Russian Primary Ch.*, s. 111, 112; *History of Leo the Deacon*, s. 217. Vladimir'in Korsun'u ele geçirme tarihi belirsizdir. Ancak 989 ile 990 görüşü

Ancak imparator, Vladimir'in pagan olduğunu ve vaftiz olmadığı sürece bu evliliğin gerçekleşmeyeceğini şart koşmuştu. Israr karşısında Vladimir 988 senesinde Korsun da maiyetiyle birlikte vaftiz olmuştu.²⁹²

Vladimir'in maksanının ne olduğu belirtilmese de politik ve askerî açıdan bakıldığında Kerç boğazı civarını tamamen ele geçirmek olduğu anlaşılmaktadır. Zira buranın kontrolüyle Kiyev, Tmutorokan, Sarkel İdil üzerinden geçen Rus ticareti devamlılık arz edecekti.²⁹³ Öte yandan etrafındaki bütün güçlerin tek tanrılı bir inanca sahip olduğunu gören Vladimir, kendi topraklarında da böyle bir reform yapmayı genişleme siyaseti açısından zarurî görmüş olmalıdır. Nitekim aktarılan rivayete göre Knyazın Korsun'u ele geçirmesinden önce üç büyük dinin liderleriyle istişare ederek onlara dinleri hakkında sorular sormuş ve kararını buna göre vereceğini açıklamıştı. Daha sonra adamlarını bu dinlerin mevcut olduğu yerlerdeki siyasi yönetimlere

belirtilir. Bkz. Andrzej Poppe, "The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-89", *Dumbarton Oaks Paper*, V. 30, 1976, s. 195-244. Krş. Dimitri Obolensky, "Cherson and the conversion of Rus': an anti-revisionist view", s. 250 vd. ; N. M. Bogdanova, "0 vremeni vzyatiya Khersona knyazem Vladimirom", *Vizantiyski Vremennik*, V. 47, 1986, s. 40; E. F. Şmurlo, "Kogda i gde krestilsya Vladimir Svyatoy", *Zapiski Russkogo Istoricheskogo Obshchestva v Prage*, V. 1, Prag, 1927, s. 143-144.

Erişim ad. http://dugward.ru/library/shmurlo/shmurlo_kogda_i_gde.html 11. 10. 2022.

²⁹² PVL'de Vladimir'in Korsun'daki Aziz Basil Kilisesinde vaftiz olduğu ifade edilmiştir. Ancak kimine göre bu tören Kiyev'de kimine göre ise Vasilyev'de gerçekleşmişti. Bkz. PVL, s. 76; A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 264 vd. Evlilik hediyesi olarak Korsun Prenses Anna'ya verilmişti. Müteakiben Kiyev'e hareket edilerek şehirdeki Perun'a ait bütün ikonlar kırılmıştı. Buna göre vaftizin Korsun'da gerçekleşmiş olması daha muhtemeldir.

²⁹³ M. İ. Artamaov, *Hazar Tarihi*, s. 539.

gönderen Vladimir, Bizans'tan gelen adamlarının değerlendirmelerine göre Ortodoks Hristiyanlığın daha ihtişamlı durduğunu görmüş ve dışa vurum açısından kitleleri daha çok cezbeden bir yapı olduğuna kanaat getirmişti.²⁹⁴ Kendi Slav dünyası içinde Bizans'tan alınan örneklerle melez bir yapı kurmayı başarırrsa Kiyev Rusya'sı, bütünleşmiş bir yapıyla etrafındaki siyasi güçlerle mücadelesini daha sistemli bir şekilde sürdürecekti.

Korsun'u kolaylıkla ele geçiren Rusların, bu sınırlarda rahatlıkla dolaştıkları göze çarpmaktadır. Hâlbuki Korsun'a yakın sınırlarda oturan Peçenek boyları da mevcuttu. Bu işgalin gerçekleştiği sırada Peçeneklere dair herhangi bir kaydın ele alınmaması düşündürücüdür. Bu dönemde Rus- Peçenek münasebetlerinde ipler kopmuş, taraflar kanlı bıçaklı şekilde hayatlarını sürdürmekteydiler. Ancak Rus işgaline karşı Korsunluların neden Peçeneklerden herhangi bir yardım talep etmedikleri muallak bir soru olarak kalmaktadır. Korsun'da gerçekleşen ticarî faaliyetlerde epeyce aktif rol alan Peçeneklerin bu Rus seferi sırasında nerede olduklarına dair kaynaklar sessiz kalmaktadır. Bizans'ın her vaziyette yıpratıcı bir askerî güç olarak Ruslara karşı kullandığı Peçeneklere dair de herhangi bir malumat yoktur. Ancak meselenin diğer yanından bakıldığında Peçenekler o sırada Uz baskılarıyla da mücadele etmekteydiler. Buna göre Peçeneklerin kendi içlerindeki istikrarsızlık sebebiyle, hem Rus hem de Bizans tarafına yaklaşmayarak mevcut yaşanan gelişmeler karşısında sessizliklerini korudukları anlaşıyor.

Peçeneklerin artan gücü karşısında siyasi yapısını muhafaza etmenin, bir diğer büyük ve köklü bir yapı olan Bizans'ın desteğini alarak ilerlemesi, Vladimir açısından o

²⁹⁴ Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 262; The Russian Primary Ch. , s. 110; The Nikonian Ch. , s. 79, 80.

sıralarda atılacak en akıllıca adım olarak görülmekteydi. Kendi babasının ölüm sebebinin altında Bizans- Peçenek ittifakının muhtemel olduğunu bildiğinden, Vladimir Bizans'ın her fırsatta Peçeneklerle olan iletişim koridorunu kesmek niyetindeydi.²⁹⁵ Öte yandan Peçeneklerle iyi geçinmenin siyasetini güden Bizans için Peçenek tehlikesinin ortadan kaldırılması, Bizans için yalnızca yarı kazançlı bir teklifti. Zira Ruslara karşı daima Peçenek kozunu oynayan Bizans, öte yandan Peçenek tehlikesine karşı da Rusları kullanmaktaydı. Bu sebeple Bizans nezdinde Peçenekler, mühim bir müttefikin kaybedilmesi ve dolayısıyla Rusların tek bir kuvvet olarak büyümesinin önünün açılması manasına gelmekteydi. Ancak imparator II. Basil'in Bulgar meselesini hâletmesi (1018'de Bulgarların hâkimi oldu), Bulgarların her fırsatta kullandığı Peçenek kozunu etkisiz kılmıştı. Dolayısıyla Bizans- Peçenek sınırdaşlığının başlaması, VII. Konstantin zamanından beri sürdürülen iyi geçinme politikasını artık yürürlükten kaldırmıştı. Bu süreç itibariyle ilişkiler ters bir akıntıyla, düşmalıklar üzerinde gelişmeye başlamıştı. Direkt temas, doğudan gelen diğer Türk zümrelerinin Peçenekleri yaşadıkları sahada sıkıştırmasıyla kaçınılmaz hâle gelmiş, bu ise Bizans arazisindeki Peçenek akınlarını sıklaştırmıştı. Epeyce gergin şekilde yeni bir döneme giren bu ikili ilişkilerde Bizans'ın müttefikinin Ruslar olması gayet olağandı. Diğer yandan Bizans eliyle Vladimir'in vaftiz edilmesi, Bizans gözetiminde bir knyazın var edilebileceği anlamına da gelmekteydi. Bu sayede Bizans din vasıtasıyla, (gönderilen piskoposlar) Rus içişlerinde devamlı surette bir denetimi elde etmiş olacaktı. Ayrıca Basil'in,

²⁹⁵ Vladimir'in Peçeneklerin ortadan kaldırılmasında herhangi bir şekilde Bizans'ın ya da diğer süyasi güçlerin etkisinin olmadığı da savunulmaktadır. Buna göre Vladimir, tamamen ticaret tabanlı bir politika sergilemiş babasının trajik sonu karşısında kendisinin de bu şekilde olacağından endişe ederek Peçeneklerle mücadelenin fitilini çok sert bir şekilde ateşlemişti. Bkz. Paron, *The Pechenegs*, s. 297.

Vladimir'in vaftiz olması karşılığında kızkardeşini Vladimir'e eş olarak göndermesi, sıhriyet bağlarını tesis edecek ve bu sayede Ruslar içinde daimi bir istihbarat kaynağı sağlamış olacaktı. Her ne kadar Rus kroniklerinde knyaz Vladimir'e 'Aziz' payesi verilse de İslam kaynaklarından olan Mervazi'nin eserinde, knyazın bir süre Müslüman olarak yaşadığını aktarmaktadır.²⁹⁶ Mervezi'den aktarılan bu bilgi birkaç önemli araştırmacının da dikkatini çekmiştir.²⁹⁷ Ancak burada aktarılan bilgide bazı yorum hatası yapıldığı düşünülmektedir.²⁹⁸ Zira Knyazın Hristiyanlığı kabulü 988 ya da 989 olarak batı kaynaklarında yer almaktadır. Bununla birlikte Knyaz, İdil Bulgarları'ndan

²⁹⁶ Sharaf Al-Zaman Tahir Marvazî, s. 36.

²⁹⁷ M. Artomonov, 'Hazarlar' adlı eserinde bu knyazın I. Vladimir olduğunu ifade eder. Ve o da Mervezi'yi kaynak olarak gösterir ancak İslamiyet'in Ruslar arasında yayılmamasının sebebini, Rusların 10. Yüzyılda içinde bulundukları vaziyet dolayısıyla Bizans Hristiyanlığının daha ağır basmasına bağlamaktadır. Bkz. M. Artamonov, *Hazarlar*, s. 533. Ayrıca Vladimir'in yanında bulunan drujunası (Vareng) içinde birçok Hristiyan askerin olması ve Greklerin dinini övmesi, Vladimir'de bir takım etkilenmelere sebep olmuştur. Bkz. *PVL*, s. 56; *Ipatyevskaya Letopis*, s. 69; *Radzivilovskaya Letopis*, s. 40; *The Nikonian Chronicle*, s. 78.

²⁹⁸ Mervezi'deki bu bilgiden önce herhangi bir İslam kaynağı, Rusların İslamiyet'i kısa süreli dahi benimsediğine dair bir açıklama yapmaz. Aksine, çoğu İslam kaynağında Rusların ateşe tapan (Mecusi) ve diğer varlıklara inananlar şeklinde betimlemeleri yer alır. Araştırmacıların belki de yanılgıya düşmesindeki sebep, Rus hükümdarları arasında Vladimir ile başlayıp bu adın daha sonraki dönemlerde bir unvan olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü burada konu edilen Vladimir'den başka, 1053 senesinde doğan 'Vladimir Monomakh' da bulunmaktadır. Dolayısıyla Mervezi'nin bahsetmiş olduğu Vladimir muhtemelen bu knyaz olmalıdır. *İbn Fadlân Seyahatnamesi*, s. 77; *Hudud'ul-Âlem*, s. 119, 120; *el- A'lâku'n- Nefise*, s. 162, 164.

gelen bir din heyetini dinlemiş, İslamiyet'in yasakladığı domuz yemenin, içkinin Rusların yaşam şekli olduğuna dolayısıyla asla vazgeçilemeyeceğine işaret etmişti.²⁹⁹

1. 6. 2. Knyaz Vladimir'in Peçeneklerle Mücadelesi

Knyaz Vareng meselesini hâlettikten ve inanç dönüşümünün ardından, iç politikada kardeşlerinin taraftarlarını da sindirmişti. Sürekli olarak Kiyev'de tereddütle sürdürülecek bir pagan hâkimiyetinin yerine vaftiz olarak Kiyev'deki Hristiyan nüfuzu memnun etmişti. Akabinde yüzünü sınırlarının dışındaki siyasi güçlere döndürmüştü. Hazarların, babası knyaz Svyatoslav tarafından dağıtılmasının ardından yıkılma eşiğine gelmesiyle, sahada Ruslarla mukavemet edebilecek tek Türk boyu Peçenekler kalmıştı. Dolayısıyla Rusların, o dönemlerde en fazla münasebette bulunduğu ve en fazla saldırılarına maruz kaldıkları Türk boyu, Peçeneklerdi. Knyaz Vladimir de tıpkı babası gibi önlemler almaya çalışmaktaydı. Buna göre Knyazın, Peçeneklere karşı inşa ettirdiği bir takım savunma hatları olduğu ifade edilmektedir. Bunlar Sula ve Stugna nehirleri boyunca inşa edilmiş şehirlerdi. Misyoner Bruno, Rusların güney sınırlarının yaklaşık iki günlük uzaklık mesafesi vermiştir. Bu şehirlerin inşasıyla muhtemelen bu süre bir güne düşmüş, bir günlük mesafe çölüsünde Peçenek sınırlarına girmişlerdi.³⁰⁰ Özi'nin doğu kesimi güçlü Peçenek saldırılarıyla mücadele etmekteydi. Artan hücumların sebebi ise Peçeneklerin kendileri gibi bir Türk boyu olan Uzlar tarafından sürekli sıkıştırılmalarıydı. Daralan saha Peçeneklerin Rus topraklarına girişini mecburî kılmakta, bu ise Rus hâkimiyetini sarsmaktaydı. Knyazın aldığı bu önlemler kroniklerde şu şekilde yer almıştı:

²⁹⁹ The Primary Russian Ch. , s. 97.

³⁰⁰ Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I", s. 134.

“(988)...Sonra Vladimir, Kiyev çevresinde az sayıda kasaba (yerleşke) olmasının iyi olmadığına kanaat getirdi, bu sebeple Desna, Oster', Trubezh, Sula ve Stugna'da (nehirleri boyunca) kaleler inşa etti. Slavların en iyi adamlarını bir araya topladı ve Kriviçler, Çud'lar ve Viyatiçlerle bu kaleleri doldurdu. Çünkü o, Peçeneklerle savaş hâlindeydi ve onlarla savaştığı zaman onları çoğu kez yendi.”³⁰¹

Nikon kroniği ise olayı ufak farklılıklarla şu şekilde aktarır:

“Hristiyanlara çok zararları olan Peçenekler geldi. Fakat Vladimir yanında birçok askerlerle onlara karşı yürüdü. Onlardan birçoğu (Peçenekler) öldürüldü, yalnızca çok azı sağ olarak kaçabildi. Daha sonra Vladimir, Desna, Oster³⁰², Trubezh', Sula³⁰³ ve Stugna³⁰⁴ Irmakları üzerinde birçok şehir ve kale inşa etmeye başladı. Ve oralara 'Novgorodlular' olarak adlandırılan Slovenleri, 'Smolensk Halkı' diye bilinen Kriviçleri, Çud'leri ve Viyatiçleri yerleştirdi. Peçeneklere karşı savaş açtı ve onları yendi.”³⁰⁵

Aktarılan bu hadiseden de anlaşıldığı üzere, knyazın Peçeneklere karşı askerî üstünlüğü yeterli değildi. Ayrıca Peçenekler büyük ihtimalle güney sınırlarında yerli

³⁰¹ PVL, s. 84; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 119; Radzivilovskaya Letopis, s. 55; Troitskaya Letopis, s. 116, A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 278.

³⁰² Oster, Desna'nın sol kollarından biridir.

³⁰³ Sula ve Trubezh ırmakları Özi'nin sol kollarıdır.

³⁰⁴ Stuhna, Özi'nin sağ koludur.

³⁰⁵ Nikon Kroniği'nde bu tarih 990 olarak verilmektedir. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 58.

halk Polyanlar ve Severyanlar gibi Slav boylarıyla sürekli temas hâlindeydi.³⁰⁶ Onlarla sık sık ittifak yaparak Rus sınırlarını taciz etmekteydiler. Vladimir'in Polyanlara olan güvensizliği sınır hatlarını başka Slav halklarıyla doldurmasına yol açtı. Bu nedenle Vladimir kendisine ihanet etmeyecek kuzey topraklarından Slovenleri ve diğer Slav boylarını sınır hattına yerleştirmişti. Bu sebeple knyaz etrafındaki Slav kabilelerini Rus hâkimiyetine alarak ve berkitme çalışmaları yaparak, Peçeneklere karşı savunma amaçlı kullanmıştı. Kronik yazarları aksini iddia etse de Peçenekler askerî yönden ve sayıca Ruslardan daha iyi konumdaydı. Sürekli yıpratma saldırıları düzenlemeleri, Rusları canlarından bezdirmiş olmalıdır ki, bu Vladimir'i onlara karşı sert ve kalıcı önlemler almaya yöneltmişti. Ayrıca sürekli Peçenek baskısı altında olmaları, Rusların genişleme siyasetini de baltalamaktaydı. Belirtilen nehirler üzerinde inşa edilen stratejik noktalar çok açık bir şekilde Kiyev'i ve diğer önemli bir şehir olan Pereyeslav'ı Peçenek saldırılarından korumaya yönelikti. Buna göre saldırılar daha çok bozkır yönünden gelmekteydi. Orman kuşağında olan Slav boylarının ormanlar vasıtasıyla korunduğu, Peçeneklerin bu bölgelere nadiren girdikleri bilinmekteydi. Ancak Kiyev, Pereyeslav gibi açıkta kalan saha için koruma hatlarının yapılması zarurîydi.³⁰⁷ Peçeneklere karşı başşehir ve diğer şehirleri berkiten Vladimir, sayıca artan askerî gücüyle çevredeki siyasi yapılar üzerine saldırılar düzenlemeye başlamıştı. Kendi sınırları içinde değil de bozkır sahasında Peçeneklerle vuruşmaya başladı. Bu sayede yeni garnizonlar en az zararla çekilme noktalarını oluşturdu. Burada değinilmesi gereken diğer mühim bir nokta ise Özi'nin sol kesiminde bulunan Peçenek boylarının da Ruslara karşı cephe almasıdır. Svyatoslav'a kadar olan dönemde Peçenek boylarının bir ya da bir kaç

³⁰⁶ Parhomenko, "Rus i Peçenegi", s. 138.

³⁰⁷ M. Hruševskij, Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes, s. 242.

Ruslarla iyi münasebetlerini sürdürürken diğer bir kısmı düşmanlık yaşamaktaydı. Ancak Vladimir’le birlikte iyi ilişkilere sahip olan Peçeneklerle bile hasımlık başlamıştı. Vladimir, Peçenekleri tamamen Rus bozkırından atarak, sahanın yegâne sahibi olmanın arzusunu taşımaktaydı. Belirtilen nehirler zincirinde sağlı sollu kurulan yerleşkeler de Peçenekleri yerlerinden sürüklemenin adımlarıydı. Bir yandan Uzların baskılarıyla daralan sahada Peçenekler iki ateş arasında kalmıştı.

991 senesinde Vladimir’in, Peçeneklere karşı kullanılmak üzere onlara yakın bir bölgede Belgorod şehrini kurduğu, çevre bölgelerden berkitme maksatlı yüzlerce insanı getirttiği, bu şehre Vladimir’in diğerlerinden daha fazla özen gösterdiği belirtilmektedir.³⁰⁸ Vladimir’in sistemli bir şekilde ilerlemesi Peçeneklerin yaşam alanlarını adeta çevrelemekteydi. Çember içine hapsolmaya başlayan Peçenekler, çareyi sürekli olarak yıpratma saldırıları düzenlemekte aramaktaydılar. Neticede Vladimir, muazzam bir ticaretin döndüğü Özi hattını Peçenek pusularından kurtarmak için bozkırdan denize çıkan yollarda engeller koymuştu.³⁰⁹ Kayıtlarda yer almamasına rağmen aradaki husumetin büyüklüğü, Ruslar ve Peçenekler arasındaki düşmanca ilişkilerin en fazla Vladimir döneminde yaşandığını göstermektedir.

Vladimir’in Bizans saflarına yaklaşıp giderek güçlenmesi, aynı zamanda Peçenek saldırılarının artmasına sebep olmuştu. Muhtemelen Peçenekler, Vladimir’in büyüyen tehlikesi karşısında, onu yıpratma amaçlı saldırılarını sıklaştırmışlardı. Nitekim Vladimir, Hırvatlar üzerine yaptığı savaştan dönüşü sırasında Özi’nin karşı

³⁰⁸ PVL, s. 84 (992); *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 119 (991); *Nikonovskaya Letopis*, s. 66, *Uluslar, Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 279. Nikon Kroniğinde ise Belgorod’ın 995 tarihinde inşa edildiği bilgisi verilmektedir.

³⁰⁹ V. Parhomenko, ”Rus i Peçenegi”, s. 141.

tarafından Sula yönünden gelen büyükçe bir Peçenek ordusuyla karşılaşmıştı.³¹⁰ Seferden dönüyor olmasına rağmen Peçeneklerle savaşmaya karar veren Vladimir, mücadele için şimdiki Pereyeslav'ın olduğu Trubej kıyısına konuşlanmıştı. Nehrin diğer tarafına Peçenekler konuşlansa da ileri bir harekette bulunmamışlardı. Anlaşılan Vladimir'e karşı çekinceli duran Peçeneklerin o sırada, yanlarında üstünlük kazanacak kadar askeri mevcut değildi. Kiyev hududuna yakın yaşayan Peçenek boylarının daha çok Kiyev yönetimine saldırdığı, daha uzak sahalarda yaşayan boyların çok büyük bir savaş olmadıkça yapılan ufak çaplı saldırılara katılmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla burada da yıpratma amaçlı bir saldırı maksadı güdüldüğünden, büyük çaplı bir savaşa girme niyetleri yoktu. Savaşmak yerine, Peçenek başbuğlarından biri nehir kıyısına inerek Vladimir'e seslenmiş, büyük olasılıkla Vladimir'in ordusunun gücünü ve vaziyetini kontrol etmek maksatlı kurnazca bir teklifte bulunmuştu: "*Askerlerinden birini gönder, ben de benimkilerden birini seçeyim ki birbirleriyle dövüşsünler. Senin adamın benimkini yenerse, önümüzdeki üç sene boyunca savaşmayacağız ancak benim adamım kazanırsa arka arkaya üç sene boyunca savaş yapacağız.*"³¹¹ Bu söylence kroniklerde detaylandırılarak anlatılmıştır. Vladimir, başlarda Peçeneklere karşı dövüşecek adam bulmakta zorlanmıştı. Bu, Ruslar arasında Peçeneklere karşı çekimserliğin hâlâ sürdüğünün açık göstergesiydi. Ancak daha sonra Ruslardan bir gönüllü çıkmış, kroniklerde 'Boğa' şeklinde tasvir edilen Peçenek savaşçısıyla dövüşmüş ve onu öldürmüştü. Yaşananlardan sonra Vladimir'in Peçenekler üzerine

³¹⁰ Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 279; The Russian Primary Ch. , s. 119.

³¹¹ PVL, s. 85 (992); *Ipatyevskaya Letopis*, s. 106 (993); *The Nikon Chronicle*, s. 111; *Radzivilovskaya Letopis*, s. 55 (993 tarihi verilmekte).

saldırdığı ve onları bertaraf ettiği belirtilmektedir. Bu hadise sonrası Vladimir, zaferini tescillemek adına Pereyaslav' şehrini kurduğu da aktarılmaktadır.³¹² Yaşanan hadise sonrası hem Rus hem de Peçenek tarafında olayların seyrinin değiştiği gözlemlenmektedir. Zira Vladimir'in zaferi sonrası Rusların, Peçeneklerin yenilemez bir ulus olduğu algısı kırılmaya başlamıştı. En şiddetli Peçenek- Rus mücadelelerinin yaşandığı dönem olan Vladimir zamanında, Peçenekler kendi içlerinde birlik olamamanın bu sayede hissedilir zararını görmeye başlamışlardı.

Şiddetli mücadeleler sürerken *Nikon Yıllığı*'nda 991 senesi altında Peçenekler hakkında iki farklı hadiseyle karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki, bir kısım Peçeneğin tıpkı Vladimir'in Hristiyanlığa dönüşü gibi bir din değişimi gerçekleştirmiş olmasıdır. Bu hadise diğer yıllıklarda yer almamaktadır. Aktarılan bilgiye göre, Peçenek başbuğu *Kuchiug* (*Печебжсїю князь Кучюгъ*- Küçük?) mahiyetiyle birlikte vaftiz olup, Vladimir'in övgüsünü kazanmıştı. Bununla birlikte Vladimir'in yanında yer alarak, kendi ırkları üzerine sefer yaptıkları da ifade edilmektedir.³¹³ Bilindiği üzere Peçeneklerin, kendi içlerinde zamanın ve vaziyetin el verdiği ölçüde birçok defa saf

³¹² PVL'de geçen kayıttaki Vladimir'in gönüllü savaşçısının Pereyaslav' şehrinde zafer kazandığından dolayı burayı yüceltmek maksatlı şehri kurduğu belirtilmektedir. Ancak anlaşıldığı üzere burada her iki taraf arasında şiddetli bir çarpışma yaşanmıştı (992). PVL, s. 86; Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 281. Nikon Kroniğinde bu hadisenin tarihi 995'tir. *Nikonovskaya Letopis*, s. 66. Pereyaslav şehrinin bu şekilde kuruluşu kronikler yazılırken ortaya atılmış bir efsane gibi durmaktadır zira bu şehrin varlığı 907 ve 945'teki anlaşmalarla sabittir. Bununla birlikte Rus şehirleri içerisindeki en eski şehirlerden biri olduğu bilinmektedir. M. N. Tikhomirov, *The Towns of Ancient Rus*, Foreign Languages Pub. , Moscow, 1959, s. 327.

³¹³ Nikonovskaya Letopis, s. 64.

değiştirmeleri görölen bir hadiseydi. Öteden beri (Askold ve Dir zamanı) Peçenekler, Rus knyazlarının askerî maiyeti içinde yer almaktaydılar. Bunun en belirgin örneği Vladimir'in babası Svyatoslav zamanında yaşanmıştı. Vareng ve Peçenek savaşçıları arasında tıpkı bir göçer savaşçısı olarak yetişen Svyatoslav, her ne kadar kendi bünyesinde Peçenek askeri barındırsa da yine Peçenekler tarafından hayatına son verilmişti. Kendi içlerinde oldukça bağımsız hareket eden Peçenekler, kendi çıkarlarına uygun düşen durumlarda kolaylıkla yer değiştirmekteydiler. Diğer yandan bu örnek, yine Peçeneklerin beşerî yönüne değinmesi açısından önemlidir. İleride göröleceği üzere Vladimir zamanında hem Rus hem de Peçenek halkı üzerinde toplu olarak din değıştirme faaliyetleri yürütelecekti. Ancak buradaki durumda Peçeneklerin Hristiyanlığı benimsemeleri politika icabı gereğince kendi istekleriyle gerçekteşmiş olmalıdır. Çünkü bunun karşılığında, Vladimir'in ihsanına kavuşan bir grup Peçenek boyu ya da savaşçısı Rus yönetimi içerisine dâhil olmuşlardı. Metinde, Vladimir'in boyarlarının ve Rus metropolitin de Peçenek başbuğu Küçük'e hürmet ettikleri ve onu saydıkları ifade edilmektedir.

1. 6. 3. Rahip Bruno'nun Peçenek Arasında Hristiyanlığı Yayma Faliyetleri

Vladimir döneminde Rusların Peçeneklerle olan münasebetlerine ve Katolik misyonerliğine ilişkin bir kayıt, Katolik bir rahibin mektuplarında korunmuştur. *Querfurt'lu Bruno*³¹⁴ olarak bilinen misyoner, Kutsal Roma imparatoru II. Heinrich

³¹⁴ İmparator III. Otto'nun (983- 1002) özel vaizi olan Bruno, 1004 yılında Magdeburg Başpiskopos'u tarafından misyoner piskopos olarak görevlendirilmişti. Akabinde o, Macaristan'ın doğu kesimlerine yolculuk ederek, Sekeller olarak bilinen Türk boylarını Hristiyanlığa dönüştürmeye çalışmıştı. Yine çıktığı bu yolculuk esnasındaki ölümü (1009), acımasız olarak nitelediği Peçeneklerden değil, Prusyalılar tarafından gerçekteşirilmiştir. Bkz. E. Dikmen, "Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi

(Aziz Henry 973- 1024) döneminde pagan Slav ırklarına ve Türk boylarına Hristiyanlığı yaymak maksatlı Macaristan, Prusya ve Peçenek topraklarına doğru dinî yolculuğa çıkmıştı.³¹⁵ Rus topraklarına vardığında knyaz Vladimir tarafından hürmetle karşılanan papaz, Peçenek topraklarına giderken onlara dair eserinde şu detayları aktarmıştır:

“...Elbette, orada amaçsız bir şekilde uzun süre kalıp, Macarlardan ayrıldığımızdan beri bütün bir yıl, günler ve aylar birbirini tamamladı ve tüm putperestlerin en acımasız olanı, Peçeneklere doğru yola çıktık. Zenginliği ve hükümdarlığıyla meşhur Rusların efendisi, benimle irademe karşı mücadele ederek beni bir ay boyunca tuttu, sanki gönüllü olarak kendimi öldürmek istiyormuşum gibi o akılsız ulusun yanına gitmemem, gitsem bile ölümden başka o aptal ırkın ruhunda herhangi bir fayda sağlanamayacağı konusunda benimle müzakereler etti. Fakat beni ikna etmede başarısız olunca ve bu değersiz bendeki kararlılık onu azaba/korkuya düşürdü, o ve ordusuyla iki gün boyunca devletinin en uzak sınırına kadar, başıboş/göçebe düşmanları yüzünden her tarafı uzunca ve oldukça sağlam çitlerle çevrelenmiş, benimle birlikte yolculuk etti. Atından

Querfurtlu Aziz Bruno Örneği”, *TTAD*, S. 2, 2021, s. 67, dn. 38. Querfurt’lu Bruno’ya dair detaylar için bkz. Darius Baronas,”St. Bruno of Querfurt: The Missionary Vocation”, *Lithuanian Historical Studies*, V. 14, 2009, s. 43.

³¹⁵ Bazı araştırmacılar bu misyonun Cesur Boleslaw (I) tarafından desteklendiğini ileri sürer. Buna göre papaz Bruno bir ittifak müzakerecisiydi. Ayrıca Peçeneklerin Polonya ile olan ilişkileri için bkz. A. Paron, *The Pechenegs*, s. 302- 306.

yere atladı ve ben yoldaşlarımla birlikte ilerlerken, o yanındaki ileri gelenlerle birlikte takip etti. Biz daha sonra kapıdan geçip çıktık.”³¹⁶

Verdiği bilgilere göre Peçeneklerin, Ruslar arasında korkuyu körüklediği, onların saldırı anlarında ne kadar acımasız olduklarını Rus kroniklerinde verilen bilgilerle adeta tasdik eder biçimdedir. Diğer yandan papaz Bruno’nun, Kiyev’den mi hareket ettiği yoksa Peçeneklere yakın bir şehirden mi onların topraklarına geçtiği belirsizdir. Ancak Vladimir’in Kiyev’de onu misafir ettiği düşünülürse Kiyev ile en yakın Peçenek toprağı arasında o dönemde iki günlük bir yol mesafesi bulunmaktaydı. Bu da Ruslarla Peçeneklerin neden her daim burun buruna geldiklerini izah etmektedir. Ayrıca Vladimir’in icraatleri arasında yukarıda zikredilen sınır şehirler kurma ve onların etraflarını sağlam çitlerle çevirmiş olduğu bilgisi yine burada verilen bilgilerle doğrulanmaktadır. Peçenek tehlikesinin bu denli yakın hissedildiği topraklarda, Vladimir’in aldığı tedbirlerin çok daha önceden alınması gerekirdi. Böylelikle Peçenek ilerleyişinin daha erken dönemlerde durdurulması olasıydı. Fakat mevcut olayların seyri bunu mümkün kılmadığını göstermektedir. Ruslar, Peçenek fitratına aşına olmalarından ve onlarla husumetlerinden kaynaklı, papazın Peçenekler tarafından ilk farkedildiği anda öldürüleceğinden neredeyse tamamen emindiler. Bu da Peçeneklerin yabancılarla

³¹⁶ Dikmen,”Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi Querfurtlu Aziz Bruno Örneği”, s. 68. Querfurtlu Bruno’nun Kral II. Henry’ye yazdığı mektubun İngilizce tercümesi için bkz.”The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II:On His Aliance with the Pagans”, İng. Tr. W. L. North, erişim adresi: https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/83/2019/06/Bruno_of_Querfurt_Letter_to_Henry_II_for_MARS_website.pdf, erişim tarihi: 26. 07. 2021. Orijinal metin için bkz. Wilhelm von Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. Blüthe des Kaierthums*, 5. Aufl, Duncker und Humblot, Leipzig, 1885, s. 702- 706.

olan ilişkilerine dair ufak ipuçları vermektedir. Anlaşılan Peçenekler yanlarında onların bildikleri rehberler olmadan kendi topraklarına girmeye çalışanlara oldukça acımasız davranmakta, bu sayede kendi içlerinde güvenliği sağlamaktaydılar. Ancak bu vaziyet Peçeneklerle Rusların ilişkilerinin iyice gerildiği zamana aitti. Nitekim Vladimir'in adamlarından birinin papaza: *"Seni sınırlarımızın bittiği yere kadar getirdik, burada düşmanlarımızın sınırları başlıyor; biliyorum ki yarın üç saatten önce, hiçbir fayda sağlamadan sebepsiz yere, ölümün acı tadını tatmış olacaksın."*³¹⁷ şeklinde umutsuzca sarfettiği sözler, Peçenek topraklarında yabancıların hayatlarının (en çok hasımları olan Rusların) nahoş biçimde sona erdiğini göstermekteydi. Aynı şekilde imparator Konstantin'in eserinde verdiği bilgilerde de Peçeneklerin Korsun kıyılarında çok mühim rehberlik hizmeti verdiklerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu hizmetten yoksun olarak iç topraklara girmeye çalışanlar, acı bir sonla karşılaşıyor olmalıydı. Papaz Bruno'nun hayatının Peçenekler elinden sona ereceği düşüncesi sürerken, yaşanan gelişmeler aksi yönlü olmuştu. Buna göre papaz ve beraberindeki heyet iki gün boyunca herhangi bir tehlikeyle karşılaşmadan Peçenek yerleşimlerine varmışlardı. Ancak onlarla karşılaştıktan sonra işlerin seyrinin biraz değiştiği görülmektedir.

Peçenekler tarafından inceden inceye sorgulanan Hristiyan misyonerler neredeyse günde üç kez sabah, öğle, akşam olmak üzere Peçenek kılıçlarını enselerinde hissetmişler, başlarını ölüme eğmişlerdi. Peçeneklerin sosyal yaşamından da kesitler sunan Bruno, onların pazar günü kalabalıklar halinde toplandığını, gelen elçiler için büyük bir konsey oluşturulduğunu ifade eder. Elçilere karşı beklenilenden daha hürmetkâr bir şekilde tutum gösterildiği anlaşılan metinde, ayrıca Bruno ve maiyetine

³¹⁷ Dikmen, "Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi Querfurtlu Aziz Bruno Örneği", s. 68.

konsey oluşturulana kadar kalacak yer verilerek misafir edildiği belirtilmektedir. Peçenek ileri gelenleri arasında tam bir fikir uyumu oluşmadığı anlaşılan ilk konseyden sonra, bir diğer Pazar günü tekrar konseyin toplandığı ifade edilmektedir. Ancak bu defa elçilere sert davranılmıştı. Bruno, kendilerinin ve atlarının kırbaçlanmaya maruz kaldığını, korkunç bir yaygara kopartılarak baltalar, kılıçlarla Peçeneklerin onların üzerlerine üşüşüğünü ve kendilerini bin bir parçaya ayırmakla tehdit ettiklerini anlatmaktadır. Yaşanan bu arbededen sonra elçilik heyeti başka bir bölgeye sürülmüştü.³¹⁸ Fakat bu defa Hristiyanlığa aşina olan Peçeneklere rastlamış olacaklar ki heyetin ne amaçla geldiklerini anlamışlardı. Bruno'nun ifade ettiğine göre bu Peçenek boyu arasında onlar 5 ay kadar uzun denilebilecek bir süre yaşamışlardı. Bununla birlikte heyet, Peçenek topraklarının 3 bölgesini dolaşma ve Hristiyanlığı tebliğ etme müsaadesi almıştı. Fakat 4. bölge olarak belirttiği topraklara girme konusunda onay çıkmamıştı. Bahsedilen 4. kısım topraklara giremese de o bölgeden bir takım habercilerin geldiği ve bir şekilde Bruno'nun aracılığıyla Ruslar ve Peçenekler arasında barışın tesis edildiği aktarılmaktadır:

“...topraklarının üç bölümünü dolaşmamıza karşın dördüncüye dokunmadık; ancak bu bölgeden, daha soylu insanların (meliores/ daha iyilerin) habercileri bize geldi. Hristiyanlık, Tanrı'nın parmağıyla yaklaşık otuz ruhta yaratıldığında dedikleri gibi, bizden başka kimsenin başaramayacağı onlarla(Ruslarla) aralarında bir barış yaptık.”Bu barış, ”dediler,” sizin aracılığınızla oldu; eğer anlattığınız gibi sağlam/sabit kalırsa, hepimiz özgürce Hristiyan olacağız; ama eğer Rusların efendisi

³¹⁸ Dikmen,”Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi Querfurtlu Aziz Bruno Örneği”, s. 68.

sözünde durmazsa, sadece savaşı düşünmeliyiz, Hristiyanlığı değil. '' Bu anlaşma ile Tanrı aşkına memnuniyet gösteren, oğlunu rehin olarak sunan³¹⁹ Rus'un efendisine geldim ve aramızdan birini piskopos olarak kutsadık, Rus efendisinin oğluyla birlikte toprağın (yönetimin) merkezinde görevlendirildik ve böylece, yeryüzündeki tüm putperestlerin en kötüsü ve en acımasızları olanların arasında, Hristiyan Yasası, Kurtarıcı Tanrı'nın büyük zaferine ve övgüsüne ulaştı. ''³²⁰

Günümüze yalnızca Vladimir ve bahsedilen bu Peçenek boyu arasında şiddetli mücadelelerin sürdüğü malumatı ulaşmıştır. Ruslarla barış karşılığında Peçeneklerin Hristiyanlığı kabul etme düşüncesi ise şüphelidir. Çünkü böyle bir vaziyette üstünlüğün Vladimir kanadına geçeceği gerçeği ortadadır. Eğer vaziyet böyle ise Hristiyanlığın neden aracı bir unsur olarak kullanıldığı sorusu tuhaf durmaktadır. Ruslarla barışa yanaşmak isteyen Peçeneklerin, din gibi bir unsura ve yabancı topraklardan gelmiş bir din adamının yardımına zaten ihtiyacı yoktu. Kaldı ki Peçenekler arasında Hristiyanlığı menfaatten dahi olsa kabul eden başbuğlar ve belki de halk, daha erken dönemden beri mevcuttu. Bu sebeple burada Bruno tarafından verilen aktarımların doğruluk payının şüpheli olduğunun atlı çizilmelidir. Peçeneklerin Korsun ve buna benzer ticarî önem arzeden sahalarda Bizans, Bulgar Ruslarla içli dışlı olduğu bilinmekteydi. Bu yaşanan etkileşimler sayesinde Hristiyanlık bilinmekte ve hatta Harezm'den gelen Müslüman

³¹⁹ Vladimir'in oğlunu Peçeneklere rehin olarak verdiğine dair araştırmacılar arasında görüş birliği yoktur. Hatta bu olayın gerçekleşmediği daha muhtemel görünmektedir. knyazın oğlu değil de güvendiği bir adamının papaz ve heyetiyle beraber gönderilmiş olması bizce daha makuldür.

³²⁰ Dikmen, "Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi Querfurtlu Aziz Bruno Örneği", s. 69.

tüccarlar, Hazar yönünden gelen Musevi tüccarlar vasıtasıyla İslamiyet ve Yahudilikle de Peçenekler tarafından yakından takip edilmekteydi.³²¹ Dolayısıyla Hazarlarda mevcut olan dinî hoşgörü Peçenek içinde de *Pax Pecenegia* şeklinde muhafaza edilmiş olmalıdır. Bütün bu bilgiler ışığında Bruno'nun halk nazarında Hristiyanlığa bazı dönüşümler gerçekleştirdiği düşünebilir. Fakat her iki tarafın birbirine denk vaziyette sürdürdüğü mücadelelerde böylesine bir din mecburiyetinin sunulması kabul edilebilir bir durum değildir. Peçeneklerin ilerleyen zamanlarda da görüleceği üzere bilhassa Uzların baskısıyla sıkıştıkları topraklarında, Ruslar ve Uzlar arasında seçim yapmaya başlamışlardı. Aynı anda iki siyasi güçle mücadele, mevcut yapıyı zayıflatarak bir tarafa meyletmeyi mecburî kılmıştı. Netice itibarıyla Rus mintikasına daha çok yaklaşan Peçenek grupları, yenilginin verdiği yükümlülükle Hristiyanlığı kabul edip Rus bünyesine dâhil edilmişlerdi. Bu suretle Rus yapısı ve toplumu içerisine entegre edilmiş, şu an bile birçok Ukraynalının topuk izinde Hristiyanlığı kabul etmiş Peçenek kalıntıları mevcuttur. Bruno'nun aktarmış olduğu kayıtlar, Vladimir ile Peçeneklerin çetin mücadelesinin sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ancak Papaz Bruno Peçenekler içine yaptığı yolculukta başarısız bir misyonerlik faaliyeti gerçekleştirdiği ortadadır. Zira Hristiyanlığın yayılması, daha çok Uz baskıları sebebiyle Peçeneklerin, Ruslara sığınma isteğiyle politik tabanlı bir durumdu.

³²¹ S. P. Tolstov, 988 ile 997 seneleri arasında yaşanan Peçenek- Rus savaşlarını Vladimir'in Hristiyanlığa geçmesinden sonra başladığını adikkat çeker. Peçeneklerin Vladimir üzerine saldırmasını arka planında Harezmli Müslümanların propagandalarının yer aldığını ve Peçeneklerin kışkırtıldığını ifade eder. Bkz. M. İ. Artamanov, *Hazar Tarihi*, s. 534. Harezm- Peçenek irtibatı dönemsel açıdan mümkündür fakat Peçeneklerin dinî sebepler dolayısıyla böyle bir savaşa kalkışacakları ihtimaller dâhilinde değildir. Zira böyle bir durumda Peçeneklerin içinde çok sayıda Müslüman Peçenek olduğunu aramak gerekir.

Misyonerin aktardığı bilgiler dinî inancın yanı sıra dönemin siyasi manzarasını tasavvur etmemize imkân sağlamaktadır. Burada asıl olan, Vladimir ile Peçenekler arasındaki mücadelelere ve dönemin politik havasına dair verdiği ipuçlarıdır. Vladimir'in Hristiyanlığa geçişinin ardından, mevcut Rus politikasına paralel, 994- 996 senesi kayıtlarında Peçeneklerle yaşanan mücadeleler, ufak çaplı dahi olsa yeniden başlamıştı. Günümüz Ukrayna Stugna nehri yakınında bulunan Vasil'evo (Vasilkov) şehrine Peçeneklerin saldırdığı bilgisi yer almaktadır. Buna göre Vladimir hızlıca hareket etmiş ancak yanına ufak bir bölük almıştı. İki gücün orduları karşılaştığında, Vladimir büyük bir hata yaptığının farkına varmıştı. Zira muhtemelen Peçenekler sayıca fazla ve tam teçhizatlı olarak mücadeleye gelmişlerdi. Kaydın devamında Vladimir Peçenek güçlerine karşı savunmayı kaybetmiş, derhal bir köprünün altına mevzilenerek, Peçeneklerden zar zor gizlenebilmişti.³²² Her ne kadar Vladimir teşkilatlanma yönünde ciddi adımlar atıyor ve sınırlarını genişletmede başarılar kazanıyorsa da, Peçenekler sınırın yanı başında onun için hâlâ ciddi bir endişe kaynağıydı. Nitekim burada geçen hadisede belirtildiği üzere, eğer şansı yaver gitmeseydi belki de ikinci bir Svyatoslav vakası yaşanabilirdi. Öyle ki Vladimir, kılıpayı kurtulduğu bu saldırının ardından bir nevi kurtuluş akçesi olarak şehirde bir kilise inşa etmeye yemin etmişti. Anlaşılan bu saldırının büyüklüğü onu epeyce korkutmuştu. Ayrıca her mücadele sonunda Vladimir'in Peçenekler hakkında ayrı bir ders çıkardığı aşikârdı. Saldırının bir sınır anlaşmazlığı mı yoksa genel bir yağma saldırısı mı olduğuna dair herhangi bir malumat verilmemiştir. Ancak gittikçe sınırları daralarak, yaşadıkları topraklar içinde sıkışmaya

³²² PVL, 996 senesini verir. Bkz. PVL, s. 86; Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 282; *Primary Ch.*, s. 121; Nikon kroniği ise bu hadiseyi 998 olarak kayıtlamıştır. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 66.

başlayan Peçenekler için bu saldırı, muhtemelen Vladimir'in artan güç baskısına karşı yapılan genişleme çabasıydı. Zira Peçeneklerin başarısının ardından kaçan Vladimir Kiyev'e dönmüş, aldığı yenilginin şokunu atlatamadığından Novgorod havalisine giderek Peçeneklere karşı yeni asker gücü toplamıştı.³²³ Anlaşılan Vladimir'in Peçeneklere dair aldığı önlemler ve attığı adımlar yeterli olmuyordu. Peçenek hücumlarına karşı her ne kadar yeni kasabalar ve koruma duvarları inşa ettirse de bu yapılanlar Peçenekler karşısında etkisiz kalıyordu. Meselenin diğer bir boyutuna bakıldığında, yerel halkın Peçeneklerden epeyce çekinmesi dolayısıyla yeni inşa edilen şehirlerde yeterli bir nüfusun yerleşmediği görülüyor. Bunun için Vladimir'in kuzey havalisindeki Slav boylarını mecburî göçe tabi tuttuğu düşünülebilir. Bunu da vicdani duyguları etkileyerek, kilise vasıtasıyla gerçekleştirdiği görülmektedir. Kilise inşası halkın cesaretlendirilmesi konusunda büyük rol oynamıştır. Bu tür stratejik noktaların muhafazasını üstlenen Slavlar için Vladimir'in yaşamı kolaylaştırıcı kanunlar da uygulamış olduğu muhtemeldir. Kiyev'in etrafının Peçenekler tarafından ıssızlaştırılmasını önlemenin yegâne yolu kuzeyden varlıklı aileleri getirerek garnizon kasabalara yerleştirmektir. Hem ekonomik hem de askerî yönden gelişme sağlanarak yerleşimlerin kalıcı olması hedeflenmişti.

Olayların tam bu sıralarda yine kızıştığı görülmektedir. Peçeneklerin Rus yönetimi içinde onları haberdar eden casuslar bulunduğu anlaşılıyor (ya da Kiyev'deki Vladimir hâkimiyetini istemeyen kesim). Nitekim knyazın yokluğunun haberi, acil surette Peçeneklere uçurulmuştu: "*Vladimir, Peçeneklerle o zamanlar süre giden büyük bir mücadele içinde olduğundan dolayı yaya birliklerinin ardından Novgorod'a*

³²³ A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 285; The Russian Primary Ch. , s. 122.

gittiğinde Peçenekler, o an için ortada bir knyaz olmadığını anladılar ve Belgorod'ı kuşattılar.”³²⁴ Knyazın yokluğu, Peçeneklerin daralan çemberi kırması için mühim bir fırsattı. Ve bu fırsatı değerlendirerek, Belgorod şehrini muhasara altına almışlardı. Rivayetin devamı kronikçilerin yine masalsı anlatışlarıyla süslenmişti. Şehir halkı kuşatma altında olduğundan herhangi bir giriş çıkış mümkün değildi. Yiyecek tedariki sağlanmadığından şehir açlığa mahkûm olmuştu. Hatta bu açlık onların Peçeneklerle işbirliği yapmaları yönünde serzenişlere, sızlanmalara sebep olmuştu. Vladimir, birliklerinin yetersiz oluşu sebebiyle muhtemelen derhal hareket edememiş, şehir halkını bir manada kaderine terketmişti. Zaten bir önceki yenilgide canını kıl payı kurtarmış, bu sebeple plansız ve teşkilatsız hareket etmek istememiş gözükmektedir. Halkın teslim olma çağrısı üzerine *Halk Konseyi* (Veçe)’nin aklına Peçenekleri kurnazlıkla alt etme gibi bir plan gelmişti. Vladimir’in güçten yoksun olması ve gelmeyeceğine kanaat getirdikten sonra halktan bazı kimselere, iki çukur kazarak birine tahıl lapası (kisel) diğerine de knyaza ait kilerden getirilen bal şerbeti konulmasını istemişlerdi. Daha sonra Peçeneklerin kuşatmada bulunan önde gelen liderlerinden bazıları davet edilerek çukurlar gösterilmiş, yiyeceklerinin mucize eseri hiçbir şekilde bitmediğini ve Peçenek kuşatması yıllarca sürse dahi bu kaynağın asla sonlanmayacağını dile getirmişlerdi. Hikâyeye göre buna çok şaşırان ve umduğunu bulamayan Peçenekler, derhal kuşatmayı kaldırarak geri dönmüşlerdi.³²⁵ Görüldüğü üzere kronik yazarları kendi tarafgir fitratları gereği yaşanan bu hadiseyi mucizevi bir hâle büründürmüşlerdi. Ancak olayın iç yüzüne

³²⁴ PVL, s. 88; Nikonovskaya Letopis, s. 67; Ipatevskaya Letopis, s. 111; Radzivilovskaya Letopis, s. 57; Troitskaya Letopis, s. 120.

³²⁵ PVL’ye göre bu olay 997 senesinde vukuu bulmuştur. Bkz. *Primary Chronicle*, s. 123; Nikon Kroniği’ne göre ise hadise 999 senesinde yaşanmıştır. Bkz. *The Nikonian Chronicle*, s. 117.

bakıldığında, Peçeneklerin geri adım atmasında, yaklaşan kış mevsimi ve dâhi knyazın muhtemelen büyük bir kuvvetle kuşatma altındaki Belgorod'a hareket etmiş olması yatmaktaydı. Ayrıca kuşatmada yer alan Peçenek birlikleri sayıca üstünlükleri mevcut değildi. Muhtemelen knyazın şehre varışına kadar halk aslında yeterli miktarda yiyeceğe sahipti. Sırf kuşatmanın Rusları yücelterek kayıtlara geçmesi için abartılması ve halkın çok güç durumda kaldığının ifade edilmesi için bu hadise tıpkı diğerleri gibi hikâyeleştirilmişti. Dolayısıyla yenilgiyi göze alamayan Peçenekler, geri çekilmeyi tercih etmişlerdi. Peçeneklerin bu olay ile ayrıca Vladimir'e gözdağı vermek istedikleri de olasılıklar arasında değerlendirilmelidir. Ve yine bu saldırının Özi nehrinin doğu kesiminde yaşayan Peçenek boyları tarafından düzenlenmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

1000 senesinde 'Volodar'³²⁶ adlı bir liderin Peçeneklerle birlikte Kiyev'e saldırdığı bilgisi aktarılmaktadır.³²⁷ Bu Peçeneklerin, bilinenden çok daha fazla sayıda Kiyev'i sarsan akınlarda bulunduklarının delili olması açısından ayrıca önem arz etmektedir. Bu hadise yaşandığı sırada knyaz Vladimir, Tuna havalisindeki Preslav'da bulunmaktaydı. Kayda göre Peçeneklerin Kiyev sakinlerini büyük bir paniğe

³²⁶ Bu kayıt diğer kroniklerde mevcut değildir. Ayrıca Volodar'un kim olduğu bilgisi de açık değildir. Muhtemelen bu kişi Rus ya da Peçenek başbuğlarından biridir fakat hangi kesimden olduğu belli değildir. Rivayete göre şeytana uyup hata yaptığı, Vladimir'in emrini çiğnediği belirtilmektedir. O vakitlerde Vladimir'le müttefik olan birçok Peçenek başbuğunun mevcudiyeti bilinmektedir, bu başbuğun da onlardan biri olma ihtimali bulunmaktadır.

³²⁷ Nikonovskaya Letopis, s. 68.

sürüklediği bilgisi verilmektedir. ‘Aleksandar Popovich’³²⁸ adlı bir liderin ortaya çıkmasıyla onun, Volodar ve kardeşini, ayrıca çok büyük sayılarda Peçeneği öldürdüğü bilgisi verilmektedir. Diğer kroniklerde yer etmese de sayı bakımından büyük bir Peçenek ordusunun Kiyev’i muhasara etmeye kalkıştığı gerçeği ortada durmaktadır. Bu da, Vladimir’in maiyetinde bulunan kişilerin, kaynaklarda bahsedilmese de Peçeneklerle rahatlıkla ittifak kurup, Vladimir’in hâkimiyetini sık sık ve ciddi şekilde tehdit ettiklerini göstermektedir. Vladimir’in hâkimiyeti boyunca sürekli olarak teyakkuz hâlinde olmasının yegâne sebebi, Peçeneklerin her fırsatta yıpratıcı saldırılar düzenlemesinden başka bir şey değildi.

1001 senesinde kaydedilen bir diğer hadise, yine bir Peçenek saldırısının Rus taraflı neticelerini anlatır. Bir önceki sene Peçenekleri alt ettiği ifade edilen Aleksander Popovich adlı lider, bu defaki yaşanan Peçenek saldırısında yanında ‘Ian Usmoshvets’ adlı bir savaşçıyla karşımıza çıkar. Anlatılana göre bu iki güçlü Rus lider, Peçeneklerin önde gelen liderini öldürerek birçok Peçenek savaşçısını katletmişti. Bununla birlikte yine Peçeneklerin bir diğer başbuğu olan ‘Rodman’ ve oğulları esir edilerek Kiyev’e gönderilmişti.³²⁹ Bu zafer üzerine Vladimir’in Kiyev’de çok büyük bir kutlama

³²⁸ Aleksandar Popovich (Alyosha) adlı Rus liderinin burada zikredilmesi, kronikçinin yaptığı diğer hatalı girdilerden biridir. Zira Popovich, bir halk kahramanı olarak sözlü geleneğe göre XIII. Yüzyıllarda yaşamış ve Tatarlara karşı mücadele etmiş bir savaşçıdır. Muhtemelen kronik yazarı, bahsedilen kişi ile dönemin bir başka Rus liderini özdeşleştirmiş ve ortaya böyle bir kayıt çıkmıştı.

³²⁹ *Nikonovskaya Letopis*, s. 68. Bu hadisenin tam aksini söyleyen tarihçiler de mevcuttur. Buna göre bu sırada Peçeneklerle Ruslar arasında dostane ilişkiler kurulmuş bu sayede Başbuğ Rodman ve oğulları Kiyev’e davet edilmişti. Bkz. H. Orkun, *Peçenekler*, s. 16

düzenlettiği aktarılmaktadır. Öyle ki bu ziyafetle sokaklardaki bütün aç ve fakirler doyurulmuş, kiliselere, manastırlara ve yoksullara bol bol sadaka verilmişti.³³⁰ Anlaşılan Vladimir yine büyük bir Peçenek baskınına atlatmış ve bunu büyük bir şükür yemeği ile kutlamıştı. Birçok defa değindiğimiz üzere Rus kronik yazarları kendi lehine olmayan hadiselerden bahsetmekten imtina ederlerdi. Hatta onları kayıt altına alınmış olsalar bile tekrar derleme yaparken kayıtlardan çıkarmayı bir sorumluluk olarak görürlerdi. Bu sebeple yinelemekte beis görmediğimiz Vladimir döneminde, ciddi manada çok sayıda Peçenek saldırılarının yaşandığını düşünmek hiç de mantık dışı değildir. Bizim açımızdan şanssız nokta, yaşanan hadiselerin bir de Peçenekler yönüyle aktarılmamış olmasıdır. Dolayısıyla Vladimir'in Peçeneklerle mücadelesinde bildiklerimiz, yalnızca Rus kroniklerinin aktardıklarıyla sınırlıdır.

Nikon Kroniğinde 1004 senesi olaylarında Peçenek birliklerinin tekrar Belgorod şehri önlerinde görüldüğüne dair bilgi yer almaktadır. Peçeneklere karşı zafer kazanmasıyla meşhur olan, yukarıda adı geçen Aleksander Popovich ve Ian Usmoshvets, Vladimir'in emriyle tekrar Peçeneklere karşı gönderilmiştir. Üzerlerine Rus kuvvetlerinin geldiğini duyan Peçeneklerin derhal bozkıra kendi topraklarına çekildikleri anlatılmaktadır.³³¹ *Nikon Kroniğinin* 1004 senesindeki hadiselerinde Peçenek başbuğu 'Temir'in kendi akrabaları tarafından öldürüldüğü bilgisi yer almaktadır.³³² Başbuğ Temir'in Knyaz Vladimir'le işbirliği yapması üzerine kendi boy birliğindeki soydaşlarıyla ters düşmüş olması yüksek bir ihtimaldir. Muhtemelen Knyaza olan yumuşak tavrı ve onun Hristiyanlığı tercih etmesi, boy içindeki konumunu

³³⁰ The Nikonian Ch. , s. 118.

³³¹ Nikonovskaya Letopis, s. 68.

³³² The Nikonian Ch. s. 119

zedelemiş, kendilerine eziyet eden Vladimir'e, başbuğun meyli kabul edilemez bir noktaya gelmişti. Büyük boy birliği içindeki bu gibi hadiseler, Peçeneklerin başından beri tam bir kenetlenme sağlayamamasına yol açmıştı. Ters düşen siyasi ve ekonomik çıkarlar boy içinde tamiri olmayan gediklerin açılmasına sebep olmaktaydı. Bahsedilen örnekte olduğu üzere meselelerin bir bölümü, boy içindeki mühim rütbelilerin katliyle çözüme kavuşturulmaktaydı. Türklerde buna benzer sert ikazlar akrabalar ve başbuğların yakın adamları tarafından gösterilmekteydi. Nitekim benzer bir örneğini İbn Fadlân aktarmıştı. Hadiseye göre, Uz beylerinden biri Müslüman olmak istemiş ancak çevresindeki ileri gelenler böyle bir inanç değişikliğinde yönetim hakkının elinden alınacağı konusunda sert bir dille uyarılmışlardı.³³³ Anlaşılan, ısrarın devam ettiği durumlarda boy beyleri etkisiz hâle getirilmekte ve mevcut düzenin muhafazası bu şekilde gerçekleştirilmekteydi.

Vladimir döneminde bir yandan Peçenek boylarıyla mücadele edilirken, bir yandan Ruslar kendi içlerinde sık sık görüş ayrılıkları, mücadeleler yaşamaktaydılar. Baba oğul arasında yaşanan hâkimiyet mücadelelerinin biri de Vladimir ve oğlu Yaroslav arasındaydı.³³⁴ Novgorod havalisinde knyaz konumunda bulunan Yaroslav, Peçenek saldırılarının en şiddetli yaşandığı esnada babasına vermesi gereken vergiyi (2000 grivna) bölge halkından da aldığı cesaretle ödemeyi reddetmişti. Tam oğlu üzerine sefere çıkmaya karar verdiği esnada, yaşının verdiği yorgunluk ve muhtemelen

³³³ İbn Fadlân Seyahatnamesi, s. 40.

³³⁴ Vladimir'in bilinen 12 oğlunun olduğunu kaynaklar belirtmektedir. Oğullarının bazılarının adları yönetici oldukları şehirler dolayısıyla yıllıklarda geçmektedir. Bunlar; Vyşeslav, Izyaslav, Yaroslav, Svyatopolk, Vsevolod, Svyatoslav, Mstislav, Boris, Gleb, Stanislav, Pozvird ve Sudislav'dı. Ancak ilerleyen süreçte Kiyev Rus tarihini etkileyecek olan Vareng destekli Yaroslav'dı. Bkz. *PVL*, s. 84.

Peçeneklerle olan bitmez tükenmez yıpratıcı mücadeleleri onu ağır şekilde hasta düşürmüştü (1014).³³⁵ Öte yandan merkezi yapıdan, taşraya gönderilen knyaz oğulları serbestliğin verdiği cesaretle başkaldırıları göstermeye başlamışlardı. Yaroslav'ın vergi ödemeye itiraz etmesinin, büyük knyaz tarafından bir isyan olarak kabul edildiği açıktır. Bu sebeple Vladimir kendi hâkimiyetin varisi olarak oğlu knyaz Boris'i seçmiş görünmektedir.³³⁶

Ertesi seneki kayıtlarda Yaroslav'ın babasından çekindiği için Vareng askerleri takviye etmek üzere denizaşırı topraklara (büyük ihtimalle İsveç kıyıları) gittiği belirtilmektedir. Vladimir'in hastalığı iyice ağırlaşmış ancak bir yandan Peçenek saldırılarının dozu da hiç azalmamıştı. Zira Vladimir'in hastalığını fırsat bilen Peçeneklerin hiç durmadan tazyiklerde bulundukları bellidir. Vladimir Berestovo'da güçsüz hâlde hastalığıyla çırpınırken, Peçeneklerle mücadele etmesi için diğer oğlu Boris'i onların üzerine salmıştı. Her iki tarafın ciddi şekilde mukavemetleri sürerken, Vladimir'in öldüğü haberi gelmişti (15 Haziran 1015).³³⁷ O sırada Kiyev'de knyazın oğullarından Svyatopolk bulunmaktaydı. Vladimir'in sağlığı esnasında bile oğulları arasında rakip knyazlık savaşı sürmekteydi. Onun ölümü tam bir karmaşaya yol açacağından, bu haber Svyatopolk'tan bir süre saklı tutulmuştu. Hâkimiyet mücadelelerinin yanı sıra Peçeneklerle olan şiddetli çarpışmalar da bu durumu tetiklemiş olabilir. Zira knyazsız kalan bir yönetim ciddi bir otorite boşluğuna yol açacağından, bu gibi durumları fırsat kollayan Peçeneklere karşı ağır bir yenilgi almak

³³⁵ PVL, s. 90; Ipatievskaya Letopis, s. 114; Nikonovskaya Letopis, s. 69

³³⁶ A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 288, dn. 947.

³³⁷ PVL, s. 90; Nikonovskaya Letopis, s. 69.

an meselesiydi. Dolayısıyla kırılğan bir süreçten geçen Rus yönetiminin, hassas bir politika izlediği görülmektedir.

1004 tarihinden Vladimir'in ölümüne kadar olan süreçte *PVL*'de herhangi bir Peçenek saldırısı kaydına rastlanmaz. Ancak böylesine gergin bir ortamda her iki tarafın da birbirlerine saldırmadan durduklarına inanmak güçtür. Kayıtlara geçmese de bir yandan Peçenek tazyikinin sürdüğü kuvvetle muhtemeldir. Bunu destekleyen kayıt *Nikon Kroniği*'nde saklanmıştır. Ancak burada mevzu bahis edilen güçler, Peçenek şeklinde değil Polovets yani Kıpçak adıyla anılmıştı. Bu tarihlerde Kıpçak saldırıları henüz vukuu bulması kronolojik açıdan doğru olmadığından, kronik yazarı Peçenekleri Kıpçaklarla karıştırmıştı.

Kroniklerde yer alan hadiselerle şu ana değin elde ettiğimiz çıkarımlarla, Peçenekler ve Rus münasebetleri açısından Vladimir dönemi, epeyce mühim bir sürece tekabül etmişti. Zira Peçeneklerin güçlerinin zirveye çıktığı dönemde onların, Rus knyazlık ailesinin iç meselelerine hissedilir dercede müdahale ettiklerini görüyoruz. Zira Yaropolk'un, Vladimir'e karşı sürdürdüğü mücadelede adamlarından birinin onun Peçeneklere gitmesini ve onlardan ordu toplayarak Vladimir'e karşı savaşmasını tavsiye etmişti. Vladimir'in kroniklerde anlatılan adımlarına baktığımızda oldukça sistemli bir planlama yürüttüğü gözlenebilir. Uyguladığı politik manevralar, günümüz Rus ulusunun oluşmasında epeyce mühim katkı sunmuştu. Evvela yönetimdeki çift başlılığı ortadan kaldırmak isteyen Vladimir, kardeşini bertaraf etmişti. Kardeşine destek olan Peçeneklerin de bir an öce ortadan kaldırılmasının elzem olduğunun farkındaydı. Buna göre Peçeneklerin sindirilmesi, Bizans desteği ve Varengler sayesinde gerçekleştirilecekti. Aynı zamanda Peçeneklerin içyapısında gevşek bir yönetimi olduğunu gözlemleyen Vladimir, birkaç Peçenek bağbuğunu da yanına çekmeyi

başarmıştı. Vladimir, sonraki süreçte bu yapıda yer alan Peçenekleri muhafaza ettiği gibi yeni katılımlar olmasını da sağlamıştı. Yukarıda adı verilen Peçenek başbuğu Küçük'ün maiyetiyle birlikte Hristiyan olup, Vladimir'e biat etmesi bu işleyişinin başarılı olduğunun göstergesidir. Vladimir, Peçeneklerle mücadelenin en kızıştığı zamanlarda mutlaka Novgorod havalisine giderek Vareng desteğine başvurmuştu. Buradan yola çıkıldığında Varenglerin en fazla karşılaştığı ve mücadele ettiği Türk boyunun Peçenekler olduğu neticesi çıkarılabilir. Dolayısıyla Peçenekler kuvvetle muhtemel Vareng savaşçılarını uyguladıkları taktiklerle, askerî yönleriyle etkilemişlerdi. Kaynaklarda yer almasa da bu tesir topraklarına döndüklerinde bir şekilde kendisini göstermiş olmalıydı. Vladimir, Varengler kadar bir kısım Slav halkından da rağbet görmüştü. Onları dinî yönde bir takım alıştırmalara tabi tutarak ileride dönüşeceği Hristiyanlığın bir nevi temellerini atmıştı. Nitekim Hristiyanlığın Rus toprakları içerisinde yayılımıyla birçok Slav tanrısı Hristiyan azizleri ile yer değiştirmiş bu sayede Slav-İskandinav gelenekleri Hristiyanlık dini adı altında yaşamaya devam etmişti.³³⁸

1. 7. Knyaz Svyatopolk (1015-1019) ve Knyaz Yaroslav'ın Hâkimiyet Mücadelelerinde Peçeneklerin Rolü

Vladimir'in ölümüyle oluşan hükümdar boşluğunda, oğulları arasında çıkan anlaşmazlık sınırları da aşmıştı. Buradaki yönetim boşluğundan yararlanmak ve topraklarını genişletmek isteyen Svyatopolk'un kayınpederi Polonya dükü Cesur

³³⁸ Slav tanrı ve tanrıçaları Hristiyanlıkla beraber melez bir kültüre dönüşmüş, bugünkü şeklini almıştı. Slav inaç ve kültürü için bkz. E. Levkiyevskaya, *Mifi Russkovo Naroda*, Astrel, Moskva, 2000; E. L. Madlevskaya, *Ruskaya Mifologiya*, Midgard- Eksmo, Moskva, 2005; H. İ. Kostomarov, *Slavyanskaya Mifologiya*, Çarli, Moskva, 1994; B. A. Rıbakov, *Yazıçestvo Drevnih Slavyan*, Nauka, Moskva, 1994.

Bolesław (I. Bolesław Chrobry) Peçeneklerden yardım aldı (1013). Krize müdahalesi sırasında ona destek çıkan Peçenekler (yaklaşık 1000 kadar) bilinmeyen bir sebeple öldürüldüler.³³⁹ Diğer yandan Vladimir'in oğlu Svyatopolk Kiyev'de kendisini knyaz ilan etmiş, halefler arasında çatışmanın fitili ateşlenmişti (1015). Zaten knyaz Vladimir'in ölümünün bir süre diğer kardeşlerden gizlenmesi, Novgorod hâkimi Yaroslav'ın öfkesini bir kat daha arttırmıştı. Knyazlık peşinde koştuğu babasının sağlığında bile aşikâr olduğundan, Svyatopolk'u ortadan kaldırması an meselesiydi. Nitekim bu mücadele için gerekli Vareng muhafızlarını tam teşkilatlı şekilde hazır bekletmekteydi.³⁴⁰ Vladimir döneminde süren Slav boyları mücadelesi knyazlık hadiselerinde yeniden kendini göstermişti. Drevlyanlar ve Polyanlar bu çekişmede taraflarını belli etmişlerdi. Zira Drevliyanlar Vladimir'den sonra oğlu Yaroslav'ı desteklemişlerdi. Svyatopolk ise Polyanlar tarafından sahaya sürülmüştü.

Svyatopolk'un Kiyev'de knyaz olmasına Kiyev'in sakinleri temkinli yaklaşmaktaydı. Çünkü o sıralarda diğer kardeşler bilhassa Boris, Peçeneklere karşı müthiş bir mücadele vermektedir. Ancak Kiyev'in yerlisi Polyanlar devamlı surette Peçenek desteğine başvurmuşlardı. Boris eğer Peçenekleri bir şekilde sindirirse ittifak

³³⁹ *Thietmar of Merseburg, Chronicon*, Tr. Igor V. Djakonov, Moscow, 2009, s. 128. 1018 senesi hadislerinde Kiyev'e karşı düzenlediği seferde Peçenekler yaklaşık 1000 kadar savaşçı ile ona destek vermişlerdi. Bkz. Thietmar of Merseburg, *Chronicon*, s. 177- 178; Mykola Melnyk, "On the issue of the authenticity of the names of Pecheneg rulers", s. 154. Öldürülme sebepleri destek için gelen Peçeneklerle Polonya birliklerinin ganimet üzerinde anlaşmazlığa düşmesi ve Peçeneklerin memnunsızlığı olarak gösterilmektedir. Bkz. Paron, *The Pechenegs*, s. 311; M. V. Kiseleva, "Pechenegi v Sisteme", s. 311.

³⁴⁰ The Nikonian Ch. , s. 130.

kuracak güç kalmayacaktı. Fakat kronikte Vladimir'in diğer oğulları böylesi savaşırken durumdan istifade edip kolayca tahta geçen Svyatopolk için Kiyev sakinleri samimiyet beslemedikleri iması vardır.³⁴¹ Muhtemelen kronik yazarı Sloven ve Drevliyan destekçisi olduğu için böyle bir cümle kurmuştu.

Çıktığı Peçenek seferinden herhangi bir yengi ya da yenilgi almadan (kronikte onlarla herhangi bir çatışmaya girmeden döndüğü ifade edilmekte) dönen Boris'e babasının ölüm haberi verilmişti Fakat o, kardeşinin hâkimiyetine itiraz etmemişti. Devamlı surette etrafta taht iddiacısı bulunması Svyatopolk için sakıncalıydı bu yüzden Boris'i ortadan kaldırmaya karar vermişti.³⁴² Her ne kadar şahsi çıkarlar için atılacak zarurî bir adım gibi görünse de Svyatopolk'un, Peçeneklerle en fazla mücadele eden kardeşini ortadan kaldırması, ileride stratejik bir hataya sebep olacaktı. Hemen ardından tahta yönelik potansiyel tehlike olan Knyaz Gleb ve Svyatoslav da Büyük Knyaz Svyatopolk tarafından bertaraf edilmişti.³⁴³ Ancak öne çıkan asıl çatışma, Yaroslav ile Svyatopolk arasında gerçekleşecekti. Boris ile Gleb'in Svyatopolk tarafından ortadan

³⁴¹ The Primary Ch. , s. 126

³⁴² *The Nikonian Ch.* , s. 123, 124, 125. Boris'in öldürülmesi sırasında yanında en güvendiği muhafızının da öldürüldüğü, bu muhafızın ise Macar ırkından geldiği ve adının Goerge olduğu bilgisi bulunmaktadır. Kronikte Macar beylerinin Rusların muhafızlık kurumu içinde bulunduklarına dair daha önce bir bilgiye rastlamadığımızdan, bunun ufak bir ihtimal de olsa Peçenek ırkından bir savaşçı olması olasılığı da bulunduğunu ifade etmek isteriz. Nitekim Peçenek başbuğlarının o sıralarda knyaz ailesiyle ittifak ilişkileri içinde olmaları sık görülen bir hadisedir.

³⁴³ A. Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 297; The Primary Ch. , s. 128, 130.

kaldırıldığı ve sıranın Yaroslav’a geldiği belirtilmiş, bu haberden sonra Yaroslav acele bir şekilde Kiyev’e hareket etme kararı almıştı.³⁴⁴

Hadiselerin Rus iç politikasındaki Peçenek ayağı bu süreçten sonra başlamıştı. Vladimir döneminde uzunca yıllar Peçeneklerle mücadele edilmiş ancak Svyatopolk üzerine gelen büyük ordu yüzünden endişeye kapılmıştı. Bu yüzden kardeşi Boris’in mücadele ettiği Peçeneklere başvurarak onlardan ve Ruslardan alelacele karma bir ordu meydana getirmişti. Yaroslav yolda olduğu sırada Svyatopolk, Peçenek- Slavlardan müteşekkil ordusuyla Özi’nin kıyısındaki Lybech’e doğru ilerlemişti.³⁴⁵ İki kardeş arasında üç ay kadar herhangi bir saldırı gerçekleşmemiş, taraflar birbirlerine karşı çekinceli bir şekilde beklemeyi tercih etmişlerdi. Nihayet kış mevsimi gelip çatmış, sular buz tutmaya başlamıştı. Lybech taraflarında iki göl arasına mevzilenen Svyatopolk, Yaroslava karşı bütün birliklerini hazır hâle getirmişti. Ardından her iki ordu taarruza geçmiş ve çıkan arbedeyle birlikte büyük bir kıyım yaşanmıştı. Svyatopolk’un Peçeneklerden aldığı ilave destek gölün yüzeyi sebebiyle ulaşamayınca yenilgi kaçınılmaz olmuş, gölün içlerine doğru çekilen knyazın birlikleri buzlar kırılınca suya düşmüş böylelikle Yaroslav’ın birlikleri Svyatopolk’un ordusunu imha etmişti(1016).³⁴⁶ Çetin bir şekilde geçen mücaleden sonra Svyatopolk’un Polonya topraklarına kaçmıştı. Boris’i saf dışı bırakmasıyla Peçeneklerle mücadeleyi sonlandıran Knyaz Svyatopolk, kardeşi Yaroslav’a karşı mücadelede başarılı olamayacağını

³⁴⁴ PVL, s. 97.

³⁴⁵ PVL, s. 98; Nikonovskaya Letopis, s. 75.

³⁴⁶ *The Novgorod Chronicle 1016- 1471*, Tr. Robert Michell, Nevill Forbes, Camden Third Series V. XXV, Camden Society, London, 1914, s. 2; A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 303.

anlayınca, onlardan destek istemeye mecbur kalmıştı. Slav boyları içindeki kavgalarda Peçenekler, Knyaz Vladimir zamanında olduğu üzere Rusların iç meselelerine müdahil olarak taraflar arasında keskin çizgilerin yükselmesine yol açmışlardı.

1. 8. Knyaz (Akıllı- Hâkim) Yaroslav Dönemi (1019- 1054) ve Peçenek Münasebetleri

1017 senesi itibarıyla Novgorod hâkimi Yaroslav kardeşi ile yaptığı hâkimiyet mücadelesini kazanmış ve Kiyev’de Büyük Knyaz olarak tahtın sahibi olmuştu.³⁴⁷ Yaroslav kroniklerde sevilen bir knyaz olması hasebiyle Kiyev şehrini yeniden inşa etmesi, göz alıcı yapılar kondurması gibi faaliyetlerinin üzerinde çok durulmuş çokça övülmüştür. Yaroslav tahta geçmiş böylelikle Peçeneklerle mücadeleye kaldığı yerden hız kesmeden devam edecekti. Nitekim tahta geçtiği 1017 senesi hadislerinde Peçeneklerin Kiyev’e saldırdığı, şehre epey bir zarar verdikten sonra ancak günün akşam saatlerinde Yaroslav’ın onları başından savuşturabildiği bilgisi yer almaktadır.³⁴⁸ Bu saldırıyla birlikte Yaroslav’ın Peçenekleri bütünüyle imha etme fikri şekillenmiş olmalıdır. Ayrıca kardeşiyle olan mücadelelerinde Peçeneklerin ona yardım etmesi gibi bir vaziyet de söz konusuydu. Dolayısıyla Yaroslav’ın Peçenekler üzerinde intikam duygularının daha da kabardığı aşîkârdır. Yaroslav Kiyev’de hâkimiyetini tam manasıyla yerleştiremeden, Svyatopolk meselesi yeniden gündeme gelmişti. Kardeşiyle olan mücadeleyi kaybettikten sonra yanında çok az adamıyla birlikte Leh kralı

³⁴⁷ Kiyev’e gelmeden önce Yaroslav’ın Kiyev sakinlerine güvenmediğinden bir 10 sene kadar Novgorod’da knyazlık yaptığı ileri sürülmektedir. O sırada adı pek anılmayan knyaz Sudislav’ın Kiyev’de konumlandığı ifade edilir. Bkz. Parhomenko, ”Rus i Peçenegi”, s. 142

³⁴⁸ Bu bilgi yalnızca Nikon Kroniğinde yer almaktadır. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 75

Boleslav'a sığınan Svyatopolk, yenilgiyi hazmedememesi üzerine yeniden harekete geçmişti. Leh destekli orduya karşı ise Yaroslav Ruslar, Varengler ve Slovenlerden oluşan birlikleriyle karşı saldırıya geçmişti. Yapılan ilk karşılaşmada Yaroslav büyük bir yenilgiye uğrayarak, Kiyev'in Svyatopolk'un eline geçmesine mani olamamıştı (1018).³⁴⁹

Novgorod civarına çekilen Yaroslav, Varenglerden tekrar bir ordu tertip ederek Svyatopolk'un üzerine saldırmıştı. Aralarında çıkan münakaşa sebebiyle Leh kralı Boleslav'ın desteğinden de yoksun kalan Svyatopolk, çareyi daha önce de yardımlarına başvurduğu Peçeneklerde aradı. Svyatopolk'un Kiyev'i terkederek Peçenek topraklarına kaçtığı bilgisi kroniklerde aktarılmaktadır.³⁵⁰ Orada bulunduğu süre zarfında Peçeneklerden büyükçe bir ordu tertip edilmişti. Daha önceki mücadelenin bir başka versiyonu yine tekrar edecekti. Burada belirtilmesi gereken önemli husus, Peçeneklerin hemen hemen her fırsatta Rusların iç meselelerinde boy gösteren baş aktörlerden biri olmalarıydı. Peçeneklerin knyaz Vladimir zamanından beri yıpratılmış, sayıca azaltılmıştı. Doğudan gelen bir diğer Türk gücü olan Uz dalgasının tazyiklerine rağmen, bir güç olarak başvurulun yegâne aktörlerden biri olduğu hâlâ ortadaydı. Bu dönemler Peçenek boylarının aktif sahada, Rus knyazlık meselelerine dâhil oldukları son zamanlarıydı. Eğer boy içindeki meselelerin hâlli ilk başlarda tam ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilseydi, Peçeneklerin uzunca bir süre daha Rus içişlerine karışmaları mümkün olabilecekti.

³⁴⁹ PVL, s. 98- 99; *Ipatyevskaya Letopis*, s. 129- 130.

³⁵⁰ A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 305; The Russian Primary Ch. , s. 132.

1019 senesi hadislerinde Yaroslav, kardeşlerinin Svytopolk tarafından katlini bahane olarak epeyce kullandığı gözlemlenmektedir. Alta nehri³⁵¹ kıyısında tekrar karşı karşıya gelen iki kardeşin ordusundan çokça askerin öldüğü, nehrin, toprağın kanla ve cesetle dolduğu haberleri kroniklerde iletilmektedir. Mücadelenin yine kazananı Yaroslav olmuş, Svyatopolk güç bela kaçmayı başarmıştı. Ancak aldığı derin yaralar sebebiyle kısa süre sonra can vermişti.³⁵² Savaştan sonra hem Rus hem de Peçenek ordusunda büyükçe sayılarda kayıp verildiği savaşın zorluğundan anlaşılmaktadır. Zaten güç dengesini zar zor kuran Peçeneklerin dış saldırılar yüzünden sayıca büyük kayıplar vermesi, Peçeneklerin asker sayısında büyük bir dalgalanma yaşattığı ve sonraki süreç için onları daha da zorladığı kuvvetle muhtemeldir.

Yaşananların ardından Yaroslav Kiyev tahtının tek hâkimi olarak hüküm sürmeye başlamıştı. Her fırsatta büyük zararlar veren Peçenekler için de tehlikeli sona yaklaşmıştı. Nitekim Yaroslav ile birlikte yakında Peçeneklerin imhası gerçekleşecek, bu tarihten sonra derli toplu Peçenek birliklerinin Ukrayna bozkırlarında görülmeleri neredeyse imkânsız hâle gelecekti. Böylelikle Peçenekler Ruslar için büyük bir tehdit olmaktan çıkacaktı. Yaroslav'ın knyazlığı ele geçirmesine müteakiben 1020 senesinde Peçeneklerin şehre geldiği, birçok zarar ziyan yaptıktan sonra topraklarına geri döndükleri ifade edilmektedir.³⁵³ Ancak hadisenin ayrıntıları mevcut değildir ve herhangi bir Rus savunmasından bahsedilmemiştir. Anlaşılan gittikçe güçten düşen

³⁵¹ Trubezh ırmağına akar.

³⁵² PVL, s. 99; Ipatyevskaya Letopis, s. 130- 131; Nikonovskaya Letopis, s. 76; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 306-7.

³⁵³ Bu hadise yalnızca Nikon Kroniği'nde geçmektedir. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 77.

Peçenekler, ufak birlikler hâlinde birtakım vurkaç saldırıları düzenlemekteydiler. Nitekim Yaroslav döneminde sık sık ancak ufak çaplı Kiyev üzerine yapılan saldırılar kroniklerde yer edinmişti.

1020 senesinden 1033 senesine kadar kroniklere yansıyan herhangi bir Peçenek saldırısı mevcut değildir. 13 senelik bir süre zarfında Peçeneklerden yana böylesine bir sessizlik bizim nazarımızda pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim topraklarında sınırlı bir şekilde hareket etmeleri, daralan alan içinde ihtiyaçların zar zor karşılanıyordu. Bilhassa bozulan ikili ilişkiler bağlamında ticaretin sekteye uğramış olması, onları sessizlikten ziyade saldırgan bir yapıya bürünmelerine yol açmış olmalıydı.

Bu sükût hâli 1036 senesinde bozulmuş ve kroniklerde kayda alınmıştı. Yaroslav'ın Novgorod'da olduğu sırada Peçeneklerin Kiyev'i kuşattığı haberi ulaşmıştı.³⁵⁴ Novgorod Slavları ve Varenglerden derhal bir ordu toplayan knyaz Yaroslav, ancak bahar mevsiminde Kiyev'e ulaşabilmişti. Şehre vardığında Peçeneklerin sayıca üstün olduğunu görmüş, direkt taaruza karar vermişti. Savaşçılarını mevzilere yerleştirdikten sonra Peçeneklerin ilerleyişi de başlamış, bu sayede iki taraf Aziz Sofiya Kilise'si civarında çarpışmışlardı. Bu mücadele Peçeneklerin Ruslar karşısında adeta son direnişi olmuştu. Anlatılanlara göre mücadele çok şiddetli yaşanmış, hatta Yaroslav uzun uğraşların sonucunda ancak akşama doğru yengi kazanabilmişti. Dağılan Peçenek birlikleri çeşitli yönlelere kaçarak tamamen gücü kaybetmişlerdi. Savaş alanında çok sayıda kayıp vermenin yanı sıra kaçarken birçok

³⁵⁴ S. A. Pletneva, *Polovtsı*, s. 21.

Peçenek askerinin de nehirde boğulduğu bilgisi aktarılmıştır. Son olarak kronikte Peçeneklerden kalan bakiyelerin tamamen yitip gittiği ifade edilmiştir.³⁵⁵

Yukarıda mevzu bahis edilen hadise, Rus- Peçenek ilişkilerindeki kayda alınan son ve en şiddetli mücadeleydi. Ancak burada Peçeneklerin ana kitlesinin çoktan Tuna sahasına doğru göç etmiş olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Yaroslav karşısında mücadele veren Peçenekler esas kitleden geriye kalanlardı. Bu sahada kalan ve top yekün bütün gücünü ortaya koyan Peçenekler, Ruslar karşısında dehşetli bir yenilgi olarak dağılmışlardı. Yine büyük çoğunluğunun Bizans topraklarına doğru harekete

³⁵⁵ Bu hadiseye dair kayıtlar, kroniklerde farklı tarihlerde verilmiştir. Nikon Kroniği 1033, PVL 1036 ve Ipatyev Kroniği ise 1034 tarihini verir. Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 80; PVL, s. 101- 102; *Ipatyevskaya Letopis*, s. 105- 106; A. Ulsan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 314. Ayrıca bkz. Karamzin, *İstoriya Rossiskiy*, T. II, 1997, s. 179- 180; P. Golubovskiy, *Peçenegi, Torki i Polovtsi*, s 63.

Ayrıca Nikon Kroniğinde olaylar şu şekilde gelişmiştir:”Yaroslav Peçeneklerin Kiev’i kuşattığı haberini aldığıında Novgorod’daydı. Knyaz Varenglerden ve Slovenlerden (Novgorod) müteşekkil çok sayıda asker toplayarak baharda Kiev’e ulaştı. Peçeneklerin sayıca epeyce kalabalık olduğunu görünce şehirden dışarıya çıkarak maiyetini düzene soktu. Varengleri orta cenaha yerleştirirken, sağ cenahta Kievli askerler ve sol kısımda da Novgorodlular yer aldı. O ve maiyeti Kiev’in önünde göründüklerinde, Peçenekler oklarıyla saldırdılar ve her iki ordu şimdiki Rus Metropolitinin olduğu Kutsal Sofya Kilise’sinde karşı karşıya geldiler. O vakitler burası şehrin dışındaydı. Şiddetli bir savaş zuhur etti ve Yaroslav ancak akşama doğru güç bela üstün gelebildi. Peçenekler kargaşa içinde nereye kaçtıklarını bilmeden uzaklaştılar. Birçoğu kaçarken Sitomlia nehrinde, bir kısmı da diğer nehirlerde boğuldular. Geride kalanlar kayboldu ve bu günümüze dek böyle sürdü.” Bkz. *Nikonovskaya Letopis*, s. 80.

geçtiği bilgisi mevcuttur.³⁵⁶ Artık kendi sınırları içerisinde barınmakta güçlük çeken Peçenek bakiyelerin bir kısmı Bizans topraklarına, diğer bir kısmı Macar yerleşimlerine de ulaşmıştı. Yine geride kalan az sayıda bakiyeler de tıpkı eski vakitlerde olduğu üzere Uz bakiyelerine dâhil olmuşlardı. Bundan sonraki süreçte Uzlar içinde Ruslarla mücadelelerine tanık olacağımız Peçeneklerin, aynı zamanda Rus hizmeti içinde sınır boylarında muhafız olarak yerleştirilmeleri de hız kazanacaktı. Peçenek ve Uz saldırılarında epeyce yıpranan Ruslar için asıl mühim tehlike bu defa Kuman- Kıpçaklar adıyla doğudan yükselecekti. Uzların, Rus bozkırlarında görülmeleri kroniklerde 985 senesi hadiselerinde kaydedilmişti. Knyaz Vladimir dönemine denk gelen bu tarihte İdil Bulgarlarına karşı yapılan saldırılarda Ruslar, Uzların desteğini almışlardı.³⁵⁷

Bilindiği üzere Vladimir dönemi Peçeneklere karşı verilen sert mücadelelerle gündeme gelmişti. Dolayısıyla Peçeneklere karşı onların azılı düşmanları olan Uzlarla ittifak yapılması yüksek ihtimaller dâhilindeydi. Kroniklerde yer almamasına rağmen Özi'nin doğu kesiminde bulunan Peçenek ordaları üzerine yapılan baskınlarda muhtemelen Uzlar da mevcuttu. Vladimir'in ölümüyle başlayan knyazlık çekişmesi oldukça kanlı olaylara sahne olmuş ve netice itibarıyla bu makamı Yaroslav kazanmıştı. Babasının ölümüyle sekteye uğrayan Peçenek mücadeleleri, onların vurkaç saldırılarına karşı tekrar başlamış ve hız kesmeden devam etmişti. Peçeneklerin diğer knyazlara olan destekleri ve bu çekişmeli ortamda ipleri daha da germeleri, Yaroslav'a Peçenek meselesine noktayı koyma zaruriyetini göstermişti. Kiyev'den her ayrılışında başkentin

³⁵⁶ Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium*, Hz. I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Weber, V. II, Bonn, 1839, s. 469, 514; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 58-59.

³⁵⁷ *PVL*, s. 57.

kuşatma altına alınması, bu suretle Rus hâkimiyetinin tehlikeye girmesi vaziyeti kötüleştirdiğinden, Vareng ve Slavlardan müteşekkil bir orduyla Peçenekleri ciddi manada dağıtmıştı. Büyük bir kısmı çoktan Tuna sahasına göç etmiş bulunan Peçeneklerin Ukrayna bozkırlarında kalan kısmı ise bu saldırılar sırasında iyice bitap düşmüş, Uz darbeleriyle adeta parçalanmış, büyük kabileler hâlinde batıya doğru mecburî bir sürüklenme yaşamışlardı.

1. 9. 1036 Mağlubiyeti sonrası Peçeneklerin Rus Sahasındaki Vaziyeti

Peçeneklerin güney Rusya bozkırlarındaki mevcudiyetlerine, yıllıklarda 1036 senesinden sonra epeyce seyrek rastlanmaktadır. Anlaşılan Yaroslav'ın şiddetli şekilde mücadeleleri onları bulundukları sahada azınlık seviyesine indirgemiş ve kroniklerde en azılı düşman olarak tanımlanan Peçeneklerin tarihi metinlerden silinmesine sebebiyet vermişti.

Güney Rusya'da knyaz Yaroslav'ın sağlığında bile yaşanan radikal değişimlerin ardından, 1054'te ölümüyle yönetim meseleleri karşık bir hâl almaya başlamıştı. Evvela, Yaroslav'ın büyük dedelerinden beri knyazlık makamına dair düzgün bir veraset sistemi bulunmamaktaydı. Bu da yönetim tabakasında derin çatlaklara sebebiyet veren iç mücadeleleri beraberinde getirmekteydi. Peçenekler gibi dış güçlerin müdahaleleri de vaziyeti içinden çıkılmaz bir hâle büründürdüğünden, knyaz bunun önlemini sağlığında almaya karar vermişti. Kendi oğulları arasında şehirlerin yönetimini paylaşmak suretiyle, Kiyev tahtına geçen oğul "Büyük Knyaz" sıfatını alacaktı. Diğer şehirlerin yönetimine geçirilen oğullar da knyaz olarak Kiyev'deki knyaza bağlılıklarını sürdürecektlerdi. Bu sayede görünüşte hâkimiyet meselesi hâll edilmiş gibi dursa da Rus yönetimi ayrı ayrı knyazlıklara bölünmüştü. Fakat her bir knyazlık ilerleyen zamanlarda kendi çocukları arasında toprakları bölmeye başladığında ortada daha büyük bir

hâkimiyet kavgası yeniden nüksedecekti. Nitekim bu Yaroslav tarafından gerçekleştirilen bu uygulamaya sonrasında kimse riayet etmeyerek, knyazlar arasında kavgalar başladı ve parçalanma yine keyfiyet üzerine gelişti.³⁵⁸ Yıllıklarda 1097 senesi hadiselerinde bu durumun örneklendiğini görmekteyiz. Ve alınan büyük yenilginin ardından (1036) ilk defa yıllıklarda Peçeneklerin adı tekrar geçmiştir. Rus knyazları olan Vladimir,³⁵⁹ Svyatopolk,³⁶⁰ David Igorevich,³⁶¹ Vasilko Rostislavich,³⁶² David Svyatoslavich³⁶³ ve bir diğer kardeş Oleg³⁶⁴ kendi aralarında hâkimiyet mücadelesine dair barış yaptılarsa da ilerleyen süreçte toprak genişletme arzuları bu barışa gölge düşürmüştü. Hadiselerinin gelişmesiyle bu, bir nevi intikam meselesine dönüşmüş

³⁵⁸ G. Vernadsky, *A History of Russia*, Yale University Press, USA, 1944, s. 36.

³⁵⁹ Kaynaklarda Vladimir Vsevolodoviç Monomah (1113- 1125) olarak geçen Kiyev knyazıdır. Yaroslav'ın torunudur. Annesi Bizans İmparatoru Konstantin Monomah'ın (1042- 1055) kızı olduğu için kendisine de Monomah adı verilmiştir. Detaylı bilgi için N. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rosiskogo*, II, Sank- Peterburg, 1818, s. 148- 170; A. Kazhdan, "Constantine IX. Monomachos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, Oxford- New York, 1991, s. 504; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 40 - 41.

³⁶⁰ Knyaz İzyaslav Yaroslaviç'in oğlu olan Svyatopolk Mihail İzyaslaviç (ö. 1113), 1098 ile 1113 yılları arasında Kiyev'de knyazlık sürdürmüştü.

³⁶¹ Igor Yaroslaviç'in oğlu olan David Igoreviç (ö. 1112), 1080 ile 1112 yılları arasında Vladimir- Volin'de knyazlık sürdürmüştü.

³⁶² Tmutarakan Knyazı olan Rostislav Vladimiroviç'in oğlu olan Vasilko Rostoslaviç 1124'e kadar Trebovl'de knyazlık sürdürmüştü.

³⁶³ Knyaz Svyatoslav Yaroslaviç'in oğlu olan David Svyatoslaviç 1097 ile 1123'e kadar Çernigov'da knyazlık sürdürmüştü.

³⁶⁴ David Svyatoslaviç'in kardeşi olan Oleg Svyatoslaviç, Çernigov'da knyazlık yapmış ve 1115'te ölmüştür.

gözükmektedir. Burada knyazların mücadelesinde yine Peçenek ve Torklardan alınan destekler aktarılmaktadır:

“...Berendiler³⁶⁵, Peçenekler Torkların bana doğru yola çıktıklarını duyunca, ben düşünmüştüm ki, eğer Berendiler Torklar ve Peçenekler bana bağlı olurlarsa ben kardeşlerim Volodar ve David’a: ”Genç drujinalarınızı bana verin, siz ise içiniz ve keyfinize bakınız’. Ve ben şöyle aklımdan geçirdim: ‘Kışın ve yazın Lyah (Leh- Polonya) topraklarına saldıracağım Lyah topraklarına boyun eğdireceğim ve Rus topraklarının intikamını alacağım’. Sonra Tuna Bulgar topraklarını ele geçirmek ve onları benim otoriteme tabi kılmayı istiyordum.”³⁶⁶

Uzların Rus hudutlarına komşu olmasıyla zaman zaman Kuman- Kıpçaklara karşı müttefiklik münasebetleri de artış göstermiştir. Kumanların baskısıyla arada ezilen Uzlar, Ruslarla ortak hareket ederek saldırıları önleme gayreti içerisinde olmuşlardı.

³⁶⁵ Berendilerin kökeni konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Türk oldukları yönündeki görüşler için Bkz. J. Marquart, ”Ueber das Volkstum der Komanen”, *Osttürkische Dialektstudien*, Berlin 1924, s. 28, 157; L. Rásonyi, *Valacho-Turcica*, Forschungs-arbeiten d. Mitglieder d. Ungarischen Instituts und d. Collegium Hungaricum in Berlin, Berlin 1927, s. 3; C. Jirecek, ”Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguci im heutigen Bulgarien”, *Sitzungsber*, Prag, 1889, s. 6; D. A. Rasovskiy, ”Peçenegi, Torki ve Berendi Ha Rus i Ugrii”, s. 11; M. U. Yücel, ”Karadeniz’ in Kuzeyinde Bilinmeyen bir Türk Boyu: Berendiler” *Türkiyat Mecmuası*, C. 24, 2024, s. 163- 188.

³⁶⁶ PVL, s. 176, Nikonovskaya Letopis, s. 131- 133; İpatyevskaya Letopis, s. 173- 74; Lavrentiyevskaya Letopis, 252- 57; Troitskaya Letopis, s. 190; Ulusan, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)*, s. 439.

Bununla birlikte neredeyse 1136'lara gelindiğinde şehirlerde knyazlık mücadeleleri yükselerek, içyapı büyük bir kargaşaya sürüklenmişti. Diğer yandan azınlık seviyesindeki Peçeneklerin, Rus ve Uz bağılısı olarak yaşamlarını sürdürdükleri kroniklerde seyrek şekilde bahsedilmektedir. Kuman saldırıların iyice şiddetlendiği dönemde kimi knyazın Kumanlarla hareket ederek mevcut otoriteye başkaldırdığı da bilinmektedir. Bu denli karışıklığın yaşandığı dönemde Ryazan şehrinde Peçenek bogatırı/başbuğu Temir Hodzha'nın bir pusuda öldürüldüğü haberi geçmektedir(1136).³⁶⁷ 1159 senesindeki hadiselerle geldiğimizde yine knyazlar arasında mücadeleler konu edilmektedir. Burada net bir şekilde Rusların yanında yer alan onların hâkimiyet mücadelelerinde rol oynayan Uz, Peçenk, Berendi gibi Türk bakiyelerinden söz edilmektedir.³⁶⁸ Genel olarak bunların Kuman- Kıpçaklara karşı Ruslarla birlikte hareket ettikleri mühim derecede etkili kuvvetler olarak hizmet ettikleri kroniklerden anlaşılmaktadır.

Bir sonraki Peçenek kaydına 1103 senesi hadiselerinde rastlanmaktadır. Bu sırada Kuman-Kıpçakların, Rus şehirlerine saldırıları şiddetli şekilde devam etmekteydi. Knyazlar arasında mücadele olmasına rağmen Kıpçakların artan dehşetli saldırılarına karşı knyazlar biraraya gelmeyi başarmışlardı. Kronikteki hadisede Kıpçak başbuğlarıyla her mücadele sonunda çeşitli yeminler verildiği ancak Kıpçakların

³⁶⁷ *The Nikonian Chronicle*, V. II, s. 7.

³⁶⁸ *The Nikonian Chronicle*, V. II, s. 111. Sayılan Türk boyları içinde Dolmat/ Tolmat denilen bir boyun da adı geçmektedir. Bu Peçeneklerde mevcut olan Borotalmat adına çağrışım yapmaktadır. Burada Rus sınırları içerisinde kalan bazı Peçenek boylarının sahayı terketmek yerine bir şekilde daha ufak yapılar hâlinde mevcudiyetlerini devam ettirdikleri sonrasında Torklar ve Berendilerle karışım meydana getirdikleri görülmektedir.

sözlerinde durmadıkları anlaşılmaktadır. Bir araya gelen birkaç knyaz, zorlu bir mücadele sonrasında 20 kadar Kıpçak başbuğunu öldürerek karşı tarafa büyük bir gözdağı ve moral bozukluğu vermişlerdi. Savaşı kazanan Rusların, aynı zamanda Torklara ve Peçeneklere de zarar verdikleri anlatılmaktadır. Kronikte Peçeneklerin ve Uzların, Kıpçaklardan yana oldukları verilmemiştir. Ancak Rusların, Kıpçakları savuşturduktan sonra Peçenek ve Uzları çadırlarıyla birlikte çok sayıda koyun, at, deve pahalı eşya ve esir aldıklarını kayıtlar göstermektedir. Dolayısıyla burada onların Ruslardan yana davranmadıkları hatta Kıpçaklardan yana meyil göstermiş oldukları çok nettir. Seferden sonra Ruslar esirlerden, hayvanlardan ve eşyalardan oluşan çok büyük bir savaş ganimetiyle memleketlerine zaferle dönmüşlerdi.³⁶⁹

Rusların Kıpçaklarla olan mücadelesi durmaksızın sürerken, bir diğer Peçenek kaydına 1116 senesinde rastlamaktayız. *PVL*'nin derleyicisi 1116'da yazımı bitirdiğinden bundan sonraki hadiseler *İpatyev*, *Voskresenskaya* ve *Nikon Kroniği*'de yer alan kayıtlardan takip edilmiştir. Peçeneklerin genel siyaseti hatırlandığında onların devamlı surette kendi çıkarlarına uygun gelen tarafların yanında oldukları, kolaylıkla saf değiştirdikleri yinelenmelidir. Bu mizaçları Uzlara da sirayet etmiştir. Kıpçakların sürekli olarak rahatsız ettiği bir sahada, çıkarlar nereyi uygun görürse orada yer almışlardır. Uz ve Kıpçak öncesi dönemde daha büyük sayılardaki boylar şeklinde bu tutumu sürdürürken, 1036 sonrası ufak bakiyeler şeklinde Uzlarla beraber hareket ederek gerçekleştirmekteydiler. Bunu temsil eden bir hadise de 1116 senesinde kayda alınmıştır. Buna göre 1116 senesinde Ten Nehri yakınlarında Kıpçaklar; Torklar ve Peçeneklerle 2 gün boyunca süren çok şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Mücadele sona

³⁶⁹ PVL, s. 166; Nikononvskaya Letopis, s. 139; İpatiyevskaya Letopis, s. 185; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 269.

erdiğinde ise Torklar ve Peçenekler, Vladimir'in yanına gitmişlerdir.³⁷⁰ Bu olayda muhtemelen Kıpçakların, Uz- Peçenek bakiyelerine karşı onların Rusların müttefikleri olması hasebiyle saldırımları söz konusudur. Zaten Kıpçakların sahayı işgalleriyle yurtlarını yitiren Uzlar ve Peçenekler, Kıpçakları birincil düşmanları olarak görmüşlerdir. Bu suretle üç Türk boyu çarpışmaktan geri durmamışlardır.

Değişken bir sürecin yaşandığı dönemde, dengeler de sürekli olarak farklılık göstermişti. Kıpçakların saldırgan yaşam biçimleri Rusları, Uzları ve beraberinde Peçenekleri devamlı surette savunma hâlinde olmaya mecbur etmişti. 1121 senesinde yer alan hadiselerde Knyaz Vladimir'in (Monomah) bir başka Türk boyu olan Berendileri Rus sınırlarından uzaklaştırdığı anlatılmaktadır. Bu mücadelede beraber hareket ettikleri anlaşılan Uzlar ve Peçeneklerin ise kendiliğinden kaçtıkları ifade edilmektedir.³⁷¹ Knyazın her ne kadar Peçenek ve Uz bakiyelerini Kıpçaklara karşı

³⁷⁰ *Voskresenskaya Letopis*'te tarih 1114 olarak verilmiştir. Bkz. *Voskresenskaya Letopis*, s. 23. İpatyev Yıllığında ise yaşananlar şu şekilde aktarılmıştır:“(1116)... Aynı yaz Kumanlarla, Tork ve Peçeneklerle Tın yakınlarında savaşıldı. İki gün ve iki gece orada kaldıktan sonra Torklar ve Peçenekler, Vladimir'in yanına gittiler.” *İpatiyevskaya Letopis*, s. 280

³⁷¹ Kaçan bu bakiyenin muhtemelen Bizans sınırlarına yığıldığı, buralardaki soydaşlarıyla bir araya gelerek saldırılarda bulunduğu açıktır. Zira Bizans kaynaklarında, Ruslarla geçen mücadeleye destekleyici biçimde Peçeneklerin bu firarlarını kayıt altına alınmıştır. Bizans müellifi Niketas Khoniates *Tarih* adlı eserinde, Ioannes Komnenos döneminin Bizans- Peçenek mücadelelerine yer vermiştir. Buna göre 1121 Rus yenilgisinden sonra 1122 ya da 1123 senesinde Peçenekler Tuna'yı geçerek adeta çekirge sürüleri gibi Bizans topraklarını talan etmişlerdir. Benzer anlatımı sunan diğer Bizans müellifi Ioannes Kinnamos da Peçeneklerin bu sene dolaylarında Tuna'yı geçerek imparatoru zora sokan bir savaşa sürüklediğini aktarmaktadır. Dolayısıyla Ruslardan darbe alıp, Bizans topraklarına kaçan Peçenekler, kendilerinden

mücadelede kullansa da onların varlığını tehdit unsuru olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Peçeneklerin ve ortakları Uzların giderek daralan sınırlar içerisinde Ruslara zarar vermiş olmaları kaçınılmazdı. Knyazlık dönemi boyunca Ruslar açısından büyük işler başardığı bilinen Knyaz Vladimir'in, Rus sınırlarını devamlı olarak taciz eden bu Türk boylarına karşı kararlı mücadeleler sürdürdüğü yıllıklardaki hadiselerden tespit edilmektedir. Her ne kadar Peçeneklerin büyük çoğunluğu Bizans topraklarına yığılmış gözüксе de Rus hâkimiyet sınırları içerisinde hatırı sayılır Peçenek kuvveti yaşamlarını sürdürmüştü. Hatta bu boyları komuta eden mühim başbuğların etki kabiliyetleri hâlâ bu sahada kendisini hissettirmekteydi. Nikon yıllığındaki yer alan haberde Ryzanlılar, saygın Peçenek başbuğlarından biri olan Temirhaz'ı (Temir Hodzha ?) öldürmüşlerdi(1136).³⁷² Muhtemelen bu hadise Peçenek başbuğu ve onun yönetimindeki Peçeneklerin yerel halka zarar vermelerinden kaynaklanmıştı. Özi nehrinin sol kesiminde bilhassa Ryazan Knyazlığına yakın çevrede o dönemde *Yabani/Asi Polovets* adıyla bilinen Kıpçak- Kumanların varlığı bilinmektedir. Yabani olmalarından kasıt onların çevredeki yaşayanlara devamlı surette saldırmaları, sözlerinde durmamalarından kaynaklanmaktaydı.³⁷³ Muhtemelen buradaki Peçenek

önceki vakitlerde buraya gelmiş daha güçlü birliklere dâhil olarak yerleşme çabaları göstermişlerdir. Ama bu arzuları müthiş bir yenilgiyle sonlanarak adeta Peçenek varlığı yok edilmiştir. Bizans kaynaklarında bu hadise"Peçenek Bayramı (katliamı?)" olarak yerleşmiştir. Bkz. Niketas Khoniates, *Historia*, Tr. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995, s. 9- 11; *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Tr. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2001, s. 7-9.

³⁷² *The Nikon Chronicle From the Year 1132- 1240*, V. II, Tr. Serge A. Betty Jean Zenkovsky, The Kingston Press, New Jersey, 1984, s. 7. Bu hadise yalnızca Nikon yıllığında bulunmakla birlikte kaynağı tespit edilememiştir.

³⁷³ Peter B. Golden," The Polovci Dikii", *Harvard Ukrainian Studies*, III/IV, s. 297-298.

bakiyesi Kıpçaklarla işbirliği içindeydi ve hâlihazırda Kıpçak saldırılarıyla canından bezmiş olan Ruslar, Peçeneklerin de verdikleri rahatsızlık sebebiyle başbuğlarını etkisiz hâle getirerek, Peçenekleri bulundukları yerden sürmüşlerdi. Kıpçak bakiyeleriyle hareket eden Peçenekler, kendilerinin epeyce az sayıdan oluşan birlikleriyle yerel halka bile kendilerini savunamaz hâle gelmişlerdi.

Aradan geçen 6 sene sonra yani 1142’de Peçenekleri yine sahnede görüyoruz. Kardeşlerin hâkimiyet kavgalarında bilindiği üzere Peçenekler destekleyici askerî güç açısından birinci sırada rol oynamaktaydı. Knyazların giderek artan oğul sayısına göre bulundukları sahanın küçülmesi, onları knyazlık için mücadeleye sevk etmekteydi. Yine böyle bir hadisenin yaşandığı 1142 senesinde Peçenekler, knyaz Vsevolod Olegeviç³⁷⁴ tarafından knyaz Vyacheslav Vladimiroviç’e³⁷⁵ yardım amaçlı gönderilmişlerdi.³⁷⁶ Askerî desteğin yetersiz kaldığı durumlarda Peçenekler yardımcı kuvvet şeklinde her fırsatta knyazların yanında yer almışlardı. Muhtemelen bu hizmet için Peçenekler de yüklü miktarlar talep etmişlerdi. Zaten sayıca az şekilde yaşamlarını Rus sahasında devam ettiriyor olmaları, onları türlü ticaret ve hayvancılık gibi üretim faaliyetlerinden alıkoymuş olmalıydı. En azından askerî hizmet karşılığında kendi yaşamlarını idame ettirecek şekilde geçimlerini sağlamış olmalıydılar. Bu elbette en fazla uğraştıkları hayvancılığın tamamen sonlandırıldığı manasına gelmemekteydi. Türk boylarının

³⁷⁴ Knyaz Oleg Svyatoslaviç’in oğlu olup, Kiyev’de knyazlık yapmıştır. Ölüm tarihi 1146’dır.

³⁷⁵ Knyaz Vladimir Monomah’ın oğlu olup, Turov’da knyazlık yapmıştır.

³⁷⁶ *Ipativevskaya Letopis*, s. 306- 307. Benzer hadise 1151 senesindeki kayıtlarda da bulunmaktadır. Ancak burada Rusların Kıpçaklarla olan mücadeleleri içerisinde verilmektedir. Bkz. *Ipativevskaya Letopis*, s. 295- 296.

yaşamsal faaliyetlerinin temel taşları olan at, koyun gibi hayvanlar kendi ihtiyaçları oranında kısıtlı bir şekilde yetiştirilmeye devam etmiş olmalıdır ve zamanla bu gibi faaliyetlerin Rus nüfusuna da sirayet ettiği düşünülmektedir.

Peçeneklerin Ruslarla ilişkileri, daha önce de ifade edildiği üzere Kıpçak-Kuman mücadeleleri ve knyazların makam kavgaları çerçevesinde askerî destek şeklinde devam etmişti. 1151'de Peçeneklerin yanısıra hak iddiasında bulunan knyazların yanında, Kıpçak- Kumanların da yer aldığı görülür. Buna göre daha önce Peçeneklerin yer aldığı siyasi knyaz çekişmelerinde Kıpçaklar da caydırıcı güç olarak Rus knyazları tarafından kullanılmaya başlanmıştı. 1151'de knyazların kavgaları sürerken Lÿbed nehri kıyısından okların fırlatıldığı görülür. Aynı zamanda Berendiler müthiş bir hızla beraberinde Torklar ve Karakalpaklar olduğu hâlde ilerleyip köyleri, kasabaları yakıp yıktıkları, ekili tarlaları talan ettikleri haberi yıllıkta kaydedilmiştir.³⁷⁷

Mücadeleler durmak bilmeden sürerken 1152 ve aradan geçen 10 sene sonra 1162 hadiselerinde Peçeneklerin adlarının geçtiğini görmekteyiz. Ancak dikkat edilecek olursa Peçeneklerin adları yıllıklardan yavaş yavaş silinmeye başlamış ve onlardan çok daha seyrek bahsedilir hâle gelmişti. Peçeneklerin yerini *Çernoye Klobuki* denilen *Karakalpaklar* adlı diğer bir Türk grubunun aldığına şahit oluyoruz. Bu Türklerin kim olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan en çok kabul göreni Peçeneklerin, Uzlarla (Tork), Berendilerle karışımı sonrası onlardan müteşekkil bir melez grup olduğudur.³⁷⁸ 1152 senesindeki hadiselerde daha sonra Kiyev knyazı olacak

³⁷⁷ The Nikonian Chronicle, s. 57- 58.

³⁷⁸ Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavim ve Devletleri*, s. 68; D. A. Rasovskiy, "Eski Rus Tarihinde Kara- Kalpakların Rolü" Tr. Hasan Ortekin, *Türkiyat Mecmuası*, C. V, 1936, s. 351; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 1987, s. 182.

olan Yuri Vladimiroviç (Uzunelli Georgi, Yuriy, Dürgiy Dolgoruki 1154- 1157) ile dönemin Kiyev knyazı İzyaslav Mstislaviç'in³⁷⁹ (Vladimir Monomah'ın torunu) mücadelelerinde Peçeneklerin varlığına rastlıyoruz. Yukarıda bahsi geçen Yabani- Asi Kıpçaklar, Olegoviç, Davidoviç gibi bazı knyaz aileleriyle yakından bağ kurarak, Kiyev'in yönetiminin bu ailelerde kalması için askerî olarak destek vermişti.³⁸⁰ Buna karşılık dönemin Kiyev Knyazı İzyaslav, Karakalpaklardan epeyce büyük destek almıştı. Knyaz Yuri yanına aldığı çok sayıda Kuman- Kıpçak ile birlikte Çernigov şehrine saldırmıştı. Bunu duyan knyaz İzyaslav ise kendi drujinalarının yanı sıra kalabalık bir Peçenek, Uz ve Berendi ordusunu knyaz Yuri ve Kıpçaklar üzerine göndermişti.³⁸¹ Görüldüğü üzere Türk boyları farklı kanatlardaki hükümdarlık çatışmalarında devamlı surette çarpışmışlardı.

1152 senesindeki bir diğer kayıta Kiyev Knyazı İzyaslav, kardeşi Svyatopolk ve onun oğlu Mstislav ile Novgorod Seversk knyazı Svyatoslav Olgoviç ve Dolgoruki'nin oğlu genç Vasilko üzerine sefer tertipleyerek Vsevoloj yakınlarına gelmişti. Knyaz İzyaslav, oğlu knyaz Mstislav'ı beraberinde Kanev Peçenekleri, Uzlar, Berendiler, İzyaslavl'shëhri ve Ros nehri civarından toplanan askerlerle oldukça güçlü bir orduyla

³⁷⁹ Knyaz MstislavVladimiroviç'in oğlu olup Kiyev'de knyazlık yapmış, 1154'te ölmüştür.

³⁸⁰ İki knyaz arasındaki mücadeleler ayrıntılı biçimde Nikon Kroniğinde kayda geçirilmiştir. Bkz. *The Nikonian Chronicle* V. II, s. 49 vd. ; S. A. Pletneva, "Peçenegi, torki i polovcy v južnorusskix stepjah", *Trudy Volgo- Donskoj arxeologičeskoj èkspedicii, V. 1: Matererily i issledovaniya po arxeologii SSR*, 62, Moskov- Leningrad, 1958, s. 224.

³⁸¹ Lavrantiyevskaya Letopis, s. 320- 322; Radzivilovskaya Letopis, s. 124- 125.

Kıpçak-Kumanların üzerine göndermişti.³⁸² Bu kayıta ‘Kanev Peçenekleri’ ifadesi göze çarpmaktadır. Özi nehri kıyısında bulunan Kanev şehrinde hâlâ Peçeneklerin yaşadıklarını ve Kiyev’in güçlü knyazlarına destek vermede ön sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Sayıları belirsizliğini korurken, Kiyev yakınında bulunması hasebiyle Kiyev knyazları onlardan her daim askerî desteği almayı sürdürmüş olmalıydılar. Yıllıklarda yer alan bu mücadeleler sırasında Kıpçakların çok sayıda Hristiyanı esir ettiği ve onlara eziyet ettiği kayıtları bulunmaktadır.³⁸³ Bu insanların Kıpçakların elinden kurtarılması ise Kiyev knyazlarıyla birlikte hareket eden Peçenekler, Torklar ve Berendiler gibi Türk boyları sayesinde olduğu diğer bir gerçektir.

Yıllıklarda 1159, 1162 ve 1169 senesi hadiselerinde Kuman-Kıpçaklar ve knyazlık mücadeleleri ekseninde, tarafların çatışmalarına yer verilmiştir. Bu saldırılarda aktif rol üstlenen Peçenekler, Karakalpaklar, Uzlar ve Berendiler devamlı surette Kiyev knyazlığının çekişmeleri ortasında, bir kısır döngü içerisinde taraflara askerî hizmet sunmuşlardı. 1167 senesinde Kiyev knyazı Rostislav’ın³⁸⁴ ölmesiyle boşalan Kiyev tahtının süratli bir şekilde doldurulması icap etmekteydi. Nitekim bunun için dönemin Suzdal şehri knyazı Mistislav’a³⁸⁵ (1167- 1169) Kiyevlilerin yanısıra desteklerinin tam olduğu gözlenen Karakalpaklar elçi göndermişlerdi. 1169 senesi hadiseleri olarak verilen bu kayıta knyaz Mstislav’ın Kiyev’deki hâkimiyeti ele almak ve kardeşlerini (Rostislav’ın oğulları) safdışı bırakmak maksatlı mücadelelerinde, Peçenekleri toprak

³⁸² The Nikonian Chronicle, s. 70.

³⁸³ The Nikonian Chronicle, s. 71.

³⁸⁴ I. Rostislav, Smolensk knyazı olup daha sonra Kiyev tahtına geçmiştir. Ölümü 1167’dir.

³⁸⁵ II. Mstislav Izyaslaviç, I. Rostislav’ın yeğenidir. Ö. 1174.

tabyalara yerleştirdiği bilgisi aktarılır. Hem Peçenekler hem de diğer Türk boylarının büyük mücadelesi sonucunda knyaz Mstislav Kiyev’deki tahta geçme imkânını elde etmişti.³⁸⁶

Rus yıllıklarında Peçeneklere dair son kayıt 1223 (1224-1225?) senesine aittir. Yıllıkılar, knyazların sık sık desteklerine başvurdukları Peçeneklerin, diğer Türk boylarıyla karışmaları sonucu onların hepsini aynı tanım altında toplamayı yeğlemişlerdir. Göerlik ve askerî vasıflarının benzer özellikler sergilemesi onların ayrımını güçleştirdiğinden, kronikleri kayda geçirenler, kendi dönemlerinde en çok şahit oldukları Türk boyları ya da Türkistan kökenli halklarla onları ifade etmeye çalışmışlardır. Nikon Kroniğinin 1225 kaydında “*Bu yıl, Büyük Knyaz Mstislav Romanovi zamanında günahlarımız sebebiyle hangi dilden, hangi ırktan, hangi inançtan oldukları bilinmeyen, nereden geldikleri belli olmayan, Tatar denilen tanrıbilmez tuhaf kabileleler ortaya ıktı. Kimi insanlar onlara ‘Tatar’ diyor kimileri ise Taurmen (Taumen) ve Peçenek...*”³⁸⁷ Yıllıkının kaydından da anlaşıldığı üzere döneme ait boylar, geçmişteki Türk boylarıyla benzeşim yapılarak adlandırılmıştır. Bu da eskiden beri Rus toplumundaki mevcut Peçenek algısını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Uzun seneler yanyana yaşayan iki ulus çeşitli değişimler geçirerek birbirlerini etkilemiş, daha sonra az sayıda kalan Peçenek bakiyeleri Rus toplum

³⁸⁶ The Nikonian Chronicle, s. 134- 135; Ipatiyevskaya Letopis, s. 364- 366; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 335- 344; Vokskresenskaya Letopis, s. 80- 84.

³⁸⁷ The Nikonian Chronicle, s. 285; Vokskresenskaya Letopis, s. 129; Lavrentiyevskaya Letopis, s. 423; The Chronicle of Novgorod, s. 64. Nikon Yıllığında tarih 1225, Novgorod Yıllığında 1224 olarak verilirken diğerlerinde 1223’tür.

yapısına ya entegre olmuş ya da tamamen asimile edilerek tarihî kalıntıları ve bilinçleri sistemli bir şekilde yok edilmişti.

1220’li yıllardan itibaren Rusya topraklarında, doğudan gelen yeni bir saldırı dalgasıyla karşı karşıya kalınmıştı. Tıpkı zamanında Kuman-Kıpçakların Uzlara ve Peçeneklere yaptığı gibi Moğollar da genişleme siyasetlerine paralel olarak Türk boylarının Rus topraklarında dağılmalarına yol açmışlardı. Büyük çoğunluğunun X. yüzyıl ortalarından itibaren Uz baskıları sebebiyle Bizans ve Macar sahasına göç ettiği Peçenekler, Rus sahasında kalan bakiyeleriyle gerek Uzların, gerekse Rusların içinde hayatta kalma mücadelesi vermişlerdi. Tarih boyunca azınlık yapılarının büyük çoğunluklar karşısında yutulduğu gerçeğiyle bu vaziyet Peçenekler için de benzer şekilde yaşanmıştı.

1223’teki son Peçenek kaydından sonra kroniklerde adlarından söz edilmese de Rusların Peçeneklerle olan ilişkisi yalnızca bu minvalde sınırlı kalmamıştı. Bilindiği üzere Rusların Bizans ile olan bağları onların yaşamında epeyce büyük tesirler yaratmıştı. Temellerinin Knyaginya Olga’dan itibaren atıldığı düşünülen bu değişim Bizans’tan hukuki sosyal düzenlemeleri içeren bazı kanunların alınmasıyla devam etmişti. Vladimir’in resmi olarak Hristiyanlığı benimsemesinin ardından bu yapılanmalar giderek hızını arttırmıştı. Vladimir’in oğlu Yaroslav döneminde ise düzenli kanunların oluşturulduğu görülmektedir. (*Pravda Russkaya*) Bu kanunlarda dikkatimizi çeken nokta, içerikte”Kolbiag” adlı bir gruptan bahsedilmesidir. Bu topluluğun kim olduğu sorusu araştırmacıları uzun bir süre meşgul etmiştir. Ancak bu çalışmalardan net sonuçlar elde edilememiş, her defasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Belirtilen görüşlere ek olarak Peçeneklerin ‘Suru Külbey (Kulpa)’ adı da

ileri sürülenler arasında yer almıştır. ³⁸⁸ Mezkûr kanunlardaki maddelere yakından bakıldığında, maddelerin daha çok esir haklarına yönelik yaptırımları içerdiği görülmektedir. Peçeneklerin köle ticaretini tıpkı Ruslar gibi ancak aracı konumunda sürdürdüğü bilinmektedir. Dolayısıyla buradaki ifadenin Peçenekleri işaret etme olasılığı yüksektir. Ruslarla sıkı ticarî ilişkilerin sürdürüldüğü sahada bu tür kanuni düzenlemelerin yapılması zarurîydi. Dönemin değerli bir ticaret emtiası olarak görülen kölelerin ise bu kanunlarda yer alması olağandı. Bahse konu olan Kulbaig maddeleri şu şekilde kayda alınmıştır:

“Eğer bir adam bir diğerini itip hırpalarsa, şiddete maruz kalan adam iki şahit getirdiği takdirde 3 grivna cezası vardır ancak bu şahitlerin Vareng ya da Kolbiyag olması hâlinde yeminli ifade vermeleri gereklidir.”

“Eğer bir köle Vareng ya da Kolbiyag sahibinden kaçarsa da onu saklayan kişi 3 gün süresince ortaya çıkarmazsa, kölenin sahibi bunu keşfettiği takdirde hem köleyi geri alır hem de 3 grivna saklayan kişiden temin eder.”³⁸⁹

Maddelerden de anlaşılacağı üzere Ruslar ve Peçenekler arasında hukuki düzenlemelere yansiyacak kadar yakın bir işbirliği yaşanmıştır. Neredeyse 150 seneden fazla yaşanan komşuluk süresince bu tür gelişmelerin görülmesi elzemdir. Bu bilgiler bir yandan döneme dair ışık tutarken bizlere de yeni görüşlerin temellerini sağlamaktadır.

³⁸⁸ *Medieval Russian Laws*, Tr. George Vernadsky, Octagon Books, New York, 1979, s. 28.

³⁸⁹ *Medieval Russian Laws*, s. 27- 28.

1036 senesinde alınan yenilginin ardından Peçeneklerin askerî ve siyasi bir tehdit oldukları endişesi hem Rus yönetiminin zihinlerinden hem de yıllıklardan tedricen silinmeye başlamıştır. Daha çok siyasi münasebetlerin yansıtılmış olduğu Rus yıllıklarında, her iki ulusun beşerî yönlerine neredeyse hiç değinilmemiştir. Elbette bunun altında dönem şartlarının getirdiği güvenlik endişesi ve sınırların muhafazası gibi önceliklerin temel alınması meselesi yatmaktadır. Sosyal yaşamlarına dair çok kısıtlı bilgi edinebildiğimiz İmparator Konstantin'in eserinden Ruslar ve Peçeneklerin ikili ilişkilerinin yalnızca siyasi boyutlu olmadığına dair birtakım ipuçları yakalamaktayız. Bilhassa Rus başşehri Kiyev'e yakın Peçenek boylarının gündelik yaşamda birbirlerini etkiledikleri kuvvetle muhtemeldir. Nitekim daha sonra Rus toplumu içerisinde yaşamlarına devam eden Peçeneklerde belli başlı Rus kültürüne aşinalık muhtemelen yüksek seviyede idi.

Ruslar açısından Peçenekler her ne kadar hasım olarak nitelendirilseler de en kuvvetli müttefik ve aynı zamanda ticarî açıdan yaşamsal ihtiyaçların en elzem emtialarını temin eden yakın komşuları olarak bilinmişlerdi. Beşerî ve ticarî yönlerini ele alacağımız bir sonraki bölümde Peçeneklerin Ruslara sağladığı bir takım yenilikler ve kültürel tesirler daha ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır. Siyasi açıdan bakıldığında Rusların Karadeniz'e çıkan transit yolunun Peçenekler tarafından kesintiye uğratıldığı görülmektedir. Bu sayede dönemin muhteşem gücü Bizans'ın Ruslarla olan direkt teması Peçenekler tarafından önlenmiştir. Dolayısıyla Peçenekler hem Ruslar hem de Bizans için denge siyasetinin baş aktörleri olmuşlardır. Bununla birlikte Rus Knyazlık makamı için yapılan mücadelelere Peçenekler müdahil olarak Rus tarihinde birçok defa seyrin değişmesine sebep olmuşlardır. Öte yandan Kuman- Kıpçak saldırılarına karşı Rusların tamamen yok edilmesi yine sahada kalan Peçenek bakiyeleri sayesinde

önlenebilmiştir. Geçen zaman içerisinde kaynaklarda çok az kendilerinden bahsedilmiş olsa da Peçeneklere karşı Ruslar, hem askerî hem de ticarî yönden bağımlı olmuşlardır. Rus tarihçisi Ključevski'nin de ifade ettiği üzere "Ruslara bozkırda savaşmayı öğreten Peçeneklerdir." Bazı çevresel koşullarla birlikte Peçenek savaş tekniklerinin Ruslar tarafından benimsenmesi ve uygulanmasıyla Peçenekler, Ruslar karşısında tutunamayarak yenilgi almışlardır. Karşılıklı etkileşim bu sahada Ruslara kazanç sağlarken, Peçeneklerin yaşamasını güçleştirmişti. Elbette bunda her geçen gün Rusların teşkilatlı yapıya bürünmesi buna mukabil Peçeneklerin iç planda yaşadıkları serbestlik ve başbuğların çekişmesinin yansımaları etkili olmuştu. 150 seneden fazla yanyana yaşayan bu iki ulus, birbirlerine mühim derecelerde kazanç sağlarken, dönemsel ve çevresel etkilerin zorlu neticelerinde kazançlı olarak çıkan ve yükselen Ruslar olmuştu. Onların siyasi ve sosyal manada teşkilatlanmalarında epeyce büyük katkısı olan Peçenekler ise dağılmak suretiyle, Rus nüfus yapısı içinde mecburî değişim ve uyum göstererek Rus tarihindeki yerlerini almışlardır.

II. BÖLÜM

SOSYAL (DİNİ)- EKONOMİK BAĞLAMDA

PEÇENEK-RUS İLİŞKİLERİ

2. 1. Peçeneklerin dinî inanışları- Hristiyanlaştırılma Süreçlerinde Rus ve Bizans Etkisi

Peçeneklerin Ukrayna bozkırlarına göçünden evvel yaşadıkları sahada, çevrelerindeki siyasi güçlerle benzer dinî inançlara sahip oldukları görüşü yersiz değildir. Her ne kadar kökleri eskiye dayanan bir ulus olsalar da baskın gelen inanç, muhtemelen Gök Tanrı inancıydı. Bozkır kültürüyle sarmalanmış boy yapısında, Gök Tanrı inancı ile birlikte birtakım karma inançlara da rastlamak mümkün olsa gerektir. Bizler elimizdeki kıt bilgilerle Türkistan sahasındaki yaşayışlarına dair net görüşler ortaya koyamıyoruz. Bu sisli malumat ancak Peçeneklerin Güney Rusya sahasına gelişleriyle daha belirgin hâle gelmeye başlamıştır. Uzlar içerisinde kalan Peçeneklerin Gök Tanrı inancı ve Türkistan'a özgü adet ve ölü gömme gibi gelenekleri sürdürdükleri aşîkârdır. Saltovo kültürünü³⁹⁰ ortadan kaldırdığı düşünülen Peçeneklerin ölü gömme

³⁹⁰ S. A. Pletněva, görüşünü Rybakov'a dayandırmaktadır fakat M. I. Artamonov bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bkz. S. A. Pletněva"Peçenegi, Torki i Polvtsı v Yujnorusskih Stepyah" *MIA*, No: 62, Moskova- Leningrad 1958, s. 213-214. Saltovo kültürüne dair M. İ. Artamonov, onun Hazarya topraklarıyla içiçe olup, Hazarya topraklarının bünyesine dâhil olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu kültürün Asların Hazarlara başkaldırmaları neticesinde sona erdiğini belirtir. Bk. M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 457- 458.

adetlerinde, hâlâ Bronz ya da Saka dönemine ait kalıntıların varlığını koruduğu ifade edilmektedir. Ölen Peçeneklerin tahtadan yapılmış tabutlara konularak Saka kültüründekine benzer kurgan biçiminde kazılmış veya hafif bir yükseltiye sahip mezarlara defnedildikleri belirtilmektedir.³⁹¹ Bu da Peçeneklerde köklü inançların sürdürüldüğünün bir diğer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölü gömme geleneklerinde mezarlarda atlar, silahlar ve ahiret inancına yönelik objelerin gün yüzüne çıkarılması, bozkır inancının baskın şekilde mevcudiyetini ifade etmektedir.³⁹² Nitekim bu gelenek daha sonraki zamanlarda Peçenekleri mecburî göçe maruz bırakan Kumanlarda (Kıpçak) da görülmüştür. Buna göre ölen kişinin mezarına kımız gibi içeceklerin yanı sıra et ve çeşitli yiyecekler de konulmuştur.³⁹³

Ticaret kervanlarında bulunan Müslüman tacirler, din adamları vasıtasıyla İslamiyet de yayılmaya başlamıştı. Uzların içindeki İslamiyetin yayılımı muhtemelen onlar arasında barınan Peçeneklerde de görülüyordu. Nitekim bu ticaret rotasında güneyden gelen Müslüman tüccarlara yaranmak maksadıyla Uzların ‘kelime-i tevhid’ getirdikleri de aktarılmaktadır.³⁹⁴ Görüldüğü üzere ticarî hareketlilik dinî inançları etkilemiştir. Öte yandan Peçeneklerin batıya doğru uzanan kolunda dinî inançlar daha farklı bir yol izlemiştir. Her şeyden önce Peçeneklerin yerleştikleri bu yeni saha, siyasi açıdan güçlü ve kültür bakımından onlardan çok farklı bir tablo çizmekteydi.

³⁹¹ Horvath, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 20; E. Dikmen, ”Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi” *TTAD*, V. 6, S. 2, 2021, s. 65.

³⁹² V. Spinei, *The Romanians and The Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to Mid Thirteenth Century*, Brill 2009, s. 275, 277.

³⁹³ Dikmen, ”Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi”, s. 65.

³⁹⁴ İbn Fadlan *Seyahatnamesi*, s. 35- 36.

Dolayısıyla çevre güçlerle olan ilişkileri kendi yaşamlarında da bir takım değişikliklere yol açmıştır. Peçenekler yerleştikleri bu yeni sahada kendilerinden söz ettirebilmeleri için ittifak ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu ise beraberinde yeni kültür ve inaçları tanımayı getirmiştir.

Şimdiye kadar süre gelen yerleşmiş görüşlere göre Bizans'ın bürokrasi geleneği, çevre güçlerle olan ilişkilerinde misyonerlik faaliyetlerinin büyük bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda aksi yönlü görüşler de öne sürülmeye başlanmıştır. Buna göre Bizans'ın aslında çevresindeki siyasi unsurları kendine bağlamada herhangi bir surette dini zorlamaya tabi tutmadığı, misyonerlik faaliyetlerinin o güçlerde herhangi bir tesirinin olmadığı, böylelikle bu faaliyetlerin Bizans'ın dış münasebetlerinde önemsiz derecede yer ettiği öne sürülmektedir.³⁹⁵ Ancak tabloya geniş bir çerçeveden bakıldığında Bizans'ın din tebliği vasıtasıyla misyonerlerinin iç ve dış politikaya faydası epeyce etkili olmuş gözükmektedir. Bunun en iyi örneği Rusların Hristiyanlığı benimsemesinde görülmektedir. İlk Bizans- Rus ticarî anlaşmaları olan 907 ve 912'den sonra Bizans başkentine uğrayan Rus tüccar ve elçileri Hristiyanlığa ısındırılmak suretiyle Bizans, Rus politikasına daha kolay entegre olmuştur. Rus elçilerinin yanında Bizans destekli din adamları da her fırsatta Rus topraklarını ziyaret etmişlerdir. Bu anlaşmalar sonrası iyice Hristiyanlığa ısındırılıp gözleri çeşitli hediyelerle boyanan Rus elçileri daha sonra yönetici tabakayı etkilemiştir.

³⁹⁵ Sergey Ivanov çalışmasında bu görüşü oldukça ikna edici biçimde ele almıştır. Bkz. Sergey Ivanov, *Vizantiyskoye missionerstvo: Mozhno Li Sdelat' Iz «Varvara» Khristianina?*, Yazyki Slavyanskoy Kul'tury, Moskva, 2003. G. Ostrogorsky ise Moravya, Bulgar ve Sırp topraklarının Bizans dini etki sahasına girişini, Rusların Hristiyanlığa çevrilmesine kadar epeyce bilinçli ve özenli bir şekilde takip edilen bir misyon olarak tanımlar. Bkz. G. Ostrogorsky, "The Byzantine Background of the Moravian Mission", *DOP*, No: 19, Washington, 1965, s. 3-4, 16-17.

Knyaz Igor'un eşi Knyagina Olga, erken denilebilecek bir tarih olan 957 senesinde Konstantinopol'de vaftiz olarak Hristiyanlığı benimsemiştir. Buradan ulaşılan belirgin netice Bizans'ın her türlü siyasi ve beşerî faaliyetlerde dini ustalıkla kullanmış olduğudur. Bu vaziyet kendini daha sonraki süreçlerde Bizans topraklarına göç eden Peçenek boylarında da göstermiştir.

Bu konu başlığı altında bizim üzerinde asıl durmak istediğimiz nokta ise, Peçenek boylarının Rus etkisiyle Hristiyanlığa ısındırılması, daha doğru bir söylemle mecbur edilişidir. Peçeneklerin Özi sahasında gün geçtikçe güç ve şöhret kazanmaları onların Ruslarla olan ilişkilerinde belirleyici bazı merhaleler geliştirmiştir. Bilhassa Rusların bazı ticarî emtialar yönünden Peçeneklere mecbur olmaları ilişkilerin sıklığını arttırmıştır. Her iki tarafın birbirini iyi derecede tanımasıyla neticelenen ilişkilerde zaman zaman yaşanan gerilimler, bazı Peçenek boy beylerinin Rusların yanında yer almasıyla istenmeyen vaziyetlere sahne olmuştur. Peçenek içyapısından kaynaklanan bazı anlaşmazlıklar da bazı başbuğların Rus knyazlarının hizmetine girmelerine sebep olmuştur. Bu hizmetlerin bazı şartları da beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Bizans'la olan ticarî ve diplomatik etkileşimler sebebiyle 950'lerden itibaren Hristiyanlık, Rus yönetici katında ve içyapısında yayılım göstermişti. İlerleyen süreçte Rus Knyazı Vladimir'in 988 senesinde resmi olarak benimsemesiyle ilk başlarda zarurî bir inanç gibi gözüксе de zamanla kılıç zoruyla da olsa tüm tabakalarda kendini kabul ettirmişti. Bu yönüyle Rus knyazlarının hizmetine giren Peçenekler, knyazın daimi suretle yanında olmaları şartıyla Hristiyanlığa meyletmişlerdi. Buna dair örnekler

arandığında, Rus yıllıklarında Peçenek Başbuğu Metigay (Метига́й) ve Küçük? (Кучю́гъ)'ün Vladimir'in huzuruna gelerek vaftiz oldukları aktarılmaktadır.³⁹⁶

Genel itibarıyla bakıldığında Peçenekler Ruslarla olan müttefiklik şartlarına göre zarurî manada Hristiyanlığa sözde bir dönüşüm gerçekleştirmişlerdir. Bu tamamen Peçeneklerin boy yapısı içindeki çıkar çatışmalarıyla paralel olarak ilerlemiş bir durumdur. Zira Peçenekler ulus olarak inançlarına ve Türkistan'a özgü âdetlerine bağlı bir toplumdur. Boy yapısında meydana gelen bilhassa sözü geçen boy beylerinin farklı inaçlara olan eğilimleri, kabul görmeyen bir hadiseydi. Bunun bir örneği Knyaz Vladimir zamanında yaşanmıştır. Peçenek başbuğlarından Temir'in akrabaları tarafından öldürüldüğü kroniklerde yer almaktadır.³⁹⁷ Yaşanan hadisenin temelinde hâkimiyet mücadeleleri olduğu düşünülse de Başbuğ Temir'in Vladimir'in yanında yer almak adına Hristiyanlığa geçtiği, bu hareketin ise boy içinde nahoş karşılandığı, çeşitli ikazlara rağmen kararından dönmeyen başbuğun katline karar verildiği yüksek bir ihtimaldir. Nitekim bu gibi âdetler Uzlarda da yaşanmıştır. Gök Tanrın inancının yerini alan, diğer inançlara yönelen boy beylerine, boy içindeki törelerden kaynaklanan bir takım sert yaptırımlar mevcuttu. Bilhassa bu boy beylerine, liderlik vasıflarının ellerinden alınması, toplum nazarında küçük düşürüleceği gibi tehditlerle gözdağı verilmekteydi. İbn Fadlân İdil Bulgarlarına gerçekleştirdiği seyahati esnasında, güzergâhı üzerinde bulunan Uzlara dair aktarımlarında, Uz beylerinden birinin Müslüman olması karşısında ne gibi tehditlere maruz kaldığını kaleme almıştır; Uz reisinin İslamiyet inancında ısrar etmesi üzerine reislik mevkisinin elinden alınarak, toplum karşısındaki bütün saygınlığını kaybedeceği kendisine sert bir dille ifade

³⁹⁶ Nikonovskaya Letopis, s. 57, 64.

³⁹⁷ Nikonovskaya Letopis, s. 68.

edilmiştir.³⁹⁸ İşte bu ve buna benzer uygulamalar sebebiyle diğer Türk boylarında olduğu üzere Peçeneklerde de hoş karşılanmamaktaydı. Ancak her ne kadar keskin bir çerçeve içerisinde alışkanlıklar sürdürülse de bir arada yaşamının ve ilişkilerin etkileşimi sebebiyle bazı dinî uygulamalarda Peçeneklerin Ruslardan alıntılar yaptıkları gözlemlenmiştir. Rus pagan inançlarının Peçenekler arasında ne ölçüde yaygın olduğu bilinmemektedir. Fakat el-İdrisi eserinde Peçeneklere dair onların tıpkı Ruslar (İskandinavlar) gibi ölülerini yaktıklarını kaydetmiştir.³⁹⁹ Buna göre ufak bir ihtimal dâhilinde Peçeneklerin de Rus- Slav tanrılarına ibadet etmiş olabilecekleri buna yakın oldukları söylenebilir. Diyakoz Leo da 971 senesindeki bir savaşı anlatırken Peçeneklerin ölen askerlerini gece ay ışığında ziyaret ederek cesetlerini büyükçe bir yığın hâlinde yaktıklarını dile getirir. Ayrıca bu defin ritüelleri sırasında birçok esir alınmış insanın Peçenek geleneklerine uygun şekilde infaz edildiği de bildirilmektedir. XIII. yüzyıl seyyahı Rubiuquis ise Peçeneklerin ölülerinin üstünde büyük bir höyük inşa ettiklerini, yüzü doğuya dönük bir şekilde heykel dikip onun eline bir kadeh tutuşturduklarını aktarır.⁴⁰⁰ Öte yandan Peçenekler pastoral yaşamla birlikte ticaretle

³⁹⁸ İbn Fadlan Seyahatnamesi, s. 40.

³⁹⁹ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s129. Türklerdeki ölü yakma geleneğine dair değişik görüşler mevcuttur. Kimi araştırmacı bu âdetin Göktürklerle Kırgızlardan geçen oldukça eski bir uygulama olduğundan bahsederken, kimi araştırmacı da bunun Türklerde hiçbir şekilde rastlanılmadığını yalnızca gömme suretiyle bir uygulamanın mevcut olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Bahattin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001, s. 761; W. Radloff, *Sibirya'dan*, Çv. Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. , İstanbul, 1994, s. 150.

⁴⁰⁰ Szokolay Margit, "A magyarországi besenyötelepekről", *Föld és ember*, V. 9/ 2, 1929. s. 67- 68.

iştiğal olduklarından farklı inançlara ve kültürlere mensup birçok insanla karşılaşmakta ve bu inançlardaki insanlara hoşgörü ile yaklaşmaktaydılar. Bu yönüyle bir anlayışın gözetilmesi tıpkı Hazarlardaki gibi *Pax Hazarya* olgusunun *Pax Peçenegi* (Peçenek Hoşgörüsü) şeklinde mevcudiyetini güçlendirmektedir.⁴⁰¹ Dış ilişkilerdeki politik bağların yanısıra diğer uluslarla yoğun, sık ticaretin bir şekilde sürdürüldüğü Peçenek boylarında, İslamiyet gibi inanç çeşitliliğinin daha fazla mevcut olduğu yüksek bir olasılıktır. Buna dair ihtimalleri kuvvetlendiren malumat el-Bekri’de aktarılmaktadır. Endülüslü coğrafyacı eserinde Hicri 400 (m. 1010) senesinden sonra esir hâlde bulunan bir Müslüman âlimin, Peçenekler arasında İslamiyeti tebliğ etmek suretiyle, Müslüman olan birçok Peçenekten bahsetmektedir. Ayrıca İslamiyetin onlar arasında hızlıca yayılmasından ötürü Müslüman olan ve olmayan diğer Peçenek boyları arasında şiddetli çatışmaların vukuu bulduğu bilgisini de aktarmaktadır. 12 bin kadar Müslüman Peçeneğin çatışma sonrası sayıca onlardan çok olan Mecusi Peçeneklere galip geldiğini de eklemektedir.⁴⁰² Müslüman coğrafyacının bu malumatı nereden eserine dâhil ettiği konusu bilinmemekle birlikte, bu yaşanan hadise sayı bakımından şüpheli durmaktadır. Zira o tarihlerde sayıca bu kadar fazla Peçeneğin Müslüman olması başka herhangi bir kaynakta yer almamakla birlikte o, muhtemelen başka bir Türk boyunu Peçeneklerle karıştırması ihtimali yüksektir.⁴⁰³ Yine de Müslüman tüccarlarla sürekli iletişim halinde

⁴⁰¹ Yücel, *Türkistan’dan Tuna’ya Peçenekler*, s. 415.

⁴⁰² *Izvestiya Al-Bekri i drugikh avtorov o Rusi i slavyanakh*, A. Kunik, Akademi Nauk, C. I, SankPeterburg, 1878, s. 59, 60. Peçeneklerin İslamiyet’i kabul ettiğine dair üstü kapalı bir diğer bilgi de Mesudi’de mevcuttur. Bkz. Mesudi, *Altın Bozkırlar*, s. 94.

⁴⁰³ Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 78.

olan Peçeneklerin en azından ufak bir kısmının Müslüman olduğu neticesini çıkarmamızın hatalı olmayacağı kanaatindeyiz.

Peçeneklerin Ruslarla olan ilişkilerindeki Hristiyanlığın rolüne gelecek olursak, dinî zaruretlerin onların politik düzendeki duruşlarına etki ettikleri rahatlıkla söylenebilir. Zira bazı görüşler, Peçeneklerin Hristiyanlığa geçişindeki Rus etkisinin yalnızca onların uluslararası arenadaki siyasi varlık meselelerini çözme maksatlı kullanmış olduklarını belirtir.⁴⁰⁴ Tamamen ortak kanaatle hareket ettiğimiz bu değerlendirmelerle Peçeneklerin Rus gölgesindeki Hristiyanlığı benimsemelerinin tek mantıklı izahının, zaruriyet ortamının doğmasından kaynaklı olduğunu ifade ediyoruz. Nitekim daha önceki bölümde sunulan Knyaz Vladimir dönemindeki Peçeneklerle olan ilişkiler bu görüşümüzü özetler niteliktedir. Bilindiği üzere Knyaz Vladimir zamanında mevcut ilişkiler Peçeneklerle en gergin safhaya ulaşmıştır. Bunda Knyazın genişleme siyasetinin ve Peçeneklere duyduğu öfkenin büyük bir payı bulunmaktadır. Anlaşılan Vladimir, boy yapısında mevcut çekişmeleri iyi bir şekilde kullanarak, bazı sözü geçen boy beylerini yanına çekmeyi başarmıştır. Yanındaki boy beylerinin kendisine bağlılığını arttırmak adına da diğerleriyle olan irtibatını kesmek için onların vaftiz edilmek suretiyle Hristiyan olmalarını şart koşturmuştur. Daralan sınırlar sebebiyle ekonomik yönden sıkıntılar yaşamaya başlayan Peçeneklerin huzursuzluğu artmış, bazı boyların içteki dengeyi sarsmasıyla, yaşananlar zincirleme hadiseler şeklinde gelişmiştir. Karışıklık ortamını yaratan, varlığı istenmeyen bazı beylerin de Rusların yanında yer alması, içyapıda geri dönülemez çatlakların oluşmasına sebebiyet verdiği açıktır. Siyasi bağların bu denli gerildiği ortamda Peçeneklerin Rus saldırılarına karşı nefes alma, kendileri toplama zamanını dışarıdan gelen bir Katolik elçinin sağladığı

⁴⁰⁴ Kiselëva, "Peçenegi v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII- XII vv.", s. 359.

görülyor. 997 senesinde Prag piskoposu Aldabert, misyonu nazarınca Peçenek topraklarına ulaşmıştı. Burada tebliğini gerçekleştirmeye çalışan piskopos anlaşılan hoş karşılanmamıştı. Zira Aldabert'in bir dua sırasında kafasını keserek göle attıkları kayıtlarda geçmiştir.⁴⁰⁵ Anlaşılan Aldabert yalnızca dinî bir misyonla Peçeneklere gelmemişti. Milli unsurlarına sıkı şekilde bağlı olan bazı boylar, muhtemelen onun casusluğundan şüphelenmişlerdi. Buna benzer bir hadise, bu yaşananlardan 3 sene sonra tekrar gerçekleşmiştir. Geniş bir şekilde bir önceki bölümde (I. Bölüm) tercümesinin verildiği Katolik misyoner Querfurtlu Bruno'nun mektuplarından da anlaşılacağı üzere, rahip Bruno tıpkı Aldebert gibi Peçenekleri Hristiyanlığa davet amacıyla onların topraklarına girmişti. Kaç gün sürdüğü bilinmeyen bir sürede rahip ve yanındakiler kendilerini kabul ettirmek için epeyce uğraş vermişlerdi. O sırada Knyaz Vladimir ile şiddetli çatışmalarını sürdüren Peçeneklerden bir ya da birkaç boy kısa bir soluklanma için rahibin yanına gelerek, ondan aracı olmalarını talep ettikleri belirtilmektedir(1000). Eğer bu ateşkes sağlanır, Vladimir'le aralarında barış hâkim olursa, Peçeneklerin en azından sözü geçen beylerin Hristiyan olacakları teminatı verilmiştir. Fırsatı kendi lehine döndürmek isteyen misyoner, görünüş itibarıyla 36 adet 'samimi dönüşümü' gerçekleştirdiğini mektubunda aktarmaktadır. Ancak çok belirgin şekilde bu dönüşümün yalnızca hâkim tabakadaki birkaç boy beyinin göstermelik vaziyette, olayları yatıştırmak üzere gerçekleştirdikleri ortadadır. Dolayısıyla bir başarı şeklinde lanse edilen bu dönüşüm, aslında hiçbir surette misyonuna ulaşamamış bir hadisedir. Esasen, Rahip Bruno'nun Peçenek topraklarından ayrıldıktan sonra bu yapılan dönüşümlerin yerini eski inançlara bıraktığı düşünülmektedir. Bununla birlikte taraflar arasında

⁴⁰⁵ Orkun, *Peçenekler*, s. 16.

yapılan sükûnet anlaşması da herhangi bir yarar getirmeyerek, Rus- Peçenek arasında yaşanan çatışmaların dozunu daha da arttırmıştır.

Ruslara karşı verilen mücadele sürerken, bir diğer tehlike doğudan baş göstermiştir. Buna göre Kuman/Kıpçaklar, Peçeneklerle evvel zamandan beri husumetli olan Uzları yerlerinden ederek, onları Peçeneklerin meskûn oldukları yere sürüklemişlerdir. Kitleler hâlinde gelen bu büyük göç dalgası karşısında zaten hassas dengeleri korumakta güçlük çeken Peçenekler, çareyi ya Bizans, Macar topraklarına ya da Rus topraklarına sığınmakta bulmuşlardır. Her iki toprak parçası Peçeneklerin hasmı olup dinî açıdan aynı mezhebi Ortodoks Hristiyanlığını sürdürmekteydiler. Panonya ovasında yaşayan Macarlar ise Roma'nın etki çemberinde kalarak Katolik Hristiyanlığı benimsemişlerdi (1000).⁴⁰⁶ Peçeneklerin zoraki ve ilk başlardaki sözde Hristiyanlığa geçişleri, asıl bu süreçten sonra başlamaktadır. Bu üç siyasi güç eline sığınan Peçenekler, mecburiyet karşısında inançlarını Hristiyanlıktan yana çevirmişlerdir. Uzların sürekli tazyikiyle birçok Peçenek beyi ve beraberindekiler Rus knyazlarının, Macar kralının ve Bizans imparatorlarının hâkimiyetine girerek önce Hristiyanlaştırılmışlar daha sonra sınırların muhafazasında hizmet ettirilmişlerdir.⁴⁰⁷ Hristiyanlığı zarurî olarak kabul eden yalnızca görünüşte bir itikat sergileyen ilk

⁴⁰⁶ Bu dönemde Avrupa ve Balkan topraklarında Bizans Ortodoksluğu ile Katolik Roma'nın hâkimiyet mücadelelerine şahit olmaktayız. Kendi etki alanı içerisinde bu sahayı tutmayı hedefleyen her iki siyasi güç, misyonerlik faaliyetlerini hızlandırarak adeta bir yarış içerisine girmişlerdir. Netice itibarıyla Bulgarları Ortodoks mezhebine döndürmeyi başaran Bizans, Macarları ise Katolik Roma'ya kaptırmıştır. Bkz. Ostorogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 213- 215; Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, s. 414.

⁴⁰⁷ Horvath, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 30- 31.

Peçenek kabileleri, ilerleyen zamanlarda sığındıkları toplumun yapısına entegre olarak kendi inanç ve adetlerinden kopmalar yaşamışlardır. Rus kroniklerinde bu sürecin nasıl gerçekleştiğine dair belirgin aktarımlar bulunmamaktadır. Ancak Bizans kaynakları bu konuda yardımcı olmaktadır. Muhtemelen süreç benzer şekilde yürütülmüştür. 1036'da yaşanan Rus-Peçenek savaşından sonra Bizans toprakları büyük Peçenek göçlerine sahne olmuştur. Bu tarihlerden sonra daha fazla Uz ve Kuman baskısına dayanamayan Peçenekler, kendi içlerinde de birtakım bölünmeler yaşamışlardır. En bilinen hadiselerden biri Başbuğ Kegen ile Turak'ın mücadeleleridir.⁴⁰⁸ Her iki başbuğun öne çıkma arzusu birbiriyle çakışınca savaş kaçınılmaz olmuştur. Kildar'ın (Kitler, Kilter?) oğlu olduğu düşünülen Turak (Tirah, Tirek veya Tyrah) asil bir kandan gelip, oldukça sakın mizaçlı bir başbuğ olarak betimlenmektedir. Buna karşın Balçar oğlu Kegen, asil bir kandan gelmeyen ancak cesareti ile meydanlarda şanını sürdüren, Uzlara karşı büyük başarılar göstermiş bir başbuğ olarak bilinmekteydi. Her iki başbuğ arasında süren çatışmalar boy yapısını etkilemeye başlayınca Kegen kendine bağlı Peçeneklerle Bizans'a intikal etmiştir. Ancak etrafındaki siyasi güçleri daima kontrolü altında tutma politikası güden Bizans, Kegen'in ve ona bağlı bazı ileri gelen başbuğlara vaftiz olma şartını getirmiştir. Bununla birlikte onlara armağan ve ünvanlar vererek Bizans sahası içinde kendi hizmetinde kullanmış, Peçenekler zaman içerisinde Bizans yapısı içinde sindirilmişlerdir.⁴⁰⁹ Fakat uygulanan bu dönüşüm politisikasının, bakıldığında

⁴⁰⁸ Turak dönemin büyük başbuğu olmakla birlikte Peçenek boyları arasında yalnızca saygıdan dolayı kendisine itimat edilmekteydi. Öte yandan Kegen halktan bir şahıs olup Uzlara karşı mücadelelerde halk nazarında müthiş bir itibar kazanmıştır. Bu sebeple iki lider arasında çatışmalar baş göstermiştir. Kegen ve Turak için bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 131 vd.

⁴⁰⁹ Zonaras, *The History*, s. 159, 479.

bunun”bir *Habeşî beyazlatmaya çalışmak kadar faydasız*” olduğunu hatta” *kötü bir insana iyilik etmekle bir yılan beslemenin aynı olduğunu*” İmparator geç de olsa anlamıştı.⁴¹⁰ Çünkü Peçenekler oldukça değişime direnen yapısıyla, bu vaftiz olma meselesini yalnızca görünüşte Bizans’ın Tuna’daki topraklarına yerleşmek için kullanmışlardı. Lakin bağımsızlığına bu derece düşkün boy olarak bilinen Peçeneklerin Bizans çemberi içine alınmaları, yaşanan iç çekişmenin ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Etrafindaki siyasi güçleri epeyce korkutan Peçenekler, zamanla bölünerek gözdağı verdikleri siyasi yapılar tarafından sindirilmişlerdi.

Peçenek boylarının Hristiyanlığa geçiş sürecinde türlü zorluklar yaşadıkları aşikârdır. Fakat bunları derinlemesine yansıtan kaynaklar maalesef elimizde mevcut değildir. Bilhassa yakın münasebetler sürdürdükleri Ruslara ait kroniklerde bile Peçeneklerin yaşadıkları dönüşümlere dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Dolayısıyla yaşanan zorluklar birkaç kuşak sonrasında yerini, muhtemelen melez bir inanca bırakmıştır. Macarların bünyesinde yaşayan Peçeneklere dair içsel ve ruhanî mücadeleleri konu alan edebî bir eser XIX. yüzyılda vücuda getirilmiş olup, en azından kurgusal bazı ipuçları sağlamıştır. Tarihî hakikatlerin zayıf olduğu fakat bu hakikatlerin incelikli bir şekilde irdelenerek yazıya döküldüğü bu edebî eser, Macar yazar F. Herczeg tarafından *Paganlar* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.⁴¹¹ Eserde bazı iç mücadeleler sonucu Peçenek topraklarından Macar sahasına göç eden, hudut bekçileri olarak hizmet veren Peçenek boylarının da bu din dönüşümüne karşı direnişleri, eski inançları ile Hristiyanlık arasında yaşadıkları ikilemler konu edinilmiştir. Hristiyanlığın Macar ayağı da diğer siyasi güçlerin teşebbüsleri gibi Peçeneklerin sindirilmesi ve

⁴¹⁰ M. Attaleiates, *The History*, s. 55; C. Macartney, ”Peçenekler”, s. 492.

⁴¹¹ F. Herczeg, *Paganlar*, Tr. Sadrettin Karatay, M. E. B Yayınları, İstanbul, 1992.

toplum yapısı içerisinde eriyip gitmesi ile neticelenmiştir. Kanaatimizce mecburî dönüşümler karşısında Peçenekler uzun bir süre daha gelenek ve inançlarını devam ettirmişlerdir. Nitekim bazı araştırmacılar, Göktanrı inancından ziyade Türk yapıları içinde bazı şamanî inançların da mevcut olduğunu dile getirmişlerdir. Yine karşıt görüş olarak Türk boylarının yalnızca Göktanrı inancından beslenmiş olduğu, Şamanizm ile uzaktan veya yakından herhangi bir bağının olamayacağını kesin bir şekilde dile getiren araştırmacılar da mevcuttur. Ancak yaşadıkları ve göç ettikleri sahalar düşünüldüğünde, Peçeneklerin çok kültürlü topraklardan geçerek yine farklı gelenek ve inançlarla irtibat hâlinde oldukları gözlemlenmektedir. Bu minvalde Şamanizm ya da Göktanrı inançlarının yanı sıra animizm, totemizm gibi çeşitli itikatların da yer bulmuş olabileceği ihtimaller dâhilindedir. Bir başka ifadeye göre bilhassa Balkanlara göç eden Peçenekler arasında farklı Manihey mezheplerinden etkilenerek bu yönde inançların var olduğu da öne sürülmüştür.⁴¹² Zerdüşt dini ile Mani dini taşıyıcısı olmaları tesadüf değildir. Zira Peçenekler, ilk yaşadıkları sahada bu dinlerle temas hâlindeydi. Hatta Balkanlardaki Bogomilism ve Anadolu coğrafyasında Sivas ve çevresindeki Pavlikanlık gibi Mani, Hinduizm diniyle benzeşim gösteren inançların Peçenekler vasıtasıyla Sır Derya coğrafyasından getirilmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.⁴¹³ Bunu destekleyen en önemli somut kanıtlar Nagyszentmikloş hazinesiyle ortaya çıkmaktadır. Kazılarda elde edilen altın kaplar üzerine nakşedilmiş betimlemeler yukarıda sayılan dinler ile bağlantı

⁴¹² V. Vasil'evskij, "Vizantiya i Peçenegi", *Trudy, Akademii Nauk, Sank- Peterburg*, 1908, s. 39; Omeljan Pritsak, *The Peçenegs: A Case of Social and Economic Transformation*, s. 24.

⁴¹³ E. Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 81.

kurmaktadır. Akhun dönemine ait bezemelerde”Garuda”⁴¹⁴ olarak nitelendirilen “Karakuş”⁴¹⁵ efsanevî yırtıcı kuş ibaresi bu hazinede yer alan tabaklar üzerine işlenmiştir.⁴¹⁶

Netice itibarıyla Peçeneklerin, Ruslar ve Bizans eksenindeki Hristiyanlaşma hadisesi, dönemin getirdiği siyasi, yaşamsal ihtiyaçların devam ettirilmesi, güvenlik endişesi gibi zaruretler sebebiyle gerçekleşmiştir. Boy içinde süregiden serbest yapı, tek bir inanç sistemine bağlanmayı mümkün kılmamıştır. İlerleyen zamanlarda başbuğ mücadelelerinden kaynaklı, ana yapının içinde derin çatlakların oluşması, bozulan ekonomi ile birlikte geçim darlığının çekilmesi, etraftaki statik yapılara sığınmayı gerekli kılmıştır. Bununla birlikte Türk yapıları içindeki mevcut inançlar ve geleneklerin devamlılığının sürdürülmesine özen gösterilmiştir.⁴¹⁷ Ancak dönemsel bazda çeşitli ulusların hâkimiyetine girme, yapılan ticaret ve iletişimin getirdiği

⁴¹⁴ Garuda, Hint mitolojisinde tanrının üzerine binerek, yolculuk yapar şekilde betimlenir. Ayrıca insanları tedavi eden özelliklere sahip olduğu ifade edilir. Bkz. A. S. Uyanık,” İrk Bitik’de Karakuş, Kartal, Garuda Üzerine”, *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3/2, 2021, s. 219, 228.

⁴¹⁵ Alp Karakuş olarak bilinen bu kuş motifi Türk mitolijisinde çoğunlukla ‘Tuğrul’ adıyla bilinmektedir. Ancak burada söz edilen kuşun tuğruldaki farklı bir betimleme olduğu ifade edilmektedir. Bkz. E. Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, s. 81; A. S. Uyanık,” İrk Bitik’de Karakuş, Kartal, Garuda Üzerine”, s. 218 vd.

⁴¹⁶ E. Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, s. 81.

⁴¹⁷ Peçeneklerin bilhassa 1030’lar sonrası Hristiyanlığa dönüşüm yapmış olanların mezarlarında bile bozkır geleneğine ait birtakım eşyalar günyüzüne çıkarılmış, ısrarlı bir şekilde yeni din ile eskisi arasında sentez yapılmıştır. Bkz. Teodora Krumova,”Pecheneg Chieftains in the Byzantine Administration”, *Annual of Medieval Studies*, CEU, V. 11, 2005, s. 215; Florin Curta,” The Image and Archeology of the Pechenegs”, *Banatica*, V. 23, 2013, s. 157.

etkileşim, farklı inançlara bilhassa Hristiyanlık ve İslamiyete meyili arttırmış görünmektedir. Sonraki zamanlarda iç bünyedeki mevcut dağınıklık ve istikrarın yakalanamamış olması, sonradan tepeden inme bir Ortodoks Hristiyanlıkla Peçenekler ulus kimliklerini kaybederek, tarihten silinmişlerdir.

2. 2. Peçenek Ekonomisi ve Peçeneklerin Ruslarla Ticarî İlişkileri

Tarihî süreç içerisinde uluslar, ihtiyaç duydukları ürünler için etraflarındaki siyasi güçlerle bağ kurmayı zarurî görmüşlerdir. Ticarî menfaatler söz konusu olduğunda düşman bir komşu güç, aynı zamanda kârlı bir ticaret ortağı vasfına bürünebilirdi. Dolayısıyla Peçenekler ve Ruslar arasında gerçekleşen iletişim tam olarak bu şekilde yaşanmıştı. Ekonomik faaliyetler, askerî ve siyasi vaziyet gözetilmeden devam ettirilmişti. Ancak Peçeneklerin üretim-tüketim, alım-satım gibi ekonomik faaliyetleri hakkında kaynaklardan edindiğimiz bilgiler sınırlıdır. Buna rağmen onlarla çağdaş uluslar olan Türk boyları Kuman, Macar ve kısmen Hazarların ekonomilerinin bazı yönlerini temel alarak Peçenekler hakkında da bilgileri uyarlama yoluna gidebiliriz. Kaynak yetersizliğinden dolayı Peçeneklerin ekonomilerinin yalnızca savaş ve yağmaya dayandığı tahmin edilir. Ancak bu tür biçimler bile bozkırda ekonomik faaliyet olarak kabul edilmekteydi. Buna karşılık Peçenekler yalnızca bu kıstaslarla değerlendirilmemelidir. Zira bir kısım Peçenek boyları çevre yönetimlere ihracaat yapan üretici konumunda olan boylardı.

Paranın dolayısıyla zengin madenlerin ya da üretimin, kadim zamanlardan beri ulusların kaderini değiştirdiği su götürmez gerçektir. Refahın artması adına yapılan savaşlar, çoğunlukla ulusların yok olmasına zemin hazırlamıştır. Hazarlar, Ruslar ve Peçenekler için de bu tür ifadeleri kullanmak oldukça yerindedir. Peçeneklerin, Hazarların ellerinde bulunan ticaret yollarını gözlerini kestirmiş oldukları aşîkârdır.

Nitekim kaynaklarda Peçeneklerin değerli madenlere çok düşkün oldukları pek çok kez tekrar edilmiştir. Göçebelik vasıflarını yitirmiş, yerleşik bir toplumun askerî sistemini benimseyen Hazarlara göre Peçenekler, o dönemde hareketli bir kavim olarak en büyük tehlike unsuruydu. Ticaret yollarına defaatle hasar vermeleri, buraya ulaşan kervanların güvenliğini tehlikeye atmak demekti. Bu ise Hazarların ticarî bir merkez olarak cazibesini yitirmesi manasına gelmekteydi. Müslüman ticaret güzergâhı olarak bilinen, İdil, Dvina yolu, bu sirkülasyondaki mühim ticaret arterlerinden biriydi. Muhtemelen doğu kanadından Harezm'e ulaşan Uzak Doğu'ya ait emtia ve Bağdat çevresinden gelen tüccarlar, İdil vasıtasıyla Bulgar'a ulaşmaktaydılar. Burada taksimata uğrayan ürünler daha sonra Ruslar vasıtasıyla Dvina üzerinden batı sahasına (Baltık ülkeleri) ve Özi vasıtasıyla güney Rus sahasına ve Peçeneklere ulaştırılmaktaydı. Rusların aracı olmasının yanısıra Bulgar'dan Kiyev'e yolculuk eden Müslüman tüccarlar da o dönemde mevcut olduğu belirtilir.⁴¹⁸ Bu yolculuk büyük ihtimalle Peçenek toprakları üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bu rotadan uzun süreden beri haberdar olan Peçenekler fiziki ticaretin yanı sıra saldırılarla da belli miktarlarda kazanç sağlıyor olmalıydılar. Zira kaynaklardaki detaylarda, onların zengin bir ulus olduğu, dolayısıyla yüksek sayılarda koyun gibi küçükbaş hayvanlara ve diğer besi hayvanlarına sahip olduklarını belirtilmektedir. Ayrıca kazılardan elde edilen materyallerle birlikte yine

⁴¹⁸ P. Golubovski, *Bolgarı i Hazarı Vostoçniye Sosedi Rusi pri Vladimire Sv.* , Tipografiya G. T. Korçak, - Novitskovo, Kiyev, 1888, s. 19. Nitekim Gerdizi, Bulgarların kendi ülkelerinde bulunan paraları İslam beldelerinden aldıkları daha sonra Bulgarların bu paraları Rus ve Slavlara verdiklerini benlirtir. Bkz. *İslam Coğrafyacılara Göre Türkler*, s. 87.

kaynaklar, onların altın ve gümüşten yapılmış eşyalara fazlasıyla değer verdiklerini bu sebeple onlara sahip olmada daha fazla özen gösterdiklerini aktarmaktadır.⁴¹⁹

Peçeneklerin hemen yan komşusu olan Ruslar ile zaman zaman düşmanca ilişkiler görülse de ticaret aktif şekilde sürdürülmekteydi. Kış aylarında vergi adı altında toplanan ve o dönemlerin en revaçta ticaret emtiası olan birçok kıymetli hayvan derisi, yaz sezonu geldiğinde ülkerinin dışındaki diğer ticaret noktalarında satılmak üzere yola çıkmaktaydı. Rus tüccarları Bizans başkentine ulaşmak amacıyla Peçeneklerin Özi Nehri'nde tuttukları köşe başlarında, herhangi bir kırıma uğramadan geçmeye mecburdular. Buna göre kuzey şehirlerdinden kalkıp Özi üzerinden Karadeniz'e inen Rus tüccarlar, bazı Peçenek boylarının pusu kurdukları noktalarda, bindikleri kayıklarını kıyıya çekip karaya çıkmaktaydılar. Akabinde beraberindeki eşyalar, mallar ile kayıklarını omuzlarının üzerine alarak, bir süre yola karada devam etmekteydiler. Ardından Peçenek tehlikesi sona erince yine bu kayıklarını suya indirmek suretiyle yola nehir üzerinden devam etmekteydiler. İmparator Konstantin, Rusların yaşadığı bu tehlikeli ve zahmetli serüveni eserinde şöyle aktarmaktadır:

“Ruslar, Peçeneklerle barışık olmadıkları sürece, savaş ya da ticaret için Romalıların bu imparatorluk şehrine gelemesler, çünkü Ruslar

⁴¹⁹ Peçeneklere ait olduğu düşünülen Nagyszentmiklos hazinesinden çıkarılan parçalar onların zengin birikimlerini ortaya koymaktadır. Bu hazineden ilk defa bahseden araştırmacının Stephan Schönwieasner olduğu ve Notitia Hungaricae rei (1801) adlı eserinde bu hazineye yer verdiği ifade edilmektedir. Bkz. Stephano Schoenvisner, *Notitia Hungaricae rei Numariae Ab Origine ad Praesens Temus Auctore*, Budae Literis ac sumpitus typ. Eiusdem R. Universitatis, 1801, s. 81- 84G. Laszlo, I. Racz, *The Treasure of Nagyszentmiklos*, Corvina Kiado, Budapest, 1977, s. 36 vd; H. Orkun, *Peçenekler*, s. 60.

kayıklarıyla (Monoxylon) nehrin akanaklarına (baraj, set) geldiklerinde ve kayıklarını nehirden kaldırmadıkça, omuzlarına taşıyarak onları geçmedikçe geçemezler, işte o zaman bu Peçenek ulusunun savaşçıları, onların (Rusların) üzerlerine çullanırlar ve aynı anda iki şey yapamadıkları için (Ruslar) kolayca yönlendirilirler ve parçalanırlar.”⁴²⁰

Buradaki hareketliliğe bakıldığında Peçenekler Özi Nehri üzerindeki belli noktalarda nöbet tutarak, belki de tıpkı bir zamanlar Hazarların elde ettiği vergi gibi bir sistem geliştirmek istenmiş olabilir. Belli oranda alınan vergilerle düzenli bir sistem, Peçenekler açısından oldukça kârlı bir kapı açabilirdi. Ancak görünen o ki Ruslar bu işe pek yanaşmamıştır. Burada belki de Peçeneklerin aşırılıkları sebebiyle büyük ve ağır bir vergi talep edilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. 867 hadiselerinde Kiyev yöneticileri olan Askold ve Dir’in büyük sayılarda Peçeneği öldürdüğü belirtilmektedir.⁴²¹ Dolayısıyla erken tarihlerden itibaren Peçenekler Rusların komşuları olarak, Rusların sürdürdüğü orta Özi, Konstantinopol, Karadeniz ve oradan da Hazar Denizi’ne gerçekleştirdikleri ticaret zincirini sekteye uğratmışlardı. Bu noktada Peçeneklerin nehrin en can alıcı noktaya yerleşerek haraç istemeleri oldukça doğaldı. Ancak Rusların, hem Bizans başkentinde hem de Peçenekler dâhil olmak üzere, belli bir ödeme gerçekleştirdiklerinde, kendilerine bir getirisi kalmayacağını, satılan emtialardan herhangi bir kâr elde edemeyecekleri gerçeği ortadadır. Bu sebeple Ruslar, Özi Nehri’nden kaçak yollar vasıtasıyla Peçeneklerden olabildiğince uzak ve temkinli bir şekilde Bizans ile ticaretlerine devam ettiklerini görüyoruz. İmparator Konstantin

⁴²⁰ DAI, s. 51.

⁴²¹ Nikonovskaya Letopis, s. 9.

eserinde Özi'nin hangi noktalarının tehlikeli olduğunu, Peçeneklerin hangi noktalarda Rusları kıyıma uğrattığını eserinde detaylıca tasvir eder:

“... Onlar (Ruslar) evvalâ Essoupi denilen Rusça ve Slavca ‘Uyumayın!’ manasına gelen ilk akanağa (baraj- set) gelirler. Akanak bir polo sahası genişliğiyle sınırlıdır; ortasında adalara benzeyen oraya kök salmış yüksekçe kayalıklar bulunmaktadır. Akıntı bunlara karşı yükselip çarparak muazzam ve korkutucu bir gürültü ile diğer tarafa akar. Bu sebeple Ruslar onların (kayalıkların) arasından geçmeye cesaret edemezler fakat kıyıya sağlam biçimde sokulurlar, adamlarını karaya çıkarırlar, malların geri kalanını ‘monoxyla’ kayıklarında bırakırlar; daha sonra giysilerini çıkarıp, bir kayaya çarpmamak için ayaklarıyla yoklarlar (dokunurlar)... Bu akanağı geçtikten sonra adamlarını tekrar kıydan alırlar ve yelken açarlar. Rusça Oulvorsı Slavca Ostrovoniprach denilen ‘Akanak Adası’ manasına gelen ikinci akanağa gelirler. Bu da ilki gibi zorlu geçilmezdir. Yine adamlarını kıyıya çıkarıp ilkinde olduğu üzere kalanları kayıklarıyla taşırlar... Aynı şekilde Slavca ‘Akanak Gürültüsü’ manasına gelen ve Gelandri denilen üçüncü akanağı geçip, Rusça Aeifor, Slavcada Neasit denen büyük bir akanağa ulaşırlar, burayı bu şekilde adlandırmalarının sebebi pelikanların akanak taşlarına yuva yapmalarıdır. Bu akanakta ilk olarak kayığın baş tarafına (kara pruvası) yerleştirilmiş ve onlarla birlikte nöbetçi/gözcü olanlar inerek Peçeneklere karşı tetikte beklerler. Geride kalanlar ise beraberindeki emtiaları alıp, zincire bağlanmış kölelerle akanağı geçinceye kadar 6 mil⁴²² karadan ilerlerler.

⁴²² Yaklaşık 9, 6 km.

Daha sonra kayıklarını (monoxyla) biraz sürükleyerek biraz da omuzlarında taşıyarak akanığın uzak bir kıyısına taşırlar ve sonra ırmağa tekrar indirerek mallarını yükleyip, kayıklarına atlarlar ve yelken açarlar. Büyükçe bir göl oluşturduğu için Rusça Varouforos ve Slavca Voulniprach denilen beşinci akanığa, gene birinci ve ikinci akanakta yaptıkları gibi kayıklarını ırmak kenarından geçirerek varırlar. Rusça Leanti ve Slavca Veroutzi ki bu 'Köpüren Su' manasına gelir, bu akanığı da diğerleri gibi geçip giderler. Ve oradan Rusça Stroukoun Slavca Naprezi 'Ufak akanak' adlı yedinci akanığa yelken açarlar. Buradan onlar, Korsunluların Rusya'dan ve Peçeneklerden Korsun'a geçtikleri Vrar adlı sığ yerden geçerler. Bu sığ yer, hipodrom genişliğinde, kayaların dibinden yüzeyi deldiği yere kadar ölçüldüğünde bir ok atımı uzunluğundadır. İşte tam bu noktada Peçenekler aşağıya inerek Ruslara saldırır. Burayı katettikten (çapraz şekilde) sonra dev bir meşe ağacının bulunduğu ve Aziz Gregory denen bir adaya ulaşırlar ki burada onlar canlı horoz kurban ederek ritüellerini gerçekleştirirler.... Bu adadan ötede Selinas nehrine ulaşınca kadar Peçeneklerden endişe etmezler... Ve Selinas nehrini geçene kadar Peçenekler, Rusları takip eder. Kazara bir monoxylon kıyıya vurursa hepsi birden Peçeneklere karşı birlik olmak için kıyıya çıkar. Fakat Selinas'tan sonra onlar hiçkimseden tereddüt etmezler, Bulgar topraklarına girerek, Tuna'nın ağzına gelirler...''⁴²³

Rusların türlü badireler atlatarak Konstantinopol'e ulaşmalarına rağmen her halükarda sürdürülen bir Peçenek- Rus ticaret zinciri mevcuttu. Kiyev'in Nisan- Mayıs

⁴²³ DAI, s. 57- 63.

aylarında muazzam bir akarsu ticaret hareketiyle dolu olduğu kolayca tasavvur edilebilir. Zira yüzlerce filonun yola çıkmak için hazırlandığı sırada binlerce insanın görev aldığı kuvvetle muhtemeldir. Bu ticaret filolarının türlü saldırılara karşı müdafaa edilmesi için belli sayıda Vareng ücretli askeri de bu ticaret alaylarına eşlik etmekteydi. Kaynaklar, korkunç saldırılar düzenleyen ticareti sekteye uğratan tek bir güçten yani Peçeneklerden bahsetmektedir. Bu ise o dönemde Peçeneklerin ciddi manada askerî güce sahip olduklarını göstermektedir. Yüzlerce filo için tek bir Peçenek boyu yeterli gücü sağlayamadığından, Özi cenahına yakın birkaç boyun bu saldırıları gerçekleştirdiği neredeyse kesindir.

Rusların kayıkları inşa ve kullanmadaki mahareti anlaşılan Peçeneklere de yansımıştı. Mervezî'nin kaydında ilginç bir detay göze çarpmaktadır: "*Peçenekler zengin olup çok miktarda hayvana, koyuna, eşyaya, altına, gümüşe, bayraklara ve tarradelere sahiptirler.*"⁴²⁴ Mervezî 1120 senelerinde kaleme aldığı eserinde Peçeneklerin özelliklerine dair diğer müelliflerle hemen hemen aynı bilgileri aktarmıştır. Fakat müellif, Peçeneklerin *tarradelere* yani küçük yapıli kayıklara sahip olduklarını da belirtmiştir. Bu bilginin hangi kaynaktan alındığı belirsizdir. Kendisinin Uzlar arasında yaşayan Peçeneklere mi yoksa batıda bulunan Peçeneklere mi dair bilgi verdiği de belirsizdir. Fakat Peçeneklerin Korsun'da köle ticaretinde ve diğer emtia hizmetlerinde yer aldıkları bilinmekteydi. Daha çok nehir taşımacılığında kullanılan bu kayıkların Ruslardan satın alınmış olmaları muhtemeldir. Slav boylarının kayık yapımında epeyce usta oldukları ve Rusların yaz aylarında Slavlardan çok sayıda kayık satın aldıkları kaynaklarla sabittir. Bu kayıklar satın alınmış olsa bile Peçeneklerin Özi'den Bizans'a, Karadeniz'de yolculuk yaptıkları bilgisi herhangi bir kaynaktan yer

⁴²⁴ İbn Fadlân Seyahatnâmesi, s. 111

almamıştır. Ancak Özi ağzına yakın ya da Korsun’a yakın mesafede yaşayan Peçenek boyları, iç kesimlere yönelmek isteyen tüccarlara, elçilere yolcu taşımacılığı hizmeti sunmuş olabilirler. Ayrıca onlar ticaretle yakından meşgul olduklarından ufak çaplı ancak getirisi yüksek nehirsel alım- satım faaliyetlerinde bulundukları düşünülebilir.

Ukrayna bozkırlarına yerleşen Peçenekler için burada oldukça çok yönlü bir ekonomik hayat mevcuttu. Dönem itibarıyla Korsun (Herson), bölgenin diğer mühim ticaret güzergâhıydı. Peçeneklerin Ten nehrinin batısına geçmesiyle doğu kısmında kalan komşuları (Hazarlar, Zichia bölgesi, Alanlar-Aslar) ve diğer doğudaki siyasi unsurlar, ticaret emtialarını Bizans ve Rusların da etkin biçimde yer aldığı Korsun’a getirir, burada büyük bir alışveriş yaşanırdı. Dolayısıyla Peçenekler bulundukları sahadaki siyasi güçlerin arzu ve taleplerine hizmet sunmaktaydılar. Genel olarak buradaki hâkimiyetin Bizans’ın kontrolünde olduğu anlaşılrsa da Hazarların güçten düşmesi ve bu pazardan ellerini çekmeleriyle, Peçeneklerin ve Rusların etkisi bu merkezde azımsanmayacak oranda artmıştır. Peçeneklerin, Bizans ve etrafındaki güçlerle barış içinde olmadığı vakitlerde Korsun’a saldırı düzenleyip, yağmaladıkları Korsun’un merkezi ve şehirlerini tahrip etme potansiyellerinin yüksek bir ulus olduğu Bizans tarafından ifade edilmektedir.⁴²⁵ Eserinde Peçeneklerin Korsun’daki faaliyetleri ayrı bir başlık altında yazılmıştır:

*“Peçeneklerin başka bir boyu da Korsun bölgesinin karşısında yaşar;
Korsunlular ile ticaret yaparlar, hem kendileri hem Rusya, Hazar ve
Zichiya’daki yönetimler ve onların da ötesindeki topraklar için hizmet
sunarlar. Şöyle ki, Korsun’da sundukları bütün bu emek ve zahmetler için*

⁴²⁵ DAI, s. 49.

Korsunlulardan, her bir Peçenek, önceden belirlenmiş bir sözleşmeye (ücrete) tekabül eden, karşılık alır ki bunlar, mor (erguvani) kumaşlar, şerit (kurdele), kafes dokuma işi (ekose) bezler (kumaşlar), altın brokar⁴²⁶, karabiber, kızıl (al- kırmızı) ya da 'Part' derisi⁴²⁷ ve ihtiyacını duydukları diğer ürünlerdir. Çünkü bu Peçenekler, özgür insanlardır dolayısıyla bağımsızdırlar ve karşılığını almadan hiçbir hizmet sunmazlar."⁴²⁸

Peçeneklerin bu ticaret rotasında aracılık, daha teknik bir terimle kambiyo hizmeti sundukları ortadadır. Gelen her türlü emtianın satışından elde edilen paraların, Peçenekler elinde bölgelere yönelik değişimi yapılmış olması muhtemeldir. Para ile sınırlı kalmayan bu hizmet diğer emtialar üzerinden de yapılmıştır. Zira X. yüzyılda Kurtuba Halifesi III. Abdurrahman himayesindeki Bizans elçileri, Hazar illerinden balık, kürk, bal gibi bazı ürünlerin Bizans başkentine getirildiği bilgisini aktarmışlardır.

⁴²⁶ Bir tür ipekli kumaş türü olan brokar, genellikle sırmalı ya da gümüş işlemeli olmaktadır.

⁴²⁷ Part/pars derisi muhtemelen kırmızı/kahverengi? benekli leopar derisiydi. Bkz. Suhm, *Istoričeskiye Rassujdeniya o Proishojdenii Naradov* . . , s. 17.

⁴²⁸ Yukarıda sayılan bu kumaşlar arasında Pavolok adı verilen özel bir kadife kumaş da bulunmaktadır. Nitekim kaynaklarda yer alan 944 senesi hadiselerinde Bizans'a saldırı planlayan Knyaz Igor, müttefikleri Peçenekler ile aynı zamanda Bulgarlar üzerine de yürümüştür. Rusların kendilerine de saldırmak üzere topraklarına yaklaştığını duyan Bulgarlar saldırıyı önlemek maksadıyla bir grup elçiyle birlikte yüklü miktarda altın ve Pavolok kumaşını Ruslara ve Peçeneklere göndermiştir. *PVL, Radzivilovskaya Letopis, Ipatevskaya Letopis*'te ve *Lavrentiyevskaya Letopis*'te kayda geçirilen bu tarih 944 senesi iken, *Troitskaya Letopis*'te 943'tür. Bkz. *PVL*, s. 32, *Troitskaya Letopis*, s. 74, *Radzivilovskaya Letopis*, s. 25, *Ipatevskaya Letopis*, s. 36- 37, *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 45.

Bunun karşılığında yüklüce kumaşın geri götürüldüğü bahsi de geçmektedir.⁴²⁹ Nitekim imparator Konstantin eserinde Peçeneklerin ekose diye nitelendirilen dokunmuş kumaşlardan bahsetmekteydi. Aynı düzlemde İbn Havkal, Hazarların kullandıkları kumaşların bir kısmının Bizans'tan ve çevre yörelerden temin edildiği bilgisini bizlere ulaştırmıştır.⁴³⁰ Geri dönüş yolunda bu mamuller muhtemelen Peçeneklerin topraklarından geçmekteydi. Dolayısıyla Peçeneklerin bu kumaşları değiş tokuş neticesinde Korsun'a karayolu vasıtasıyla ve oradan da Ruslara ulaştırdıkları düşünülebilir. Kaynaklarda önemsiz görülse de adından bahsedilmesi gereken Peçeneklere satılan/ulaşan bir diğer ticaret emtiası tuz ve deniz ürünleridir. Zira Ruslar ve Bizans arasında gerçekleşen ticaret anlaşmalarında Özi ağzındaki Korsunlu balıkçılarına ve tuz tüccarlarına dair madde koyulmuştur.⁴³¹ Tuz maddesinin mühim bir ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde Peçenekler bu tür ürünleri muhtemelen bahsedilen yerlerden karşılamaktaydılar. Korsun'daki aracılık sektöründe bulunduklarından iç bölgelere bu ürünler Peçenekler vasıtasıyla da ulaştırılmış ayrıca kendi iç ihtiyaçlarında kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Bütün bu bilgiler ışığında Peçeneklerin Hazar yönü ve Rus (Baltık) istikametinde etkili bir ticarî sirkülasyonda aracılık yaptıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz

Arada süregiden düşmanlıklara rağmen Rusların, Peçeneklerle ticareti kesintisiz devam ettirmeye çalıştıkları, hatta Peçeneklerden temin ettikleri ticarî ürünlere mecbur

⁴²⁹ Heyd, Yakındoğu Ticaret Tarihi, s. 54- 55.

⁴³⁰ Şeşen, İslam Coğrafyacılara göre Türkler ve Türk Ülkeleri, s. 165.

⁴³¹ F. Wozniak, "The crimean question, the Black Bulgarians, and the Russo-Byzantine Treaty of 944", *Journal of Medieval History*, 5/2, 1979, s. 117, 123; Dikmen, "911 ve 944 Rus- Bizans Ticaret Anlaşmaların Tercümesi", s. 126.

oldukları söylenebilir. Nitekim Ruslarla yapılan bu ticaretin ayrıntılı bilgilerine yine Konstantin'in eserinde rastlamaktayız: “...Çünkü söz konusu hayvanların hiçbiri Rusya'da bulunmadığından boynuzlu sığır (öküz), at ve koyun satın alıyorlar, böylece daha kolay şekilde ve rahat yaşıyorlar...”⁴³² Kaynaklarda ihracaat olarak gerçekleştiren ürünlerin büyük bir çoğunluğunun küçük- büyükbaş hayvanlar olduğu belirtilmektedir. Ancak burada açığa kavuşturulması gereken bir nokta bulunmaktadır. Zira kanaatimize göre Peçenek boyları arasında var olan hiyerarşi sebebiyle bu tür malların ihracı yalnızca Ruslarla yakın münasebet kuran boylar tarafından yürütülmekteydi. Şöyle ki hayvanların besiciliği muhtemelen iç kesimlerdeki verimli otlaklara sahip boylar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Buradan Ruslarla temas hâlinde olan Peçenek tüccarları tarafından teslim alınan hayvanlar, Rus tüccarlarına satılmak üzere yola çıkarılmaktaydı. Dolayısıyla Peçenekler içinde de bir iç alım- satım zincirinin bulunduğu kuvvetle muhtemeldir. Görüldüğü üzere hayvan ticaretinde belli boylar bu işi kendi tekellerine almışlardı. Peçenek düzeninde sınıfsal açıdan bir kademe daha düşük olan boylar Özi'nin doğu kanadındaki bozkırda üretimi sağlarken muhtemelen Ruslarla olan alışveriş burada iki boy vasıtasıyla yürütülmede. Bunlar Küerçi Çur ve Sürü Külbey boylarıydı. Ancak Bug ve Özi arasında yaşayan ve Kiyev'e yakınlığı olan Karabay ya da Yavdıertim boyu da bu zincire dâhil edilebilir. Zira sözcük anlamıyla Karabay boyunun zengin bir boy olduğu düşünülmektedir. Fakat Özi'deki akanaklara yakın olan Karabay boyunun yağmadan elde ettiği ganimetlerle zenginleşmiş olma ihtimali de vardır. Göçerlerde zenginlik hayvan sayılarının çokluğuyla bağdaşım kurulduğundan bu zenginliğin Ruslarla olan ihracat sevkiyatının çok olmasına da bağlanabilir. Ancak buraya kadar öne sürülen görüşümüzde bir noktanın altı çizilmelidir.

⁴³² DAI, s. 51.

Ruslarla olan yakınlığın sebebiyle üç Peçenek boyunun ihracatı gerçekleştirmiş olabileceği belirtilmiştir. Fakat bu diğer Peçenek boylarının hayvan besiciliği yapmadığı manasına gelmemektedir. Kendi iç piyasasında değerlendirilmek üzere her boy kendi ihtiyacı nispetinde mutlaka küçük-büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmıştır ki bu Türk boylarının değişmez bir kültürüdür. Bizim burada vurgulamak istediğimiz Ruslarla hangi Peçenek boylarının ticaret yaptığıdır. Yüksek ihtimaller dâhilinde imparator Konstantin'in konumlandırılmasına göre Kiyev'e en yakın boylar doğu kanadında Küerçiçur ve batıda Karabay'dı. Ve yakın temas hem düşmanlığı hem de ticareti beraberinde getirmekteydi. Boyla Çoban boyu (belki de Sürükülbey) ve Boro Talmat boyu Burtaş, Uz, Bulgar, Hazar sahasına yakın olduğu için muhtemelen ticaret zincirini o yöndeki siyasi yapılarla kurmuştu. Benzer şekilde kendi boy halkını beslemelerinin yanı sıra Macarlara, Bulgarlara, Bizans'a yakınlığından Yazı Kapan (Bulgarlarla komşu), Kabukşın Yula (Macarlarla komşu). Yavdiertim (Slav boyları Drevliyan, Lezeninlerle komşu) boyları bu sahada ticaretlerini genişletmişlerdi. Değinilmesi gereken diğer nokta herhangi bir küçük ya da büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Ruslarda mevcut olmadığı bu yüzden bu ihtiyaçların temini, mecburî olarak işi en iyi bilen Peçeneklerden sağlandığı bilgisidir. Ancak bu bilgide doğruluk payı azdır. Zira Ruslarda muhtemelen küçükbaş olmasa da öküz, sığır gibi hayvanların yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Yine de Peçeneklerin yetiştirdiği hayvanlar, kendilerinkinden daha semiz ve işe yarardı. Peçeneklerin, yetiştirdikleri hayvanları ulaşımda, ticarî yük taşımada yoğun bir şekilde kullandıklarını imparatorun eserinden anlamaktayız. Buna göre”...ayrıca Korsun'a geri dönerken ona (imparatorluk görevlisi) eşlik/rehberlik eden herkes, ondan (imparatorluk görevlisi) çektikleri zahmete ve yanlarında bulunan öküz

(at) vb. hayvanlarının yıpranmasına karşılık ödeme talep ederler.”⁴³³ Pastoral yaşam şekli diye tabir edilen bu geçim kaynağında Peçenekler, Rusların alışık olmadığı uygun yetiştirme şartları/alanları bulunmadığından dolayı Ruslara çok sayıda hayvan sevkıyatı gerçekleştirmektedir. Sadece canlı hayvan ile sınırlı kalmayan bu ticarete büyük ihtimalle bu hayvanlardan elde edilen deri, yün, ip, halat ve belki de süt vb. yapılmış mamuller gönderilmektedir. Gerdizi, Peçeneklerin hâkimiyetlerinin en güçlü oldukları dönemde çok sayıda sürülere, atlara, değerli vazolar gibi süs eşyaları ve kemerlere, boğa kafası biçiminde savaş trampetlerine, sayısı bilinmeyen silaha sahip olduklarını anlatır.⁴³⁴ Ayrıca Peçeneklere ait olduğu düşünülen mezarlardan çıkarılan eşyalar arasında çok sayıda değerli takı, süs eşyaları da bulunmuştur. Bu sebeple Peçeneklerin altın gümüş gibi değerli madenleri işleyip, mamul meydana getirme gibi sanatları da icra ettikleri düşünülebilir.⁴³⁵ Buna hayvanlardan elde edilen kemik ve boynuz işleme de dâhil edilebilir. Kemik ve boynuzları büyük ihtimalle kabza, yay vb. silahların yapımında kullanmışlardı. Yine muhtemelen hayvanlardan elde edilen her türlü yün, deri çeşitli işlemlerden (tabaklama, örme vb.) geçirilerek günlük hayatta sıkça kullanılan ayakkabı, deri torba, kıyafet, ip, keçe elde ediliyor, büyük ihtimalle ürünlerin Rus ve Bizans alışveriş noktalarına gönderimi de yapılıyordu. Değerli madenlerin işlenmesi kadar marangozluğun da yaygın olduğu görülmektedir. Zira sürekli bahsedilen Peçenek arabaları hem ulaşım hem de savaş sırasında birer savaş aletine dönüşmekteydi. Buna

⁴³³ DAI, s. 55.

⁴³⁴ Gerdizi'nin kaydında”... Bu Peçenekler mal sahibidirler. Bol hayvanları ve koyunları vardır...” ifadeleri yer alır. Bkz. *İslam Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 85; Sezin Orhan Kurulay, *Hudud El-Âlem'e göre 10. YY.'da Türk Boyları*, Marmara Üniversitesi, *Bastırılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2007, s. . 234.

⁴³⁵ Paron, *The Pechenegs*, s. 171- 173

benzer ağaçtan yontularak yapılan alet ve gereçler ustalık gerektirmekteydi. Tüm bunların iç piyasadan sonra dış piyasaya (Ruslara) da satımı gerçekleşmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Burada Peçeneklerin at yetiştiriciliğine ve onların ticarî emtia olarak kullanılmasına bilhassa değinilmelidir. Bilindiği üzere dönemin en mühim taşıtı atlardı. Hız, dayanıklılık ve sahibine itaat açısından Peçenek atları meşhurdur. Rusların askeri faaliyetlerinde en mühim unsuru Peçenek atlarıydı. Dolayısıyla pahada ağır olan bu ticarî emtianın karşılığı yine kıymetli bir ürün olmalıydı. Rusların getirisi yüksek en mühim emtiası ise kürklerdi. Bu sebeple atların ödemesinin kürkler karşılığı yapılma ihtimali yüksektir. Atlar, dönemin pazar yönüyle piyasada en kıymetli ürünü oluşturmaktaydı.⁴³⁶ Dahası Peçenek topraklarına ulaşan yolların bozuk olduğu, oraya seyahat etmek isteyen kişilerin ya da tüccarların yolların eğriliği ve güçlüğünden dolayı mutlak surette at satın almak mecburiyetinde kaldığı kaynaklarda belirtilmektedir.⁴³⁷

İmparator Konstantin, Rusların Bizans başkentine geliş süreçlerinde yaşadıklarını anlatıldığı bölümde, Rusların yanlarında ayrıca küçük kümes hayvanları da getirdiklerini belirtilmektedir.⁴³⁸ Bu kümes hayvanlarının her gittikleri yere beraberlerinde götördükleri düşünüldüğünde bunun ticaretinin aynı şekilde Peçeneklere de yapıyor olmalıydılar. At, koyun, deve, öküz gibi hayvanların Peçeneklerde karşılığı, Rusların ve dolayısıyla Kuzeylilerin en fazla gelir elde ettikleri ve bu konuda oldukça profesyonel hâle geldikleri, kıymetli hayvanlardan elde edilen deriler ve kürklerdi. Slav

⁴³⁶ Thomas Noonan, "Rus", *Pecheneg and Polovtsy*, s. 312; Dikmen, "Peçenek- Bizans – Rus Ticarî Faaliyetleri", s. 30.

⁴³⁷ Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 85- 97.

⁴³⁸ *DAI*, s. 61.

boylarının her ocak başına beyaz sincap ve kırmızı tilki derisi elde ettikleri bilinmektedir. Bunun yanı sıra samur ve sincap derisi de bu emtia içinde yer almaktaydı. Ruslarda hayvancılık kısmî olarak yapıldığından yün gibi materyallerin işlenmesi çok bilinmemekteydi. Ancak İslam kaynaklarında Rusların pazar noktalarında yün sattıkları aktarılmaktadır.⁴³⁹ Muhtemelen Ruslar bu bahsedilen yünleri, hayvacılıkla meşgul olan Peçeneklerden satın alıp kendileri aracı tüccarlar olarak bu yünleri kendi kârlarınca başka memleketlerin pazarlarında satmaktaydılar. Rusların- Slavların herhangi bir ziraat yapmadıkları ancak arıcılığın çok revaçta bir uğraş olduğu ifade edilir. Muhtemelen arılardan elde edilen bal mumu, bal gibi ürünler Peçeneklere de satılmaktaydı. Zira Slavların *Cerâvt* denilen şehrinde her ay 3 gün pazar kurulduğu da kaydedilenler arasındadır.⁴⁴⁰ Dolayısıyla Peçeneklerin de muhtemelen iştirak ettikleri bu pazarlarda her türlü ihtiyacın bulunup satın alındığı aşîkârdır.

Dönemin ticarî emtia olarak bir diğer ürünü silahlardır. Slav boylarından olan Polyanların demircilik konusunda oldukça hünerli oldukları ifade edildiğinden, belki de bir takım saldırı silahlarını (kılıç, balta, bıçak vb.) yine Peçeneklere gönderilmekteydi.⁴⁴¹ İbn Hurdazbih eserinde Rusların Slavlardan epeyce kaliteli kılıçlar

⁴³⁹ Şeşen, İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler, s. 86.

⁴⁴⁰ Şeşen, İslam Coğrafyacılarına göre Türkler, s. 89.

⁴⁴¹ Polyanların farklı biçimdeki kılıçları Hazarların bile gözünü korkutmuş, bunun üzerine Hazar ileri gelenleri onlardan vergi talep ederken oldukça temkinli davranmışlardır. Bkz. *PVL*, s. 16; *Lavrentiyevskaya Letopis*, s. 16; *Radzivilovskaya Letopis*, s. 15; *Ipatiyevskaya Letopis*, s. 12-13; *Nikonovskaya Letopis*, s. 6-7.

Yine bu kılıçların Türk boylarının kullandıklarından farklı olduğuna dair bilgi İbn Fadlan'da da yer almaktadır: "...Her biri yanında bir balta, bir kılıç ve bir bıçak taşır.

getirerek bunların ticaretini yaptıklarını belirtir.⁴⁴² Benzer şekilde *Hudud'ul Âlem*'de Kiyev şehri hakkında bilgi verilirken orada çok kaliteli ve değerli kılıçların imal edildiği ve satıldığı anlatılmaktadır.⁴⁴³ Nitekim Rusların bazı şehirlerinden kurşun ve cıva gibi bazı değerli madenler çıkarılmakta ve bunların ticareti gerçekleştirilmekteydi.⁴⁴⁴ Demir ve taş işçiliğindeki maharetleriyle Ruslar, ip eğirme gibi aletlerin satımı da gerçekleştirmektedir.⁴⁴⁵ Bununla birlikte Rus kaynaklarında, çevre yörelerden ne tür emtialar ulaştığı Knyaz Svyatoslav'ın kendi ağzından aktarılmaktadır. Svyatoslav'ın Kiyev'de kalmak istememesinin yegâne sebebi ticarî açıdan zengin noktalara yerleşmek ve oralara hükmetmekti. Kronikte knyaz bu talebini şöyle dile getirir:

“... Kiyev'de kalmak/yaşamak istemiyorum fakat Tuna üzerinde yer alan Preslavets'da yaşamayı tercih ederim zira orası her türlü zenginliğin bir araya geldiği, bütün topraklarımın merkezidir; altın, ipek (Pavalok), şarap ve her çeşit meyve Bizans'tan gelir, gümüş ve atlar Macarlardan ve Çeklerden getirilirken Ruslardan kürk, bal mumu, bal (bal şarabı) ve köleler getirilir.”⁴⁴⁶ Görüldüğü üzere o dönemde Balkanlar, Bizans ve Karadeniz üçgeninde etkili bir ticaret ağı sürdürülmekteydi. Fakat

Hiçbir zaman bunları yanından ayırmaz. Kılıçları geniş yüzlü ve yivli olup, Frenk kılıçları cinsindendir.” Bkz. *İbn Fadlan*, s. 74.

⁴⁴² İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 21.

⁴⁴³ *Hudud'ul Âlem*, s. 120.

⁴⁴⁴ İbn Havkal, 10. Asırda İslam Coğrafyası, s. 346.

⁴⁴⁵ Ovruch'da yapılan kazılarda arduvazdan imal edilmiş iğ plakaları bulunmuştur. Bkz. T. Noonan, “The Dnieper Trade Route in Kievan Russia”, s. 175.

⁴⁴⁶ *PVL*, s. 45-46; *Nikonovskaya Letopis*, s. 34; *Voskresenskaya Letopis*, s. 288; *Troitskaya Letopis*, s. 86. *Ipatyevskyaya Letopis*, s. 56; *Radzivilovskaya Letopis*, s. 34; Dikmen, “Peçenek- Rus- Bizans Ticarî Faaliyetleri”, s. 31.

Knyazın ifadelerinden Kiyev'in yeterince bu ticaretten nasibini alamadığı çıkarımları yapılabilir. Muhtemelen bu emtiaların Kiyev'e ulaşamamasının önündeki en büyük engel Peçeneklerdi. Ve bu ticaret zincirinden onlar da faydalanmak istemişlerdi. Svyatoslav ise ana merkezi daha batıya taşıyarak hem Peçenek tehlikesinden uzaklaşmış olacak hem de Bizans'a olan yakınlığı sebebiyle Bizans'ın ticarî potansiyelinden faydalanacak belki de tıpkı ataları gibi Bizans başkentini ele geçirme gibi teşebbüsleri olacaktı.

Dönemin yiyecek, giyecek, hayvan ithalat ve ihracatından başka Rusların Korsun'a ve dolayısıyla Peçeneklere sattığı bir diğer ticarî emtialar Slav köleleriydi. İmparatorun da belirttiği üzere Korsunlular hem Rus topraklarına hem de Peçenek topraklarına ticaret maksatlı geçiş yapabilmekteydiler.⁴⁴⁷ Dolayısıyla belirlenen noktalarda temin edilen köleler, Korsunlular vasıtasıyla da iç bölgelerden Korsun'a getiriliyor olmalıdır. Her ne kadar Ruslar doğu Slav boylarını kendi yönetimleri altına almışlarsa da o dönemlerde Slav köleler diğer ülkeler bilhassa İslam ülkeleri tarafından tercih edilmekteydi. Rusların Slav kabilelerden elde ettikleri kölelerden ziyade bazen Rusların kendileri de köle olmaktaydı. Siyasi analaşmazlıkların yaşandığı durumlarda Peçeneklerin pek çok kez Ruslara saldırarak kadın ve çocukları köle olarak aldıklarını mülklerini talan ettiklerini kaynaklar aktarır.⁴⁴⁸ Dolayısıyla bu köle ticareti yalnızca Korsun ve Bizans başkentiyle sınırlı değildi. İbn Hurdazbih, Rusların ellerindeki Slav köleleri evvela Konstantinopol'e ardından Hazar şehri olan Hamlic'e nakledelelerdi şeklinde kayıt aktarır. Hamlic'te onda bir oranında vergi ödedikten sonra

⁴⁴⁷ *DAI*, s. 57- 63, 187.

⁴⁴⁸ *DAI*, s. 51, 53.

ise köleler ve işlenmiş kürkleri develerle birlikte Bağdat'a taşıdıkları bilgisini verir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla bilhassa güney yönüne akan Arap ülkelerine giden ticaret kervanlarının en değerli parçalarından biri de bu Rus- Slav kölelerdi. Kölelerin ten renklerinin açık renkli olması ve vücut yapılarının güneydeki ülke insanlarından farklılık göstermesi, Arap tüccarlarının en fazla tercih ettiği köle çeşitlerindendi⁴⁵⁰ İslam coğrafyacılarının o dönemlerde Ruslar ve Slav halklarına olan bakışları oldukça hayranlık ve şaşkınlık derecesindeydi. Bu sebeple eserlerinde Ruslara yönelik oldukça geniş bilgiler vermeyi ihmal etmemişlerdir. Mesela Rus tüccarlarının kadın eşlerine en fazla değer biçtikleri ziynet eşyası olarak gemilerin üzerinde satılan seramik çamurundan elde edilen yeşil ve ya mavi boncuklardır. Bunlara yüklüce miktarlarda paralar ödeyerek kadınlarına yine gerdanlık yaptırdıkları ifade edilmektedir. Hatta ne kadar pahalı olduğunu belirtmek maksadıyla, bir boncuğun tanesinin bir dirheme satın alındığı da aktarılmaktadır.⁴⁵¹ Rus tüccarları, Bulgar ve Greklerden lüks kumaşlar (ipek vb.)⁴⁵², kap- kacaklar, halılar,

⁴⁴⁹ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 130.

⁴⁵⁰ Bu Slav kölelerinin Bizans başkentine götürüldüğü de bildirilmektedir: "...Geri kalanlar, 'monoxyla' adındaki kayıklarındaki sahip oldukları malları alarak, zincire bağlanmış kölelerle, akanağı (çağlayan) geçene kadar 6 mil (9, 6 km) karada ilerler." *DAI*, s. 61. Rusların köle ticareti için bkz. F. Seeley, "Russia and Slave Trade", *The Slavonic and East European Review*, V. 23, S. 62, 1945.

⁴⁵¹ Ruslardaki vergi birimi genel olarak kıymetli hayvanların (bilhassa sincap) kürküydü. Ancak ticarî sirkülasyon sayesinde birçok İslam parası, kuzeydeki en uç noktalara kadar ulaşmıştır. Günümüzde orta çıkarılan kazı çalışmalarında bu tür İslami paralara çokça rastlanılmaktadır. Birka'nın doğu ile olan ticarî ilişkileri için bkz. Björn Ambrosiani, "Birka and Scandinavia's Trade with the East", *Russian History* 32/3-4, 2005, s. 288.

⁴⁵² İpek konusunda Greklerin sınırlı şekilde gönderim yaptığı, bu sınırın 50 paket şeklinde olduğu ifade edilir.

sebze ve baharatlar, şaraplar aldıkları bütün bunların yanı sıra yine Greklerden gemi yapımında kullanılan bir takım aletler, yelken, çapa gibi gerekli malzemeler ve mermer, cam ve camdan üretilmiş eşyaları Bizans'tan temin edilmekteydi.⁴⁵³ Bu tür materyallerin yanı sıra Rusların Peçeneklere hububat satımı da gerçekleştirdiğini de düşünebiliriz. Çünkü Peçeneklerin Ukrayna bozkırlarında inkırazı uğramasının ardından burada hâkim zümreyi teşkil eden öncesinde Uzlar (Torki) ve sonrasında Kuman-Kıpçaklara Rusların hububat temini gerçekleştirdiği belirtilmektedir.⁴⁵⁴ Bu gibi son derece insan yaşamı için gerekli ihtiyaçların, ticaretinin daimi olarak sürdürülmüş olabileceği düşünüldüğünde Peçeneklerin de bu ihtiyacı Ruslardan temin ettiği neredeyse kesin gibidir.

Ticaretin dışında Peçenek ekonomisine onların etrafındaki siyasi güçlere sundukları ücretli askerlik hizmetinin hatırı sayılır bir katkısı vardır. Peçeneklerin karşılıksız hiçbir hizmeti yerine getirmedikleri bilgisinden yola çıkıldığında, onların kendi belirledikleri para miktarını karşılayan siyasi güçlere yardım ettikleri bilinmektedir. Bulgar Hanı Simeon'un Bizans'a karşı yardımını talep ettiği Peçeneklere yüklüce bir miktar para ve sıhriyet teklifi yaptığı kaynaklarda yer almaktadır (917)⁴⁵⁵. Seferler sırasında ele geçirilen ganimetlerde at gibi hayvanlar kendi sürülerine dâhil edilmek suretiyle kazanç sağlanmaktaydı. Bilindiği üzere Peçeneklerle mücadelenin fitilini Knyaz Vladimir atışmış bundan sonra ki süreçte onlara karşı sert tedbirlere başvurulmuştur. Ancak bir yandan Peçenek atlı birliklerinin ne kadar önem arz ettiğinin farkına varılmış, onlarla mücadelenin yine onları Rus saflarına çekerek gerçekleşeceği

⁴⁵³ Vasili Lyaskoronskiy, *Istoriya Pereyaslavskoy Zemli*, Kiev, 1897, s. 264.

⁴⁵⁴ Lyaskoronskiy, *Istoriya Pereyaslavskoy Zemli*, s. 263.

⁴⁵⁵ Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 85; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 24

anlaşılmıştır. Vareng muhafızların Rus yönetimine sürekli hadise çıkararak yük olması, onların kuzey topraklarından ithalatının durdurulup yerlerini bozkır savaşçıların alınmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Vladimir döneminden itibaren knyazların destek kuvvetlerinin asıl kaynağını Peçenekler ve Uzlar oluşturmuştur. Bu sayede Peçenekler ücretli kıtalar olarak knyazlık, Bizans ordusunda sıkça görev almışlardır.⁴⁵⁶

Peçeneklerin, Uzlar ve Kumanların baskıları sebebiyle Ukrayna bozkırlarından Balkanlara göçlerine kadarki süreçte Ruslar ve Bizans'la çok aktif bir ticaret gerçekleştirdikleri ortadadır. Öyle ki imparatorluktan Peçeneklere giden mektuplarda altın boğa şeklinde mühürleme yapıldı.⁴⁵⁷ Bu mühür tipi Franklara ve diğer önemli siyasi güçlere gönderilen elçilerin, yanlarında bulunan mektuplarla benzerdi. Görülüyor ki hem Ruslar hem de İmparatorluk nazarında Peçenekler epeyce yüksek bir konuma sahipti. Bunu mümkün kılan, Özi nehri ticareti ve Korsun gibi dönemin yüksek potansiyelli kazanç noktalarına yakın olmalarından kaynaklanmaktadır. Türk boylarına yakıştırılan yalnızca pastoral geçim terimi, Peçeneklerin ticarî yetenekleriyle birleşmiş ve uzun yıllar boyunca Bizans, Rusya, Hazar illerine ticarî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bölgedeki Hazar etkisinin kırılmasıyla bu boşluk Peçenekler tarafından doldurulmuş, hem siyasi hem de ticarî noktaların koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.⁴⁵⁸ Bu minvalde Peçeneklerin Rusları daimi baskı altında tutmalarının

⁴⁵⁶ Thomas Noonan, "Rus', Pecheneg and Polovtsy", s. 309; Dikmen, "Peçenek- Bizans – Rus Ticarî Faaliyetleri", s. 32.

⁴⁵⁷ Suhm, *Istoričeskiye Rassujdeniya o Proishojdenii Naradov*. . , s. 20; H. Orkun'a göre iki altın mühürle kapatılırdı. Bkz. Orkun, *Peçenekler*, s. 12

⁴⁵⁸ Dikmen, "Peçenek- Bizans – Rus Ticari Faaliyetleri", s. 33- 34.

sebebi, onların ticarî faaliyetleriyle bağlantılı olarak büyük ihtimalle Özi'nin kontrolünü ele geçirmek istemelerinden kaynaklanmaktaydı. Ancak burada şu soru akıllara düşmektedir: Peçeneklerin saldırganlığı ve etrafa yaydıkları korku bu denli şiddetli olmasına rağmen Rusları tamamen alt edememelerinin sebebi neydi?

2. 2. 1 Peçenekler Neden Hazarlar Gibi Nehir Üzerinde Denetim Sağlayamadı?

Takribi 850/60 ?- 1036 seneleri arasında Ruslar, Peçenekler sebebiyle orman-bozkır kuşağı arasına sıkışmıştı. Peçenekler aktif rol aldıkları sahada Rusların kıyılarla olan iletişimini en aza indirmişti. Kendileri aracı konumda rol üstlenerek bu vaziyetten mühim kazançlar elde etmişlerdi. Dönen sirkülasyonda Ruslarla birlikte Bizans, Bulgar, Macarlarla da münasebetlerini devamlı korudular. Kaynaklar maalesef bazı meselelerde bizlere oldukça cimri davranmakta ve sorduğumuz soruları havada asılı bırakmaktadır. Mantık çerçevesi içinde bu meseleye dair yapılabilecek en makul yaklaşım ise şu şekildedir: Her ne kadar Peçenekler çevre güçlere karşı korku salıyor olsa da onların tek bir vücut hâlinde birleşememeleri tüm Ruslar üzerine saldırı yapmalarını engeller niteliktedir. Dolayısıyla Ruslara yakın şekilde yaşayan boylar bu saldırıları üstlenmekteydi. Anlaşılan bir ya da iki Peçenek boyu zaman zaman birleşerek Özi kıyısında Rusları baskı altında tutmaktaydı. Rus tüccarlarının her geçişinde belli noktalarda onlardan vergi-haraç tahsil etmekteydi. Fakat gerekli ödemeyi yapmayan tüccarların öldürüldüğü ve mallarının ele geçirildiği bir gerçektir. Bunun yanı sıra bu ağır ödemeden kurtulabilmek için çeşitli kaçış yollarına başvuran Ruslar, daha öncede belirtildiği üzere Peçeneklere yakın noktalarda kayıklarından inerek yanlarında bulunan ticarî emtialarla birlikte bir müddet kara yolundan ilerlemekteydiler. Peçenek pusularına yakalanmadan tehlikeyi atlatanlar kendilerini şanslı adlederek Bizans'a ulaşmayı başarmaktaydılar. Aynı şekilde Bizans'tan dönüş rotasında da bu tehlike mevcuttu.

Dolayısıyla belli bir gelir kaynağı kapısına dönüşen bu Rus tüccarlarına kurulan pusularının, bir haraç sistemi şeklinde devam ettiği aşıkârdır. Askold ve Dir zamanından başlayıp, 1036'ya kadar olan yaklaşık 150 seneden fazlaki süreçte Rusların Peçenekler tarafından Özi nehrinde durdurulması kesintisiz devam etmiş olmalıdır. Fakat doğudan artarak gelen baskılar ve göç, mevcut siyasi dengelerin yanı sıra ekonomik yapıyı da alt üst etmiştir. İşleyen sistemin sekteye uğramasıyla güç dengesi bölgede Ruslardan yana kaymıştır. Buna göre Rusların emrindeki Slav kabileleri gittikçe Rus sistemine dâhil edilerek Rus teşkilat yapısı güçlendirilmiş, bazı Peçenek başbuğları da bu sistemin içine alınarak bozkırda nasıl savaşılacağı öğrenilmiştir. Bu ise Korsun ve Özi gibi noktaların Peçeneklerden kurtarılmasıyla da Rus genişlemesinin önünü açmıştır. Diğer yandan Özi nehri Peçenek denetimine girseydi hangi gelişmeler yaşanabilirdi sorusuyla devam edildiğinde şu neticelere ulaşmak mümkündür:

Son dönemlerde kağanlık sistemini oluşturduğu belirtilen Peçeneklerin kağanlık merkezini neden ticaret çekişmesinin yaşandığı Özi'de kurulmadığı bizler için merak konusu olmuştur.⁴⁵⁹ Zira bölgede sistemini oturtmuş olan Hazarlar, bir kağanlık

⁴⁵⁹ M. U. Yücel, Peçeneklerin Kağanlık şeklinde yönetildiğini ifade eder. Buna karşın A. Kurat Peçeneklerin, Cuci, Çağatay uluslarında görüldüğü üzere askerî esaslar üzerine kurulmuş bir birlik olduğunun altını çizer. Ayrıca 'Peçenekler, kuvvetli uruğ teşkilâtına sahip olmalarına rağmen - ve belki de bundan, ötürü - kendi başlarına bir" Devlet" kuramamışlardır. Yâni Devlet müesseselerini yürütecek bir teşkilât, belli bir vergi sistemi," Han" ın hâkimiyetini koruyacak bir kuvvet meydana getirememişlerdir. ' Şeklinde ifade etmiştir Bkz. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 70; Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 59; Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s. 343 vd. A. V. Marey Peçeneklerin bileşik bir şeflik yani yarı özerk olarak bir araya gelmiş şeflik ya da büyük bir boy reisinin yönetimine tabi vassal birimler olarak yönetimin organize edildiğini ileri sürmüştür. Bkz. A. V. Marey,"The

kurmada Peçeneklere en yakın örnekti. Yukarıda bahsedilen birliğin sağlanamaması durumu yönetim biçimini de etkilemiştir. Temelde bir birleşim olmaktan ziyade boylar arasında serbestlikle beraber üstünlük yarışı bulunmaktaydı. Aynı şekilde Ruslarla olan mücadelede yalnızca birkaç boyun yer aldığı görülmekte, birleşik kuvvetlerin varlığı hissedilmemektedir. Bunlar Yavdıertim, Karabay ve doğu kanadındaki Sürü Külbey, Küerçi Çur'dur.⁴⁶⁰ Bunun en büyük delili Bizans, Rus mücadelelerinde Peçenek boylarının farklı saflarda yer almasıdır. Temelde her boyun kendi çıkarına uygun gelen mecrada yer alması serbest bırakılmıştır. Bu ise merkezi bir gücün yetersiz oranda sergilendiğini bizlere göstermektedir. Kanaatimizce kıyı merkezli (nehir, deniz) ana bir yerleşimin kurulduğu gücün tek bir boyda (elde) toplandığı bir yapı meydana getirilseydi, Bulgar ve Hazar örneğinde görüldüğü üzere bir kağanlıktan bahsedilebilirdi.

Eğer Kağanlık şeklinde hareket edilseydi Kiyev'in ticarî ve diplomasi üstünlüğü Peçeneklere geçebilirdi. Hazarların İdil örneğindeki gibi kozmopolit bir yapının oluşmasının temelleri atılabilirdi. Peçeneklerin askerî yönü kuvvetli olduğundan ticarete her ne kadar ağırlık verilse de mevcut askerî yapı muhafaza edilebilirdi. Dolayısıyla profesyonel ücretli orduya uzunca bir süre ihtiyaç duyulmazdı. Bu da beraberinde güvenliği sağlanmış tüccarları kendine çeken cazibe merkezini meydana getirirdi. Ticaret gelirlerinin artmasıyla sınırlar içerisindeki refah artacağından iskân faaliyetleri hızlanırdı. Birçok ülkenin tüccarlarının buluşma noktası ve mallarının taksim edileceği

Socio- Political Structure of the Pechenegs", *Alternatives of Social Evolution*, Feb Ras, Vladivostok, 2000, s. 451-52, 454.

⁴⁶⁰ Konumlandırma farklılıklarına göre doğu kanadındaki listeye Borotalmat boyu da ilave edilebilir.

merkez oluşturulduğundan kültürel çeşitlilik artıp dinî manada değişiklikler daha erken dönemden itibaren görülmeye başlanabilirdi. Ticaret Rusların dışa açılmada can damarını teşkil ettiğinden buradaki güzergâhın kapatılması onları Peçeneklere bağımlı hâle getirebilirdi. Dışa açılma ve siyasi arenada tanınma Peçeneklerde kendisini daha aktif gösterirdi. Bu ise Rusların uzunca bir süre daha bir ulus olarak yükselmelerini engellemiş olurdu. Bizans'ın Özi üzerindeki ilk temas sağlayacağı ulus Peçenekler olacağından muhtemelen aynı din politikasını yürüterek Peçeneklerin Hristiyanlığa erken tarihte geçmesine sebep olabilirdi. Bu sayede arka plana itilen Rusların din seçimlerinde değişikliğe gidecekleri aşikârdı. İskandinav topraklarındaki Vareng tüccarların bir kısmının Katolik Hristiyanlığına meyletmesi sebebiyle Ruslar ya bu mezhebe yönelecek ya da Bulgar'dan gelen İslamiyet'e yakın duracaklardı. Görüldüğü üzere Peçeneklerin Özi'de denetimi sağlamış olmasıyla dönem itibariyle muazzam değişiklikler yaşanacak, günümüzdeki münasebetler bile bundan nasibini alacaktı. Peçeneklerdeki askerî yetkinlik bölgede Rus, Bizans, Macar ve Tuna Bulgarları tarafından iyi bilindiğinden, daimi bir barış içinde olmaya itina göstermekteydiler. Eğer sağlanabilseydi Özi'deki Peçenek denetimi zamanla genişleyerek, Karadeniz'in ve Korsun'un denetimi de Peçeneklere geçeceği muhakkaktı. Bu ise Bizans'ın Karadeniz sahasındaki varlığını sonlandırarak büyük bir kayba uğratacaktı. Bizans'ın Hazarlar ve Ruslarla olan Karadeniz hâkimiyeti mücadelesinde bu defa Peçenek merkezli bir saldırı politikası izlenecekti. Dönemsel açıdan iki mühim ticaret rotasının hakimiyet altına alınması Peçeneklere uluslararası arenada muazzam bir prestij sağlayacaktı. Ancak bu sistemin hayata geçirilememiş olması büyük kayıplara yol açmış, Rusların sahada yükselişi sürerken Peçenekleri çok farklı mecralara savurmuştur. İçyapıdaki serbestlik,

tek bir çatı altında birleşimin sağlanamaması Peçenekleri tarihinde mevcut potansiyellerini daha fazla büyötmelerinin önüne geçmiştir.

SONUÇ

Peçenekler, Türkistan topraklarından, sahadaki siyasi istikrarsızlık ve iklim değişikliklerinin yaşamlarına olan olumsuz etkisi sebebiyle günümüz Ukrayna bozkırlarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Benzer şekilde Ross (Varengler) olarak adlandırılan İskandinavlar (İsveçliler, Danlar) sıcaklıkların artması neticesinde buz tutmuş su yollarının erimesi, nüfusun kendini besleyememesi ve içyapıdaki siyasi dalgalanmalar sebebiyle batı, güney ve doğu yönlü arayışlara girmişlerdir. Her iki ulus bugünkü Ukrayna bozkırlarında karşılaşmışlardır. Birbirlerinden çok farklı yapıda olan Ruslar ve Peçenekler için yeni bir yurt olan bu sahada bir takım amaçlar belirlemek zarurî olmuştur. Her iki ulusun temel çıkarlarına bakıldığında ilk sırada; askerî yönden güçlenip ekonomilerini ve mevcut siyasi yapılarını sekteye uğratacak bütün aksilikleri önlemek yer almıştır. Gelir kaynaklarına rahat ulaşabilmek adına bir takım kırılmalar yaşanmıştır. Peçeneklerin Özi kıyılarına kadar ulaşması ve Kiyev'in Rusların eline geçmesi bu kırılmaların en büyüğüdür. Nehir ticareti (transit rota) Rus kontrolüne geçtikten sonra bile Peçeneklerin, her ne kadar kuşatma altına alınsa da Kiyev'i ele geçirme maksadından yoksun olmaları, bahsedilen kırılmayı derinleştirerek Rusların lehine çevirmiştir. Peçeneklerin Kiyev'i ele geçirememesindeki en büyük etken, boyların tümünün aynı anda hareket edememesidir. Anlaşılan bazı Peçenek boyları Rus temayüllü bir politika sergilerken bazıları aksi yönde hareket etmişlerdi. Peçeneklerin bu zaafı ise Rusların tek bir ulus olmasını hızlandırmıştır. Tek merkezli yönetim, hızlı kararları ve yerinde uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bölünmüşlüğe müsaade edilmeden, civar güçlerle hızlı temas politikası sergilenmesi Ruslara istikrar kazandırmıştı.

Karşılaştıkları ilk andan itibaren birbirlerine karşı temkinli davranan iki siyasi güçten savunma pozisyonuna geçen evvela Ruslar olmuştur. Peçeneklerin askerî teknikleri, onlar için korkutucu olduğu kadar yenidir. Dolayısıyla hiç bilmedikleri bu yeni kavim onlar için daima barışın muhafazasını gerektiren birincil meseleyi teşkil etmiştir. Gücünün bilincinde olan Peçenekler ise kendilerini askerî sahada göstermekle birlikte civardaki diğer siyasi oluşumlar da iletişime geçerek hareket sahalarını genişletmişler ve dönemin mühim siyasi güçleri arasında adeta kuvvet prensibini düzenleyen hassas terazi görevini üstlenmişlerdir. Bu durumu destekleyen kanıtlar, dönemin en yakın tanığı olan Bizans imparatoru VII. Konstantin tarafından kaydedilmiştir. Peçenekler, Bizans'ın ömrünü uzatmada önemli ölçüde yardımcı olmuşlardır. Bizans'a karşı yapılan Rus, Bulgar ve Macar saldırılarında Peçenek boyları, Bizans'ı muhafaza eden kalkan görevini ifa etmişlerdir. Eğer Bizans Peçeneklerle barış hâlinde olmasaydı, imparatorluk toprakları bahsedilen güçler tarafından ciddi şekilde saldırılara maruz kalacaktı. Bu yönüyle Peçenekler ara sahada, bu güçler karşısında durarak, onların Bizans'a ulaşmasını engellemiştir. Zira geniş bir çerçeveden bakıldığında, Ruslarla Bizans arasındaki tampon bölgeyi Peçenekler oluşturmaktaydı. Bu sayede Rusların Karadeniz'e inmesi ve doğrudan Bizans'a sefer düzenlemeleri yine Peçeneklerin Rus tazyikine karşı duruşu sebebiyle önlenmiştir. Bu bağlamda Peçeneklerin, bahsedilen bütün güç unsurlarının tarihlerinin şekillenmesinde büyük izler bıraktığı görülmektedir.

Peçenekler, Rus tarihçiliğinde mütevazı bir yere sahip olsa da aslında arka planda Rusların büyük ölçüde hayatlarını değiştirmişlerdi. Bu minvalde Rus milletinin oluşum etkenlerinde Peçenekleri ilk sıralara koymak mümkündür. Zira Rusların siyasi mecralarda boy göstermeleri ve kabul görmeleri bazen Peçenek desteğiyle bazen de

Peçenek korkusuyla gerçekleşmişti. Orta kuşaktaki orman- bozkır arasına sıkışmış Rus toplumunun içinde Hristiyan kültürünün yayılmasında dahi Peçeneklerin payı vardır. Bu minvalde bir şehir olarak Kiyev'in siyasi ve ruhani bir yapıya bürünmesi, Peçenek boylarıyla yaşanan mücadeleler sebebiyle gerçekleşmiştir. Rusların gücü her surette Peçenekler tarafından dizginlenmiştir. Çoğu kez knyazlık mücadelelerinde yer alarak Rus içyapısına müdahale etmişlerdir. Bozkır sahasına askerî manada farklı yapıda üzenği çeşitleri, çizme gibi askerî teçhizatlar getirerek pek bilinmeyen ancak dönem şartlarında epeyce etkili yenilikler yapmışlardır. Savaşlardaki en mühim unsur olan atın ve bir takım bozkır savaş taktiklerinin Peçeneklerden ithal edilmesi, Rus savaş yöntemlerini de şekillendirmiştir. Benzer yöntemleri kendilerinde uygulayan Ruslar, ilerleyen zamanlarda gelen diğer Türk saldırılarını bertaraf edebilmişlerdir. Netice itibarıyla Rusların büyük bir güç olarak sınırlandırılması, Peçeneklerin daimi surette onları göz hapsinde tutmalarından kaynaklanmıştır. Bu sayede erken dönemlerdeki Rus yayılcılığının önüne geçmiş, İskandinavların Avrupa'daki gibi bir kader yazmalarının önüne geçilmiştir.

Dönem şartlarında birbirlerine muhtaç şekilde ilerleyen ilişkiler politik, ekonomik, askerî ve kültürel anlamda melezleşerek vaziyetin daha çetrefilli bir görünüm almasına sebebiyet vermiştir. Tek bir pencereden bakılıp incelenemeyen her bir siyasi unsurun gelişimi, günümüze kadar ulaşan tarihî süreci epeyce etkilemiştir. Ruslar, merkezi yönetimlerini Bizans vari yaklaşımlarla güçlendirirken, aynı durum Peçenekler için geçerli olamamıştır. Peçeneklerin bir ulus olarak tam manasıyla birlik kuramamalarında, merkezî hâkimiyet seyrinin yakalanamamasının ve doğu kesiminden gelen göç dalgası altında ezilmelerinin payı büyüktü. Bağımsızlık duyguları, boylar arasında var olan üstünlük yarışları, başbuğların farklı siyasi yapılara yakınlık

duymaları, onları içyapıda güçsüzleştirerek bölünmelerine yol açtı. Kiyev'e yönelik düzenlenen baskınlar ele geçirme maksadı gütmeydi. Böyle bir hamle Rus hâkimiyetini bitirecek seviyedeyken diğer boylardan gelmeyen destek her seferinde geri çekilmeyi getirdi. Siyasi birliğin tek çatı altında toplanamaması büyük fırsatların kaçmasına da yol açtı. Rusların sahadaki mücadelesi çoğunlukla ticaret üzerinedeydi. Özi'nin denetimini eline alabilecek bir Peçenek gücü mevcutken bu hamle de gerçekleşmedi. Bu ise tarihî seyri kökten değiştirmiş oldu. Hazar örneğindeki gibi bir nehir ticaret merkezi oluşturulması mümkünken, Ruslara müdahale yalnızca bir ya da birkaç Peçenek boyuyla sınırlı kaldı. Hâlbuki kuracakları düzenli bir vergi merkeziyle Rusların çok erken dönemden itibaren sindirilmesi mümkündü. Bu sayede nehir (Özi) üzerinde oluşturulabilecek İtil vari bir ticarî cazibe merkezi, Peçenekleri uluslararası arenada görünür kılacaktı. Hem Varenglerden uzanan kürk yolu denetimleri altına girecek hem de Korsun'daki ticaret Peçeneklere intikal edecekti. Bizans'ın ve Hazarların Karadeniz sahasında saf dışı bırakılması da bu sayede gerçekleşmiş olacaktı. İki mühim ticaret rotası üzerinde hâkimiyeti sürdürmek, sistemli bir yönetimi gerektirdiğinden artan refahla Peçenek yerleşimleri bayındır, tehlike arz etmeyen bir bölge hâline gelecekti. Çok çeşitli merkezlerden ulaşan tüccarlar, Peçenek yapısına kozmopolit bir görünüm kazandırarak, muhtemelen tek tanrılı bir dine beklenenden daha erken bir vakitte geçiş yapılacaktı. Askerî özellikleri de devam edeceğinden doğudan yükselen Uz ve Kuman-Kıpçak göçüne karşı dirayetli bir yapı sergilenerek Uzlar ve Kıpçaklar, Peçenekleri sarsmadan içyapıda sindirileceklerdi. Bu ise Peçeneklerin Balkanlara olan göçünü engelleyecek, birçok tarihî hadisenin tetiklenmesini önünü alacak ya da başka bir yönde ilerleme sağlanacaktı. Kağanlık seviyesine yükselme mümkünken muhtemelen boy düzeninden gelen, geleneksel yapının muhafazasına yönelik kanunlar sebebiyle

yönetim, çoklu askerî aristokrasi olarak kaldı. İslam müelliflerinin de belirttiği üzere şehirleri olmayan Peçeneklerin şehirli (yerleşik) bir bilince ulaşamamaları, sürekli hareketli bir yaşam tarzını benimsemeleri doğudan gelen saldırılarda savunma mekanizması geliştirmek yerine, yerleşimlerin terkedilip başka sahalara göç etmesini beraberinde getirdi. Bu sebeple sabit ticaret yaşamı fikrinin yerleşmemesi, çevredeki siyasi yapılar gibi ziraate yönelmemeleri Peçeneklerin güney Rusya topraklarından uzaklaşmasına sebep olan en büyük etkendi. Epeyce elzem bir fırsatı değerlendiremeyen Peçenekler, burada ifade edilenlerin tam aksi bir yönelim sergileyerek, iç ve dış yapıda edindikleri tüm prestiji yitirdi. Güney Rusya bozkırlarına ulaştıklarında, mevcut yapı muhafaza edilemedi. 890'lerden itibaren başlayan Peçenek yapısındaki dışa göçler, güçlerinin zirvesinde oldukları zamanlarda bile devam etti. Yanı başlarında gelişen medeni bir yerleşim neticesinde gelişen temas, içteki krizi tetikledi, boylar arasındaki istikrarsızlık, rekabet vb. gibi sebeplerle mühim sayıda urug ana yapıya küstü. Bilhassa Ruslarla ilişkilerin sakinleştiği dönemlerde Macar topraklarına sayısız şekilde akan Peçenek göçüne engel olunamadı. 950'lerden itibaren ise Uz (Oğuz) dalgasına karşı mücadelede boylar yetersiz kaldı.

Güçlenen merkezî hâkimiyetle Ruslar, savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçti. Bizans'ın Peçeneklerle olan bağıını kesmek için kaderlerini tümünden etkileyecek radikal bir değişime kapı aralayıp, Ortodokluğu resmî din hâline getirdiler. İşte bu, iki ulusu etkileyen ikinci büyük kırılmaydı. Ancak Peçeneklerde uygulanan din hoşgörüsü (Pax Peçenegiya), zamanın din temelli siyasetine ayak uyduramadığından müttefiklik meselesinde saf dışı bırakılmalarına sebep oldu. Bu ise kendilerine karşı oluşturulan güç bloğunu daha da kuvvetlendirdi. Daha geç dönemde Peçeneklerde kabul edilen mecburî Hristiyanlık ise durumu kurtarmaya yetmedi. Ruslara gelen din desteği

sonrası saldırıların artmasıyla, birlik hâlinde hareket edilemedi. Kimi Peçenek başbuğu maiyetiyle birlikte Rus iç siyasetine dâhil olup, sindirildi. Rus topraklarında yaşamaya devam eden bir kısım Peçenek boyu kendi kültürlerinin yanısıra Rus kültürünü benimseyerek tarih sahnesinden kayboldular. Peçenekler Ruslara tek bir ulus hâlinde birleşmeyi, bozkırda mücadeleyi, daha sonra gelen Türk göçleri için tecrübeli olmayı, tek tanrılı bir dine geçme mecburiyetini, stratejik davranmayı, siyasi arenada tanınmanın ekonomiyi birincil dereceden etkileyeceğini öğretti. Rusların mevcudiyetlerini ortadan kaldıracı tek güç Peçenekler iken kendi içyapılarındaki sistem, bunu mümkün kılmadı. Bundan istifade eden Ruslar ise bir ulus olarak günümüze kadar gelebildiler. Rus kroniklerinde 860'lı yıllardan başlayarak 1223'teki son Peçenek kaydına kadar süreçte, Peçenekler adlarından çok defa bahsedilen ancak Güney Rusya sahasında kalıcı bir yerleşim kuramamış bir Türk boyu olarak hafızalarda yer edindiler. Dolayısıyla Sır Derya'dan uzanan yolculuklarıyla tarihin mühim hadise zincirlerine dâhil olarak bugünkü birçok vaziyetin temelinde Peçenek izlerini görmek mümkündür.

ÖZET

IX. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz'in kuzey kesimlerinde farklı oluşumlar meydana gelmişti. Bu hareketlilik, bu sahada güçlü siyasi unsurların birbirleriyle karşı karşı gelmesine yol açtı. Batı Göktürk Devleti'ne bağlı Türk boylarından biri olan Peçenekler iç ve dış dinamiklerin etkisiyle Türkistan'dan göç hareketine başlayarak Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara ulaşmışlardı. Diğer yandan Avrupa tarihinde bir döneme İskandinavlar (Vikingler) olarak damgasını vuran ve doğuda Ruslar şeklinde adlandırılan ulus, Özi merkezli bir Kiyev Rus Devleti oluşturmuşlardı. Her iki ulus, temas kurdukları andan itibaren Bizans Devleti (Doğu Roma)'ın, Hazarların, Macarların, Bulgarların kaderlerinde birçok değişikliğin yaşanmasında birincil rol oynamışlardı. Bu tez çalışmasında Peçenekler ve Rusların siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal ilişkileri ele alınarak, uluslararası düzlemde meydana getirdikleri değişiklikler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peçenekler, Kiyev Rusyası, Bizans.

ABSTRACT

From the beginning of the 9th century, different political formations had occurred in the northern parts of the Black Sea. This variability has led three powerful political elements to oppose each other in this field. The Pechenegs, one of the Turkish tribes affiliated to the Western Göktürk Khaganate, started their migration movement from Turkistan with the influence of internal and external dynamics and reached the steppes in the north of the Black Sea. On the other hand, the nation that marked a period in European history as the Scandinavians (Vikings) and known as Russians in the east formed an Ozi River-centered Kievan Russian State. Both nations had played a primary role in many changes in the destinies of the Byzantine State (Eastern Rome), Khazars, Hungarians and Bulgarians from the moment they came into contact. In this thesis, the political, military, economic and social relations of the Pechenegs and the Russians are discussed and the changes they have brought about on the international level are explained.

Keywords: Pechenegs, Kievan Russia, Byzantine Empire.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Al-Idrisi, Opus Geographicum, Hz. Enrico Cerulli, Giorgio Levi Della Vida, Francesco Gabrieli, Laura Veecia Vaglie, Leiden, 1970-1984.

Anna Komnena, *Alexiad*, Tr. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, 1996.

Anonymus and Master Roger, *Gesta Hungarorum*, İng. Tr. J. M. Bak M. Rady, CEU Press, Budapest- NY, 2010.

Anskar the Apostle of the North, Ed. Charles H. Robinson, the Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts, Croydon, 1921.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Tr. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, 1985.

_____, *The Book of Ceremonies*, İng. Tr. Anne Moffatt- Maxeme Tall, Brill, Leiden-Boston, 2017.

Dede Korkut Hikâyeleri, Tr. A. Çakan, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2020.

Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Tercüman Yay., İstanbul, TY.

El-İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, Tr. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul, 2021.

Geographie d'Edrisi, 1-11, Tr. Pierre -Amedee Jaubert, Paris, 1836- I 840.

Georgius Cedrenus, *Historiarum Compendium*, Hz. I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Weber, V. II, Bonn, 1839.

“Histoire de Yahya- Ibn-Sa'id D'Antioche”, Fr. Tr. I. Kratchkovsky- A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis*, N. 18, Paris, 1924.

Hronika Georgiya Amartola, Rus, Tr. V. Matveenka, L. Şegoleva, Bogoroskiy Peçatnik, Moskva, 2000.

Hudûd'ül Âlem, Tr. Abdullah Duman, Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, 2020.

Hudûd al-Âlam "The Regions of The World", İng. Tr. V. Minorsky, 2. Baskı, London, 1970.

Ioannes Kinnamos'un Historia'sı, Tr. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2001.

Ioannis Scylitzae, *Synopsis historiarum*, ed. H. G. Beck, Walter de Gruyter, Germany, 1973.

_____, *A Synopsis of Byzantine History 811- 1057*, Tr. John Wortley, Cambridge University Press, New York, 2010.

Ioannis Zonarae, *Epitome Historiarum*, ed. L. Dindorfius, Teubner, Leipzig, 1868.

_____, *Tarihlerin Özeti*, Tr. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2008.

Izvestiya Al-Bekri i drugikh avtorov o Rusi i slavyanakh, A. Kunik, Akademi Nauk, C.I, SankPeterburg, 1878.

İbn Fadlân Seyahatnamesi, Tr. Ramazan Şeşen, Tarih Encümeni Yay., İstanbul, 2020.

İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, Tr. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., 2017.

İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, Tr. Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul, 2008.

İbn Rüste, *el A'lâku'n- Nefise*, Tr. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu, 2017, Ankara.

İpatiyevskaya Letopis', Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Arheografiçeskoyu Kommisseyu, Petrograd, 1923.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Hz. Ahmet B. Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Leonis Diaconi, *Historia*, Typographia Regia, 1819.

_____, *The History of Leo the Deacon*, Tr. Alice- Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Dumbarton Oaks, Washington, 2005.

Letopis Po Voskresenskomu Spisku, Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Arheografičeskoyu Komissseyu, Vol. VII, Sank- Peterburg, 1856.

Letopis po Lavrentiyevskomu Spisku, Arheografičeskoy Komissii, Sank- Peterburg, 1872.

Macar Gestası, Tr. Gökhan Dilbaş, Zepros Yay., İstanbul, 2014.

Medieval Russian Laws, İng. Tr. George Vernadsky, Octagon Books, New York, 1979.

Mesudî, *Muruc ez- zeheb(Altın Bozkırlar)*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2004.

Mikhael Psellos'un Khronographia'sı, Tr. Işın Demirkent, TTK, Ankara, 2020.

Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, Tr. R. J. H. Jenkins- L. G. Westerink, Dumbarton Oaks, Washinton, 1973

Niketas Khoniates, *Historia*, Tr. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.

Novgorodskaja pervaja letopis' starego i mladsego izvodov, ed. A. N. Nasonov, Moscow-Leningrad, 1950.

Patriarş ili Nikonovskoyu Letopis', Polnoye Sobranie Russkih Letopisey, Sank- Peterburg, 1862.

Ipatiyevskaya Letopis, Polnoye Sobranie Russkih Letopisey, Petrograd, 1923.

Radzivilovskaya Letopis', Polnoye Sobranie Russkih Letopisey, Nauka, Leningrad, 1989.

Povesti Vremennih Let, Tr. D. C. Likhačeva, Vita Nova, Sank-Peterburg, 2012.

Regino's Abbatis Prümensis Chronicon, Fridericus Kurze, Bibliopolii Hanniani, Honnoverae, 1890.

The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Madeburg, Tr. Simon MacLean, Manchester University Press, 2009.

The Annals of St. Bertin, Ninth Century Histories, V. I., İng. Tr. Janet L. Nelson, Manchester University Press, 1991.

The Chronicle of the Logothete, İng. Tr. Staffan Wahlgren, Liverpool University Press, Liverpool, 2019.

The History of al- Tabarī, V. XXXVIII, İng. Tr. Franz Rosenthal, The State University of New York Press, USA, 1985.

The Homilies of Photios patriarch of Constantinople, English translation, introduction and commentary, C. Mango, Harvard University Press, Cambridge, M A, 1958.

The Nikonian Chronicle, Tr. Serge A. Zenkovsky, The Kingston Press, New Jersey, 1984.

The Nikon Chronicle From the Year 1132- 1240, V. II, Tr. Serge A. Betty Jean Zenkovsky, The Kingston Press, New Jersey, 1984.

The Novgorod Chronicle 1016- 1471, Tr. Robert Michell, Nevill Forbes, Camden Third Series V. XXV, Camden Society, London, 1914.

The Russian Primary Chronicle, Tr. Samuel H. Crosss, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1953.

Thietmar of Merseburg, *Chronicon*, Tr. Igor V. Djakonov, Moscow, 2009.

Theophanis Continuati, *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Libri I–IV*, Hz. Michael Featherstone and Juan Signes Codoñer, De Gruyter, Berlin, 2015.

The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II: On His Aliance with the Pagans', İng. W. L. North, erişimad: https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/83/2019/06/Bruno_of_Querfurt_Letter_to_Henry_II_for_MARS_web_site.pdf

The Tactica of Leo VI, Tr. George Dennis, Dumbarton Oaks, Washington, 2010.

Troitskaya Letopis', Hz. M. D. Priselkov, Izdatel'stvo Akademii i Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1950.

ULUSAN, Ahmet, *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let)* Adlı Kroniğin Tahlili ve Tenkitli Tercümesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.

Araştırma Eserler

AGACANOV S., *Oğuzlar*, Selenge Yay., İstanbul, 2019.

ALİEV, Saleh M., "İbn Fadlan" *DİA*, C. 19, İstanbul, 1999, 477-479.

AMBROSIANI, Björn, "Birka and Scandinavia's Trade with the East." *Russian History*, 32/3-4, 2005, 287-296.

ARTAMONOV M. İ., *Hazar Tarihi Türkler, Yahudiler, Ruslar*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul, 2019.

BARKER, E., *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, Çev. Mete Tunçay, Dost Kitabevi, Ankara, 1982.

BARONAS Darius, "St. Bruno of Querfurt: The Missionary Vocation", *Lithuanian Historical Studies*, V. 14, 2009, 41-52.

BELYEV, N. T. "Rorik Yutlanskiy i Rurik Naçalnoy Letopisi", *Seminarium Kondakovianum*, V. III, Prague, 1929, 215- 270.

BİBİKOV, M. V. " Rus v Vizantiyskoy Diplomatii: Dogovarı Rusi s Grekami X. " *Drevnaya Rus: Voprasy Medievistki*, V. 1/19, 2005, 5-15

BLÖNDAL, Sigfus, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, New York, 1979.

BOGDANOVA, N. M. "0 vremeni vzyatiya Khersona knyazem Vladimirom", *Vizantiyski Vremennik*, V. 47, 1986, 39-47.

BRUTZKUS, J., "The Khazar Origin of Ancient Kiev", *Slavonic and East European Review*, V. 3 S. 1, 1944, 108-124.

BROWNING, Robert, *Byzantium and Bulgaria and Comperative Study Across the Medieval Frontier*, Temple Smith, London, 1975.

CHAVANNES, E., *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, Selenge Yay., İstanbul, 2013.

CHRISTYS, A., *Vikings in the South: Voyages to Iberis and the Mediterranean*, Bloomsbury, Academic, 2015.

CROSS, Samuel H., "The Scandinavian Infiltration into Early Russia", *Speculum*, XXI/4, 1946, 505-514.

CURTA, Florin, "The Image and Archeology of the Pechenegs", *Banatica*, V. 23, 2013, 143- 202.

CZEGLÉDY, Károly "A kangarok (besenyök) a VI. századi szír forrásokban", *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1985.

_____, *Turan Kavimlerinin Göçü*, Tr. Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı, 1999.

_____, "Uj adat a besenyök történetéhez", *Magyar Nyelv*, C. XLVI, Budapest, 1950, 361-362

ÇEREZCİ J. Özlem Oktay, "Hazar Dönemi Sarkel Şehri, Kalesi ve Bir Kısım Arkeolojik Buluntu Örnekleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 28, 2019, 1-22.

DIACONU, P., *Les Petchénègues Au Bas- Danube*, Editions de L'academie de la Republique Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970.

DİKMEN, E., "Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meselesi Querfurtlu Aziz Bruno Örneği", *TTAD*, S. 2, 2021, 61-76.

_____, "Peçenek- Rus- Bizans Ticari Faaliyetleri", *Tobider*, V. 5/1, 2021, 20- 37.

_____, "Varenglerden Bizans'a Yol: Dinyeper (Özi) Güzergâhı", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 2022, 804- 818.

_____, "Şehirlerin Anası Kiyev'de Knyaginya Olga Dönemi (945- 962)", *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları*, 2022, 193- 205.

DİLBAŞ, G., 'Macar Tarihinde Peçenekler', *History Studies*, V. 5/2, 2013, 137-154.

DIVORNIK, F., *Byzantine Mission Among the Slavs*, Rutgers University Press, 1970.

DOLUKHANOV, Pavel, *The Early Slavs Eastern Europe from the Initial Settlement to the Kievan Rus*, Routledge, NY, 2013.

DUCZKO, W., *Viking Rus Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Brill, Boston, 2004.

DUNLOP D. M., *The History of Jewish Khazars*, Princeton, 1954.

ENİSOVA- Natalia Tamara Puskina, "Finds of Byzantine origin from the Early Urban Centre Gnezdovo in the Light of Contact Between Rus' and Constantinople (10th- early 11th centuries AD)", *From Goths to Varangians*, Ed. Line Bjerg, John H. Lind, Aarhus University Press, Denmark, 2013, 213-257.

ERGAN G., "Political Reasons for Danube Bulgarians Accepting Christianity", *Journal of International Eastern European Studies*, Vol. 2, No. 1, 2020, 61-90.

ESİN, E., *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, Edebiyat Fakültesi, Matbaası, İstanbul, 1978.

FELBRUGGE Ferdinand, *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649*, Brill, 2018.

FLÖROV, V. S., *Rannesrednevekoviy Yurtobrazniye jilaşa Vostochnoy Evropı*, Institut Rossisyykoy Akademii Nauk, Moskva, 1996.

FROIANOV I. Ia., "Large-scale Ownership of Land and the Russian Economy in the Tenth to Twelfth Centuries", *Soviet Studies in History*, 1986, 24:4, 24-25.

FOMIN, V., "Varyavo- Russkiy Vopros v Proşlom, Nastoyaşem, Buduşem (Varangian-Russian Question in the Past, Present and Future), *İstoriçeskiy Format*, V. 4, 2021, 12-59.

GADLO, A. V. *Etniçeskaya İstoriya SevernovoKavkaza IV- X vv.*, Leningradskovo Universiteta, Leningrad, 1979.

GIESEBRECHT Wilhelm von, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. Blüthe des Kaiserthums*. 5. Aufl, Duncker & Humblot, Leipzig, 1885.

GREKOV, B., *Kievan Rus*, Foreign Languages Publishing, Moskow, 1959.

GOLDEN, P., "The Polovci Dikii", *Harvard Ukrainian Studies*, III/IV, 1979-80, 296-309.

GOLUBOVSKIY, P. V., *Bolgarı i Hazarı Vostoçniye Sosedı Rusi pri Vladimire Sv.*, Tipografiya G. T. Korçak,- Novitskovo, Kiyev, 1888.

_____, Peçenegi, Torki i Polovtsi do Naşestviya Tatar, Kiev, 1883.

_____, Peçenegi, torki i polovtsı: Rus' i Step' do nashestviia tatar, Moskva, 2013.

GÖMEÇ, Sadettin, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Bölgeleri" *Turkish Studies*, V. III, 2009, 1013-1023.

GROT, K. *Ia Moraviya i Madiary*, St. Petersburg, 1881.

GUMILEV, L., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, I. Cilt, Selenge Yay., İstanbul, 2006.

GYÖRFFY, Gy. "Sur la question de l'établissement des Petchénègues en Europe", *Acta Orientalia*, Academiae Scientiarum Hungaricae, XXV, 1-3, 1972, 283- 292.

GYULA, Pauler "Lebedia Etelköz Millenarium", *Szazadok*, XIV. Évfolyam, 1880, 1-21.

HANAK Walter K., *The Nature and The Image of Princely Power in Kievan Rus', 980-1054*, Brill, Leiden- Boston, 2014.

HAYWOOD John, *Kuzeyliler*, İnkılap Yay. İstanbul, 2020.

HEDENSTIERNA-JONSON, C., "Rus', Varangians and Birka Warriors", *The Martial Society*, Archaeological Research Laboratory, Stockholm University, Stockholm 2009, 159- 178.

HERCZEG, F., *Paganlar*, Tr. Sadrettin Karatay, M. E. B Yayınları, İstanbul, 1992.

HEYD, W., *Yakın- Doğu Ticaret Tarihi*, TTK, Ankara, 2000.

HORVATH, Andras P., *Pechenegs, Cumans, Iasians, Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Corvina, Budapest, 1989.

HOWORTH, H. H., "On The Westerly Drifting of Nomades from the Fifth to the Ninth Century Part III. The Comans and Petchenegs", *The Journal of the Ethnological Society of London* (1869-1870), Vol. 2, No. 1 1870, 83-95.

HRUŠEVŠKYJ, M., *Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes: Urgeschichte des Landes und des Volkes, Anfänge des Kijever Staates*, Vol. 1, Kommissionsverlag Von B. G. Teubner, Leipzig, 1906.

IVANOV, Sergey, *Vizantiyskoye missionerstvo: Mozhno Li Sdelat' Iz «Varvara» Khristianina?*, Yazyki Slavyanskoy Kul'tury, Moskva, 2003.

JENKINS, R. J. H., "The Supposed Russian Attack on Constantinople in 907: Evidence of the Pseudo-Simeon", *Speculum*, Vol. 24, No. 3, 1949, 403-406.

JIRECEK, C., *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguci im heutigen Bulgarien*, Sitzungsber, Prag, 1889.

KANTOR, Marvin, *Medieval Slavic Life of Saints and Princes*, University of Michigan.

KARAMZİN, N. *İstoriya Gosudarstva Rosiskogo*, II, Sank- Peterburg, 1818.

_____, *İstoriya Gosudarstva Rosiskogo*, Zlatoy Vek, Sank- Peterburg, 1997.

KARATAY, Osman, "Karadeniz'de İlk Ruslar ve Sarkel'in İnşası", *Belleten*, C. LXXIV, S. 269, Nisan, 2010, 71-112.

_____, *İlk Oğuzlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

_____, Serkan Acar, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

KAPLAN, Frederick I." The Decline of Khazars and the Rise of the Varangians", *The American Slavic and East European Review*, V. 13/1, 1954, 1-10.

KARWASINSKA Jadwiga, *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t. IV:3, Warsaw: Panstowowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.

KAZHDAN, A., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, V. II, Oxford University Press, New York, 1991.

KİSELËVA, M. V., *Peçenegi v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII- XII vv.*, Basılmamış Doktora Tezi, Varoney, 2012.

KLYAŞTORNIY, S. G., *Drevnetyurkskie Runičeskie Pamyatniki kak İstočnik po İstorii Sredney Azii*, Nauka, Moskva, 1964.

KLYUCHEVSKIY, O., *A History of Russia*, I, London, 1911.

KOÇAK, F., "De Administrando Imperio ve Türk Tarihi Açısından Önemi", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V. 2/1, 2017, 48-74.

KONOVALOVA, I. "K voprosu o etnonime nukarda u al-Mas'udi", *Srednovekovie Rus'* T. 2. Moskva, 1999, 11- 12.

KOSTOMAROV H. İ., *Slavyanskaya Mifologiya*, Çarli, Moskva, 1994.

KOSTRIKOV K. N., "Obraz Velikoy Knyaginya Olgi v İstorii Drevney Rusi", *Sotsial'naya Filosofiya, Istoriya i Politologiya*, S. 1, 2012, 39-42.

KOVALEVSKI A. P., *Puteşestvii Ibn-Fadlana na Volgu*, Moskva-Leningrad 1939.

_____, *Kniga Axmeda Ibn-Fadlana o ego puteşestvii na Volgu v 921-*

922 gg., Kharkov, 1956.

KRUMBACHER, K., *Vizantijskie istoriki i xronisty, Ocerki po istorii Vizantii*, ed., V. N. Benesevic, V. III., S.Peterburg, 1913.

KRUMOVA, Teodora, "Pecheneg Chieftains in the Byzantine Administration", *Annual of Medieval Studies*, CEU, V. 11, 2005, 207-221.

KURAT, Akdes Nimet., *IV- XVIII. YY.larda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara, 1972.

_____, *Rusya Tarihi- Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara, 1987.

_____, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937.

_____, "Peçeneklere Dair Araştırmalar I Karadeniz'in Şimalindeki Bozkırlarda Peçenekler", *Türkiyat Mecmuası*, C. IV., 1936, 101-140.

KURULAY, Sezin Orhan, *Hudud El-Âlem'e göre 10. YY'da Türk Boyları*, Marmara Üniversitesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2007.

KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, B., "IX- X. Yüzyıllarda Bizans- Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga'nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler", *Kafkas Dosyası*, TATAV, İstanbul, 2006, 1-10.

LAEHR Gerhard, *Die Anfänge des russischen Reiches. Politische Geschichte im 9. und 10. Jahrhundert.* (= Historische Studien, hgb.von E Ebering, Nr. 189), Berlin 1930.

LETICHE, John M. *A History of Russian Economic Thought: Ninth Through Eighteenth Centuries*, University of California Press, USA, 1964.

LEVKIYEVSKAYA E., *Mifi Russkovo Naroda*, Astrel, Moskva, 2000.

LYASKORONSKIY, Vasili, *Istoriya Pereyaslavskoy Zemli*, Kiev, 1897.

LİHAÇEV D. C., Russkiye Letopisi i ih Kulturno İstoriçeskoye Znaçine, Moskva-Leningrad, 1947.

LİGETİ, L., A., *Magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, Akadémiai Kiado, Budapest, 1986.

LIND, John H., "The Russo- Byzantine Treaties and the Early Urban Structure of Rus", *SEER*, Vol. 62, S. 3, 1984.

MACARTNEY, C. A., "The Pechenegs (Peçenekler)", Tr. Emine Dikmen, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. II. S. IV, 2020, 489-498.

_____, *Hungary: A Short History*, Edinburgh University Press, Great Britain, 1962.

MADLEVSKAYA E. L., *Ruskaya Mifolagiya*, Midgard- Eksmo, Moskva, 2005.

Magyarország története, Akadémiai Kiadó, 1, Budapest, 1984.

MAREY, A. V. "The Socio- Political Structure of the Pechenegs", *Alternatives of Social Evolution*, Feb Ras, Vladivostok, 2000, 33-37.

MARQUART, J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge (Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840-940), Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1903.

MELNIKOVA, E. A., *The Eastern World of the Vikings Eight Essays about Scandinavia and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Göteborgs Universitet, 1996.

MELNYK, M., "On the issue of the authenticity of the names of Pecheneg rulers" *The Steppe Lands And The World Beyond Them*, Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday, ed. F. Curta, B. - P. Maleon, Editura Universitatii, 2013, 151- 158.

MENGES, K. "Etymological Notes on Some Pacanag Names", *Byzantion*, 17, 1945, 256-280.

MINORSKY, V. *İstoriya Shirvana i Derbenda X-XI Vekov*, İzdatelstvo Vostochnoy Literaturi, Moskva, 1963.

MORAVCSIK, G., *Byzantinoturcica*, I, Budapest, 1942.

_____, *Byzantinoturcica I*, Akademie Verlag, Berlin, 1958

NEMETH, Gy., "Zur Kenntnis der Petschenegen", *Körösi Csoma Archivum*, I, 1921, 219-225.

NEKLUDOV S. Yu., "Opit İstoričeskoy Rekonstruksii: Legenda o Veščem Olege", *İstoriko-Filologičeskij Sbornik v Čest Lyubovi Nikolayevni Kiselevoy*, M. :OGİ, 2010, 87-89.

NIKOLAYEV V. D., "Svidetelstvo Hroniki Psevdo- Simeona o Rusi- Dromitah i Pohod Olega na Konstantinopol v 907 g.", *Vizantiyskiy Vremennik*, C. 42, 1981, 147- 153.

NOONAN, Thomas, *The Dnieper Trade Route in Kievan Russia (900-1240 A.D.)*, Basılmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1965.

_____, "Byzantium and Khazars: a special relationship?", *Byzantine Diplomacy* (Papers from the Twenty- fourth Spring Symposium of Byzantine Studies), Ed. J. Shepard- S. Franklin, Variorum, Great Britain, 1992, 109-133.

_____, "Rus' Pechenegs and Polovtsy: Economic Interaction Along The Steppe Frontier in The Pre-Mongol Era", *Russian History*, 19, 1-4, 1992, 301-326

OBOLENSKY, Dimitri, "Russia and Byzantium in the Tenth Century: The Problem of the Baptism of Princess Olga," *Greek Orthodox Theological Review* 28, 1983, 157-71.

_____, "Cherson and the conversion of Rus': an anti-revisionist view", *BMGS*, V. 13, 1989, 244-257.

ORKUN, Hüseyin N., *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Tr. Fikret Işıltan, TTK, 2019.

_____, "Vizantiya i Kievskaya Knyaginya Ol'ga", *To Honor Roman Jakobson: essays on the occasions of his 70. Birthday*, De Gruyter, Berlin, Munich, Boston, 1966, 1458- 1473

_____, "The Byzantine Background of the Moravian Mission", *DOP*, No: 19, Washington, 1965, 1-18.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001.

_____, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK, Ankara, 2003.

ÖZCAN, Altay T., *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik, İstanbul, 2019.

PARES, Bernard, *A History of Russia*, Alfred A. Knopf, NY, 1953.

PARHOMENKO, Vladimir, "Rus i Peçenegi", *Slavia*, Ročník VIII, Prag, 1929- 1930, 138- 144.

PARON Aleksandar, *The Pechenegs Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, İng. Tr. T. Anessi, Brill, Leiden- Boston, 2021.

PELLIOT, Paul, *Notes sur l'histoire de la Horde d'or*, Adrien- Maisonneuve, Paris, 1949.

PLETNĚVA Svetlana A., "Peçenegi, Torki i Polvtsı v Yujnorusskih Stepyah" *MIA*, No: 62, Moskova- Leningrad 1958, 151-226.

_____, "Oçerki Hazarskoy Arheologii" *Mostı Kulturi*, Moskva, 1999.

PRICE, Neil, "The Vikings in Spain, North Africa and The Mediterranean", *The Viking World*, Routledge, 2008.

PRITSAK, Omeljan, "When and Where Olga Baptized?", *Harvard Ukranian Studies*, C. IX, 1 (2), 1985, 5-24.

_____, *The Peçenegs A Case of Social and Economic Transformation*, The Peter De Ridder Press, Belgium, 1976.

_____, "The Origin of Rus", *Russian Review*, V. 36, S. 3, 1947, 249-273.

RADLOFF, Wilhelm, *Sibirya'dan*, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1994.

RASOVSKIY, Dmitry A., *Polovtsı, Torki Peçenegi Berendei*, Lomonosov, Moskva, 2016.

_____, "Eski Rus Tarihinde Kara- Kalpakların Rolü" Tr. Hasan Ortekin, *Ulku*, C.X, S. 57, 1937, 248-258.

RÁSONY, Laszlo, "Valacho-Turcica", *Forschungs-arbeiten d. Mitglieder d. Ungarischen Instituts und d. Collegium Hungaricum in Berlin*, Berlin 1927, 68-96.

RIASANOVSKIY, Nicholas, *A History Of Russia*, 5. Edition Oxford University Press, New York, 1993.

_____, "The Theory of the Origin of the Russian State", *The Russian Review*, V. 7, 1947, 96- 110.

RYBAKOV, B. A., *Yazıçestvo Drevnih Slavyan*, Nauka, Moskva, 1994.

RUNCIMAN Steven, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign*, Cambridge University Press, Cambridge, 1929.

_____, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell & Sons Ltd, London, 1930.

ROMASHOV S. A., "The Pechenegs in Europe in the 9- 10 th Centuries", *Rocznik Orientalistyczny*, S. 52, I, 1999, 21-35.

SUHM, Petrom F., *Istoričeskiye Rassujdeniya o Proishojdenii Naradov, Naselyavşih v Sredniye veki Polşu Rossiyu Zemli Mejdu Kaspiyskim i Çernim Morem Takje Evropeyskuyu Tursiyu na Sever ot Dunaya*, Universitetskoy Tipografii, Moskva, 1846.

SAHAROV, Andrey N., *Diplomatiya Svyatoslava, Mejdunarodniye Otnoşeniye*, Moskva, 1982.

_____, *Diplomatiya Drevney Rusi*, Pedagogika, Moskva, 1987.

SCHERBAK, A. M., "Zanaki na Keramike i Kipriçah İzSirkela- Beloy Veji (K Voprsu o Yazıke i Pismennosti Peçenegov)", *MİA*, V. 75, 1959, 362- 415.

SCHOENVISNER, Stephano, *Notita Hungaricae rei Numariae Ab Origine ad Praesens Temus Auctore*, Budae Literis ac sumpitus typ. Eiusdem R. Universitatis, 1801.

SEELEY, Frank, "Russia and Slave Trade", *The Slavonic and East European Review*, V. 23, S. 62, 1945, 126- 136.

SHEPARD, Jonathan, "The Rhos guests of Louis the Pious: whence and wherefore?", *Early Medieval Europe*, 1995, 41-60.

_____, "Bulgaria: The Other Balkan 'Empire', *The New Cambridge Medieval History*, V. III, ed. T. Reuter, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 567-585.

SPINEI, Victor, *The Romanians and the Turkic Nomads of the Danube Delta from the Tenth to the Mid- Thirteen Century*, Brill, Leiden- Boston, 2009.

SORLİN, Irène , " Les traités de Byzance avec la Russie au Xe siècle (II)", *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 2, n. 4, Octobre-décembre 1961, 447- 475.

SÜMER, Faruk, "Peçenekler", *DİA*, C. 34, 2007, 213- 14.

_____, *Oğuzlar*, Ankara Ün. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1972.

ŞAHMATOV, Aleksey, A., *Drevneyşıye Sudbı Russkogo Plemeni*, Petrograd, 1919.
Erişim ad: <https://www.prilib.ru/en/node/331648>.

_____, *Raziskaniya o Drevneyşih Russkih Letopisnih Svodah*, Sank-
Peterburg, 1908.

ŞAN, Erman, "Viking Şehri Birka ve Hâkânü Rûs", *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 4, 2020, 1-19.

SCHAMİLOGLU, Uli, "The Name of Pechenegs in İbn Hayyan's Al-Muqtabas", *Journal of Turkish Studies*, C. 8, 1984, 215-222.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017.

_____, *Müslümanlarda Tarih Coğraya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul, 1998.

_____, "Şerif el- İdrîsî", *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, 493- 95.

TAŞAĞIL, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK, Ankara, 2004.

_____, *Gök- Türkler II*, TTK, Ankara, 1999.

TATIŞEV, Vasili N., *İstoriya Rossiyskaya: Sobraniye Sochineniy*, T. I, Lodomir, Moskva, 1994.

THOMSEN, Vilhelm, *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of Russian State*, James Parker and Co., Oxford, 1877.

_____, *Rus Devleti'nin Kökenleri*, Tr. Emine Dikmen, Selenge Yay., İstanbul, 2021.

TIHOMIROV Mikhail, *The Towns of Ancient Rus*, Foreign Languages Pub., Moscow, 1959.

TOLOÇKO, Pëtr Petrovych, *Drevnaya Rus': Oçerki sotsial'no-politiçeskoy İstorii*, Naukova, Dumka, Kiev, 1987.

_____, *Russkiye Letopisi i Letopisçi X- XIII vv*, Aleteyya, Sank- Peterburg, 2003.

TORU, S., "A besenyök a 8. Században", *Szazadok*, S. 126, 1992, 503-62.

ULUSAN, Ahmet, "Povesti Vremmenih Let: Tarihteki Yeri ve Önemi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2013, 183-204.

VASILYEV, Alexander A., *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1946.

VASILYEVSKI, Vasili G, .”Varyago- Russkaya i Varyago- Angliyskaya Drujina v Konstantinopole”, *Trudy*, T. I, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankpeterburg, 1908.

_____,”Vizantiya i Pečenegi”, *Trudy*, Akademii Nauk, S. Peterburg, 1908.

VERNADSKY, George, *A History of Russia*, Yale University Press, USA, 1944.

_____, *Ancient Russia*, Yale University Press, 1944.

VÖRÖS, Gabor, ”Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. II, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, 2213-1245.

WOZNIAK, Frank E., ” The Crimean Question, The Black Bulgarians, and the Russo-Byzantine Treaty of 944”, *Journal of Medieval History*, V. 5/2, 2012, 115-126.

YAKHONTOV, Yuriy A., *Letopis Slavyan- Rossov: S Drevneyşikh Vremen do Rurika*, Veçe, Moskva 2009.

YILDIRIM, Kürşat, “Doğu Türkistan’da Erken Saka Kültür Çevresi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 206, Ekim 2013, 469-78.

YORULMAZ, Osman, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Neşriyat, 2012.

YÜCEL, Mualla U., *Türkistan’dan Tuna’ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020.

_____, *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020.

ZIMONY, Istvan,”The Chapter of the Jayhani Tradition on The Pechenegs”, *The Steppe Lands And The World Beyond Them Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday*, ed. F. Curta B. P. Maleon, Editura Universitatii, Iaşi, 2013, 99- 115.

ZLATARSKIY, V., *Istoriya na Bulgarskata Drzhava prez Srednite Vekove*, I, 2, Sofya, 1927.

ZOLTAN G., "A besenyő népnévről", *Magyar Nyelv*, 12. évfolyam – 1916, 281-285.

ZUCKERMAN, Constantin, "Les Hongrois Au Pays De Lebedia: Une Nouvelle Puissance Aux Confins De Byzance Et De La Khazarie Ca 836-889", *Byzantium at War*, The National Hellenic Research Foundation Institute For Byzantine Research International Symposium 4, Athens, 1997, 51-74.

_____, "On the Date of Khazars' Conversion to Judaism and The Chronology of the Kings of the Rus Oleg and Igor", *REB*, V. 53, 1995, 237-270.

EKLER:

EK 1: X. Yüzyılda Peçenek Göçleri ve Diğer Siyasi Yapılar. (A. P. Horvath tahmini konumlandırma)⁴⁶¹

⁴⁶¹ Horvath, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 8-9.

EK 2: X. Yüzyılda Peçenek Göçleri ve Diğer Siyasi Yapılar.

(A. Paron tahmini konumlandırma)⁴⁶²

⁴⁶² Paron, *The Pechenegs*, s. 251.